

החסידות וההתעוררות הלאומית

חיבור לשם קבלת תואר

דוקטור לפילוסופיה

מאת

יצחק אלפסי

המחלקה להסטוריה ישראלית

הוגש לסנט של אוניברסיטה בר אילן
רמת גן   **תמוז תשל"ט**

עבודה זו נעשתה בהדרכתו של
פרופ' אברהם רובינשטיין
ראש המחלקה להיסטוריה ישראלית
באוניברסיטת בר אילן.

תכך הענינים

הקדמה

- א. יחס החסידות לארץ ישראל מראשיתה ועד לימי ההתעוררות הלאומית - מבוא.
- ב. החסידות ומבשרי ציון.
- ג. היחס לעליה לארץ ישראל ולהתיישבות בה.
- ד. הופעתו של תיאודור הרצל ויחס החסידות לציונות המדינית.
- ה. החסידות ויחסה לארץ ישראל לאחר הצהרת בלפור.
- ו. החסידות ותנועת המזרחי.
- ז. ההתעוררות הלאומית והשפעתה הארגונית על החסידות.

1. מחזיקי הדת

- א. הארגון
- ב. היחס לתנועת התחיה

2. ספיחי מחזיקי הדת

- א. מחזיקי הדת ברוסיה
- ב. כנס הרבנים בקראקא
- ג. הארגון הריז'יני

3. אגודת ישראל

- ח. העימות בין שתי התנועות.
- ט. תוספת: התפלגות החסידות עם הקמת המסגרות הפוליטיות.
- י. נספחים.
- ביבליוגרפיה.

תמצית החיבור

מטרת החיבור לדון ביחס החסידות לתנועות התחיה. החיבור מתחיל ביחסה של החסידות לארץ ישראל והוא מוכיח שהיחס, בראשיתה של החסידות היה חיובי בהחלט הן במישור האידיאולוגי והן במישור המעשי של העליה. מתוך מקורות ראשוניים בחסידות מובאת ערכיותה של ארץ ישראל בימינו וחיובות העליה אליה, תוך פירוט העולים והעליות החסידיים לארץ ישראל. התמסדותה של התנועה החסידית ושמירתה על ערכיה החיצוניים תוך הצטמצמות במסגרות פנימיות משלה וחוסר פתיחותה לרעיונות חדשים - גם בתוך עולמה של החסידות וגם ברעיונות שבתחום ההלכה גורמת לכך שהחסידות תעמוד מנגד לרעיונות החדשים, תוך התעלמות מוחלטת ממצואות.

ברם משהשתלבו בתנועות ההתחיה, גורמים מתוך חוגי ההשכלה, שנאות נפשה של החסידות, החלה החסידות עוינת את רעיונות התחיה ולוחמת כנגדם בשצף-קצף. השילוב של רעיונות התחיה עם רעיונות של ההשכלה של "תיקון" האדם, בתי ספר מודרניים ועניין ה"קולטורה" הביאו לידי הקצנה בהתנגדות החסידות, עד כדי קביעה של כמה חוגים מרכזיים בחסידות - ליבאוויטש, שיניורה, מונקאטש - כנגד עצם חשיבות הישוב בארץ ישראל שלא רק שאין מצוה בישוב, אלא אף יש חשיבות בגולה על ארץ ישראל.

החיבור דן ביחסה של החסידות לתנועות התחיה לפי סדר התפתחותן הכרונולוגי. ראשיתו של החיבור ב"מבשרי ציון" - רבי צבי הירש קאלישר, רבי אליהו גוטמכר ובני חבורתם אשר התרכזו מסביב ל"חברה לישוב ארץ ישראל" ואשר בסיסם האידיאולוגי הוא שאין לצפות לנסים בישוב ארץ ישראל, אלא שהגאולה תבוא בדרך הטבע ולפיכך יש לפעול באופן מעשי - בדרך הטבע - לישוב הארץ.

התגובה החסידית לרעיונות אלה לא מצויה בידינו למרות שרבי צבי הירש קלישר פנה גם אל רבי אברהם לנדא מטשעכנוב וגם אל צדיקי בית חב"ד בהכנעה מרובה שיצרפופו לרעיונותיו. נראה שהמגמה היתה של צפיה למתרחש ושל המשך הקו החסידי שלא להתערב מחוץ למסגרת שקבעו לעצמם. רק בתקופה

מאוחרת נראים דעיונותיו של קלישר בעיני צדיקים רבים של החסידות
 כאידיליים וזאת באנשי-טזה, לדעתם, לרעיונות של הציונות המדינית.
 מכאן לתנועת "חיבת ציון" והפעילות ההתיישבותית המעשית בארץ
 ישראל שהולידה התעוררות גדולה בעולם היהדות ובתוכו גם בעולם החסידי.
 רבי יעקב מיעזוב, רבי אברהם מסוכאטשוב מתעוררים לבנות ישובים חסידיים
 בארץ ישראל. בראש הפעילים בשטח זה עומד רבי ישראל מורגנשטרן מפילוב
 שבספרו "שלוש ירושלים" הוא מדבר בהתלהבות על הישוב בארץ ומציע עלייתם
 של אלף משפחות חסידות להתישבות בארץ. במרכז הדיון עומדת השאלה:
 האם יש מצוה בישוב הארץ. רבי אברהם מסוכאטשוב ובעל "שפת אמת" מגור
 מחייבים. העולם החסידי האחר אינו מגיב. צדיקי גאליציה ובראשם רבי יחזקאל
 שרגא הברשטאם משיניו נגד. רבי שמואל מליבאוויטש נגד עליית ביל"ו.
 הנסיון לגיוס העולם החסידי נכשל.

הופעתו של תיאודור הרצל מעוררת תסיסה מחודשת. אהרן מרכוס
 מנסה לגייס את עולם החסידות ובעיקר את בית ריז'ין לעזרתו של הרצל,
 אולם עקב אדישותו של הרצל וחוסר הבנתו נכשל העניין. הכרזות אנטי דתיות
 וחוסר אימוץ כלפי הרצל, שבא מבית מתבולל, מעוררות את החסידים להלחם
 בתנועה החדשה. ראשיתה של המלחמה מחוגי ליטא, אולם עד מהרה מצטרפים
 אליהם החסידים. זו תקופת פריחה לספרות פולמוס נגד הציונות המדינית.
 גם חוגים מעטים מתוך החסידות מצטרפים אל הרצל ומבין הצדיקים רק אחד
 או שנים.

גם הווסדה של תנועת המזרחי לא מביאה את החסידות אל התנועה.
 מייסדי התנועה נפגשים עם בעל "שפת אמת", עם רבי שמריהו נח שניאורסון
 מבוברויסק, רבי אברהם מסוכאטשוב, אולם ללא הצלחה, אבל התנועה מכה
 גלים בתוך בני הנוער החסידי ורבים מצטרפים אל התנועה החדשה, דבר
 שמפנה את התנגדותם של צדיקי החסידות למזרחי שהוא גרוע בעיניהם מן
 הציונים בעצמם. ההנמקה האידיאולוגית היא שאין לשתף פעולה עם חילוניים
 ומחללי שבת. לתופעה זו של המזרחי מוקדש פרק מיוחד.

הצהרת בלפור גורמת לתסיסה מחודשת. צדיקי החסידות רואים בה הד

לגאולה הממששת ובאה. חוגגי החסידים מוכנים עתה לפעול לארץ ובמיוחד
נלהב לארץ הצדיק רבי אברהם מרדכי מגור. גם מחוגגי החסידים מופיעות
חבורות בשבח העליה לארץ ישראל ומתחילות עליות מאורגנות של חסידים
לארץ - בני ברק, כפר חסידים, כפר אתא. לעומת זו גורמת הצהרת בלפור
וההתעוררות שלאחריה הקצנת דעתם של המתנגדים לעליה לארץ ובראשם רבי
שלום דובער מליבאוויטש, רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש ואחרים, עד
כדי שלילת הצורך בישיבה בארץ ישראל, שבה יכולים לשבת רק צדיקים גמורים
ביותר ומכאן התמיכה בכוללים שבהם מצויים תלמידי חכמים ולא כאלה שעוסקים
בחקלאות או במלאכה בארץ ישראל.

ענין מיוחד הוא בהשפעת ההתארגנות הלאומית על ההתארגנות החסידית.

החסידות אינה יכולה להשאר רק במסגרות השושלתיות והיא מתארגנת במסגרות
על שושלתיות. לנושא זה הוקדש הפרק הגדול שבספר שכן הקמת מסגרות כאלה
דורשת עסקנים, עתונאים, פעילי צבור והתהליך אינו קל. גם המהפך הארגוני
מבחינה אידיאולוגית אינו פשוט. הפרק דן בהתארגנויות החסידיות השונות
שהוקמו במשך התקופה של ההתעוררות הלאומית עד להצהרת בלפור. מאליז
מובן שהושם דגש על יחסם של הארגונים האלה לתנועות התחיה. מתוארים
בפרק הארגונים: מחזיקי הדת בגאליציה - הארגון הפוליטי הראשון של החסידים,
מחזיקי הדת ברוסיה, כנס הרבנים העולמי, הארגון המקצועי של חסידות
ריז'ין-ויז'ניץ והארגון הגדול שביניהם - אגודת ישראל הקיים, כידוע,
עד היום.

פרק מיוחד הוקדש לתיאור המחלוקת האידיאולוגית שבין החסידות
לתנועות התחיה, תוך הדגשת הנימוקים ההלכתיים, ההגיוניים והמעשיים
כנגד רעיונות התחיה. בתוך פרק זה פירוט ההנמקות הקיצוניות של רבי
שלום דובער מליבאוויטש, שהמשיך בה גם בנו רבי יוסף יצחק שנלחם גם נגד
אגודת ישראל שאימצה לדעתו, רעיונות של תחיה לאומית.

בסיום הספר נספחים מתוך המקורות החסידיים בעד ונגד תנועות

התחיה הלאומית.

ה ק ד מ ה

תנועת החסידות היא, כידוע, התנועה הגדולה ביותר בתולדות היהדות

והיא גם התנועה שהחזיקה מעמד יותר מכל תנועה אחרת בתולדות ישראל.

מבחינה היסטורית נוצרה החסידות על רקע תנאי החיים החיצוניים בפולין

של המאה ה-18, שהגבירו את המשבר החברתי בחיים היהודיים ובעקבות המתח הדתי והמשיחי שהשאירו אחריהם שרידי ההתפוצצות השבתאית וחוגים נרחבים של מקובלים וחסידים ש"מגורנים היו מבחינת גישתם הדתית: היו ביניהם סגפנים ומתבודדים... מקובלים אנטוזיאסטים שהתלכדו במסגרות מאורגנות", נוצר "היסוד שממנו הורכבו החבורות הראשונות שנתלכדו מסביב לבעש"ט וחבריו"⁽¹⁾.

מבחינה רעיונית מהווה החסידות המשך לרעיונות שנתגבשו בספרות המוסר

והקבלה - בעיקר לפי תורת הקבלה של האר"י אלא שהחסידות "ידעה להעניק

משמעות חדשה לרעיונות ישנים. היא תנועת התחדשות דתית"⁽²⁾.

החסידות ראתה עצמה כממשיכה ישירה של הקבלה כפי שנתגבשה בדרך

הלוריאנית. הבעש"ט, לדעתה, היה מפרשה הנאמן של הקבלה מאז רשב"י והאר"י

---

(1) פרופ' א' רובינשטיין, ערך חסידות באנציקלופדיה העברית, כרך י"ז

ע' 756-757. על תנועת החסידות כתנועת המשך לחוגים אלה ספרות פול-

מוסית רבה - השוה: ש' דובנוב, תולדות החסידות, תל אביב תר"ץ -

תרצ"ב, ע' 29; ב"צ דינור, "ציון" שנה ט', תש"ד, ע' 186-197 (בספרו:

במפנה הדורות ע' 159); ג' שלום, בתוך ספר היובל לאפשטיין, ירושלים

תש"ו, ע' 238. ענין ההמשך נזכר גם בספרות חב"ד - הרב א"ח גליצנשטיין,

רבי ישראל בעל שם טוב, כפר חב"ד תש"ך, ע' 21.

(2) פרופ' ישעיהו תשבי - פרופ' יוסף דן: ערך חסידות באנציקלופדיה העברית,

כרך י"ז, ע' 770.

- בהתאם לצרכי הדור. סמכותו של הבעש"ט היתה שוה לרשב"י ולהאר"י בעצמם³.

ברם, הדגשיה המיוחדים של החסידות וחידושיה הנועזים קיבלו צביון מיוחד עם התרחבותה של התנועה והפיכתה לתנועה ממוסדת. התנועה הממוסדת לא רק שסתמה מעקרונות יסוד רבים של מייסדי התנועה אלא שאף לחמה בעוז ובחריפות - כדרך שלחנן בה, בהיוסדה - כנגד כל רעיון חדש בתוך החסידות וכנגד כל התארגנות שנראתה בעיניהם חורגת מן הממסד.

גם תנועות המרידה בתוך החסידות נתמסדו במהרה ובתקופה שאנו דנים בה - המחצית השנייה של המאה ה-19 - הריהי תנועה ממוסדת ביותר, הנלחמת נגד כל רעיון חדש - יהיה אשר יהיה מקורו וענינו.

במחקר זה נעסוק בנושא אחד שהעסיק רבות את תנועת החסידות והוא:

ההתעוררות הלאומית שהחלה במחציתה השנייה של המאה ה-19.

נעמוד על יחס התנועה להתעוררות הלאומית. נסביר את עמדות המחייבים

והשוללים, לגלגולים השונים של ההתעוררות הלאומית. נסביר את הרקע לעמדה

השלילית של החסידות. נעמוד גם על השפעת תנועות התחיה על ההתארגנות

החסידית מבחינה פוליטית.

אני מביע בזה תודה והוקרה עמוקה למו"ר פרופ' אברהם רובינשטיין,

שסייעני ועודדני בהכנת חיבור זה. אלמלא עידודו הבלתי פוסק, לא היה

חיבור זה מוכן להגשה.

המחבר.

---

(3) רבי צבי אלימלך מדינוב, אגרא דכלא, למברג תרכ"ח, צירופי בראשית

אות נ"ו; רבי יצחק אייזיק מקומרנא, זוהר חי, בראשית, למברג תרל"ה

מ"א ע"א; הנ"ל, נוצר חסד, ירושלים תשט"ו, פרק ו' אות ו'; מ"מ בוידק,

סדר הדורות החדש, למברג תרכ"ה ע' 5-7, ויכוחא רבא, מונקאטש תרנ"ד,

ח"ב דף ל"א ע"ב; השוה גם הקדמת הספר מגיד דבריו ליעקב של המגיד

ממזריטש, קארעץ תקמ"ד ובספר "מדרש פנחס החדש", וורשה תר"ע, אות פ"ד.

ראה גם: דב בן רחל עהרמן, דברים ערבים, מונקאטש תרמ"ה, ע' כ"ד.

א. יחוס החסידות לארץ ישראל -

מראשיתה ועד לימי ההתעוררות הלאומית.

- מבוא -

ארץ ישראל זכתה להדגשה מיוחדת במשנתה של החסידות עוד בימי ראשיתה

של התנועה .

וידכוח מעמיק ורב שנים התנהל בין חוקרים לבירור היחס לארץ ישראל ואם

הוא נובע מרעיון המשיחיות שבהופעת הבעש"ט⁽¹⁾ עיקר הדיון הוא מסביב

לפרשנות של דברי הבעל שם טוב באגרתו המפורסמת אל גיסו - רבן אברהם

גרשון מקיטוב שישב בארץ ישראל⁽²⁾. ברם, אלה גם אלה מודים ביחס המיוחד

---

(1) דנו בכך ארוכות בספריהם - הלל ציטליץ, ש"א הורודצקי, ב"צ דינור

וגרשם שלום. לסיכום הדיון ראה: ישעיהו תשבי, הרעיון המשיחי והמגמות

המשיחיות בצמיחת החסידות, בתוך "ציון" ל"ב (תשכ"ז) ע' 1-45; ר' שץ-

אופנהיימר, החסידות כמיסטיקה, לירושלים תשכ"ח, פרק י"ג, ע' 167-178 וכן

G.Scholem, The Neutralisation of the Messianic Element in Early

Hassidism בתוך Journal of Jewish Studies, XX, 1969, P-P 25-55

(2) האגרת נדפסה לראשונה בסוף הספר בן פורת יוסף של רבי געקב יוסף הכהן

מפולנא, קארעץ תקמ"א ונזכרה בספרו של רבי משה אפרים מסאדילקוב, דגל

מחנה אפרים, קארעץ תק"ס, פ' בשלח. צדיקי החסידות החשיבוה מאד והצדיק

מנשכז קראה בכל יום כמו הנחת תפילין ממש"-יחיאל יוסף גוטמן, דרך

אמונה ומעשה רב, ורשה תרנ"ח, ע' י"ח. בשנת תשל"ב נדפסה האגרת מתוך

כתב יד ועוררה פולמוס רב בין מפרסמה מרדכי שרגא באומינגר לבין פרופ'

אברהם רובינשטיין. הפולמוס נתפרסם מעל במת "טיני" החל מכרך ע"א ואילך.

דברי הצדדים נתפרסמו לאחר מכן ב"ספר מרגליות" בהוצאת מוסד הרב קוק -

ירושלים תשל"ג.

החיובי של תנועת החסידות בראשיתה לארץ ישראל הן מבחינה אידיאולוגית והן מבחינה מעשית של עליה אליה.

החסידות אשר שאבה את יסודותיה האידיאולוגיים מן הקבלה, שאבה ממנה גם יסוד זה של מרכזיותה של ארץ ישראל⁽³⁾, שהרי כבר הזוהר הקדוש קובע: "זכאה חולקיה, מאן דזכי בחייו למשרי מדוריה בארעא קדישא... ולא עוד אלא אי זכי בחייו זכי דאמתשכא עליה רוחא קדישא תדיר"⁽⁴⁾. כבר מייסדה של החסידות - רבי ישראל בעל שם טוב שאף להגיע לארץ ישראל ובמכתבו המפורסם אל גיסו שבארץ ישראל⁽⁵⁾ הוא כותב במפורש: "השם יודע שאין אני מייאש עצמי מנסיעה לארץ ישראל, אם יהיה רצון השם להיות עמך יחד". האגדה החסידית מעטרת בעיטורים רבים את נסיונותיו של הבעש"ט לעלות לארץ ואת כיסופיו לארץ ישראל: הוא "אינו חושש על פרנסתו, כי עיקר שיזכה להיות שם"⁽⁶⁾ היא עולה לארץ ומגיעה לאיסטנבול והיא הנקראת

-
- (3) אף על פי כן יש הרבה מן ההגזמה באמור: "געגועי החסידים לארץ ישראל הם יותר חזקים מגעגועי יתר היהודים לארץ ישראל" - ש"א הורודצקי, החסידות והחסידים, ת"ד ע' ס"ג; "תורת החסידות לא רק שלא היתה מנוגדת לרעיון שיבת ציון ושחרור האומה מכבלי הגלות, אלא שכיסופיה לארץ ובנינה היו, כנראה, לאחד המניעים לצמיחתה של התנועה הציונית ושל הרעיון הציוני הדתי בפרט" - החסידות וציון, במאמרו של ד"ר ש. פדרבוש, דרישת ציון בתורת החסידות, ע' כ"ג (ניו יורק תשכ"ג). על האידיאלי-זציה של החסידות וארץ ישראל ראה גם: אשר בן ישראל, ארץ ישראל בספרות החסידות, ספר זכרון לא"ז רבינוביץ, ת"א תרפ"ד, ע' 102.
- (4) זהר, פ'. אחרי, דף ע"ב ב'.
- (5) ראה הערה 2. היא האגרת המלאה, האוטנטית, כמעט היחידה, של הבעש"ט שנשארה בידינו.

- (6) שבחי הבעש"ט, מהדורת הורודצקי, ע' 50

"הנסיעה הידועה" (7), אלא שלאחר הרפתקאות רבות הוא נאלץ לחזור לביתו (8).

אף בן בני חבורתו של הבעש"ט, אנו שומעים דברים נלהבים בשבחה של ארץ ישראל ובחשיבות הישיבה בה.

חובתי להדגיש שתבאתי דברים בשבחה של הארץ וישובה, שכן דברים בערכה של ארץ ישראל מצויים ללא ספור ואין הם מחידושה של החסידות, אף כי רב בה ההדגש המיוחד (9).

רבי יעקב יוסף הכהן מפולנא, סופרה הראשון של החסידות ותלמידו המובהק של הבעש"ט, אף כי עמד בעצמו לעלות לארץ ישראל (10) כמעט ואינו מדבר על ארץ ישראל מבחינת הישיבה בה, אף כי הוא מרבה לדבר על ערכיותה, קדושתה ועליונותה.

ראוי להדגיש, לגבי הדיון שבחיבור זה, כי רבי יעקב יוסף מכיר באפשרות שהגאולה תבוא "בדרך הטבע" כמו שהיא יכולה להיות "למעלה מן הטבע" (11).

---

(7) רבי יעקב יוסף מפולנא, תולדות יעקב יוסף, קארעץ תק"ס, ליקוטים - מאמר עשירי והיא נזכרת גם ע"י רבי שניאור זלמן מלאדי באגרתו אל רבי אברהם מקאליסק - רשומות, ח"ב, ע' 387. ראה גם: כתר שם טוב, לבוב תרי"ח, ד"ד ע"ב.

(8) שבחי הבעש"ט ע' ס"א, קפ"ט.

(9) שיטה זו לא עמדה במבחן אצל יצחק ורפל, החסידות וארץ ישראל, ש'פדרבוש (עורר) החסידות וציון - ניו יורק תשכ"ג וכבר עמד על כך ש' וינגרטן, בביקורת על ספר זה בתוך סיני כרך נ"ד, ו', (אדר תשכ"ד) ע' שמ"ג.

(10) מכתבו הנזכר של הבעש"ט הנו המלצה על רבי יעקב יוסף לרגל עלייתו המתוכננת.

(11) בן פורת יוסף (לפני דפוס פיעטריקוב תרמ"ד) ע' 238.

ההשתוקקות לארץ ישראל חשובה יותר מזה הגר בארץ ישראל ואינו מתפרנס

ממעשה ידיו, אלא צופה לעבר פרנסה שתבוא לו מחוץ לארץ...

בדבריו על דברי חז"ל: "כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה וכל

הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" - כתובות ק"י ב' - הוא אומר:

"אפילו אם הוא דר בחוץ לארץ וחושב תמיד על ארץ ישראל וחושק אליה דומה

כמי שאין לו אלוה, אבל באמת יש לו כי מחשבתו תמיד לארץ ישראל". לעומתו

הגר בארץ "ועושה מעמד ומצב פרנסתו בחו"ל אז מחשבתו תמיד בחו"ל להביא

משם טרף לביתו אז דומה כמי שיש לו אלוה, אבל באמת אין לו כי מחשבתו

בחו"ל" (12).

יש בכך משום תביעה לעצמאות כלכלית של היושבים בארץ ישראל והוא חידוש.

תלמיד אחר של הבעש"ט, שהצטיין במקוריותו ובעצמאותו - רבי פנחס

מקארעץ ועמד אף הוא לנסוע לארץ ישראל⁽¹³⁾, מדגיש ש"ארץ ישראל היא

פנימיות העולם וכל העולם הוא חיצוניות"⁽¹⁴⁾, "ארץ ישראל היא באמצע העולם

ומשם משגיח הקב"ה על כל העולם"⁽¹⁵⁾ ומבחינה מעשית: "כל מה שהמקום יותר

רחוק מארץ ישראל, אין בו אחדות"⁽¹⁶⁾, "ארץ ישראל היא בחינת נשמה של כל

העולם ולכן אין גדלים בה פירות אלא מה שיש להם ריח"⁽¹⁷⁾, "כל מי שאינו

משתוקק לעלות לארץ ישראל, זהו סימן של מרה שחורה"⁽¹⁸⁾.

רבי מנחם מנדל מפרומשלאן, אך הוא מבני חבורת הבעש"ט, שזכה לעלות

לארץ ישראל כותב במכתבו אל אחיו - רבי צבי חסיד מזלאטשוב: "הנה עד מתי

(12) שם ע' 154.

(13) תפ"ח 1728 - י' באלול תקנ"א 1791. השוה: מדרש פנחס, ורשה תרל"ו ע' 16.

(14) נופת צופים א', לבוב תרכ"ח ע' ס"ז.

(15) שם, ב', ע' ס"ב.

(16) הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן, תורת רבי פנחס מקוריץ, ע' כ"ג.

(17) שם, ע' כ"א וראה גם: המדינות הסמוכות לארץ ישראל, אין מדברים בהם

כ"כ שקד, כמו במדינות הרחוקות מארץ ישראל - תוספתא למדרש פנחס ע' י"ד.

(18) מדרש פנחס, א', כ"ו; נופת צופים, א', צ"א.

אתה יושב בחו"ל ואתה שומע לקול המדברים סרה על ארץ הקודש הזאת, אשר כל חללי עלמא כלא נחשבו עליה. צריך להתפלל תפילות הרבה להרגיל קדושתה ואזי ידע לחבב בעצמו שהוא הולך עם אלקים⁽¹⁹⁾.

יורשו הגדול של הבעש"ט ומפיצה העיקרי של החסידות - רבי דב בער ב"ר אברהם, המגיד ממזריטש, קובע כי "ישראל שהם שורש כל הנבראים"⁽²⁰⁾ שייכים לציון ש"עליה הושעת העולם לפי שהיא עיקרה של עולם והחיות של כל העולם"⁽²¹⁾.

כדאי להביא בהקשר לכך את דברי רבי שלמה מלוצק, נאמן ביתו של המגיד ממזריטש, ומהדירה של תורת המגיד: הגאולה העתידה שתהא גאולה עולמית, תהיה גאולה בדרך הטבע, כי "הנסים הם לפי דוחק הזמן ולכן הם נמשלים כלילה, כי סמוך לגאולה ואחר הגאולה אין צורך בנסים ובנקמות"⁽²²⁾. גם דבריו של רבי שלמה מלוצק בקשר ללשון הקודש הם מפתיעים ביותר: "העם היושב בארץ ישראל הקדושה מוכרח לדבר בלשון הקודש שהוא הדיבור הקדוש שבו נבראו העולמות ואם אינם מדברים בלשון הקודש אם כן הארץ אינה שייכת להם ובנקל אפשר לגרשם מהארץ, אבל הארץ שלנו היא, כי אנו מדברים

(19) תפ"ח 1728-טבריה, א' בתשרי תקל"א. השוה: ברוך דוד כהנא, חיבת הארץ,

ירושלים תרנ"ז, דף ע"ה ע"ב וממנו נעתק המכתב למקומות רבים. ראה:

ישראל היילפרין, העליות הראשונות של החסידים לארץ ישראל, ע' 54.

מצבתו של רבי מנדלי נתגלתה רק לאחרונה-ספר "טבריה, ירושלים תשל"ג,

ע' 303. על רבי מנדלי מפרימשלאן, ראה: אברהם רובינשטיין, שבח משבחי

הבעש"ט ? - תרביץ, שנה ל"ה (תשכ"ו) ע' 174 ואילך.

(20) נפטר י"ט בכסלו תקל"ג 1772. דבריו במגיד דבריו ליעקב, קארעץ

תקמ"ד, ע' ל"ט. (לפני סטמר תרס"ה).

(21) אור תורה פ' וארא, תשא ועוד. ראה: L.J. Newman, The Hassidic

Anthology, New York - London, 1934, p. 301.

(22) דברת שלמה על אסתר. בכלל יש בדבריו דברים נלהבים בשבח הארץ:

"קדושת ארץ ישראל, היא קדושת הבורא ברוך הוא", - דברת שלמה פ' מצורע,

"ארץ ישראל היא עיקר ויסוד האמונה, שהוא היראה מלכות הבורא ב"ה ועיקר

בריאת העולם הוא מארץ ישראל ולכן עיקר כבוד מלכותו שורה בארץ ישראל -

דברת שלמה פ' שלח.

בלשון הקודש⁽²³⁾.

בולט ביותר היחס החיובי לארץ ישראל במשנתם של תלמידי המגיד ממזריטש, בעיקר מבני החוג הוואהליני, הרייסיני והליטאי. על משנתם של תלמידי המגיד ממזריטש בפולין ובגאליציה, נעמוד בנפרד.

כותב רבי ישראל מפאלאצק, שנחשב כאחד מתעמלניה המצויינים של החסידות, על עלייתו לארץ ישראל: "זה היום שקיוונו לו נגילה ונשמחה בארץ חמדתנו, חמדת הלבבות, משוש הרעיונות, הקדוש בכל מיני קדושות וכל מיני פירות ושאר תענוגות בני אדם וכל חשק המצוה התלויים בה"⁽²⁴⁾.

על רבי ישראל מפאלאצק נאמר ש"אם היו נותנים לו עשרת אלפים בחודש חליפות יציאת ארץ ישראל הקדושה היה בז לכל דבר"⁽²⁵⁾ ואת הישוב בארץ הוא רואה כזכות ליצשבי הגולה כי תפקידם "לעורר חסד עליון להתפלל עבור כל ישראל"⁽²⁶⁾.

רבי מנחם מנדל מויטבסק שבחשב לבחיר חברתו של המגיד ממזריטש כותב

---

(23) "דברת שלמה", ז' ולקאו תר"ט, פ' שלח והשווה דבריו של רבי אברהם דב מאורוטש: "אי"ה בארץ ישראל יהיה הדיבור בשלמות בלשון הקודש ולזה כשבאו ישראל לארץ סיחון ועוג התחיל להתנוצץ אור קדושת ארץ ישראל עליהם והתחילו לתקן הדיבור שיהיה בשלמות, כי עיקר בחינת לשון הקודש הוא בבחינת ארץ הקדושה ובזה הם יכולים לכבוש ולשלוט" - בת עין, ירושלים תר"ז, פ' בלק.

(24) מתוך אגרתו של רבי ישראל בשנת תקל"ח לגזברים ואמרכליט דק"ק ויטבסק.

נדפס לראשונה ב"חיבת הארץ" דף מז' ומח' ומתוך כתב יד ב"ירושלים שכ' לונץ, כרך ה', תרס"א, ע' 164 ואילך. נפטר בערך תקמ"ד 1784.

(25) רבי מנחם מנדל מויטבסק במכתבו לגולה - "גנזי נסתרות - אור נערב", ירושלים תרפ"ד, ע' כ"ח.

(26) מתוך אגרתו של רבי ישראל - ראה הערה 24.

שארץ ישראל היא "בחינת פלטרין של מלך" (27) והיא "השער לה" (28) וכמו התורה ועולם הבא "אי אפשר להיות בה שום נקודה כגרגיר חרדל כי שלשתן למעלה מן המידות הן" (29).

רבי שניאור זלמן מלאדי, חביבו של המגיד ממזריטש ומצעירי תלמידיו וראש בני חבורתו של רבי מנדלי מויטבסק, מדגיש ש"גם עכשו אפשר להשיג השגות עליונות בארץ ישראל יותר אפילו ממה שהשיגו צדיקים כמותם בזמן הבית" (30) והוא קורא לחסידים "לעורר את האהבה הישנה וחיבת ארץ הקודש להיות בוערת כרשפי אש מקרב איש ולב עמוק כאילו היום ממש נתן ה' רוחו עלינו רוח נדיבה בהתנדב עם למלאת ידס לה' ביד מלאה ורחבה" (31).

העליה לארץ מקרבת את הגאולה ו"קיבוץ גלויות דווקא קודם שיבוא משיח צדקנו לפי שצריכים להתקבץ כל בחינת ניצוצי החסידים דמ"ה שהוא בחינת שורש כללות וכללות הקיבוץ הזה אז הולך ועולה אל מקורם הראשון" (32). מצות ישוב הארץ היא "מצוה רבה ועצומה השקולה כנגד כל המצוות" (33) ומי שאינו יכול לעלות אליה, חייב להחזיק את תושביה, כי הצדקה לארץ ישראל "פעולתה וסגולתה להמשיך חיים עליונים מחיי אין סוף ברוך הוא לארץ החיים היא שכינת עוזנו... והיא סוכת דוד הנופלת עד עפר... ובהתעוררת דלתתא להחיות רוח שפלים... תביא אתעוררת דלעילא ובפרט בהתנדב עם להחיות יושבי ארץ החיים ממש" (34).

(27) ת"ץ 1730 - ב' באייר תקמ"ח 1788 "ירושלים, כרך ה, תרסא, ע' 266-269

(28) חיבת הארץ דף מ"ט - נ'.

(29) פרי הארץ, קאפוסט תקע"ד, פ' שלח.

(30) ח"י באלול תק"ה - כד' בטבת תקע"ג 1813, תורה אור, קאפוסט תקצ"ז, פ' ויצא.

(31) לקוטי אמרים, וילנא תר"ס, ע' ק"ך

(32) סדר התפילה, ורשה תרמ"ו, על הפסוק תהילתו בקהל חסידים (דף ס"ה ע"א)

(33) התמים, חוברת ד', ע' כ"ו (ורשה, תמוז תרצ"ו, בעריכת הרב שמואל

זלמנוב. כל חוברות התמים נדפסו מחדש בד"צ, כפר חב"ד תשל"ה).

(34) אגרת הקודש, אגרת כ"א.

רבי נחום מטשרנובל, אף הוא מתלמידיו של רבי דב בער ממזריטש, קובע:
 "רק מי שגר בארץ ישראל דווקא הוא יכול להקרא צדיק"⁽³⁵⁾.

רבי משולם פייביש מזבארז' כותב במפורש: אבל כעת לפי הנראה והנשמע
 מהנסיעה שנוסעים לארץ הקדושה רבים וכן שלימים^(35א)... וכעת בודאי מאת
 ה' היא ההתעוררות הזאת הגדולה ובוודאי קרוב עתה לבוא עתה יחישנו
 וימהרנו ה' יתברך במהרה בימינו אמן סלה"⁽³⁶⁾, דהיינו רבי משולם רואה
 בעליה לארץ ישראל, חלק מתהליך הגאולה.

רבי חיים מטשרנוביץ, גם הוא מתלמידי מזריטש, כותב: "וארץ ישראל הוא
 המובחר שבארצות עד שנקרא לב הארץ, שהוא כמו אבל הלב שבאדם, שהוא החשוב
 בכל איבריו... ולכן ארץ ישראל שהיא מקודשת מכל הארצות שמרובה בה חיות
 הקדושה מאת האל יותר מכל הארצות, על כן מביאים ממנה עומר וביכורים
 ושתי הלחם... בארץ ישראל, ארץ הקדושה והמקודשת מכל הארצות ורבתה בה
 חיות הקדושה... ועל כן כאשר יאכל אדם מאכל בא"י אשר יש בו מעט כוונה
 לכבוד ה', תיכף ומיד יתלהב בו ויחשוק מאד ויתאווה להודות לה'... כי
 יתדבקו בו הרבה מניצוצות הקדושה השוכנים בארץ הלזו ואין צריך הרבה
 להתגבר על הרע, כי מעט הוא ועל כן אמרה תורה: "בבואכם אל הארץ אשר אני
 מביא אתכם שמה" - "אני" ולא אחר, כי אני בעצמי השגחתי על הארץ ההיא.
 זה לכם האות שהיא מקודשת מכל הארצות והשגחתו עליה תמיד - "והיה באכלכם
 מלחם הארץ תרימו תרומה לה' - כלומר, ממילא כאשר תאכלו מלחם הארץ הלזו,
 תרימו תרומה שיתרומם אצלכם להודות לה' ולעבדו מבחינת השגחתו הזאת
 ורבוזי החיות הקדושה שבה"⁽³⁷⁾.

(35) ת"ץ 1730 - י"א בחשוון תקנ"ח 1797, מאור עינים, סלאוויטה תקנ"ח,
 פרשת בהשמטה.

(35א) מוסב כנראה על עליית רבי מנדלי מויטבסק

(36) יושר דברי אמת, מונקאטש תרס"ה, קונטרס ב', סימן ה'. נפטר כ' בכסלו
 תקנ"ה 1795.

(37) סדורו של שבת, פאריצק תקע"ח ת"ק 1740 - כ"ז בכסלו תקע"ח 1718

במיוחד היתה עזה ולוהטת אהבתו של רבי נחמן מברסלב שהיה נכדו של רבי נחמן מהורודוקא ונינו של רבי ישראל בעל שם טוב, לארץ ישראל. ספר שלם על משנת ארץ ישראל של רבי נחמן מברסלב, לקוטים מתורתו, חובר ע"י רבי נחמן מטשהרין, מגדולי חסידיו ברסלב, בשם "זמרת הארץ" למברג תרל"ו⁽³⁸⁾.

אופיינית לגישתו של רבי נחמן מברסלב, היא התפילה שמתפלל החסיד הברסלבי: ד' אל רחום וחנון, ארץ אפים ורב חסד ואמת, זכני ברחמיך הרבים שיהיו לי ולכל ישראל פסופים וגעגועים והשתוקקות וחשק אמיתי לבוא לארץ ישראל חיש קל מהרה, כי אתה יודע גודל ההכרח שלי, כמה אני צריך ומוכרח להיות בארץ ישראל⁽³⁹⁾. ... לילך ולבוא לארץ ישראל, לארץ החיים, לארץ הקדושה, חיש קל מהרה, להתגולל בעפרה ולנשק רגבותיה ולשאוף מאוירת הקודש ולהסתופף בצלה⁽⁴⁰⁾.

רבי נחמן מדגיש כי הוא מתכוון לא לארץ ישראל רוחנית, עילאית, זו שעתידה להיות בבוא הגאולה, אלא לארץ ישראל הפשוטה הגשמית עם הבתים והחצרות⁽⁴¹⁾.

-
- (38) ראה גם: Martin Buber: Worte des Bratzlawers über Eretz Israel, Almanach des Schoken Verlages, 1937, p.62; וכן גם: "ארץ ישראל" - ירושלים תש"א ועידן גם: י.ק. מישקלינסקי: ארץ ישראל במשנת ר"נ מברסלב, החסידות וציון, ירושלים תרכ"ז, ע' רמ"ו - רנ"ו.
- (39) לקוטי תפילות, ורשה תרס"ה, סימן פ"ד. רבי נחמן נולד בר"ח ניסן תקל"ב 1772 ונפטר בן 39 י"ח בתשרי תקע"א 1810.
- (40) לקוטי תפילות, ח"ב, סימן ל"ד.
- (41) לקוטי מוהר"ן סימן ס'.

ביטוריו לגבי ארץ ישראל הם בלתי רגילים ובלתי שגרתיים⁽⁴²⁾. הרי כמה מהם: "עיקר אור ההשגחה שלמה בארץ ישראל"⁽⁴³⁾, "על ידי ישיבת ארץ ישראל משיגים השגת השי"ת על העולם"⁽⁴⁴⁾, "ארץ ישראל עיקר הארת אור השכל"⁽⁴⁵⁾. עד כדי כך: "כל מי שרוצה להיות איש ישראל באמת, דהיינו שילך מדרגא לדרגא, אי אפשר כי אם על ידי קדושת ארץ ישראל כי כל עליות שצריך לעלות אל הקדושה, היא רק על ידי ארץ ישראל וכך כל עליות התפילה הוא רק בארץ ישראל"⁽⁴⁶⁾.

לפיכך יש לעשות כל מאמץ ולהקריב כל קרבן, על מנת לעלות אליה: "יש שנדמה להם שרוצים ונכספים מאד לבוא לארץ ישראל אם היו יכולים ליסע לשם בהרחבה אבל לא בצער ובדוחק ובאמת אין זה רצון שלם, כי מי שרוצה לבוא באמת לארץ ישראל, צריך לילך גם רגלי"⁽⁴⁷⁾ ואכן הוא עצמו השיב לחסידיו שביקשו למנוע ממנו את העליה לארץ ישראל: "אני יודע גודל המניעות והעיכובים שיהיו לי. אך כל זמן שהנשמה בקרבי, כל זמן שיהיה לי רוח חיים

---

(42) דבריו של מרטין בובר: "בנפשו של רבי נחמן... נתלכד ונתגבש מדעת ושלא מדעת כל מה שדורות הגולה הרגישו, חלמו וחשבו על ארץ ישראל... רוצה אדם להסביר את יחסה של החסידות לארץ - ילך ויבחר בר' נחמן. הכל מתרכז בקרבו ומוצא ביטוי למופת בחייו ובדברו" - "בין עם לארצו", ירושלים תש"ה, ע' 41 - אינם מדויקים. משנתו של רבי נחמן לגבי ארץ ישראל היא מיוחדת במינה ואינה אופיינית לכלל החסידות.

(43) זמרת הארץ סימן ד"ג.

(44) ספר המידות, ערך ארץ ישראל, סימן א'.

(45) זמרת הארץ סימן א'.

(46) לקוטי עצות, ערך ארץ ישראל, סימן ג'.

(47) לקוטי עצות המשולש, ערך חיים, סימן ט"ו.

באפי, אמסור נפשי ואסע בכל כוחי וכל עוד נפשי בי אסע לשם⁽⁴⁸⁾.

השקפת החסידות על ארץ ישראל לא נשארה בתחום האידאי. ראשונה והבאים

אחריהם עלו לארץ והתיישבו בה או שעשו, לפחות, נסיונות לעלות לארץ.

ידועים לנו אחדים מבני חוגו של הבעש"ט שעלו לארץ⁽⁴⁹⁾. בשלהי שנת

תקכ"ד עלתה שיירה ראשונה של חסידים לארץ ונסיעתם תוארה בספרו של שמחה

בר' יהושע מזאלוזיץ - "אהבת ציון"⁽⁵⁰⁾. בין הנוסעים דמויות בולטות כמו

רבי נחמן מהורודנקה ורבי מנחם מנדל מפרימשלאן⁽⁵¹⁾.

הדור השני-שלישי המשיך במסורת העליה לארץ כשהבולטת בהם היא העליה

של רבי מנחם מנדל מויטבסק ורבי אברהם מקאליסק, בראש שיירה גדולה, בשנת

תקל"ז (1777) שהטביעה את חותמה על הישוב בגליל ובארץ ישראל כולה⁽⁵²⁾.

גם עליה זו לא נשארה בודדת ואחריה עלו רבים מאישי החסידות המרכזיים

(48) שבחי הר"ן, סדר הנסיעה לארץ ישראל, סימן ו'. ברם, מן הדין להדגיש

שרבי נחמן מסתפק בעצם הביקור בארץ ישראל, שהרי מיד לאחר שביקר בה

חזר לארצו וכך עשה גם תלמידו רבי נתן מברסלב.

(49) כמו רבי אברהם גרשון מקיטוב, רבי יעקב יוקל ממז'בוז, רבי יואל

מנמירוב.

(50) 'הורודנקה תק"ז. על הספר "אהבת ציון" ראה: ש' דובנוב, תולדות

החסידות, ת"א תש"ך, ע' 103 הערה 2; לונץ, על דבר ספר אהבת ציון,

זיופו ומזיפו - ירושלים, כרך ד', ע' 137-152; א' רובינשטיין, שבח

משבחי הבעש"ט, בתוך תרביץ שנה ל"ה (תשכ"ו) ע' 174 הערה 4.

(51) שניהם התיישבו בטבריה. הורודצקי ב"דבר" מיום 27.9.40, קבע שרבי

מנחם מנדל מפרימשלאן עלה לירושלים ורבים טעו בעקבותיו. עליהם ראה

בספר טבריה, ירושלים תשל"ג, ע' 304, 303. אתם עלו רבי ליב מליניץ,

רבי פרידל מבראד.

(52) ישראל היילפרין, העליות הראשונות לארץ ישראל, ע' 37. לדבריו העליה

הפכה את ארץ ישראל מ"מושג מופשט לממשות מוחשת".

לארץ ישראל⁽⁵³⁾.

ברם, אט-אט החלה פוחתת והולכת העליה החסידית לארץ הן בגלל הרעת התנאים בארץ כתוצאה מהאסונות הכבדים של "הרעש והשללות" בגליל והן כתוצאה משינוי היחס הנלהב של צדיקי החסידות לגבי הצורך לעלות לארץ ולהתיישב בה.

מיעוט העליה החסידית בולט במיוחד על רקע עליית הפרושים ההולכים ומתבצרים במיוחד בירושלים⁽⁵⁴⁾.

שינוי היחס ניכר גם במכתבי ההמלצה הניתנים לטובת הישוב בארץ. בבואו של השליח אפרים פישל מזאסלאב, בשנת תקנ"ו, לפולין הוא מבקש את המלצותיהם של צדיקי פולין לשליחותו והם רבי יעקב יצחק ה"חוצה" מלובלין, רבי מרדכי מנעטכיז, רבי ישראל מקוז'ניץ ורבי אברהם יהושע השל מאפטא.

עיון בהמלצות מוכיח ששוב אין בהם מאותן מליצות הבאות להעיד על השליחות הנשגבה של העולים. כל ענינם הוא בעזרה לאנשים המצויים במצוקה - ש"גודל דחקות שלהם, אשר אין להעלות על הכתב ואי אפשר לפורטם ומעות הכולל שהמדינה אינו מגיע לכל אחד לחט לפי הטף"⁽⁵⁵⁾ אין באגרות אף איזכור על

---

(53) כמו רבי אברהם שמשון מראשקוב בנו של רבי יעקב יוסף מפולנאה, רבי אריה ליב מוואלשטשטק, רבי בנימין זאב וואלף זאבאלטא, רבי גרשון מרגליות, רבי דוד אורבך - נכדו של רבי יעקב יוסף מפולנאה, רבי דוד שלמה אייבשיץ מסורוקא, רבי זאב וואלף מטשרני - אוסטרעא, רבי חיים מטשרנוביץ, רבי ישכר בער מזאסלאב, רבי ליב מטערקיש - מוהילוב, רבי משה זאב אורבך. מקום מיוחד תופסת העליה החב"דית לחברון.

(54) בשנת תק"ץ כבר ביקשו הפרושים שהחסידים יפרישו עבורם שליש או רבע מהכנסותיהם - שו"ת חתם סופר, חושן משפט, דף ח'.

(55) המכתבים נדפסו בקונטרס מיוחד וחזרו ונדפסו ע"י אמ' לונץ בספרו החלוקה,

ירושלים תרע"ב, ע' קי"א - קי"ג. ראה בענין זה מכתבו של רבי אשר

מסטולין כנראה אל רבי ברוך ממזבז' - במאמרו של אברהם א' שור,

פעולת הצדיק רבי אשר הגדול מסטולין למען ארץ ישראל, בתוך "טיני"

כרך פ' (שבט-אדר תשל"ז).

על הזכות הגדולה של יושבי ארץ ישראל, כפי שנהגו לכתוב צדיקי החסידות הראשונים.

כך כותב גם המגיד רבי ישראל מקוז'ניץ: "הדחק של אחינו בני ישראל חכמי פולין ואשר המה מפולין ולחוץ קבעו דירתם בארץ הקודש ואין להם שום מעמד על הפרנסה ואין הקומץ משביע ממעות הכולל לפי הטף".
גם ה"חזקה" מדגיש ש"נודע בבירור ענין אחינו ממדינה זו אשר בארץ המה, ארץ הקודש, הם ברעב ובעירוס ובחוסר כל".

הדגשתי את הדברים של הצדיקים הנזכרים שכן החסידות ברובה הגדול יונקת מהם בדור שלאחר מכן. כל החסידות פולין, גאליציה, רומניה, הונגריה נידונה מהם. רבי אברהם יהושע השל מאפטא הרחיב השפעתו גם לעבר רוסיה. יש לומר שעמדה זו לא היתה עמדתם של צדיקי רוסיה וליטא⁽⁵⁶⁾. בשנת תקפ"א (1821) מפרסם רבי נח מלעכוויטש, שירש את כס אביו כנשיא ארץ ישראל, מטעמו של רבי אברהם מקאליסק, קריאה לטובת הישוב בארץ ובדבריו יש אותה נימה של התלהבות שהכרנוה: "והרבה שמענו ממנו סודות התורה ורזין דאורייתא במצוה זו אשר קצרה היריעה מהכיל לאין קץ לדבריו הקדושים"⁽⁵⁷⁾...
אכן, בטכניה הלכה וגברה השפעת רבי נח מלעכוויטש והחדר הקרליני כולו.

(56) צדיקי בית טשרנובל שברוסיה ראו לעצמם חובה להחזיק שטיבל על שמם בצפת. כך היו קיימים השטיבל המקרובי, הטשרנובילי, הסקווירי - אולם "בתים" אלה לא דאגו שתהיה עליה של חסידיהם לארץ. גם מתפללי ה"שטיבליך" לא היו חסידים של הבתים הנזכרים. במרוצת הימים נוסדו שטיבלך כאלה גם ע"י הצדיקים מויז'ניץ, קוסוב, ראדוביץ, צאנז ואחרים, אולם גם עלית חסידיהם היתה רדודה ביותר.

(57) חיבת הארץ דף ע"ה ועיין "דברי שלום של רבי שלום פרלוב מבראדיץ וילנא, תרמ"ב, עמוד י"ג. המכתב נדפס בכמה שינויים גם על ידי מח' קליינמן, אור לישראל, ירושלים תשי"ח (ק"צ), ע' 48. רבי נח מוסיף: "ברור וצלול הדבר אם היו מרגילין את עצמם להחזיק עניי ארץ ישראל בהרחבה... לא היו לאנ"ש הנ"ל שום ירידה בהשכלה וגוף ונפש".

עמדתם המעשית של צדיקי פולין וגאליציה לגבי הישוב בארץ ישראל, נובעת מעמדתם העקרונית לגבי תפקידו ומעמדו של הצדיק בחסידות. לא מענינו של חיבור זה להעמיק חקר במשנת הצדיק בחסידות, שהיא משנה רבת ענפים. ברט ידוע הוא ה"חדר" הליז'נסקי, שצדיקי פולין וגאליציה שאבו ממנו, שהעמיד את הצדיק בפיסגת הווייתה ומשנתה של החסידות. משנתו של רבי אלימלך מליז'נסק, קובעת שהצדיק שווה בכל לקדוש ברוך הוא בעצמו, כביכול. לפיכך במקום המצאו של הצדיק שרויה השכינה. הוא - הצדיק - בחינת ארץ ישראל ובית מדרשו בחינת ירושלים. רבי אורי מסטרליסק התבטא פעם לגבי ה"חוצה" מלובלין: הנכנס ללובלין ידמה שהוא בירושלים, היכל הרבי - המקדש, חדרו - קדש הקדשים⁽⁵⁸⁾. "ארץ ישראל" החלה נתפסת כמשהו אידיאלי, נשגב מבלי כל שייכות לארץ ישראל הממשית. ארץ ישראל היא סימבוליקה. כל היפה והנאצל הוא "ארץ ישראל" וכך פירשו את הפסוקים הדנים בארץ ישראל. עמדה עקרונית זו חשובה להבנת היחס לארץ ישראל ולפיכך יש להקדיש לה דיון מיוחד.

כותב רבי אלימלך מליז'נסק, בספרו "נועם אלימלך" שהיה לאחד מספרי היסוד בחסידות⁽⁵⁹⁾. "דאיתא בגמרא העומד בחו"ל ומתפלל יכול לבו כנגד ארץ ישראל, העומד בארץ ישראל יכול לבו כנגד ירושלים, העומד וכו' יכול כנגד בית המקדש והעומד וכו' יכול כנגד בית קדשי קדשים... ולכאורה, אם בכוונה תליא מילתא גס העומד בחוץ לארץ יכול לבו כנגד בית קדשי קדשים... וזה בוודאי אי אפשר לאדם שלאחרי בקדושה רבה העליונה בפעם א' רק צריך לילך ממדרגה למדרגה

(58) נפלאות הרבי אות ר"ע.

(59) רבי מנדלי מרימנוב: רק אחרי טבילה במקוה, בערב שבת הבנתי בו משהו - אהל אלימלך ע' 60 אות קצ"ב; "וספר הקדוש נועם אלימלך אור צח צחצחות עמוק עמוק עד למאד" - רבי יצחק אייזיק מקורנא, עשר צחצחות ע' 26. השווה גם: דיון אמונה ומעשה רב ע' 71.

ואמר חז"ל מי שהוא עדיין בחוץ לארץ יאמץ ויקדש עצמו בקדושה יתירה לקדושת ארץ ישראל וכשיתנהג אדם כך אזי באיזה בחינה שיהיה תפילתו רצויה לפניו ה' ויתעלה אבל מי שעומד בחוץ לארץ דהיינו שהוא עדיין לא נתקדש כלל והוא מלא מחשבות זרות תאוות גשמיות בלתי אפשרי שתעלה תפילתו לפניו ה' (60).

כלומר: "ארץ ישראל" הוא זה הנמצא במדרגה עליונה, "חוץ לארץ" הוא במדרגה מועטת, מדרגה תחתונה.

יתר על כן. רבי אלימלך מפרש את דברי חז"ל: "כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה" דהיינו רק דומה, אבל אין לו באמת ו"כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה" - רק דומה, אבל יש לו באמת! (61)...

לפי אותו הקו של רבי אלימלך מליז'נסק הוא מפרש את משלו המפורסם של רבו - רבי דב בער ממזריטש - "למלך כשהוא בביתו ובהיכלו אין הכל יכולין לבוא אליו רק כשהוא בדרך אז הוא עת שכל הרוצה לקרב הרשות בידו" (62)...

והנמשל מובן מצילא ובזמן שבית המקדש קיים והיה שכינת כבודו בבית קדשי קדשים אזי אם היה אדם רוצה לשאוב רוח"ק או נבואות היה צריך עבודה גדולה כמו שמצינו בעבודת בית השואבה ששם היו שואבין רוח הקודש אבל עתה בגלות המר שגם השכינה הקדושה עלתה עמנו ובעו"ה היא נע ונד בארץ ותשוקתה מאד

(60) נועם אלימלך, למברג 1874, י"ט ע"א (פרשת שמות).

(61) נועם אלימלך ד' ע"ב (פרשת לך-לך) הפירוש של "דומה" ובמציאות אינו כן כבר נתפרש ע"י רבי יעקב יוסף הכהן מפולנאה - "בן פורת יוסף" ע' 154, אלא שבדבריו יש תוספת עקרונית חשובה ביותר, דהיינו: אם הוא דר בחו"ל וחושב תמיד על ארץ ישראל וחושק אליה, דומה כמי שאין לו אלוה אבל

באמת יש לו. ראה גם הערה 12.

(62) רבי עוזיאל מיזלש, תפארת עוזיאל, תל-אביב תשכ"ב קל"ז ע"א ובפירוט ב"אור תורה" של המגיד ממזריטש, ירושלים תשט"ז, י"א ע"א. עיין גם "מגיד דבריו ליעקב" של המגיד ממזריטש, קארעץ תקמ"ד, ח' ע"א. לענין זה השווה רבי יוסף מפולנאה ב"תולדות יעקב יוסף" פ' עקב: "בזמן הזה שהשכינה בגלות... מיד בהכין אדם מעשיו לשם שמים בכל דרכיו, נעשה כסא להשכינה שתשרה בו".

למצוא מקום דירה לשכון בה ואם מצאה מנוח ומקום נקי, אדם שהוא רק נקי העבירות והחטאים אזי שם היא דירתה⁽⁶³⁾...

רבי אלימלך מרבה להדגיש שהצדיק הוא בבחינת ארץ ישראל: "וזהו אלה הדברים אשר דיבר משה כו' בעבר הירדן כו' ר"ל דא"י מקודשת מכל הארצות. ביהמ"ק של מטה מכון כנגד מקדש של מעלה ושם נקל הוא לבוא למדרגות גדולות והיה משרבע"ה אומר להם לישראל כל הדברים כאילו היה בעבר הירדן, דהיינו כאילו היה בא"י כך אמר להם בקדושה ודביקות כ"כ גדול והשיג המדרגה כאילו היה בארץ ישראל⁽⁶⁴⁾."

"או יאמר שמחה לאיש כו' שהנה ידוע שעיקר החיות של כללות ישראל אינו אלא בארץ הקדושה הש"י יקבץ נדחינו מהרה למקום חיותנו אך הצדיק הדבוק בבורא ית"ש ובשמו הגדול יש לו חיות אף בכל מקום שהוא"⁽⁶⁵⁾.

(63) נועם אלימלך י"ב ע"ג פ' וישב. כדאי גם להשוות: הדר בא"י שמצייר לעצמו כאילו עומד בא"י וע"י זה בא לו הבהירות בתפילתו דומה כמי שיש לו אלוה - פרשת לך לך ד"ה והנה. ראה גם בלאורו באפן אחר ב"לקוטי שושנה" שלו, ד"ה איתא. ראה בענין זה הערתו של ג' שלום, החסידות - השלב האחרון, בקובץ "פרקים בתורת החסידות ובתולדותיה" (עורך אברהם רובינשטיין) עמוד 35, (מתוך ספרו Major Trends in Jewish Mysticism)

(64) נועם אלימלך, פ' דברים, ד"ה "אוס".

(65) "לקוטי שושנים" ד"ה "או יאמר שמחה לאיש". לא צודק ג' נגאל האומר: "אין בכך כדי לשלול מגמות משיחיות או להפחית מערכה של ארץ ישראל" - הוא מצטט רק את החלק הראשון של הקטעים שנזכרו - "משנת החסידות בכתבי רבי אלימלך מליז'נסק ובית מדרשו (דיסרטיקה) ירושלים תשל"ב ע' 119 ועייין: ר' שץ - אופנהיימר, החסידות כמיסטיקה, ירושלים תשכ"ח, ע' 170.

תלמידו הגדול של רבי אלימלך מליז'נסק - רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ,

ה"חזקה" מלובלין, מגיע למסקנות מעשיות:

... "אך האמת היא כי צדיק גוזר והקב"ה מקיים יכולים לפעול ולגזור שלא יוכלו להרע לשום בר ישראל (כי אם הגאולה גמורה אי אפשר לגרום קודם הזמן, כי מושבעים שלא לדחוק את הקץ ואם דוחק את הקץ בזה אינו נקרא צדיק כי הוא עובר שבועה מה שאין כן שלא להרע יותר מהגלות, זה יכול לפעול יותר" (66).
 "לא תראה את שור אחיך או חמורו נופלים בדרך" - דברים כ"ב ד' - משיח בן יוסף מרומז ב"שור" - "בכור שורו". "חמורו" - מרומז על משיח בן דוד שהוא "עני ורוכב על חמור". עד לבואם של המשיחים הם נקראים "נופלים" והיכנר "בדרך" - בחוץ לארץ והוא מסיים: פירוש ודאי מושבעים אנו שלא לדחוק את הקץ ואם אי אפשר קודם זמנו הידוע לו יתברך לבד, אך אף על פי כן לענין הזמן טוב התעוררות שלנו כדי שתהיה "אשה כי תזריע וילד זכר" - ויקרא י"ב ב' (67).
 אכן, העיד רבי משה טייטלבוים על ה"חזקה" מלובלין כי שקל נסיעה לא"י אולם חש מהפסד הכנסת אורחים ולא נסע - כדבריו: "ובפירוש שמעתי מבוצינא

(66) זכרון זאת ס"ה ע"ב (לפני דפוס פערנוולד תש"ז). הסוגריים במשפט הם של ה"חזקה" בעצמו והם באים להעיד כי הדברים נרשמו בשעת הכתיבה ולא בשעת אמירתם בשבת, היינו: הדגשת יתר. ראה: הקדמת ה"חזקה" לספר "זכרון זאת" זאת"גב"זאת"זכרון" ע' י'. השווה גם: תשבי, הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות, בתוך ציון, ל"ב (תשכ"ז) ע' 1 - 45. "החזקה" מפרש את המשפט בברכת המזון: "על שהנחלת לאבותינו ארץ טובה חמדה ורחבה" - קאי על הקדושה שאינו מסתלק מאתנו בשום פעם - בספרו "דברי אמת" כ' א'.

(67) דברי אמת דף קמ"א. על הדפסתו הראשונה של הספר ראה: א"ל טויגער, מחקרים ביבליוגרפיים ירושלים תרצ"ג ע' 93-95, א' רובינשטיין בתוך קרית ספר כרך ל"ז, (תשכ"ב) ע' 123. קשה לדעת מהי הכוונה ב"טוב התעוררות שלנו" ל"ענין הזמן". על כל פנים עד לגאולה השלמה, המשיחים הם בחינת "בדרך" - שהוא חוץ לארץ.

קדישא מהר"י מלובלין זצק"ל שהיה מדבר בענין נסיעה לא"י ואמר הכנסת אורחים שלי איך אפסיד אם אסע לשם, הרי ששקל הפסד של מצוה ומשום זה לא נסע לארץ ישראל" (68).

אצל ידידו של ה"חזזה" וחברו בבית המדרש של רבי אלימלך מליז'נסק

- המגיד מקוז'ניץ, רבי ישראל, אנו רואים שתורה, עבודה ומצוות הם הגורמים לבנין ירושלים. "טוב ארץ אפים מגבור ומושל ברוחו מלכוד עיר" - רמז למ"ש קהלת "עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול ובנה עליה מצורית וחרמים ומצא בה איש מסכן וחכם ומילט את העיר בחכמתו". "עיר" רומז על ירושלים שהיא קטנה בחורבנה ואנו מצפים שיגדל אורה ויבנה ב"ב ובכל יום ויום היא עולה למעלה כדאי" בגמרא בא' שראה למלאכי השרת שהיו פוסלין אבנים לבנין ירושלים וזה שאנחנו מברכין בכל יום בונה ירושלים בלשון הורה ולזה צריכין ישראל לעשות טיוע לזה ולשום כל מגמתם בתורה ובעבודה ותפילה ומעשה המצוות והיינו כאשר האדם עושה המצוות לקיים גזירת המלך ומשעבד עצמו בכל חושיו וכוחותיו לעבודתו ית"ש... וככה יעשה תדיר עד שהבורא ית"ש יכניע בעצמו כח הקליפה והס"א והיה ה' למלך על כל הארץ ויבנה ירושלים ב"ב אמן (69).

(68) האגרת נדפסה בסוף הספר "ישמח משה", חלק א' (ניו יורק תש"ז).
מענין הדבר שדווקא ל"חזזה" ייחסה האגדה מאמצים נפלאים לדחיקת הקץ שהביאו למותו, כדי להקדים ולהביא את המשיח. זוהי אחת האגדות הנפוצות ביותר באגדה החסידית והיא ששימשה רקע לספרו של מרטיין בובר "גוג ומגוג" - ירושלים תש"ד. ראה בענין זה אהרן מרכוס (ורוס) Hassidismus ע' 164; ח' כהנא, אבן שתיה, מונקאטז תר"ץ ע' ט"ו ובמקורות רבים נוספים. ה"חזזה" חשש שבארץ ישראל לא יוכל "לקיים את המצוה של הכנסת אורחים שהרי לא יבואו אליו חסידים.

(69) עבודת ישראל לאבות פ"ד מ"א והשוה ספרו "אור ישראל" לתיקוני זוהר

דף י"א ע"ב

וגם: "... לכן צריך כל אדם להתעורר בקרבו ולעמוד נגד יצרו ולהתחזק בעבודת אהבה ויראה עד שיקושר בירושלים עיר הקודש ולכן הטעם שאנחנו מתפללים למזרח ומכוונים לירושלים כנודע מאמר חז"ל וכאשר נזכה כולנו להתעורר באהבה וחזקי חסד לעבודת האהבה כראוי בשלמות אזי נזכה לבנין עיר קדשנו ותפארתנו ר. ש דוד המלך ע"ה "ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו" פירוש לפי התחברות בני ישראל והתעוררות באוי"ר (באהבה ויראה) נבנה ירושלים ש"שם עלו שבטים" - פירוש כי מוסרות אהבה ויראה הנקשרים בלב ונעשה ירושלים בלב, הם נקשרים עד ירושלים עיר הקודש⁽⁷⁰⁾.

גישא זו נמשכת גם אצל תלמידי החוזה והמגיד מקוז' ניץ. אומר רבי דוד מלעלוב, שנתפרסם במיוחד כ"אוהב ישראל": "אם אדם מקדש את עצמו מלמעלה ומלמטה ואפילו ארבע אמות שלו בקדושה ובטהרה אז תחול הברכה בנכסיו אפילו בחוץ לארץ, כי זוהי גם כן בחינת ארץ ישראל כנודע"⁽⁷¹⁾. רבי צבי אלימלך מדינוב אף הוא כ"חוזה" מאשר שאסור לצדיק לפעול לקירוב הגאולה: "אם היינו רוצים - אמר - יכולנו לשבור החומות המפסיקות ולפרוץ המנעולים אבל מה געשה ואתה, יתברך שמו, השבעתנו שלא לילך בחוץ יד כמ"ש השבעתי אתכם"⁽⁷²⁾.

אם דורם של ה"חוזה" מלובלין וה"מגיד" מקוז' ניץ הפכו את בית מדרשם של צדיקי הדור לבחינת ירושלים, הרי הדור שלאחר מכן כבר מעדיף את הגולה על פני ארץ ישראל, עד לביאת הגאולה השלמה. כותב רבי צבי אלימלך מדינוב, אף הוא באינטרפרטציה של משל המגיד ממזריטש⁽⁷³⁾: "ורוצה לפרש דאולי זהו טעם רבי יהודה דסבירא ליה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה דס"ל דשבעת הגלות בעוה"ר טוב נותן לשבת בחו"ל

(70) עבודת ישראל, פרשת דברים.

(71) נפלאות היהודי, חידושי תורה. רבי דוד מלעלוב נפטר בחיי רבו - ז' בשבט תקע"ד.

(72) תקמ"ג - י"ח בטבת תר"א 1841. ראה: רבי חיים אלעזר ממוןקאטש, נכדו,

בספרו דברי תורה ח"י אות קי"א.

(73) ראה הערה 62.

דהוא בחינת מלון וזוכים להשגות אף אינם כדאיט משא"כ בארץ ישראל⁽⁷⁴⁾.
 רבי משה טיטלבוים מאיהל, בעל "ישמח משה" כששמע על רצונו של חתנו
 -רבי אריה ליב מוישניצא, בעל "ארי דבי עילאי" לנסוע לארץ ישראל כתב
 לו את המכתב הבא: "הנה שמעתי קול רעש גדול, שכבוד תורתו מחליט הדבר
 שיסע לארצנו הקדושה תבנה ותכונן במהרה אמן ובאמת מי לא ידע מגודל
 ערכה של מצוה זו ובודאי גם אני חשקה נפשי לדבר זה. אך כבר אמרו חז"ל
 הוה מחשב הפסד מצוה בשכרה והוי ערוס ביראה חשבתי דרכי וראיתי כי יש
 הרבה מצוות מאד מאד ממש מחיה נפשות וצדקות פזרונות לאביונים בכל עת
 אשר שם בודאי אי אפשר לעשות חלק עשירית מזה וברור אצלי כשמש שאם אסע
 יצא שכרי בהפסדי שאשליך מצוות נאמנות רבות ונכבדות בודאי מספק אולי
 אוכל לעבוד את שם ה' יותר מכאן ואין ספק מוציא מיד ודאי וזה ידוע
 ומפורסם לכל נחותי ימים שבשלשה ימים ראשונים שפורשים לים כולם מקיאים
 שלשה ימים רצופים ואם כן איש כמוהו צריך גם גדול מאד וכבר הזהירו
 חכמים ואמרו אין סומכים על הנס ומי התיר לו לסכן עצמו בסכנה גדולה
 מאד מאד וחלילה הוי כמאבד עצמו לדעת. על כן יניח ידו מזה וחשקות
 שחשק לעלות לארצנו הקדושה כאילו עשה ובפרט שכבר עשה פעולות לזה
 בלקיחת הפאס, הרי בודאי קיים המצוה של עליה לא"י⁽⁷⁵⁾.
 רבי יצחק אייזיק מקומרנא, שהכיר את החוזה בילדותו וראה עצמו
 כתלמידו כותב: "ואפילו בזמן הגלות מחויב כל אחד מישראל לשבת בארץ

(74) אגרא דפרקא, למברג תרי"ח בסימנים ז"ט, קמ"ח.

(75) בסוף הספר "ישמח משה", מהדורת ניו יורק תש"ז (נדפס לראשונה בלבוש

תר"ט (בראשי ת), תר"י (שמות-ויקרא) תרכ"א (במדבר, דברים) והשוה:

ד"ר שמעון פדרבוש, חזון תורה וציון, ניו יורק תש"ך, ע' ל"ג-ל"ד;

שמואל הכהן וינגרטן, "סיני" תש"ך עמודים נ"ח-נ"ט. על נסיעתו של

רבי אריה ליב לא"י ראה: מנחם מנלי סופר, שלשה עדר צאן, תל אביב

תשי"ח, ע' 71. רבי משה טיטלבוים מאיהל תקי"ט - כ"ח תמוז תר"א

1841. רבי אריה ליב מוישניצא: תקכ"ז 1767 - תר"ו 1846.

ישראל, אם אינו חושש בביטול תורה ותפילה, כי תורה ותפילה למעלה מן הכל והוא לקיים מ"ע וישבתם בה וכל היושב בארץ דומה כמו שיש לו אלוה, כי אין מיוחד ומשועבד תחת השרים עובדי עבודה זרה וזהו "אלהיך" - שתקבל עליך עול מלכות שמים במיוחד, להיות מרכבה אליו⁽⁷⁶⁾. ומאחר שהתורה הוא עיקר הרי "הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" - מחמת לבו הנדכה דומה שאין לו אלוה ובאמת יש לו אלוה אמת⁽⁷⁷⁾ ועל כן לא ידור בירושלים אם לא צדיק גמור שראוי לישוב שם⁽⁷⁸⁾ הרי, איפוא, שתורה ותפילה עדיפים על ארץ ישראל.

מכל האמור מסקנתו: "ולכן בגלות מאיר אור התורה יותר ממה שמאיר בארץ ישראל וחד מנן כי סליק להתם דוכיח וכן מתיקות התורה והארה פנימית מאיר יותר מחוץ לארץ"⁽⁷⁹⁾ ואם תורה ותפילה עדיפים הרי שאין צורך בעליה לא"י.

בן דודו של הקומרני - רבי יצחק אייזיק אייכנשטיין מזידיטשוב, שהיה רבם של רבים מצדיקי דורו (תקס"ה 1805 - ט' בסיון תרל"ג 1873), אמר לפי עד ראיה: "שקלנו בדעתנו האי מיניהו עדיף ובאנו לידי החלטה שחבל לאבד בידים את הקדושה של יום טוב שני של גלויות וגמרנו בדעתנו שלא לנסוע לארץ ישראל, ותיכף אחר קבלה בלב זו החזירו לנו מן השמים את

---

(76) אוצר החיים, שמות ס"ו ע"ב - כ"ה בשבט תקס"ו 1806-ד' באייר תרל"ד 1874.

(77) היכל הברכה, בראשית, ע' קט"ו, ברוח דבריו של רבי אלימלך מליז'נסק שהבאנו לעיל.

(78) שם.

(79) אוצר החיים, ויקרא, ע' רע"ה, פירוש הפוך ל"חד מינן כי סליק להתם"

ראה בספר "נחלה לישראל" לרבי ישראל זאב הלוי הורוויץ מטבריה (ח"י נדפס תרכ"א 1861) ירושלים תרמ"ב, דף ד' ע"ב. (בטעות ידחס פרידברג ב"בית עקד ספרים" את הספר לנכד המחבר, המו"ל. הספר עצמו יצא בעילום שם המחבר.

מוחלץ דיום טוב" (80)

רבי יצחק אייזיק הרגיש שצריך לפנים את ארץ ישראל ואמר לבנו -
 רבי אליהו: "תן אל השולחן כך וכך קבים יין ונפיים את ארץ ישראל" (80).
 פעם אחת אמר שבכל יום ויום קודם תפילת שחרית הוא עושה טיול לארץ
 הקדושה... (81)

רבי שמחה בונים מפשיסחא, עמד בראש הזרם שהתנגד לחסידות העממית
 מיסודם של ה"חוזה" מלובלין, לא שינה את הגישה לגבי אקץ ישראל.
 שמועה יחסה לו, לרבי בונים מפשיסחא, את האימרה שיש לגאול את הארץ
 מידי הערבים והוא שיבא את משה מונטיפיורי על פעליו בשטח זה (82), אולם
 שמועה זו היא מאוחרת ואין לה ביסוס בתורתו של רבי בונים מפשיסחא או
 בתורת תלמידיו - רבי מנחם מנדל מקוצק ורבי יצחק מאיר נגור.
 אופייניים לגישה זו, הם תגובותיהם של הר"מ מגור ורבי אברהם
 מטשערנאוב לפניה אליהם שיאסרו לשנות ממעוות שנתרמו לקופת רבי מאיר
 בעל הנס לצדקה אחרת.

בשעתו כשהוצא איסור זה על ידי רבי אריה לייב קאצינעלבוויגן מבריסק,

(80) מיכאל בראווער, פאר יצחק, סאטו-מארע (תש"ד) דף מ"ז ע"א.

(81) שם, דף מ"ז ע"ב. רבי יצחק אייזיק נולד בתקס"ה 1805 - נפטר
 ט' בסיון תרל"ג 1873.

(82) רבי ישראל מפילוב בהקדמתו לספרו "שלום ירושלים". השוה גם: פ"ז
 גליקסמן, תפארת אדם, לודז תרפ"ג, ע' צ"ח. הרב י"ל גרויבארט,
 ספר הזכרון ע' 176, מפקפק באמיתות הסיפור שהרי מונטיפיורי החל
 בפעילותו הישובית רק אחרי מותו של רבי בונים מפשיסחא. ראה בענין
 זה: פ"ז גליקסמן, דער קאצקער רבי, פיעטריקוב תרצ"ח, ע' י"ט;
 מ"ש שפירא, משה מונטיפיורי וגדולי החסידים - ספר היובל של הדאר,
 ניו יורק תרפ"ז, ע' רנ"א; צ"מ רבינוביץ, לחורבן החסידות בפולין,
 ארשת, ירושלים תש"ד ע' ט"ח;

חתמו עליו: רבי יעקב שמשון משפוטובה, רבי זאב וואלף מטשרני - אוטסרהא, רבי מרדכי מנסכיז, רבי יוסף מיאמפולה, רבי אברהם מקאליסק, רבי אריה ליב מוואלטשיסק, רבי משה מויטבסק ובמכתב מיוחד גם רבי לוי יצחק מבארדיטשוב⁽⁸³⁾.

משרפה האיטור, פנה רבי חיים נתן דמביצר, גדול בתורה והיסטוריון חשוב, אל גדולי התורה כדי שיחזקו את האיטור.

איש מגדולי החסידות אינו מגיב על כך, מלבד, כאמור, הרי"מ מגור ורבי אברהם מטשענאוב - שציהם בצורה פשוטה ביותר. רבי אברהם מטשענאוב אינו מגיב כלל "מטעמים כמוסים וצפונים בלבו שלא להכניס א"ע בשום ענין מעניינים אחרים"⁽⁸⁴⁾ - אף כי הוא מסכים, כמובן, לעצם ההלכה.

הרי"מ מגור מגיב:

"מכתבו הגיעני, ותשואות חן חן לו, על ששוקד לטובת עניי ארץ ישראל, ולא היה בדעתי להשיב בזה, כי למה לי לעמוד במקום גדולים וכבה יש לו מסכימים רבים מבלעדי, וגם שאין דעתי נוחה כלל להטיל גזירות וחרמות על אחינו בני ישראל"⁽⁸⁵⁾.

(83) רבי חיים נתן דמביצר, מגיני ארץ ע' ה'-ו'. (לעמברג 1852) ראה

בענין הספר: א' ריבנישטיין, קונטרס כחית למאור, בתוך עלי ספר,

ג', ע' 151 הערות 44-45.

(84) מגיני ארץ ע' כ"ח.

(85) שם, ע' כ"ט. ראה גם: מאיר עיני הגולה, חלק מכתבים, מכתב ד';

יצחק אלפסי, גור - המייסד בעל חידושי הרי"ם, ע' 138 - 139.

בתשובה להלכה בענין גט לאשה שלא ילדה מציע הרי"מ מגור ש"סע

לארץ ישראל, אולי יפקוד ה' אותה שמה... דישיבת חוץ לארץ גורם -

שו"ת הרי"ם אבן העזר, סימן ל"ו.

אם כך הוא היחס לארץ ישראל, הרי אין פלא שהיו אנשים אשר אמרו שאין צורך כלל לתמוך בתושבי הארץ שתקנת הקדמונים לתמוך בהם היתה רק לשעתה ולא לדורות⁽⁸⁶⁾ ואפשר להבין את זעקתו של רבי שלום חיים מבראהין "שמע שמעתי מכמה אנשים אשר חכמים בעיניהם באומרם אשר כל הדברים אמורים בדורות שלפנינו אשר היו אנשי ארץ ישראל אנשים גדולים במעלה, אבל לא בעתות הללו"⁽⁸⁷⁾.

מכאן היחס השלילי והבלתי נלהב של צדיקי החסידות לבעית אתרוגי ארץ ישראל. בעיה זו נתעוררה בשנת תרל"ז 1877 בשעה שרבי מאיר אוורבך, הרב מקאליש, שישב בירושלים, יצא בקריאה לגולה ש"חיובא רמיא על אחינו בני ישראל יושבי חוץ לארץ לשמוע להוראות גדולי הרבנים שיחיו, שלא לברך על אתרוגי קורפו, באם ישיג אתרוג אשר ממקור קדוש ייהלך, מאתרוגים הגדלים באה"ק תובב"א שזה כשר אליבא דכולא עלמא". האתרוגים מארץ ישראל היו מועטים במספרם ולא היו כל בעיות של הפצתם.

ברם, בשנת תרמ"ו 1886, לאחר שובו של רבי חיים אלעזר ואקס, הרב מקאליש ומפיעטריקוב, מנסיעתו לארץ ולאחר שעצי האתרוגים שנטעו על ידו בכפר חטיק, נתנו את פריהם, החלה תעמולה גדולה למען אתרוגי ארץ ישראל⁽⁸⁸⁾.

(86) בתשובה של רבי אייזיק מסלונים - מגיני ארץ ע' כ"ה.

(87) חיבת הארץ דף ע"ו. רבי שלום חיים משיב לטענות אלה: "כלל מסור בידינו כל מי שהוא דר בארץ ישראל, הוא בחינת צדיק... מצוה זו שייכת לנשמתנו". רבי שלום חיים נולד בתרי"א 1851 ונפטר בתרפ"ו 1926.

(88) רבי חיים אלעזר ואקס שאף לפרודוקטיביזציה של הישוב בארץ - כתבים לתולדות חיבת ציון, כרך ג', ע' 395.

כרגיל פנו אל כל גדולי הדור לקבל מכתבי המלצה עבור האתרוגים הארץ-

ישראלים. ה"מתנגדים" נענו לפניה בהתלהבות וביניהם כל גדולי הדור: המלבי"ם, רבי ישראל טלנטר, רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, רבי יוסף זכריה שטרן משאורל, רבי יעקב עטלינגר בעל ערוך לנר, רבי יהודה ליב דיסקין, רבי אליהו חיים מילזל מלוגז', רבי ישראל יהושע מקוטנא ואחרים.⁽⁸⁹⁾ מבין האדמו"רים נענו יחידים ואף הם מאלה שכבר הוכיחו⁽⁹⁰⁾ את גישתם

החיובית לענין ישוב הארץ כמו רבי אברהם מסוכאטשוב, רבי יוחנן מרחמסטרניבקה ואליהם הצטרפו רבי יחיאל מאיר מגוסטנין ורבי יהודה ליב מגור, בעל "שפת אמת" המוסיף להמלצתו, מעין הסתייגות: "מצוה להדר אחר אתרוג מארץ ישראל, הגם שאינו מהודר בדופי, אם הוא על פי דין כשר".⁽⁹¹⁾ לעומתם יצאו כנגד אתרוגי ארץ ישראל - כמה מצדיקי הדור ובתוכם האדמו"ר מליבאוויטש ורבי גרשון חנוך ליינר מרדזין.

התנגדותם של אדמו"רי בית לובאוויטש היתה עקרונית כי בידם מסורת עוד מימי רבי שניאור זלמן מלאדי להשתמש באתרוגי קאלאבריא ויאנאוה מ"טעם הידוע לו" ובשמו אמרו ש"כאשר אמר הקב"ה למשה ולקחתם לכם פרי עץ הדר --- הושיבו שליחים על ענן ושלחוים להביא אתרוגים מקאלאבריא".⁽⁹²⁾

רבי גרשון חנוך מראדזין, אף פרסם כרוז חריף כנגד אתרוגי ארץ ישראל. בכרוז נאמר "לאמיתה של תורה שהרוצה לצאת ידי חובת המצוה בשלמות ולצאת מחשש ברכה לבטלה, החיוב להדר אחר אתרוגי קורפו, כי אתרוגי קורפו מוחזקים מעולם בחזקת כשרות שאינם מורכבים" ואילו האתרוגים מארץ ישראל הם "חדשים מקרוב באו, שהתחילו לברך עליהם אבל מעולם לא ברכו עליהם, והם מוחזקים בחזקת מורכבים, כי רבות בשנים אשר היתה הארץ שממה מאין

(89) שו"ת ישועות מלכו, אורח חיים, סימן מ"ו.

(90) שו"ת נפש חיה, אורח חיים, ח"ב, סימן תפ"ג.

(91) שם.

(92) קונטרס מאמרים ל"ג תשרי וחג הסוכות, הוצאת אוצר החסידים,

ברוקלין תש"יב.

ישראל יושב עליה⁽⁹³⁾. גם רבי חיים הלברשטאט מצאנז, לא השתמש באתרוגי ארץ ישראל.

צינתי את הדיון בנושאים של "מעוֹת ארץ ישראל" ו"אתרוגי ארץ ישראל" על אף שהם מוגדרים כבעיות הלכתיות. ברם, מיון המשיבים בנושאים אלה מוכיח שגדולי התורה שנטו לחיבת הארץ הקלו בנושאים אלה לטובת הישוב ואילו האחרים לא ייחסו לדיון ערך רב ונטו להחמיר שלא לטובת הארץ. נטיות כאלה לפי היחס כלפי הארץ נתגלו גם לאחר מכן בהקשר לבעיות הלכתיות אחרות הנוגעות לארץ כגון השמיטה וכיוצא בזה.

---

(93) כרוז זה אבד ונתגלה רק אחרי "חפש מחופש במשך כמה שנים" - א.א.

ישראל דוד בית הלוי, תולדות רבי חיים אלעזר ואקט, תל אביב

תש"י, ע' 80.

ב. החסידות ומבשרי ציון

תרכ"א (1861) - תרמ"ב (1882).

- פרק זה דן בתקופה שרעיון שיבת ציון שימש נקודת מוצא להתלכדות חברותית, דהיינו מסוף שנות ה-50 ותחילת שנות ה-60 של המאה ה-19, כשדורשי ציון הראשונים - רבי יהודה אלקלעי, רבי צבי הירש קאלישר, רבי אליהו גוטמאכר, ד"ר חיים לוריא ולאחריהם - משה הס, הצליחו למשוך אחריהם קהל.
- זו הפעם הראשונה בהיסטוריה היהודית שאנשים הרחוקים זה מזה ברקע חנייה וביסודות אמונתם מתאחדים יחד סביב למטרה אחת, והיא המטרה של שיבת ציון⁽¹⁾.
- מבחינה ארגונית מתמקדת פעילותם של המבשרים סביב לחברה ליישוב ארץ ישראל שנוסדה בפראנקפורט דאודר בשנת תר"ך (1860)⁽²⁾.
- מבחינה אידיאולוגית בסיסם של המבשרים, מחוגי היהדות החרדית, הוא שאין לצפות לנסים, כדי שנעלה לארץ ישראל ונחדש בה את חיינו כקדם, אלא שיש לפעול ולעשות פעולות מעשיות וממשיות למען ישוב הארץ ורק בעקבות המעשים תבוא גם הגאולה.
- עיון במשנתם של ראשוני המבשרים מוכיח לנו כי עיקר הנמקתם הוא שתהליך הגאולה מחייב פעילות מעשית שלא "פתאום ירד השם משמים ארץ לאמור לעמו צאו" אלא: "לאט לאט תצמח קרן ישועה" ו"ראשית הגאולה תהיה על ידי סיבה טבעית מדי אדם"⁽³⁾; "העסק בעצם ישוב ארץ הקדושה לעשות התחלה להוציא הקרקע מתרדמתה בידי הערבים ולקיים בה מצוות האפשריות בזמן הזה ושתתן
-
- (1) יעקב כ"ץ, לבירור המושג מבשרי הציונות, ספר שיבת ציון א' 91-105.
- (2) ש"ל ציטרון, חיבת ציון, אודיסה תרע"ד ע' 12. על ד"ר חיים לוריא, מייסד החברה ליישוב ארץ ישראל ראה ג' קרסל, החברה הראשונה ליישוב ארץ ישראל, ציון שנה ז' (תש"ב) ע' 197.
- (3) מתוך אגרתו של רבי צבי הירש קאלישר אל הברון רוטשילד - מיום י"ב אלול תקצ"ו - שיבת ציון, ח"ב, ע' 75. (ורשה תר"ס).

פריה לעם ישראל... בזה תתעורר החמלה והחננה" (4) "שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד עבודת הקודש... שתייה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך" (5); "התורה והשכר מחייבנו לעשות כל יכולתנו בדרך הטבע" (6); "הישועה תהיה מדרגות כי צריך להיות הכנה מדרגא לדרגא ובהתחלתו יהיה קרוב אל הטבע" (7).

מה הן התגובות של צדיקי החסידות לרעיונות אלה? - הן מעטות ביותר.

אין ספק כי הירידה שחלה ביחס החיובי של תנועת החסידות לארץ ישראל, (8) החששות מפני כל חדש לפי הכלל של "חדש אסור מן התורה" (9) - מה

(4) מכתבו של רבי אליהו גוטמאכר מגרידיץ אל רבי אברהם לנדא מצ'כאנוב - בתוך "יוסף חן" של רבי נתן פרידלנד, ורשה תרל"ח, ע' 12; א' ורדיגר, זכותא דאברהם, ת"א תש"ט, ע' כ'.

(5) רבי אליהו גוטמאכר במכתבו אל רבי חיים אלעזר וואקס מקאליש - שו"ת נפש חיה, או"ח, סוף סימן א' (פיעטריקוב תרל"ז).

(6) כתבי הרב יהודה אלקלעי, ירושלים תש"ד, קול קורא, ע' רמ"ז.

(7) רבי נתן פרידלנד בספרו "כוס ישועות", אמסטרדם תרי"ט, ע' צ"ג. רבי נתן פרידלנד כיהן כרב בטאווריק על גבול ליטא-פרוסיה. פרידלנד קדם לקאלישר בהפצת חיבת ציון.

(8) ראה בפירוט רב במבוא.

(9) ראה מלחמתם החריפה של צדיקי החסידות כנגד "מצות המכונה" מבלד שראו כלל את המכונה. הרי"מ מגור מתבטא כנגד המשתמשים במצות המכונה: "וה' יציל את עמו מאותם הרשעים, שליחי היצר הרע, תלמידי ירבעם בן נבט, המתחכמים לנשל מכל מצוה מעט מעט וכורנתם לעקור את הכל כנראה בעליל מעשיהם" - רבי חיים נתן דמביצר, מודעה לבית ישראל, קראקא תרי"ט. רבי חיים מצאנז קובע: "בדרך החלט אומר לכם כי העושה מצות על כלי זה הוא חמץ גמור" - תשובות דברי חיים, אורח חיים, בילגוריני תרפ"ט, סימנים כ' - כ"ד.

עוד ש"חדש" זה מופיע מפרוסיה - אשר בה ראתה החסידות את מוקד ההשכלה
גרמו לכך שהחסידות ראתה בחשש רב את ההתערורות המחודשת לארץ ישראל,
שבה משתתפים חוגים שונים ובהם משכילים ידועים, שמהם חששה החסידות יותר
מכל.

העמדה העקרונית היא ללא ספק העמדה שנקבעה ע"י רבי משה טיטלבוים
מאיהל⁽¹⁰⁾, ללא כל קשר עם ראשית תקופת המבשרים:
"והחשקות שחשק לעלות לארצנו הקדושה כאילו עשאה ובפרט שכבר עשה פעולות
לזה, בלקיחת הפאס, הרי בוודאי קיים המצוה של עליה לארץ ישראל... מפני
הרפתקאות אֶעֱדו על ארץ הקדושה, שנה אחרי שנה, מהביזה שבזזו אותם...⁽¹¹⁾
ושנה זו מהרעשת הארץ נהרגו, בעוונותינו הרבים לאלפים¹². זה יראה שרצון
השי"ת שכעת לא נלך מעצמינו ומרצונינו לארץ ישראל, רק שנמתין שמשח
צדקנו יוליכנו לארצנו וקרוב יום הישועה"⁽¹³⁾.
גם רבי אהרן השני מקרלין⁽¹⁴⁾ המפרסם כרוז תמיכה נלהב בתושבי ארץ

-
- (10) אבי שושלת טיטלבוים (תק"ט 1759 - כ"ח בתמוז תר"א 1841).
(11) הכוונה לביזה של הערבים ביהודי צפת בשנת תקצ"ד 1834.
(12) הכוונה לרעש תקצ"ז 1837 שפגע בישוב היהודי שבגליל.
(13) בסוף הספר "ישמח משה" ח"א, ניר יורק תש"ז. הדברים נכתבו ע"י רבי משה
טיטלבוים לחתנו - רבי אריה ליב מוישניצא בעל "ארי דבי עילאי" שחשק
לעלות לארץ ישראל. הדברים נכתבו בשנת תקצ"ז. היסוד ההלכתי הוא כנראה
על פי דברי חז"ל: "חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה - מעלה עליו.
הכתוב כאילו עשאה" - ברכות ו' ע"א. המכתב הובא גם בפרק הקודם.
(14) האדמו"ר השלישי לבית קרלין - ר"ח יסיון תקט"ב (1802) - י"ז בסיון
תרל"ב (1872).

ישראל¹⁵) מזהיר במקום אחר "שלזה אריכות הגלות והצדיקים אינם מתעקשים למהר ביות המשיח בכדי שיתעלו כל הניצוצות קדושים ודור הולך ודור בא ואין אנו רוצים לדבר בזה הרבה כי בהדי כבשי דרחמנא למה לך, רק זהו כלל גדול בתורה כי לא בחפזון תצאו רק כבוד ה' הולך לפניכם, כי מאריכות הגלות הולך ומתגדל כבוד ה' עד שיתגלו כל הבחי' (הבחינות) ואז יבא משיח צדקנו ומאסיפכם אלקי ישראל כי אנו נקראים אומה ישראלית והקב"ה נקרא אלקי ישראל ומה שמתעכבת הגלות יותר הוא שהמאסף נקרא אלקי ישראל וכשיתעלו כל הניצוצות שנפלו יתגדל כבודו וכבוד ישראל בכל העולם"¹⁶).

עמדה זו של החשבת הגלות משתקפת גם מתגובתו החריפה של רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים מסיגעט¹⁷) לנסיעתו של רבי עקיבא יוסף שלזינגר לארץ ישראל¹⁸). הרי עדותו של רבי עקיבא יוסף עצמו: "... ויהי בשנת תר"ל לקחתי את דרכי לארץ ישראל... עד אשר באתי לסיגעט... והוא הרעיש העולם כנגדי ודיבר אלי גם בענוה כאילו אני הייתי רב והוא התלמיד ואמר לי... מה עושה לנו, מה חסר לנו, אם רצונו רבנות אני אתן לו כרצונו... כאשר שמע כי לא אשמע בקולו נתן פקודה במקומו ובכל גבולו: מי אשר מחזיק אותי לנסוע לארץ ישראל כאילו מחזיק לעובדת אלילים, עד הייתי מוכרח לברוח מן הגבול ולרכוב בהרים על סוסים ולברוח בגבול זיבענבירג"¹⁹).

15) "יקרת ערך ארצינו, ארץ החיים, מקום התקשרותינו בעליות תפילותינו,

דרך ציון המצוינת, קודש הקודשים, רצוף אהבה, אהבת הלבבות" -

בסוף הספר "בית אהרן" - בראדי תרל"ה.

16) "בית אהרן" פ' בא.

17) נכדו של רבי משה טייטלבוים מאיהל. רב בסיגעט ומחברם של "ייטב לב"

ו"ייטב פנים" (תקס"ח 1808 - ר' באלול תרמ"ג 1883).

18) עלייתו של רבי עקיבא יוסף היתה בשנת תר"ל, תקופת פעילותם של המבשרים.

19) בהקדמה לספרו "שמרו משפט" ב"ח ירושלים תר"ס - תרע"ד; ראה גם: רבי

יואל טייטלבוים, ויואל משה, ברוקלין תשכ"א, ע' שי"ב; בהקדמת הספר

תורת יחיאל של רבי עקיבא יוסף, ירושלים תשל"א, ע' כ"א.

אכן, התומכים ברעיונות של המבשרים מהלוננים על יחסם השלילי של חוגים שונים ולפי הנראה הם החוגים של האדמו"רים והצדיקים. רבי אליהו גוטמאכר מגריידיץ מתלונן ש"הקליפה גברה גם בצדיקים היותר גדולים"⁽²⁰⁾ רבי ישראל יהושע טרונק, הרב מקוטנא, המצוי כולו בסביבה חסידית, רואה מחובתו להדגיש בהסכמתו לספר "דרישת ציון" של רבי צבי הירש קאלישר: "בל יפול לבו ואל ירך מדברי המנגדים כי לא בהשכל ידברו".

אם מטעמים מובנים אין רבי אליהו גוטמאכר ורבי ישראל יהושע מקוטנא מציינים במפורש את חוגי ה"מנגדים" הרי ד"ר חיים לוריא, יו"ר החברה ליישוב ארץ ישראל תוקף במפורש את ה"רביים ועושי הפלא"⁽²¹⁾.

(20) במכתבו אל רבי חיים אלעזר וואקס בענין ישוב ארץ ישראל - שאלות ותשובות "נפש חיה", בסוף סימן א'. רבי אליהו גוטמאכר רואה בהתנגדות זו "גודל התכלית" היינו חשיבות הענין ותועלתו ש"הקליפה גוברת לבטל הטוב בזה".

(21) הדברים נכתבו ע"י לוריא ב-Vossische Zeitung לפי מאמרו של לוריא בעצמו ב-Algemeine Zeit der Judenthums; 1862, גליון 10 ע' 116.

ראה בענין זה: ג' קרסל, החברה הראשונה ליישוב ארץ ישראל בתוך ציון, שנה ז', ע' 202 (תש"ה) כדאי לציין שבתקופה מאוחרת ניסה רבי ישראל מפילוב לשייך לרבי שמחה בונים מפשיסחא שעמד בראש הזרם המתמרד בחסידות העממית (תקכ"ה 1765 - י"ב באלול תקפ"ז 1827) רעיונות הדומים לרעיונו של קאלישר - "אם תיגאל אדמת ארץ ישראל מידי הערבים ותבוא לידי ישראל, מיד תבוא הגאולה", אולם הדברים נמסרו מפי השמועה ואין להם אישור נוסף - ראה: רבי ישראל מפילוב, שלום ירושלים, פיעטריקוב תרפ"ה בהקדמה.

השוה גם: הרב י"ל גרויבארט, ספר הזכרון, ע' 176; פ"ז גליקסמן, דער קאצקער רבי, פיעטריקוב תרצ"ח ע' י"ט; מ"ש שפירא, משה מונטיפיורי וגדולי החסידים, ספר היובל של הדאר, ניו יורק תרפ"ז ע' רנ"א.

מבשרי הציונות הכירו בחשיבות התנועה החסידית ועשו מאמצים לקרב

את ראשיהם לרעיונותיהם.

מצוייט בדינינו מכתבים של רבי צבי הירש קאלישר ורבי אליהו גוטמאכר אל רבי אברהם לנדא מטשעכנוב⁽²²⁾ דמות מקורית ומיוחדת במינה בעולם החסידות. שניהם כותבים אליו בהערצה ובביטויי כבוד בלתי שגרתיים⁽²³⁾ בהציגם לפניו את רבי נתן פרידלנד וחיבורו "יוסף חן" הם כותבים: "ובוודאי יקדש עצמו למצוה הרבה הלזו, לקבלו בסבר פנים יפות, כי יש בחיבוריו ובמיוחד בחיבור הזה ענינים אמיתיים ותכליתיים לברר גודל ההכרח לעשות התחלה לגאולה שלמה"⁽²⁴⁾.

תשובתו של רבי אברהם מטשעכנוב לא ידועה לנו, אבל קאלישר המשיך להתכתב אתו. כדאי לציון שבנו של רבי אברהם מטשעכנוב - רבי יעקב מיעזוב פעל למען ישוב הארץ, עלה אליה ואף ניסה לקנות שטחים להתיישבות⁽²⁵⁾. רבי צבי הירש קאלישר פנה אל צדיקי חב"ד וסבור היה כי דבריו נתקבלו "בנעימים ובהבטחה"⁽²⁶⁾.

מכתבו של קאלישר אל צדיקי החסידות כתוב בהכנעה רבה ובסגנון בלתי רגיל אצל קאלישר. הוא מכיר בסמכותם ובקדושתם - "לקדושים אשר בארץ רוסיה הלבנה אפיל חן תחינתי בקידה ובהשתחוי". מרחוק אליכם אישים, אשר רוח קודש בנפשכם אקרא, ה"ה רועי צאן קדשים".

(22) תקמ"ד 1884 - ה' באדר תרל"ה 1875.

(23) "האיש האלקי, מיחידי הדור שלנו, גאון הגאונים, חסידא ופרישטא, עמוד הימיני, פאר הדור" - ר"א גוטמאכר. "אדוני ידידי, רבן של ישראל, יתן לי ברכתו ועצתו לדרך הרחוק הזה וישיח תפילה שיושיע ה' לעבדו"... רצ"ה קאלישר - ד"ר י. קלויזנר, הכתבים הציונים של הרב צבי קאלישר, ירושלים תש"ז, ע' כ', שנ"א.

(24) "יוסף חן" ע' 12.

(25) ראה בפרק הבא.

(26) כתבי הרב צבי הירש קאלישר ע' תצ"ג.

המקורות בצורך לשוב הארץ הם מהשל"ה עפ"י האר"י הקדוש - מקורות

החשובים במיוחד לחוגי החסידים. אין ספק שציטוטים אלה כווננו במיוחד לצדיקי החסידות⁽²⁷⁾.

קאלישר מציע שחסידים יקבצו כסף לקנות אדמה בארץ ישראל, ע"י איש

נאמן וכך יהיה לנותנים שותפות בארץ ישראל ע"י שליחיהם שבארץ.

במכתב אחר אל רבי דוד טבל אפרתי⁽²⁸⁾ מבקש קאלישר ממנו לדבר "עם

שלושת הקדושים"⁽²⁹⁾ אשר כבר העלה קדושת שמותם במכתבו אלי, ידרוש נא שלו'

וטובם עבורי והרחמן יתברך יתן להם אריכות ימים לנהל עדת ישורון קדושים

ולהיות רועי צאן קדש לתורה ותעודה לעבודת הבורא ככל משאלות לבבם" והוא

חותם: "כ"ד (כה דברי) עבד לעבדי ה' ולקדושים אשר בארץ המה"⁽³⁰⁾.

הפניות לא הועילו. שליח אחר של קאלישר - רבי דב בר צייטלין⁽³¹⁾

(27) "שכל שיש מציאות לחפש שום מצוה וחדל, תתגלגל נשמתו ח"ו בכמה גלגולין

ואף המזנע לחפש אחר קץ ציפור יעו"ש וכל שכן במצוות הגדולות אשר

כתובים בתורה"ק לחובה".

(28) רבי דוד טבל אפרתי (תרי"ב 1852-תרמ"ח 1888) היה למדן מובהק ולמרות

צעירותו הוא חיבר ספרים רבים שהמפורסם בהם הוא "תולדות אנשי שם".

(29) הכוונה לבניו של רבי מנחם מנדל מליבאוויטש בעל "צמח צדק"; רבי שמואל

מליבאוויטש (תקצ"ד 1834 - י"ג בתשרי תרמ"ד 1883), רבי חיים שניאור

זלמן מלאדי (תקע"ד 1814 - ד' בטבת תר"ם 1880) בקאפוסט כבר ישב נכדו

של רבי מנחם מנדל - רבי שלמה זלמן ב"ר יהודה ליב מקאפוסט (תק"ץ 1830 -

כ"ז באייר תר"ס 1900).

(30) כתבי הרב צבי הירש קאלישר ע' ת"י.

(31) עורך "הירח" שהופיע בוילנא בשנים תרכ"ט-תר"ל. על "הירח" - ראה

נפתלי בן מנחם, פתח שעריט, ירושלים תשל"ו, ע' 130. רבי דב בר

היה לבחם קנאי בהשכלה. כיהן כרב באנטופול ולאחר מכן רבם של יהודי

רוסיה ופולין בפאריז (תקצ"ה 1834 - י"ג בתשרי תרמ"ג 1882).

מספר על פגישותיו עם "יהודים שרובם חסידי לובאוויטש, לאדי, קאפוסט ומתנגדים מעט" וסירובם לתמוך ברעיון הישוב. אם האדמו"רים היו נענים כי "אז לא יהיה נשאר מהם א' (אחד) אפילו עני ואביון אשר לא יתן השני ה"כ ובירחי מספר אסוף אלפי אנשים אם אמצא חן בעיני רביהם"⁽³²⁾.

תגובתם של צדיקי חב"ד לא ידועה לנו, אבל אחד מגדולי חב"ד - רבי יקותיאל זלמן לנדוי מויטעבסק⁽³³⁾ הצטרף אל התומכים ברעיונות הישוב ורבי צבי הירש קאלישער ממחר לכתוב אליו ומבקשו להצטרף לפעולות המבשרים⁽³⁴⁾.. עמידתם מנגד של צדיקי החסידות בפולין וברוסיה לרעיונות של ישוב ארץ ישראל גרמה לכך שהמוני העם הסתייגו מהם.

דר' חיים לוריא מתלונן בקול הקורא שלו שרבני רוסיה ופולין לא נענו לקריאת החברה "כי עד עתה לא הגיע אל חברתנו מאומה ממדינתם אע"פ שטובת חברתנו תהיה רובא דרובא לאנשי מדינתם הדריט בארץ ישראל"⁽³⁵⁾. רבי נתן פרידלנד מספר כי בבואו לראדזימין, עיירה חסידית מובהקת שישב בה אחד מגדולי החסידות בדורו,⁽³⁶⁾ התנפלו עליו תושבי העיר וכמעט

(32) כתבי הרב צבי הירש קאלישער ע' תי"ג.

(33) אב"ד וראש ישיבה בויטבסק. לאחר מכן רב החסידים בפטרבורג. נחשב כאיש אמונם של צדיקי חב"ד - נפטר כ"ו בטבת תרנ"ה 1895 - י' אלפסי, החסידות, ת"א תשל"ה, ע' 227.

(34) "הנה הואלתי לדבר אל אדוני... שישתדל לעסוק ודבריו בל"ס חן יוצקו בעיני בני ישראל" - כתבי הרב צבי הירש קאלישער ע' תי"ב.

(35) המגיד 1862, גליון 26 ע' 202-203. ראה גם: בית ישראל בפולין, ירושלים תשי"ח, ע' 118. הכוונה של לוריא שהרי ההתישבות בפועל היתה צריכה להיות ע"י בני רוסיה ופולין" הסובלים משלטון הדיכוי. רבני רוסיה ופולין עמדו בתקופה זו, רובם ככולם, תחת השפעת האדמו"רים.

(36) רבי יעקב אריה גוטרמן מראדזימין, מייסד השושלת בשם זה (תקנ"ב 1792 - י"ח בתמוז תרל"ב 1872).

התנקשו בחייו אלמלא הצילה אותו אחת מהנשבות העיר והבריחה אותו לרשה⁽³⁷⁾.

גם מגאליציה אין כל הדים לרעיונות של קאלישר וגוטמכר. היחידי

מרבני גאליציה שתמך בהם היה רבי ישעיהו מאיר כהן שפירא⁽³⁸⁾ שלא רק שלא

היה חסיד, אלא היה ממתנגדיה החריפים ביותר של החסידות.

לחיזוק השערתנו שצדיקי החסידות הסתייגו מרעיונותיהם של קאלישר

וגוטמכר, בשל מקורם מפרוסיה ושיתוף חוגי משכילים בעבודת החברה, תמיד

העובדה שרעיונות ישוב הארץ כפי שבוטא ע"י רבי עקיבא יוסף שלזינגר, שהקים

בשנים תרל"ה - תרל"ו (1875-1876) חברה דומה בשם חברת ישוב ארץ ישראל

הקדושה" נקלטו ע"י רבני הונגריה וצדיקיה. כמאה רבנים וצדיקים בהונגריה,

שהיתה לאחר מכן לקנאית ביותר במלחמת כנגד רעיון הישוב, תמכו ברעיונותיו

של שלזינגר⁽³⁹⁾. חותנו של שלזינגר, רבי הלל ליכטנשטיין מקולומיזא, הלוחם

הקשוח והאמיץ כנגד כל רעיון וחידוש ביהדות, כותב בפירושו: "דעתי העניה

(37) "יוסף חז" ע' 184-186. על רבי נתן פרידלנד ראה ש"ל ציטרון,

לתולדות חיבת ציון, אודיסה תרע"ד, ע' 30; יצחק ניסנבוים, הדת

והתחיה הלאומית, ורשה תר"ף, הקדיש לו פרק מיוחד. ראה גם: ישראל

קלויזנר בתוך האומה, ספטמבר 1966, ע' 227 ואילך.

(38) דר' נ"מ גלבר, תולדות התנועה הציונית בגאליציה, כרך ראשון, ירושלים

1958, ע' 91. במאמרו בהמגיד, 1884, גליון 30, ע' 254 מתמרמר הרב

שפירא על החרדים שאינם עושים למען א"י. הוא נולד בממל, עבר לסוקול

וללוב. משנת תר"ף רב בטשורטקטב. רבי יהודה צבי געלברד פרסם עליו

הספד בשם "שמש ומגן" - קולומעא תרמ"ז, עליו בספר טשורטקטב, תל-אביב

תשכ"ז, ע' 64.

(39) הקדמת הספר "תורת יחיאל" ירושלים תשל"א ע' כ"ט.

נוטה ומסכמת לגאון מגריידיק⁽⁴⁰⁾ דהיינו הוא רואה בחברתו של שלזינגר, הגשמת רעיונותיו של רבי אליהו גוטמאכר.

בין צדיקי החסידות שתמכו ברעיונו של רבי עקיבא יוסף שלזינגר מצויים: רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים מסיגעט בעל ייטב לב⁽⁴¹⁾, רבי דוד הלברשטאם מקשאנוב⁽⁴²⁾, רבי שמואל פרנקל מקאמאד-דאראג⁽⁴³⁾, רבי יוסף מאיר וויס מספינקא⁽⁴⁴⁾, רבי שמואל צבי וויס ממונקאטש⁽⁴⁵⁾.

40) בית הלל, אגרות לחיזוק הדת, סאטמאר תרס"ח, מכתב ל"א. רבי הלל ליכטנשטיין שהסתכסך בקולומיזא עם רבי מנדלי מויז'ניץ - הרב שלמה סופר, אגרות סופרים, וויזן-בודפשט תרצ"ג ח"ג, ע' 30-31, על רקע החסידות היה בעצמו לחסיד וקיבל, לבסוף, פתקאות ופדיונות - ישראל ווינבערגער, בית הלל השלם, טורנוי תש"א (מונקאטש תרכ"ג) ע' ל"ב-ל"ו.

41) הדבר מוזר שהרי רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים רדף את שלזינגר באף ובחימה בעלותו לארץ - ראה לעיל ושם חזר בו. רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר ראה את כתב ידו של רבי יקותיאל יהודה שהיה סבו ולאחר שעיין "כמה שעות" נאלץ להודות שאכן כתב ידו של סבו הוא. הוא הסביר ש"כל זה לא היה אלא לחזק את ידו של רבי עקיבא יוסף ואם הוא היה עושה, היה באמת טוב, אבל על אחרים איך לסמוך" - תורת יחיאל בהקדמה ע' ז'.

42) בנו של רבי חיים מצאנז. (תקפ"א 1821 - כ"ה באלול תרנ"ד 1894).

43) תלמידו של רבי חיים מצאנז. מחבר "אמרי שפר" על התורה (ה' בניסן

תקע"ד 1714 - ט"ו בחשוון תרמ"ב 1881).

44) מייסד שושלת ספינקא. משנת תרל"ו אדמו"ר. מחבר "אמרי יוסף" על התורה

ומועדים. (י"ח באדר תקצ"ח 1838 - ו' באייר תרס"ט 1909).

45) דיין במונקאטש. אביו של רבי יוסף מאיר מספינקא.

מכתב אחד מקובץ מכתבים זה⁽⁴⁶⁾ נתפרסם במקום אחר⁽⁴⁷⁾ ובשל חשיבותו

העקרונית אני מביא במלואו. יש לשים לב לזהירות הרבה שבדברים שנכתבו על ידי רבי שלמה הלברשטאם מבובוב⁽⁴⁸⁾.

"אם כי גוף הדבר נעלם מאתי ואיני בקיא בטוב הענין תוכן המכורן

של העוסקים בדבר הזה, אולם אחרי רואי כמה וכמה גדולי הדור מסכימים לזה

ונתנו עדיהן והסכמתיהן וחזקת חבר שאינו יוצא דבר שאינו מתוקן מכ"ש

הרבה גדולי הדור אשר בית ישראל נשען עליהן ומסתמא והי' הדבר הזה לטוב

לפני אחב"י היושבים באה"ק ולישוב אה"ק תובב"א וממילא מובן שהוא ממצוות

הגדולות המוטלים על איש הישראלי, לזה גם אני נותן חתימתי על זה יום ד'

שמות לסדר פקד פקדתי וה' יעזרנו גם עתה בישועה שלמה וגאולה קרבה בב"א".

בפרק זה יש להזכיר את רבי חיים צבי שניאורסון, בן רבי נחום יוסף,

נכדו של רבי שניאור זלמן מלאדי שהושפע ע"י קאלישר ופרסם את מאמרו:

"ירושלים - התכנית להתישבות"⁽⁴⁹⁾.

---

(46) ראה על הקובץ בהקדמת תורת יחיאל ע' כ"ט. בהקדמה מסופר שכל המכתבים הם בידי הכותב.

(47) מכתבי קודש של רבי שלמה הלברשטאם, ברוקלין תשל"ג, ע' נ"ז.

(48) מייסד שושלת בובוב. רב בבוקאווסק, אושפיצין, וישניצא, בובוב (תר"ח

1848 - א' בתמוז תרס"ו 1906).

(49) בקריאתו ליסוד ישובים חקלאיים. מיום 28 באוגוסט 1863 Jewish Chronicle

בהחבצלת מט"ו כסלו תרכ"ד הוא מכונה: "נכד הגאון האלקי אדמו"ר ר"ק"ש

שניאור זלמן נבג"מ" - השה: ישראל קלויזער, רבי חיים צבי שניאורסון,

ירושלים תשל"ג ע' 39. רבי משה בנו של רבי חיים צבי היה אדמו"ר -

שם, ע' 114.

הדים לרעיונותיהם של קאלישר וגוטמאכר, ללא המסקנא המעשית של הצורך בעליה, אפשר למצוא בדבריו של אחד מגדולי צדיקי החסידות בדורם - רבי שלמה הכהן מראדומסק, בעל "תפארת שלמה"⁵⁰.

רבי שלמה הכהן מרבה בספרו לדבר על ארץ ישראל ש"כל העולם ניזון מתמצית של ארץ ישראל, כמ"ש ציון מכלל יופי, כי היא נקודת הארץ כמ"ש יברכה ה' מציון, כל ההשפעות הן מציון"⁵¹. והוא אומר: "ולא תיטוב נחלה ממטה אל מטה... הנה זה מרמז על מעלת קדושת ארץ ישראל וירושלים תובב"א, כי הנה צריך כל איש להשתוקק בכל לבבו על א"י וקדושתה כמ"ש שאלו שלום ירושלים, ציון דורש אין לה, מכלל דבעי דרישה, וענין התשוקה מועלת בעצמה על הגאולה העתידה במהרה בימינו והינינו כשישים האדם אל לבו דברי הכתוב של לא תסוב נחלה ממטה אל מטה, כי הקפידה התורה שלא תסוב נחלה ממטה למטה אחר, אעפ"כ הקפידה התורה על זה, מכל שכן בזמן הזה אשר בעוה"ר ארץ הקדושה היא תחת יד הישמעאלים ויבלעוה זרים ויירשוה, והנה באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעינים, מכ"ש שצריך לקרוע לבב איש, לצעוק על זה אל הקב"ה לעורר רחמים על הארץ ועל קיבוץ גלויות לתוכה בשמחה במהרה והנה ההתעוררות הזאת של תשוקת הארץ כשתהיה באמת מעומק הלב שיאדיב באמת נפשו על כבוד ארץ הקדושה, הנה בזאת מעורר למעלה הרחמים והרצון על הגאולה במהרה... כי הדור ההוא אשר יתנו עיניהם ולבבם לשאול ע"ז והם ידאבו על חורבן הארץ וירושלים כנ"ל וע"י תשוקתם ודאבון נפשם על הארץ הנה יתעוררו הגאולה והם

(50) רבי שלמה מראדומסק, מייסד שושלת ראדומסק, היה תלמידם של רבי מאיר מאפטא ורבי ישכר דב מראדושיץ. ספרו "תפארת שלמה" על התורה ומועדים. תקס"ג 1803 - ער"ח ניסן תרכ"ו 1866..

(51) תפארת שלמה על התורה, ורשה תרכ"ז פ' מטות ד"ה "נחנו נעבור", ק"ז, ב'.

לדברי אהרן מרכוס שהיה חסידו הנלהב תמך רבי שלמה מראדומסק ברעיונו של קאלישר בקשר להקרבת קרבן פסח בירושלים, שנתעורר בשנת תקפ"ג - החסידות, תרגום עברי, ע' 180 אלא שלדבריו של מרכוס, ובמיוחד במה שקשור ברעיונות ציוניים, יש להתייחס בספקנות.

יהיו הדור האחרון קודם הגאולה כנ"ל והוא שכתוב יפחדו על ה' ואל טובו באחרית הימים⁽⁵²⁾.

מעניינים הם דבריו של רבי צדוק הכהן מלובלין⁽⁵³⁾ בקשר למצות ישוב הארץ⁽⁵⁴⁾. הדברים נכתבו בשנת תרכ"ד והם שייכים, איפוא, לדור המבשרים. מכתבו מופנה לחבר היושב במנצ'סטר השואל אם נכון הדבר שיעזוב את טוב הארץ באנגליה ויעלה לשכון בירושלים.

רבי צדוק קובע שלמרות שיש פוסקים שמצות ישוב הארץ אינה מצוה חיובית על כל אחד בזמן הזה הרי "ליכא מאן דפליג דמעלה גדולה היא דירת

(52) תפארת שלמה, פ' מסעי, ד"ה "א"י כן מטה בני יוסף", ק"ט, א' וראה גם פ' אחרי, ד"ה "אחרי מות", פ"ג, א'. על הקשרים הנפשיים שבין רבי שלמה מראדומסק לרבי אליהו גוטמאכר, ראה דברי הרב יצחק מרדכי הכהן רבינוביץ, אהל שלמה, פיעטריקוב תרצ"ה, ח"ב ע' מ"ב וכך צ"מ רבינוביץ, ספר ראדומסק, ת"א תשכ"ח, ע' 91 - לרבי אליהו גילו מן השמים שרבי שלמה אומר אמת לאמיתה...

(53) גאון ליטאי מובהק וסופר פורה. בחיפושיו אחרי "היתר מאה רבנים" נסע לפולין, ולאחר פגישה עם רבי מרדכי יוסף ליינר מאיז'ביצא היה לחסידו הנלהב. לאחר פטירתו דבק ביורשו רבי יהודה ליב איגר ומשנת תרמ"ח מילא את מקומו (קרייזבורג כ"ב בשבט תקפ"ג 1723-לובלין, ט' באלול תר"ס 1900).

(54) סופרי הדור המנסים למצוא בכל מנהיג חסידי - חובב ציון ותיק ששו על דבריו אלה של רבי צדוק. בספרו של אברהם יצחק ראבינאוויטש, מלאכי עליון, ירושלים תשכ"ו (וורשה תש"ד) מובאת האגרת בכותרת: "אגרת הקודש שכתב רבינו... משבח ישוב ארץ ישראל והעיר הקודש ירושלים". ראה גם דברי ההתפעלות של הרב אברהם יצחק ברומברג, מגדולי החסידות, ז', (רבי צדוק הכהן) ירושלים תשס"ז, ע' צ"ד. האגרת נדפסה לראשונה בסוף ספרו של רבי צדוק "פוקד עקרים", פיעטריקוב תרפ"ד (ד"ו ניו יורק תשכ"א) לגישה זו של אידיאליזציה של גדולי החסידות בקשר לארץ ישראל ראה גם: אהרן הלוי פיצ'ניק, ניב המדרשה חנהף תשכ"ז, ע' ע"ח - רבי שמחה בוננים מפשיסחא, קדם לרבי צבי הירש קאלישר (!).

ארץ ישראל גם בזמן הזה. וכל תנאים ואמוראים שהפליגו בשבח ישיבתה, היו אחרי החורבן, וכן הרמב"ם שלא מנאה למצוה חיובית, מכל מקום קבע להלכה שבחי ישיבתה וכפי שכתב מעלתו שברכו ה' בעושר ובנכסים, שיוכל להתפרנס גם שם משלו, ולעסוק בתורה במנוחה בטל החשש שבפסקי מהאר"י ובשו"ת מעיל צדקה... ולך ורכב וצלח על דבר אמת... להקים את הדבר הזה במקדש ואפשר ולבל יחמיצנה למצוה רבה הלז...⁽⁵⁵⁾ רבי צדוק עצמו חשב לעלות לארץ ישראל⁽⁵⁶⁾.

---

(55) לעומת זאת אומר רבי צדוק הכהן, גם: "מצות ישוב ארץ ישראל... הוא בזמן שבית המקדש קיים... וגם אין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוה... ומשחרב בית המקדש, אע"פ שלא גלו כולם ממנה, גם היושבים בה אין נקראים יושבי הארץ ואין להם ישיבה בה..." - "דברי סופרים", לובלין, תרע"ז, אות י"ד. כנראה שמצות ישוב הארץ חשובה לגבי מי שגר בלונדון שנחשבה בפולין כ"עיר הנדחת", או שמא נשתנו דעותיו מאז שנת תרכ"ד.

(56) שמואל אונגר, סופרו המוסמך של רבי צדוק, תולדות הכהן מלובלין, לובלין תרפ"ד. לפני מהדורת ירושלים תשכ"ו ע' ל"א. האגרת שהובאה כאן, מובאת גם בתולדות הכהן, מהדורת ירושלים, אלא שמהדירה, חסיד סאטמאר, טרח והוסיף: "עיינן בספר הקדוש, ויואל משה, (של רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר) פסק הלכה בדין ישוב ארץ ישראל"...

ג. היחס לעליה לארץ ישראל ולהתיישבות בה

תרמ"א 1881 - תרנ"ה 1895.

תקופה זו, שאנו דנים בה, מציינת את תחילת פעילות המעשית של חובבי ציון. הרצחו של הקיסר אלכסנדר השני והרמת ראשה של הריאקציה ברוסיה, הפוגרומים של פורעים רוסיים ביהודים שהיו לאופייניים למשטר הצאריסטי, סידרה חדשה של חוקי הפליה שהחמירה את מצבם הכלכלי והחברתי של היהודים, אשר היה שפל בלאו הכי, גרמו לנדידה המונית, ללא תקדים, של יהודי רוסיה.

רובם הגדול של הנוודים פנה אל ארצות הברית של אמריקה הצפונית ואל ארצות פזורה אחרות. אולם חלק קטן, זעיר ביותר, הפנה את מבטו אל ארץ ישראל⁽¹⁾. החלו אז מתיסדות אגודות חובבי ציון בקהילות יהודיות שונות: חובבי ציון באודיסה, זרובבל בווילנה, ישוב ארץ ישראל בבואליסטוק, שארית ישראל בורשה, קיבוץ נדחי ישראל במינסק, אחות ציון בפטרבורג. נוסדו אגודות בקובנה, ריגה, חארקוב, בריסק, רוסטוב ועוד. כתוצאה מן ההתעוררות הלאומית החלה העליה לארץ ישראל והקמת ישובים חקלאים בתוכה. בשנת תרמ"ב עלו הבילויים שהקימו את ראשון לציון וגדרה, הגיעה העליה מרומניה, שמצב יהודיה היה לא פחות חמור ממצב ברוסיה, שהקימה את ראש פינה שליד צפת ואת זכרון יעקב שבדרך להיפה. בשנת תרמ"ד מייסדים עולים ממזריטש שבפולין את יסוד המעלה. בפרק זה נדון בעמדת צדיקי החסידות להתארגנותן של אגודות החובבים, לתופעות של העליה לארץ כדי להאחז באדמתה ע"י עבודות שדה וכרם.

ר ו ס י ה

קשה לעקוב אחרי עמדתם של צדיקי רוסיה שתקופה זו נחשבת כתקופת הירידה הגדולה שלהם. צדיקי חבית הטשורובילי, הראשקובי, הקאמינקאי,

(1) על היחס אפשר ללמוד מההגירה של שנת תרס"ה 1905 לעומת 154000 יהודים

שיצאו לארצה"ב, יצאו לארץ ישראל רק 3500 יהודים. 135000 יצאו

לארגנטינה - שמואל אטינגר, תולדות ישראל בעת החדשה, תל אביב

תשכ"ט, ע' 150.

האוסטראהי, הזינקובי ממעטים להשמיע את דבריהם בעניני ציבור. מעטים הם הספרים שנכתבו ע"י צדיקי השושלות הנזכרות ובמעט שנתפרסם אין התייחסות לבעיות השעה.

בולט ביחסו החיובי לחובבי ציון ולחיבת ציון הוא הצדיק רבי אברהם מאורזיטשעב שלהט באהבתו לציון והתמיד בה שנים מרובות. הוא בן השושלת האוסטראהית שמייסדה הוא רבי יעקב יוסף מאוסטראה מחבר הספר "רב ליבי"⁽²⁾. מכתב תמיכתו הנלהב בקובץ שיבת ציון שליקט את חוות הדעת החיוביות של גדולי ישראל לטובת חיבת ציון⁽³⁾.

לא ברורה היא עמדתו של רבי שלמה זלמן שניאורסון מקאפוסט, בן לשושלת החב"דית⁽⁴⁾.

מנחם אוסישקין היה זה שהביא את דבר קיומם של חובבי ציון ומטרותיהם לידיעת הרבי. אוסישקין היסס אם יש טעם לנסוע אל הרבי מקאפוסט, שמא יידחה על ידו. הוא התיעץ על כך עם רבי שמואל מוהליבר ורבי יונתן אליאשברג מוולקוביבסק. רבי יונתן הסתייג מהנסיעה: "כי דבר זה צריך התבוננות יתירה איך לברר הענין ואולי ישר הדבר אשר שלשת הרבנים הנבחרים (הנצי"ב⁽⁵⁾), רבי שמואל מוהליבר ורבי מרדכי אליאשברג) יפנו אליו. על כן אם כי מסכים אנכי לנסיעת מעלתו לשם - אבל לדבר אליו אודות

---

(2) רבי אברהם הוא בן רבי יעקב יוסף מאורזיטשעב, נפטר בשנת תר"ע 1910. בהווסד המזרחי הצטרף אליו - ספר המזרחי ע' קכ"ב. קרוב משפחתו מעיד שבחתונת אחד מנכדיו צוה לשיר את התקוה ועיניו זלגו דמעות. לדעתו היה הרצל שליח ההשגחה - הרב אהרן פאצ'ניק, הציונות והתנ"ך, הצפה י"ח בשבט תשל"ו (23.10.75).

(3) ע' 99, 102. הקובץ נדפס לראשונה בשנת תרנ"א.

(4) תק"ץ 1830 - כ"ז באייר תר"ס 1900. הוא בן רבי יהודה ליב מקאפוסט, בנו הבכור של רבי מנחם מנדל מליבאוויטש, בעל "צמח צדק".

(5) רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, ראש ישיבת ואלוז'ין.

דבר זה בפרט, ביחוד בהיות מעלתו יחידי, לא מדעתי אם ינחת⁽⁶⁾ בתשובו-
תיו⁽⁷⁾. לעומתו - רבי שמואל מוהליבר, התלהב מהרעיון: "הנני מסכים
מאד שתדבר עם הרבי מקאפוסט בדבר ישוב אה"ק כי דעת איש גדול כמוהו
אשר שמו קדוש לאלפי רבבות מנכבדיו ומעריציו, יואיל הרבה באין ערך
כאשר יעלה דעתו לטובת הישוב. בדרך כלל אומר לך, כאשר הוגד לי עליך,
כי יראתך קודמת לחכמתך, תוכל לעשות הרבה לטובת ישוב אה"ק, כי דבריו
יתקבלו מכל הצדדים ועתה יקירי צלח ורכב על דרך אמת"⁽⁸⁾.

לדבריו של אוסישקין, הרי הרבי מקאפוסט, המכונה על ידו: "איש
דגול מרבבה הזה, ראש וראשון לחסידי חב"ד", החליט לתמוך בפעולות חובבי
ציון והרשה לאוסישקין לפרסם בשמו את הדברים הבאים: "אמור להרבנים
ולכל העוסקים בענין הזה, כי גם אני מוצא תועלת לא מעטה בהתנועה הזאת
כי היא תוכל לקרב הלבבות להיות אחד ובכך הנני מבטיחכם כי לכל איש
ואיש אשר ישאל בעצתי אם יעסוק בדבר הזה, אז אחזק את לבבו לעשות
לטובת חובבי ציון עד כמה שידור מגעת. לך בשם ה' והצלח לראות פרי
עמלך"⁽⁹⁾.

רבים מחסידי קאפוסט לא נתנו אימון בידיעה שנתפרסמה. אחד מחובבי
ציון פרסם מכתב גלוי ב"המליץ" ובו הוא מבקש מהרבי מקאפוסט שיודיע
בעצמו את חוות דעתו הברורה, אולם הרבי לא נענה לפניה זו.
על אף דבריו המעודדים של אוסישקין, חשש ה"מגיד הציוני" - רבי
חיים זונדל מכבי, להפגש עם הרבי מקאפוסט, במסעיו למען חובבי ציון
בשנת תרמ"ח, למרות שאוסישקין מעודדו לכך. מכבי טוען "כי המנגדים

(6) היינו: אם ימצא נחת.

(7) אלתר דרויאנוב, כתבים לתולדות חיבת ציון, ח"ב, ע' 360.

(8) שם.

(9) המליץ, 1887, מס' 179. אוסישקין חותם בתארו: המזכיר לאגודת

חו"צ במ' (וסקבה). ראה גם בן ציון דינבורג, חיבת ציון, תל

אביב תרצ"ד, ח"ב, ע' 178.

היותר גדולים לעניני הש"ח' (סידלי) ק' (אפוסט) והם אומרים כולם כאחד כי הם יודעים בטח אשר הוא לא יסכים בשום פנים על זה"¹⁰).

לעומת אי הבהירות ביחסו של רבי שלמה זלמן מקאפוסט, הרי תקיפה היא עמדתו השלילית של דודו - רבי שמואל שניאורסון מליבאוויטש - המכונה אדמו"ר המהר"ש¹¹ לגבי העליה ובמיוחד כנגד הביל"ויים שהצטיינו בחייהם החופשיים, עד שבעטיים ביטל את מחשבתו "לקנות בית ונחלה בארץ הקדושה דווקא ורצה לקבוע דירתו שמה"¹².

כך התבטא המהר"ש בעצמו: "אם היו שומעים לי היו חוסכים הרבה דם יהודי. רציתי לומר לבא כח הממשלה שאם לא ייטיבו את היחס ליהודים אני נוסע לארץ ישראל ולוקח אתי מאה אלף יהודים והייתי מוציא זאת לפועל, אבל אז היה ענין ביל"ו ולא רציתי להוסיף להם תוקף" ואת דבריו סידם: "אם היה אצל אנשי ביל"ו "באור ה' - "לכו ונלכה באור ה'" הייתי נוסע אתם"¹³.

בנו ונכדו של המהר"ש היו, כידוע, מן הלוחמים התקיפים ביותר כנגד הציונות. גם רבי אהרן ב"ר מרדכי פרלוב מקוידנוב¹⁴ היה מן הלוחמים התקיפים בחיבת ציון. לעדותו של רבי חיים זונדל מכבי - המגיד מקאמיניץ - שיגר רבי אהרן את השדר הבא לחסידיו: "כל אשר יתן כסף לחובבי ציון

(10) כתבים לתולדות חיבת ציון, ח"ב שם, ע' 570.

(11) בנו של רבי מנחם מנדל שניאורסון בעל "צמח צדק". נולד בשנת תקצ"ג 1833 - י"ג בתשרי תרמ"ג 1882.

(12) עדותו של רבי דוד זאב ב"ר יוסף קאזעווניקאנו, הרב מייקטרינסלאוו, שיבת ציון ע' 95.

(13) ספר התולדות של אדמו"ר מהר"ש, ניר יורק תש"ז, ע' 38 וראה גם ש"ז שזר, כסופי הגאולה ורעיון העליה בחסידות - ספר הבעש"ט ע' ק"ה.

(14) תקצ"ט 1839 - כ"ו באלול תרנ"ז 1897. קוידנוב היא ענף של השושלת הלעכוויצית.

יפסיד את שכרו בעולם הבא על כל הצדקות אשר עשה ואשר יעשה כל ימי חייו והיה במקום אשר יאמר להם חובבי ציון יאמר להם חובלי ציון "ורב חיים זונדל מוסיף: ככה ספרן כל חסידיו פה אחד אשר יאמר להם כן בפיו הק'... ובמכתבו אליהם מילא את כל דבריו⁽¹⁵⁾.

כיתכן שגישתו האוהדת-פאטיבית של רבי שלמה זלמן מקאפוטט, גרמה לכך שכמה מקורבים של חסידות חב"ד הצטרפו לחיבת ציון וביניהם רבי יעקב הינדין שהיה גיסו של רבי שמואל מוהליב ומגדולי חסידיו חב"ד בקוסיא ורכש בחדרה שטח אדמה גדולים. בשנת תרנ"ט נפגש עם הברון רוטשילד כנציגם של מתיישבי חדרה. בצוואתו הוריש מאה ועשרים אלף רובל לברון רוטשילד למטרות צדקה⁽¹⁶⁾.

חסיד חב"ד אחר היה רבי פנחס הכהן לינטופ - רבה של וואבאלניק ומשנת תרמ"ח רב החסידים בבירז. רבי פנחס הוא מחברם של "פתח שערים" - וילנא תרמ"א ו"קלקוט אבני אמונת ישראל" - וורשה תרנ"א. בהמלצתו הסכימו גם חסידיו חב"ד שביפו לקבל את הרב קוק כרבה של יפו⁽¹⁷⁾.

בשנת תר"ס צירף את שמו לקריאה להתעוררות לאומית - כתוב ציון ותיק⁽¹⁸⁾.

יש לציין גם את רבי שלמה הכהן אהרנסון רבה של קיוב ולאחר מכן של תל אביב שכבר בתקופה זו החלה פעילותו ועוד לדובר בו.

(15) מכבי הוסיף שלש נקודות להק'... מתוך לעג לשגור בפי החסידים -

הקדוש. בכלל רבים ביטויי העלג לחסידות בכתביו ובמכתביו של מכבי.

מכתבו הנזכר הובא בכתבים לתולדות חיבת ציון ח"ב ע' 570. מכבי

בעצמו איש מוזר היה.

(16) ראה תולדותיו באנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגריו, כרך י"ד, ע' 4526

(17) מ. צינוביץ, שני יובלות, בתוך הליכנות מס' 30 - טבת תשכ"ו ע' 33.

הרב קוק כותב אליו בהערצה רבה.

(18) הצפירה משנת 1900, גליון 75. עליו באנציקלופדיה של הציונות

הדתית, ג', ע' 180 ירושלים תשכ"ה.

פ ר ל י ן

הדיה של תנועת חובבי ציון הגיעו לפולין רק בתקופה מאוחרת.
בשנת תרס"ב (1902) בעיר גדולה בפיעטריקוב - מתלונן אחד מחובביה:
"עוד לפני שנים אחדות לא היה בפיעטריקוב, העיר הגדולה, אף חובב
ציון אחד"¹⁹.

ברם, התנועה נקלטה בפולין ועוררה הדים גם בחוגים של חסידים
אלא שהדים אלה, לא הפכו למכשיר ארגוני ובעל פעילות מעשית.
כבר בשנת תרמ"ג כשנוסדה האגודה לישוב ארץ ישראל, מחוגי המשכילים,
בראשותו של שאול פנחס ראבינוביץ - שפ"ר, נוסדה בורשה אגודה שניה
מטעם החסידים ובתוכה היו שמואל דוד זלברג, אהרן פייבל טרוקנהיים,
שפילרייץ, ביאלר. אגודה זו סירבה להתאחד עם קבוצתו של שפ"ר, בגלל
הגיון של חבריה²⁰.

רבי שמואל מוהליבר ש"החשיב את חסידי פולין ורצה לקרבם לתנועה"²¹
מתמרמר על ההנהגה המשכילית של חובבי ציון, "אשר איך המון העם
מאמין בהם - על כך רפו ידיהם של חובבי ציון"²². עובדא זו, כידוע,
העיקה מאד על גדולי התורה שבתוך חובבי ציון וכשהוחלט בוועידת חובבי
ציון על מסירת ההנהלה לשלשה רבנים (ועידת וילנא בט"ז-י"ח באב תרמ"ט
1889) שמח הנצי"ב מוואלוז'ין על כך משום שגם ישוב ארץ הקודש לא יהיה

---

(19) המליץ מיום 27.2.1902. ראה גם ספר פיעטריקוב ע' 119, 411.
(20) א"ז לוין-אפשטיין, זכרונותי, תל אביב תרצ"א ע' 59. יצחק גרינבוים
באנציקלופדיה של גלויות - ורשה, ת"א, תל אביב תשי"ג, ע' 358,
מתעלם מקיומה של קבוצה זו ומספר על "אגודת חובבי ציון שנוסדה
על ידי ליטוואקים".

(21) זכרונותיו של מנשה מאירוביץ ב"רשומות" כרך ו', ע' 233.

(22) מנחם אוסישקין, דרך לעבור גאולים, ע' 144.

על "מוסדות רוח איהופה"⁽²³⁾.

על נסיונותיו של רבי שמואל מוהליבר לקרב את ראשי החסידות, מספר הבילויי מנשה מאירוביץ בזכרונותיו: היה זה לאחר מסיבה לכבודו של מאירוביץ, ערב צאתו לארץ ישראל. במסיבה השתתף גם שפילרייך, מאגודת החובבים החסידים שבורשה שמאירוביץ קורא לו "ראש החסידים" וכן גם רבי שמואל מוהליבר. רבי שמואל ביקש ממאירוביץ כי בדרכו לארץ ייפגש עם רבי יהודה ליב איגר מלובלין⁽²⁴⁾.

כותב מנשה מאירוביץ: "בדרכי מפולבה"⁽²⁵⁾ לאודיסה מלאתי אחרי פקודת הרב מוהליבר והתעכבתי בלובלין. מצאתי את מקום מגוריו של הרבי ובשעה שתיים אחה"צ נכנסתי אליו. חדר ההמתנה היה מלא חסידים. הם הביטו עלי בהשתוממות. אחרי שמסרתי לשמש דבר בואי פתחו לפני את הדלת. בחדר אפלולי ומלא ספרים, עס ארון קודש באחת הפינות, עמד זקן כבן שמונים, עטוף טלית, פניו זכים מטוהר, זקנו לבן וכולו אומר הדרה קודש. דרשתי בשלומי בשם הרב מראדוס ובשם כל הנאספים באספה האחרונה בבורשה. אמרתי לו כי מטרת ביקורי הוא המצב הנורא של העם היהודי. ספרתי לו על התנועה הצעירה של חיבת ציון ובקשתי ממנו את תמיכתו והשפעתו על חסידיו שבכחו לעורר את חיבתם לתנועת ציון. הרב הקשיב לדברי בהשתוממות ואחרי רגעים אחדים ענה: "כן, בני, אפשר מאד שזכינו לימות המשיח, אולם הוא בעצמו טרם בא"⁽²⁶⁾. מאירוביץ נכשל, איפוא, בשליחותו.

(23) כתבים לתולדות חיבת ציון מס' 991.

(24) מייסד השושלת הלובלינאית. בן רבי שלמה איגר מפוזנא בנו של רבי

עקיבא איגר. תלמידו של רבי מנחם מנדל מקוצק ורבי מרדכי יוסף

מאז'ביצא. תורתו בספר "תורת אמת" - תקע"ה 1815, כ"ב בשבט

תרמ"ח 1888.

(25) היא פילוב בשפת היהודים.

(26) רשומות, כרך ו', ע' 233.

רבי שמואל מוהליבר ניסה לשכנע גם את רבי גרשון חנוך לזינער
מראדזין, אולם ללא הצלחה⁽²⁷⁾.

לעומת אדמו"רי החסידות שעמדו מנגד לחובבי ציון, יש לציין את
הצטרפותו לחובבים של אחד מגדולי הרבנים החסידים - רבי יצחק
פייגנבוים שניהן כראב"ד וורשה⁽²⁸⁾.

כבר בשנת תרמ"ה מתפרסמת בהצפירה הודעה שכל המתנדבים בשמחת תורה
לטובת חובבי ציון ימסרו את הכספים "להרב הגאון מהר"י פייגנבאום
ברחוב גז' באור בורשה"⁽²⁹⁾.

בשנת תרמ"ז השתתף רבי יצחק באספת הרבנים בורשה שבה השתתפו רבי
שמואל מוהליבר, רבי יוסף דב סולוביציג מבריסק ושמואל פנחס רבינוביץ.
אספה זו יצאה בהכרזה לטובת הישוב⁽³⁰⁾. הוא בעצמו קנה אדמות בארץ והורה

(27) רבי גרשון חנוך מראדזין-דמות מופלאה בין צדיקי פולין - תקצ"ט 1839 -

ד' בטבת תרנ"א 1891. הוא נכדו של רבי מרדכי יוסף מאיזביצ'א ומחדשו
של התכלת בציצית. ש"ז שרגא, חסיד רדזינאי, מספר גם על פגישותיו
של הרדזינאי עם הרצל שלאחריה קבע הרדזינאי "יש בו בהרצל מסימן של
פקודה" ויש להתייחס לכך בפקפוק. השוה: ש"ז שרגא, סיני כרך נ"ה,
(תשכ"ד) ע' קי"ב; הצופה, י"ב בטבת תשי"ד. על הפגישה עם הרב מוהליבר
הוא מסתמך על מאמרו של יצחק נייסנבוים, ראשונים לציון, העברי תרפ"א.

(28) תקפ"ח 1828 - כ"ז באייר תל"ע 1911. הסתופף בצילם של רבי מנדלי

מקוצק, הרי"מ מגור, רבי חנוך הניך מאלכסנדר ולאחר מכן גדול
תלמידיו של רבי אברהם מסוכאטשוב, שהעיד עליו: "הוראות רבי יצחק
הם אמת ויש בו סברת הרמב"ם". נתפרסם בירחון "שערי תורה שיצא לאור
בעריכתו.

(29) הצפירה מיום ט' בחשוון תרמ"ה.

(30) אור פני יצחק ע' ל' ומשם הרב א"י ברומברג, מגדולי התורה והחסידות,

ספר כ"ג, ע' ק"ל. הספר נדפס לראשונה בורשה תרצ"ט ורובו אבד בשואה.

אולם אין זה נכון שמהדורת ירושלים תשכ"ו - ד"צ - היא מתוך טופס

יחיד (ראה, ברומברג שם ע' י').

להשתמש אך ורק בלינות "כרמל מזרחי". השתתף כחבר בחברת מנוחה ונחלה שרכשה בארץ את אדמת רחובות⁽³¹⁾.

בנו מעיד על אביו: "ראיתי לאאמו"ר זצ"ל שהי' מצטער ומתלונן מאד מהרינון שנעשה על ידן כרמל מהמושבות בארץ הקדושה והקפיד מאד על המרננים ואמר וסיפר לפני מגדל העולה בזה בזה"ל: הנה הכורמים שבארץ הקדושה הם כולם יהודים גמורים שברחו מחמת המצוק מארץ רוסיא ובקושי גדול באו לארץ הקדושה ובזיע אפס יעבדו את האדמה עד שיוציאו את היין ואם אהב"י לא ישתו מיננס אז לא יהא להם למי למכור את היין ועתה מחפשים חששות לאסור יינם ועל היין שנעשה בבסדכיא שרובם של הכורמים הם עכו"ם גמורים אמרו שהוא כשר, בלי שום חשש, ואמר שהוא מתמה על הצדיקים הגדולים שמחזיקים את הרינון והוא בעצמו לא השגיח על המרננים⁽³²⁾.

בשנת תר"ס פרסם רבי יצחק פייגנבוים את גילוי הדעת הבא⁽³³⁾:
"למען ציון לא אחשה ואודיע חרות דעתי בדבר התנועה הציונית אשר תעוררה בלב רבים מבני ישראל, היינו לייסד מושבות ליהודים באה"ק ולהשתדל אצל ממשלת תוגרמה ליתן למדשבתה ההן חוקים טובים ורצויים. זהו בוודאי מצוה גדולה, הן מצד חיבוב הארץ הקדושה והן מצד החזקת עניי עמנו אשר ימצאו מנוח אי"ה באה"ק ומי יתן כי יצליח ה' את דרכי האנשים האלה העוסקים בדבר המצוה הגדולה הזאת וירומם קרן ישראל וכל העוזר והמסייע בזה תבוא עליה ברת טוב"⁽³⁴⁾.

יתר הרבנים הפולנים שהצטרפו לרבי יצחק פייגנבוים, לא היו חסידים מובהקים. החשוב שבהם היה רבי ישראל יהושע מקוטנא, שהיה הגאון

(31) אור פני יצחק ע' ל'.

(32) אור פני יצחק ע' כ"ט-ל'.

(33) הצפירה משנת תר"ס גליון 1900.

(34) רבי ישראל איסר פייגנבוים, בנו של רבי יצחק, מרבה לתאר את אהבתו של אביו לארץ ישראל: "שיהיה ישוב א"י בארץ הקדושה", "שקודס ביאת

משיח יהיו ישראל על ארמתם דוקא" - אור פני יצחק ע' ל', נ"ד.

המוכר ביותר בפולין. רבי ישראל יהושע, כנזכר, תמך עוד ברבי צבי הירש קלישר וברעיונות שיבת ציון שלו בשנים תרכ"ה ותרכ"ו⁽³⁵⁾, רבי משה נחום ירושלמסקי - רבה של קילץ ואז עדיין רב בקאמינקא⁽³⁶⁾ ורבי יוסף חיים קרא מוואצלאווק. הרב הרביעי שהיה לאחר מכן מראשי המזרחי הוא רבי ישכר דב-בער גרויברט הרב מפנדין - שהיה חסיד מובהק ועוד ידובר בו⁽³⁷⁾.

למרות שצדיקי החסידות התנגדו לתנועת חיבת ציון, הרי שאין ספק שהעלאת הרעיון של ישוב הארץ השפיעה על כמה מחוגי החסידות להעלות על הפרק את ענין ישוב הארץ בצורה חיובית, גם אם, למרבה הצער, ללא תוצאות מעשיות.

בולט בהם הוא יעקב לנדא מיעזוב, בנו של רבי אברהם מטשכנוב⁽³⁸⁾ שעלה פעמיים לארץ ישראל על מנת לגור בה ונאלץ לשוב בשל חוליו. רבי יעקב מיעזוב טיפל ברכישת אדמה ליד שכם והקים חברה מיוחדת לשם כך בשם פורת יוסף שבראשה, הועמד משה מנדל ורנר⁽³⁹⁾. בקול קורא מח' תמוז תרמ"ד שפרסם רבי יעקב מיעזוב אל "אחינו בני ישראל ילידי פולין, הנפוצים בארצות אמעריקא ובריטאניה" הוא

---

(35) דבריו הובאו במהדורה השניה של "דרישת ציון". -טהורן תרכ"ו ע' כ"א ומשם בכתבים הציונים של קלישר, ירושלים תש"ז, ע' 81.

(36) דרישת ציון ע' 97.

(37) שם,

(38) רבי יעקב היה חסידם של רבי מנדלי מקוצק, הרי"ם מגור, אביו - רבי אברהם מטשכנוב שציוה על בנו לנסוע לארץ, רבי זאב וואלף מסטריקוב - אחיו, רב בנאשלק, טשכנוב ומשנת תרנ"א אדמו"ר. עבר ליעזוב ועל שמה נתפרסם. הוא נפטר בורשה, י"ט בטבת תרנ"ד. בנו - רבי מנחם מנדל חיים לנדע מזאווירצ'א היה מראשי המזרחי.

(39) מקימם של בתי ורנר בירושלים. הוא היה חסידו של רבי זאב וואלף

מסטריקוב. יצא כמה פעמים בשליחות הישוב לחו"ל.

מבקש לטייע בידי החברה לרכוש אדמות בשכם ומלבד הנימוקים שהאדמה זולה, פוריה ודשנה הוא מדגיש ש"בה תאחזו ותרחיבו בזה ישוב הארץ: בכלל כי רבים יתעוררו לבוא לארץ הקדושה" (40).

במיוחד הושפע מתנועת חובבי ציון הצדיק רבי ישראל מורגנשטרן מפילוב-קוצק⁽⁴¹⁾ שהיה בנו של רבי דוד מקוצק, בנו הבכור של רבי מנחם מנדל מקוצק. רבי ישראל עוד הספיק להתחנך, בהשגחת סבו הגדול, אצל רבי נח מוואדיסלב, מחריפי החסידים בקוצק.

בתרי"ט - עם התמנותו של אביו לאדמו"ר נחשב ליד ימינו. בשנת תרל"ג נבחר ע"י רוב החסידים כממלא מקום אביו. חמש עשרה שנים ישב בקוצק ובשנת תרמ"ח עבר לפילוב שבמחוז לובלין ושט ריכז סביבו ציבור גדול של חסידים.

היה גדול בתורה והשמיע דברי תורה בשפע רב. מלבד תורותיו במסיבות החסידים הקבועות ב"שולחן" החסידי, היה משמיע דברי תורה בכל שבת בבקר. רשם גם את תורותיו של אביו והרבה באגרות תורניות לחסידים - אולם כל אלה אבדו.

משנתו הארץ ישראלית רשומה בספרו "שלום ירושלים" שנדפס לאחר פטירתו (פיעטריקוב תרפ"ב) משני כתבי-יד. עוד לפני ההדפסה היה הספר

---

(40) ראה קול קורא במלואו בסוף החיבור. הוא נתפרסם מכ"י הנמצא אצל הרב שמואל ברוך ורנר - ב"דגלנו", בטאון צעירי אגודת ישראל של שנת תשל"ה כחידוש מפתיע, אולם המכתב כבר נתפרסם בקובץ התורני "אחיעזר-תורת חיים" תל אביב, ניסן-תמוז תשכ"ח, ע' ל"ד-ל"ה. וכך בספר "זכותא דאברהם" מהדורה שניה, תלאביב תש"ל, שבו נדפסה האגרת עם פסימיליה מעבר לעמוד קמ"ח. נפלאה היא אגרת הפרידה ששיגר רבי זאב וואלף מסטריקוב לאחריו - עם עלייתו לארץ ישראל. רבי זאב וואלף הצטיין בשפתו המליצית - האגרת נתפרסמה בספר "זר זהב", תל אביב תשט"ו, ע' ק"ח.

(41) קוצק, ת"ר 1840 - פילוב י"ד בסיון תרט"ה 1905.

נפוצ בכתבי יד רבים.

כבר בהקדמת הספר, הוא כותב על רעיון ישוב הארץ בהתפעמות רבה:
 "... בעניני ישיבת ארה"ק ב"ב בארץ החיים, חיל ורעדה אחזני לערב א"ע
 ולהכניס אותי בזה לחרות דעתי בענינים כאלו, בקוצר דעתי ומיעוט
 ערכי ושפל מצבי ובעינים עורת (!) ודע"ה נבערת ובינה חוסרת, מה פומ"י
 סבר עוד ממלל, אולם בוער לבי בקרבי כרשפי אש שלהבת י', עוד לא יכלתי
 להתאפק וליתן עוד מעצר לרוחי אמרתי הולך בתם ילך בטח, והתמים פעלו
 יודע כי אין כוונתי בזה להתפאר, לא לעשות נזר ועטרה לראשי ח"ו ולא
 לעשות לי שם בארץ כשם הגדולים חלילה, אך לגדולי זמנינו אציע דעתי
 כאשר בינתי בקט שכלי בדברי חכמז"ל בש"ס ופוסקים ובדברי אגדות חכמז"ל
 בענין זה, וד' הטוב נתן חכמה בכל הזמנים ובכל הימים ולא ימנע טוב
 להולכים בתמים ומגדולי זמנינו אשאלה מענה וכעצתם לנחני הש"י במעגלי
 צדק למען שמו ית' וי"ת (יתברך ויתעלה)^(41א).

בהקדמה שניה, מספר רבי ישראל מפילוב כיצד בא אל רעיונו זה:
 "כאשר הנני רואה בעינים סגורות כמציץ מן החרכים, שנעשה הערה מן
 השמים לטובה בחמלת הש"י על הארץ ועל ישראל בעתים הללו, שנתיישובה
 בארצה"ק אלפים מישראל וחורשים וזורעים על אדמתנו תו"ת ומצליחים בה
 והארץ נותנת יכולה ועצי נותנים פירותיהן והרים מצמיח חצר, המסודר
 בכל הארצות ובשופי יותר בהשגחה פרטית הנראה לעין, ועוד זאת כי ממשלת
 תוגרמה נתנה רשיון לאחינו בנ"י לקנות שמה אחוזת שדה וכרם אשר עד עתה
 לא הורשה בכל ממשלתו לקנות אף פסיעה אחת, וכמעט שהיה אסור להזכיר
 לפניהם שם ישראל כי המה שונאי ישראל ביותר מכל האומות... שמעתי שזו
 אחת מעבודת אליל שלחם ימ"ש, להזכיר עוונות ישראל בכל יום ויום ולדבר
 לה"ר עליהם במקומות המקדשות לעורר שנאה ח"ו... ועתה נהפוך הוא ובשנה
 העברה יצא שמה פקודה שכ"א מישראל יכול לקנות על שמו ארצות ובנינים,
 לאו דווקא להקאנטאריין הגדולים שלא כל חבורה ואגודה מישראל לקנות שמה

(41א) קטעים מן ההקדמה, בשו"ס מעטים, מתוך כתב-יד, הביא פ"ז גליקסמאן,

בספרו תפארת אדם, לודז תרפ"ג, ע' ק'.

ארץ יכולים להשיג בנקל, וכך עשו הרבה חבורות וקנו שמה אדמותינו להצלחה... והממשלה נותנת שומרים ופקידים להגין עליהם מכל מאורע ומהשודדים ופראים שלא יזוקו. עוד זאת נתהוה חדשות בשנה העברה התחילו בני עמנו יושבי בארץ רוסיא שנכתב ונחתם מהממשלה זר"ה, אשר רשאי לקבץ מעות מכל אחבנ"י אשר בארץ רוסיא ה' על אדמת קודש ויושביו לסעדם ולתמכס בכל האפשרות, גם התירו ליושבי הארץ הלזו לקנות שמה שדות וכרמים, כפי הנראה והנשמע קרוב הדבר להועיל שיתנו רשות מהממשלה זר"ה, לאיזהו אלפים מישראל שיעלו לדור בארץ ישראל, אותם שאינם נפלים תחת שיעבוד הצבא ע"י השתדלות הגבירים בני עמנו, יחוס ד' ויפרחו כגפן ויתברך חילם ויצליחו בכל מעשי ידיהם אמן כן יאמר השי"ת".

הבעיות המטרידות את רבי ישראל מפילוב, הן אותן הבעיות שהתלבטו בהם ראשוני חובבי ציון, כפי שבאו לידי ביטוי בספרות של חובבי ציון הראשונים.

א. כיצד ייתכן שראשי העוסקים במצות ישוב הארץ, אינם מקיימים מצוות ו"איך יזכו המה במצוה זו תחילה ועל ידי פעולתם יהיה צמיחת ישועה לכוללות ישראל?"

ב. האם אפשרי שתהיה גאולת הארץ בדרך הטבע?

ג. מדוע לא בשרונו חז"ל את דרכי הגאולה העתידה?

תוך עיון במקורות חז"ל, בבקורות רבה, הוא משיב לשאלותיו:

לשאלה הראשונה הוא משיב: "שאף כי העוסקים האלה אינם צדיקים כל כך,

כבר למדנו אשר מאנשים פשוטים מבני ישראל ימצא בהם הקב"ה קורת רוח ולפעמים יותר מן הצדיקים הגמורים ואין אתנו יודע במי חפץ הקב"ה יותר לקדש שמו על ידו במהרה". הוא מצטט בשם חסידים זקנים שרבי שמחה בונים מפשיסחא קבע ש"אם תצא הארץ מידיהם ויבוא לידי ישראל קרוב לנר

הישועה לברוא ותקומה טובה יהיה לנו במהרה בימינו" (42).

לשאלה שניה, הוא משיב שקשה להבדיל בארץ ישראל בין פעולות "חיצוניות"

לפעולות "פנימיות" שהרי גם בנטיעה ובזריעה וקיום המצוות התלויות

בארץ יש התעלות רוחניות. - "וכמדומה מזה שהתחלת צמיחת הישועה היא

במה שהקדוש ברוך הוא משיב את הארץ הקדושה שעומדת ציה ושוממה ועושה

ממנה ישוב בעם ישראל והארץ מצמחת יבולה בזה האור מתחיל להתבקע

ומתרבה והולכת קימעה, קימעה... ועל כל פנים לחזק ולסמוך ידי העולים

שמה להיות מן המחזיקים בה שתקומם ארצנו במהרה ודאי שמחוייבים אנחנו

או לקנות אחוזה שמה לנטוע שדות וכרמים מי שסיפק בידו לעשות" (43).

לשאלה שלישית הוא עונה שהדברים נפלאו מאתנו ונשגבו מבינתנו. מדור

לדור ביקשו לגלות את הקץ ולא יכלו. זהו ענין של תחושה, אולם בדורנו

אנו חשים זאת בגלוי - "ועתה שנראה לעינים שיש קצת הערה מן השמים" -

מן הדין לעשות הכל לקירובה של הגאולה: "להרבות יושבים עליה ולחזק

ולאמץ ברכיים כושלות, ידיים רפות שיצליחו מלאכתם לישיבתם בארץ ויהיה

לנו לתוחלת תקוה כי יתרבה ויתגדל על ידינו וישב ירושלים תהלה בארץ

כי כל התחלה צריך להיות תחילה מלמטה" (44).

מן הדיון האידיאולוגי עובר רבי ישראל מפילוסוף לדיון ההלכתי והוא

קובע - החל מסימן ד' ואילך, שמבחינת ההלכה:

1. שלפי הרמב"ן, הקונה נחלה בארץ שתתן פרנסה ליושבים עליה, הרי גם

אם הקונה נשאר בחו"ל היא מצוות עשה.

---

(42) "שלום ירושלים" סימן א'. הרב י"ל גרויבארט, ב"ספר הזכרון" ע' 176

מעיר שהכוונה בוודאי לרבי מנדלי מקוצק שכן הדברים התייחסו

לפעילותו של משה מונטיפיורי ופעילות זו היתה לאחר פטירתו של רבי

שמחה בונים מפשיסחא. פ"ז גליקסמאן בספרו "דער קוצקער רבי"

פיעטריקוב תרצ"ח, ע' י"ט מאמת את גירסתו של בעל "שלום ירושלים".

כבר הערנו על ענין זה בפרקים הקודמים.

(43) שלום ירושלים סימן ב' - ע' 13.

(44) שם, סימן ג', ע' 16.

2. "אם יהיה רשות מהממשלות להתקבץ שיעלו לדור בא"י שני אלפים ושני רבבות מישראל פשיטא שיהיה מצוה וחיוב על כל יחיד ויחיד שישתדל להשיג רשות לעלות ולהתאחד עם אותן הדריס שמה".
3. אפילו העולים לארץ משום שפרנסתם אינה מצויה בחו"ל - אם יקימו את המצוות התלויות בארץ מצוה הם עושים.
4. יש להקפיד על קיום כל המצוות התלויות בארץ⁽⁴⁵⁾.
- כפי שהבטיח רבי ישראל מפילוב בהקדמתו, הוא שלח את חוברתו לגדולי הדור, בהביעו את רצונו, לאחר קבלת הסכמתם, "לקנות שמה נחלת שדה וכרמים לפדותם מידי הערבים הללו". הוא מדגיש שהמתיישבים בארץ חייבים להיות מאוחדים, ללא הבדל עדה וחוג ועל כן צריכים "גדולי התורה והצדיקים הדריס בא"י לעשות תקנות שלא יתגודדו ח"ו בהנהגת ישראלית ושלא יתפרצו ח"ו בין חבלת אשכנזים וספרדים".
- בספר לא נאמר מתי נשלחו הדברים לגדולי הדור, אולם מדברי המשיבים אנו למדים שהיה זה בשנת תרנ"א (1891).
- מצויים בידינו תשובותיהם של רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, רבי ישראל יהושע מקוטנא, רבי אברהם מסוכאטשוב ורבי יהודה אריה ליב מגור בעל "שפת אמת".
- שני הראשונים ענו לו תשובות נלהבות. רבי ישראל יהושע מקוטנא, כותב ברורות: "ואין ספק שהיא מצוה גדולה כי הקיבוץ הוא אתחלתא וגאולה... ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הז' באנשים פחותי ערך והן בבינונים, הן בישרים בלבותם קרוב לודאי שתתנוצץ רוח הגאולה, אשרי חלקו שהוא מזכה הרבים"⁽⁴⁶⁾.
- לנו חשובות שתי התשובות של שני האחרונים שהיו מראשי החסידות בפולין ואלפי חסידים נטו אחריהם.

(45) בסוף סימן ז' - ע' 47 ואילך.

(46) שו"ת ישועות מלכו, יורה דעה, סימן ס"ו (לפי ד"צ ניו יורק

תשי"ח).

רבי אברהם בורנשטיין מסוכאטשוב⁽⁴⁷⁾ שהיה גם גדול ההלכה מחייב

את רעיונו של בן גיטור והוא כותב לו בן השאר:

"נאהנתי ממנו - מהספר - כי מעורר לבבות לחיבת ארץ הקודש

בדברים טובים ומתוקים". בניגוד לדעתו של רבי ישראל מפילוב המדבר על

קבוצה של אלף איש, מעדיף רבי אברהם מסוכאטשוב עליה של יחידיים, שכן

היא יותר מעשית מאשר עליה של קבוצה גדולה. גם עליה זו מותנית ברשיון

הממשלה לעליה. בלשונו של רבי אברהם: "כאשר יגיע העת מי שיוכל לעלות

שהיה לו שם מצב פרנסה יעלה. היינו אס הוא לבדו ישיג רשיון, כי זה

בנקל להשיג רשיון לאדם אחד, אבל בלא זה חלילה לעבור על דינא דמלכותא".

מעניינת היא הדגשתו של רבי אברהם מסוכאטשוב שמצות עליה היא

במציאת פרנסה בארץ ישראל. יתר על כן היושב בחו"ל ומתפרנס מאדמה

בארץ ישראל מקיים "קצת ישיבה" הארץ: "אך בדבר הזה נשתנה הענין כעת

לטובה להיות מצב פרנסה בארץ ישראל עצמו, לא להצטרך לחו"ל"⁽⁴⁸⁾ ולדעתי

זו העיקר במצות ישיבת ארץ ישראל וגם לקנות נחלה בארץ ישראל הוא דבר

גדול בפרט להיות לו מזה פרנסה, אף אם יושב בחוץ לארץ נחשב קצת ישיבה

בארץ ישראל. על כן ראוי מאד להתאמץ בזה"⁽⁴⁹⁾.

(47) תקצ"ט 1839 - י"א באדר תר"ע 1910. בן רבי זאב נחום בורנשטיין

מביאלה וחתנו של רבי מנחם מנדל מקוצק. רב בפארציווא, קרושנוביץ,

נאשלק וסוכאטשוב. בחסידות קיבל מרבי מנדלי מקוצק, רי"מ מגור

ורבי חנוך מאלכסנדר. מתר"ל אדמו"ר. ספריו שקנו שם בעולם הלמדנים

הם "אגלי טל" - על ל"ט מלאכות שבת ו"אבני נזר" שו"ת. בדורנו לוקטו

דברי תורתו על התורה בשם "נאות הדשא". ח"א - תל אביב תשל"ד, ח"ב

תל אביב תשל"ח.

(48) רבי אברהם תוקף בחריפות את היושבים בארץ ופרנסתם על הגולה. היינו:

תגובה חריפה כנגד ה"חלוקה".

(49) שו"ת ואבני נזר, יורה דעה, סימן תנ"ה (תל אביב תשכ"ד).

רבי אברהם מקבל על עצמו גם מסקנה מעשית: "ובלי נדר אראה גם אני להיות מן הקונה נחלה, אך לא אדע עוד הדרך איך ומה"⁽⁵⁰⁾. הדברים באים כתגובה לשאלה: "אשר מקרוב נתרבו קוני אדמה בארץ ישראל, אשר במשך איזה שנים יוכלו להתפרנס ממנה - אם כשר הדבר למעבד הכי ומחוייבין אנו לעשות כן או לא?"⁽⁵¹⁾.

רבי אברהם מסוכאטשוב בתשובה ארוכה בענין זה קובע כי אכן קיימת בימינו מצות ישוב ארץ ישראל והוא מסכם: "ולדינא הצריך לעניינינו למה דקיימא לו ברוב הפוסקין דקדושה לעתיד לבוא, אם עולה ויהי לו מצב פרנסה שם, כמו שהוא בזמננו זה, מקיים בישיבתה מצוה ששקולה ככל המצוות, ומכל מקום אין עליו חיוב לעלות רק כשמשיג רשות מהממשלה ובלבד שיתישב שמה בתוך קיבוץ אנשים מישראל הכשרים. ובכך מצוה גדולה להשתדל אצל הממשלה ליתן רשות לקיבוץ אנשים לעלות, שזה בוודאי תועלת גדולה בכמה עניינים:

- א. לגוף העליה שתהיה חופשית, דהיינו חוקית - בהסכמת שלטונות תורכיה.
- ב. לישיבה שמה לקיום המצוות בכלל, וביחוד למצוות התלויות בארץ, כי לא הורגל בהן ואם יהיו הרבה מישראל הכשרים איש את רעהו יעזורו.
- ג. לענין קדושת הארץ וברכותיה כי על ידי קיום המצוות בארץ ישראל בפרט מצוות התלויות בארץ, נקראו חובות קרקע וכמו האדם בקיום המצוות תתחזק נשמתו, כן הארץ בקיום מצוותיה תתחזק קדושתה"⁽⁵²⁾.

את דבריו מסיים רבי אברהם בדברים הנלבבים הבאים: "ואפילו להאנשים היושבים בחו"ל הוא מצוה גדולה לקנות נחלה בא"י ובפרט אם יהיה מזה פרנסה, אף אם ישבו בחו"ל נחשב קצת כאילו יושבים בארץ". ובכך אתם קציני וגבירי ישראל אשר יש לאל ידכם להשתדל בהשגת הרשיון ולהוציא

(50) שם.

(51) שם סימן תנ"ד. ראה גם: הרבי מקוצק וששים גבורים, ת"א, ע' רל"ה ואילך.

(52) שם.

את הרעיון הנכבד הזה אל הפועל עליכם המצוה הזאת ואין קץ לשכר המסייעים בזה, הן בהשתדלויות הרשיון והן בעיקר קניית הנחלות ומה נבקש עזר, חפץ ה' בידינו יצליח, ובקול רינה ותודה בבית ה' נעלה בשנת כי בא העת לחננת לפ"ק (תרנ"א) נאום הק. אברהם.

לתשובה זו של רבי אברהם מסוכאטשוב הגיב רבי ישראל מפילוב, אולם תגובה זו לא מצויה בידינו. רבי אברהם מסוכאטשוב העביר את מכתבו של רבי ישראל לבנו - רבי שמואל מסוכאטשוב⁽⁵³⁾ והוא אשר השיב לרבי ישראל. גם תשובה זה, בשל ענינה, נדפסה בשו"ת אבני נזר⁽⁵⁴⁾.

התשובה כתובה בחריפות⁽⁵⁵⁾ ונוגעת בענינים הלכתיים בלבד. המסקנה מן התשובה לא נדפסה⁽⁵⁶⁾.

למשא ומתן הלכתי זה התייחס גם רבי משה מרדכי מפילוב והוא הקדיש לכך תשובה מיוחדת בסוף ספרו "מדרכי משה" על ספר במדבר⁽⁵⁷⁾. התשובה מופנית אל רבי שמואל מסוכאטשוב.

גם תשובה זו נוגעת בעיקר בענינים הלכתיים ובפירושים שונים של דברי המקורות בענין ישוב ארץ ישראל, כפי שנתפרשו בדיון הראשון שבין

(53) מחבר הספר "שם משמואל", האדמו"ר השני לבית סוכאטשוב.

(54) סימן תנ"ז.

(55) "אנכי הרואה אשר במחכ"ק (במחילת כבוד קודשו) לרגלי טרדותיו ורגשת

נפשו בחיבת הקודש לא שם לבו במתינות להבין דברי כ"ק אבי...".

ראה גם פ"ז גליקסמן, תפארת אדם, ע' ק"א.

(56) "מכאן ואילך נאבד ואף סיוט המאמר הזה חסר ואיני זוכר מה שכתבתי אז".

(57) יתר החלקים נקראו בשם "מדרש משה" ורק החלקים האחרונים שוננו -

לאחר שמצאו שכך היה רצון המחבר. הספר נדפס בורשה תרצ"א ויצא

לאור מחדש בתל אביב תשכ"ה, יחד עם כל יתר החלקים. התשובה בענין

ישוב הארץ - נדפסה בסוף ספר במדבר - ע' 71. רבי משה מרדכי

מורגנשטרן מפילוב הוא בנו של רבי ישראל מפילוב.

רבי ישראל מפילוב לבין רבי אברהם מסוכאטשוב. העמדות החיוביות של שני הצדדים - כל אחד לפי דרכו - לא נשתנו.

רבי אברהם מסוכאטשוב עמד בדיבורו ופעל באופן מעשי על מנת לרכוש קרקעות בארץ ישראל. הוא שלח משלחת מיוחדת לארץ ישראל - בראשותו של בנו רבי שמואל בעל שט משמואל וחתנו שהיה גם בן אחר - רבי מאיר בורנשטיין, כדי לרכוש בה אדמות ולייסד עליה "עיר מלאה יראים", אולם בתקופה זו יצאה הגזירה שאסרה מכירת קרקעות ליהודים והמשלחת חזרה כמות שבאה⁽⁵⁸⁾.

רבי יהודה ארי' ליב מגור ריכז מסביבו את המספר הגדול ביותר של חסידים בפולין המרכזית ולעמדתו חשיבות מכרע⁽⁵⁹⁾. בשתי תשובותיו המפורטות⁽⁶⁰⁾ הוא מתייחס בחיוב לרעיון ישוב הארץ, אולם בהסתייגות רבה.

מי שעולה לארץ ויקיים בה את המצוות התלויות בארץ, והדבר אינו פשוט כלל ועיקר, בשל רבוי ההלכות והקשיים שבכך - הרי שמצוה תיחשב לו. אולם, אין להתיר - כהצעתו של רבי ישראל מפילוב - עליותם של חופשים בדעותיהם, על סמך זאת שבארץ ישראל יתנהגו כראוי, שהרי מן הנסיון כבר יודעים אנו שאלה אינם משנים את השקפותיהם. בעל "שפת אמת" כבר מתייחס לשמועות שהגיעו מהארץ על עליותם והתנהגותם של

---

(58) צבי יהודה מאמלאק, אביר הרועים, ח"א ע' ק"ו, אות ר"א. הגזירה יצאה מהשלטונות התורכים בשנת תרנ"ב 1892. יש להדגיש שהאווירה החיובית בבית סוכאטשוב השפיעה על בני ביתו. נכדיו-רבי חנוך בורנשטיין-האדמו"ר מסוכאטשוב, רבי שבתי בורנשטיין - עלו לארץ ישראל.

(59) תר"ז 1847 - ה' בשבט תרט"ה 1905. בן רבי אברהם מרדכי אלטר בן רבי יצחק מאיר מגור, בעל חידושי הרי"ם. הוכתר כאדמו"ר בהיותו בן 23. מפורסם בספריו "שפת אמת" - על התורה, מועדים וש"ס.

(60) ראה בסוף הספר בפרק נספחים. התשובה הראשונה נדפסה בסוף הספר "חידושי הרי"ם וגור אריה יהודה", בילגוריי תרע"ח, מכתב ח', חלקים "נבחרים", נדפסו גם בספרו של ברומברג, מגדולי החסידות, ב', ע' צ"ה, ירושלים תשי"ג.

"הפריצים הרשעים שנתפשטו בארץ ישראל וירושלים - אורי לאזניים שכך שומעות".

ומבחינה מעשית: אין להעלות אנשים לארץ לעבודה חקלאית מבלי לבדוק תחילה את הנתונים החקלאיים של הארץ, כי אינה דומה שמועה לראיה, שאם אדמת הארץ כה טובה היא, מדוע לא עולים אביוני הארץ לעבדה? יש להתיעץ עם בני הארץ הבקיאיים בטיבה של הארץ.

רעיונו המהפכני של רבי ישראל מפילוב על עליית אלף משפחות נדחה לחלוטין ע"י בעל "שפת אמת" והוא נראה בעיניו כ"תימא" ועל זה נאמר "אל יתהלל חוגר כמפתח" ולא נוכל לצרף זאת להתיר לעלות לארץ ישראל. התשובה השניה⁶¹ אשר התייחסה לתשובתו של רבי ישראל מפילוב אל מכתבו הראשון, חוזר ה"שפת אמת" על רעיונותיו ומדגיש שאינו מתנגד לעצם הרעיון של העליה לארץ - "הלא מודה אני כי הוא מצוה, אבל אין הוא נסוג מיתר השקפותיו. הוא דוחה את ההצעה לחייב את העולם בשבועה שיקיימו את המצוות התלויות בארץ והוא סובר שהוא "פטומי מילי בעלמא".

מענינת היא ההדגשה של בעל ה"שפת אמת" בשתי תשובותיו שלמרות שהוא סובר שהעליה לארץ, אם ישמרו את המצוות התלויות בארץ, היא בבחינת מצוה, הרי היא "מצוה שלא לשמה", משום שבעל "שפת אמת" יצא מההנחה שהעולים לארץ יהיו רק כאלה שאין להם מה להפסיד בפולין, בגלל חוסר פרנסתם כאן. עליתם אינה עליה אידיאולוגית אלא עליה של הכרח ועל כן היא "שלא לשמה"⁶².

רבי ישראל נאבק להגשמת רעיונותיו. הוא מתפלמס עם מתנגדיו ומנסה לשכנעם. לשם מימוש תכניתו הוא נפגש עם רבי שמואל מוהליבר ורבי יצחק

61) נדפסה רק לאחרונה בהמודיע, בטאון אגודת ישראל, ה' בשבט תשל"ה.

62) בעל "שפת אמת" מדגיש שהעליה לארץ אינה כ"מצת מצוה" כשהוא רעב,

כחדגשתו של רבי ישראל מפילוב, "דהתם אינו רוצה להפיק רעיונו

בדבר אחר רק במצת מצוה, אבל הכא בעוד שהיה לו פרנסה בדבר אחר

לא חש לעלות".

יעקב ליינס כדי ללמוד את בעיות הארץ. הוא מייסד את אגודת האלף במטרה לייסד בארץ ישוב של אלף משפחות חסידים⁽⁶³⁾.

רבי יצחק זליג מורגנשטרן מסוקולוב, בנו של רבי ישראל מפילוב ואחד מיוזמיו של אביו באדמו"רות, תיאר את מפעלו של אביו: "תמצית דעתו של מר אבא היתה שיתאספו אלף אנשים חרדיים לדבר ה' ויעשו ישוב בארץ ישראל לחרוש ולזרוע ולקיים כל המצוות התלויות בה, תרומות ומעשרות, לקט שכחה ופיקאה, שמיטה וכלאיים, והוכיח להלכה שכן יהיה התחלת הגאולה וכל הגאונים הסכימו עמו, אבל לא אסתייע ליה מילתא ומן השמים עכבוהו. ומאז שהתחיל לעשות מה בזה מתה עליו בתו... ואח"כ אשתו... התחילה לחוש במחלה אנושה עד שמתה והכרתיו אז בו, שצידק עליו את הדין, מפני שהתחיל בדבר גדול שלא במועדו ואח"כ כשהתחילו הציונים להרעיש על זה, היה בולם פיו לגמרי, לא לכאן ולא לכאן⁽⁶⁴⁾".

פנחס זליג גליקסמאן, שאליו הופנה מכתבו של רבי יצחק זליג מסוקולוב, פירש את הפיסקא "מפני שהתחיל בדבר גדול שלא במועדו", היינו שהעונש בא לו על שהתחיל במצוה זו שלא היה צריך להתחיל בה ורבי יצחק זליג מצא לנכון לשגר מכתב הסבר שמפרש את הדברים בצורה ההפוכה, דהיינו שהתחיל בדבר גדול ולא סיימו. לפי דברי המדרש רבה "כל המתחיל במצוה ואינו גומרה נוטלים ממנו את אשתו". הסוקולובי מוצא לנכון להדגיש: "מר אבא ז"ל הסביר פנים רק להחובבי ציון אשר באדעסא, אשר נתעורר להגדיל הישוב בארץ ישראל ולייסד שם קולוניות,

---

(63) יצחק רפאל בערכו שבאנציקלופדיה לציונות דתית, כרך ג', ע' 327 ושם הביבליוגרפיה.

(64) פנחס זליג גליקסמאן, תפארת אדם, לוחז תרפ"ג, ח"ב ע' ק'. ובספרו "דער קאצקער רבי", פיעטריקוב תרח"ץ (ד"צ ירושלים תשל"ב) ע' קי"ז (תרגום עברי בתוך הספר "הרבי מקאצק וששים גבורים" ח"א ע' קט"ו)

אבל מאז הופעת דר' הרצל הפסיק מלדבר בזה עוד מלעשות אגודה לקנות שם אדמה" (65).

דמות מיוחדת במינה בין צדיקי פולין באהבתו לארץ ולישוב המתחדש בה היה רבי חיים שמואל הורוויץ מחאנטשין - אדמו"ר לאלפים וצאצא ישיר ל"חוצה" מלובלין (66).

הוא נהג להשתמש אך ורק בייכנות כרמל מזרחי שמתנגדי הישוב ניסו למצוא בהם פגמים הלכתיים. השתמש בשמן זית, אתרוגים וחיטה מארץ ישראל. אף סדרי חייו ויומו נוהלו לפי שעון ארץ ישראל. אורחים מארץ ישראל היו זוכים אצלו ביחס מיוחד. מי שהעז לקטרג על הישוב בארץ ישראל היה נקרא בפיו בשם מרגל. בשבתות נהג לדבר בלשון הקודש בלבד כהזדהות עם שפתם של בני ארץ ישראל (67).

רבי ישעיהו שפירא מראשי הפועל המזרחי הוא בן-בתר.

ג א ל י צ י ה

פעילותם של חובבי ציון בגאליציה החלה בתקופה מאוחרת. העתון "המגיד" מתלונן בשנת תרמ"ב 1882 - שלמרות שמספר קוראיו רב בגאליציה "לא פעלו דברינו עד היום על רוח אחינו" (68).

(65) שם. יש לציין כי רבים ממקורביו של רבי ישראל מפילוב נטו לציונות - רבי מרדכי אשכנזי (ראה להלן); רבי שמואל חיים לנדוי - מאציביטש ט"ו בשבט תרנ"ב (1892) - ירושלים, ט"ו בסיון תרפ"ח 1928; רבי שבתי זיידורף מקאליש - קריצ'ה 1878 - נספה בשואה, יו"ר קרן קיימת בקאליש; גיסו - רבי אברהם הירש גליקסמן - ראה בפרק הבא.

(66) נפטר בקילץ ז"ח בטבת תרע"ו 1916. היה גם נכדו של רבי יוסף ברוך ה"יהודי הטוב" מניישטאט - נפטר בי' באדר תרכ"ז 1867 וממנו קיבל את רוב חסידיו.

(67) עליו: ש' דניאל, ר' ישעיהו שפירא, תל אביב תש"ו, פרק ב'; ספר קילץ, תל אביב תשי"ז, ע' 167-171.

(68) המגיד 1882, גליון 11, ע' 89 (15.3.82).

כשנוסדה בשנת תרמ"ב החברה לשוב ארץ ישראל "ראש פינה", בראשותו של רבי שמעון סופר, רבה של קראקא, שהיה מקורב לחסידים, הצטרפו לאגודה גם חסידים ובראשם רבי אהרן מרכוס שהיה מנכבדי החסידים של רבי שלמה הכהן מראדומסק - בעל "תפארת שלמה"⁽⁶⁹⁾.

האגודה פנתה לקהילות בגאליציה "לעורר אחיהם אשר שניב אהבת הלאום עוד לא נכבה מקרב לבם להוציא את הרעיון הכי נכבד הזה לאור עולם"⁽⁷⁰⁾.

בשנת תרמ"ג (1883) נוסדה האגודה הלאומית הראשונה "מקרא קודש" שכל חבריה היו מחוגי המשכילים ומטרתה המוצהרת היתה להשכיל את היהודים, אולם פעילותה התפתחה גם בכיוון של ישוב ארץ ישראל. על חורבותיה של אגודה זו הוקמה, בשנת תרמ"ח 1888, האגודה "ציון" שאופיה הציוני היה מוגדר יותר, אף כי נשתמר גם בה האופי המשכילי, "להעיר ולעורר בלבבות עמנו רגש אהבת הלאום, והאמצעים המובילים אל המטרה המה: הרחבת ידיעת השפה העברית וספרותה, לימוד דברי עמנו, יסוד אוצר ספרי עבר ודרשות בדברים הנגעים לעמנו"⁽⁷¹⁾.

לאגודה זו הצטרפו אגודות קטנות יותר שהוקמו בערים שונות ואלה היו לאחר מכן את היסוד להסתדרות הציונית בגאליציה שועידתה הראשונה התקיימה בלבוב בשנת תרנ"ג 1893.4.23-24.

חלק מן האגודות הוקם על בסיס של עזרה לישוב בארץ ואליהן הצטרפו גם החסידים כמו האגודה שהוקמה בבוריסלאב בשנת תרמ"ז⁽⁷²⁾.

יש לציין שרעיון הישוב/וחיבת ציון נתקבל בתחילה באחדה רבה על חוגי החסידים. בטאון החסידים "מחזיקי הדת" שעמד תחת השפעתו של רבי יהושע רוקח, האדמו"ר השני לבית בלז, פרסם מאמר תמיכה נלהב: "ובכל

(69) עליו להלך.

(70) המגיד 1883, גליון 10-21 (18.1.83)

(71) המגיד, 1888, גליון 39, ע' 308-309; ראה גם: העברי (ברודי)

1888, גליון מ"ה, מיום 10 באוגוסט.

(72) המגיד, 1890, גליון 35 ע' 285.

צרתם לא כהתה רוח הלאומי ולא נכבה שביב תקות העתיד הנעים - הרוח הזה נשב בכנורות תפתנו על נהרות בבל ושירי משירי ציון; גם היום ירמזו המיתרים וקול ציון וירושלים דופק על פתחי לבבנו בכל תפילה וזכרון העם אשר היה ישראל גוי אחד בלאומיים, לאום אשר עמים רבים נחרו אליו ולאורו הלכו - לא ימושו בזכרוננו" (73).

בדורח מארץ ישראל, בשנת תרמ"ז 1887, על ביקורו של רבי חיים אלעזר ואקס מפיעטריקוב-קאליש בארץ ישראל, מוסיף המדווח: "לעת כזאת אשר רעיון ישוב ארץ ישראל מתגבר ועולה יום ויהיה לשון ולרוחב לב בכתבי העתים" הוא מצטט מדברי רבי חיים אלעזר: (74) "ידעתם אחי את המחשבות אשר חשבתי עליכם מאז להביא לכם ישוב בארץ ע"י עבודת האדמה" (75). בתקופה זו החלה מתגלה הגישה של חוגי המשכילים בתוך חובבי ציון ואחד מהם בחתימת "אחד מחובבי ציון" מציע הקמת בית ספר. העתון "מחזיקי הדת" מגיב על הצעה זו בתדהמה: "מה לתבן את הברל האם גם מטרת אגודת חובבי ציון לשום סדרים חדשים בחדרים, לזיכוד בית ספר לרוח האירופי ואתה הנך חד למד מה ענין שמיטה להר סיני. כשאני לעצמי לא הבינתי במושג המלות חו"צ כי מטרתה לחנך נערים על ברכי העת החדשה למען יוכלו לרדוף קדיש, לנאץ כל קודש, להיות משנאי ציון ואם אולי יש מקום בראש האגודה לשני מושגים מתנגדים אז הנני להגיד לך קבל עם כי יהי לך לבדך ואין לאנשי לבב חלק בה" (76).

(73) "מחזיקי הדת" מיום 23.8.1883. ראה בפרטות רבה על יחס מחזיקי הדת

לחייבת ציון ולציונות בפרק "החסידות וההתעוררות הלאומית".

(74) "מחזיקי הדת" מיום ט"ז בשבט תרמ"ז.

(75) רבי חיים אלעזר ואקס - רבם של קאליש ופיעטריקוב, עמד בראש "כולל ורשה" בפולין ועשה רבות למען הישוב בארץ. הוא דרש התישבותם החקלאית של תושבי הארץ. חתנו של רבי ישראל יהושע מקוטנא (טארניגראד תקפ"ב 1832 - קאליש ל' בסיון תרמ"ט 1889)

(76) שם.

החל משנה זו החלו החסידים מתייחסים בחשדנות כלפי חובבי ציון ואכן בח' שבט תרמ"ט מפרסם "מחזיקי הדת" מאמר ראשי בענין זה המשולב דברי הערכה עם טפיקות רבים בקשר לכורנו של הארגון⁽⁷⁷⁾. אף על פי כן קובע המאמר: "נכסה גם אנחנו את השיטה הזאת במעט הדומיה ולא תשמע על פינו לא לטובה ולא לרעה".

בתקופה זו נתפרסמה ידיעה שחובבי ציון שעלו לארץ מרוסיה מחללים בה את השבת ואז יצא רבי יהושע מבלז נגדם במלחמת חורמה: "לבל-נסיעה ידי עוברי עבירה ולבלתי התחבר עם רשעים ממדינות שונות, מסיתים ומדיחים, מצודדים נפשות ישראל להלכד ברשתם ולהרוס את עמודי החברה עד היסוד ואת הכסף המונח באוצרות יקדישו לדבר מצוה"⁽⁷⁸⁾.

מאז, התפוררה האגודה הציונית בבוריסלאב והחלה המלחמה החריפה של צדיקי החסידות נגד חובבי ציון, בהצלחה מרובה.

בשנת תר"ן (1890) קובע "המגיד": "ידאב לבנו לראות כי בארץ גאליציה, ארץ המלאה יהודים, כן ירבו, מפלגות ומפלגות שונות, אדוקים וחופשים, חסידים ומשכילים השוקטים על שמריהם וניהנים מזיו הזכויות, ככל אזרחי המדינה, בלי הבדל ופדות. בארץ הזאת לא מצא הרעיון הקדוש הזה מסילות, כי לתמהוץ לבבנו אין בכל ארץ גאליציה אף חברה אחת קטנה לטובת ארץ ישראל" והעתון גם יודע את הסיבה: "המצב של החקלאים בארץ לא ידוע בגאליציה, כי לא רבים קוראים את העיתונים המדווחים על המצב בארץ. אף רב אחד אינו פועל לטובת חיבת ציון, הואיל וכמעט כל הרבנים הושבו על כסא הרבנות על ידי הרבנים והם מתנגדים לכל פעולה למען ישוב ארץ ישראל"⁽⁷⁹⁾.

עד כמה גדולה היתה השפעת החסידות בגאליציה תעיד העובדא שמגבית לטובת הישוב בארץ - לשם הקמת מושבה של בני גאליציה, הכניסה בשנת 1894

(77) ראה באריכות בפרק התעוררות הלאומית והשפעתה על החסידות.

(78) המגיד, 1890, גליון 35 ע' 285.

(79) המגיד 1890, גליון 32 ע' 258-259 במאמרו של אברהם פטאשניק. ראה

גם ספר אוז'יראן והסביבה, ירושלים תשי"ט, ע' 66.

סכום של 200 פלורנינים. באותה שנה אסף "כולל גאליציה" למען "החלוקה"

סך של 46,937 פלורנינים. בראש "כולל גאליציה" עמד רבי יצחק ליב

סופר-שרייבר⁽⁸⁰⁾.

למרות ההתנגדות החריפה של צדיקי החסידות נוסדה בלבוב, בשנת

תרנ"ג 9.9.1893, אגודה חרדית של חובבי ציון בשם "דגל יהודה". לאגודה

זו הצטרפו 67 חברים וכעבור שנה מנתה כבר 150 חברים. אחריה נוסדה

אגודת "דורשי שלום ציון" שמחמת חרדיותה סירבה להצטרף לאגודות ציוניות

אחרות⁽⁸¹⁾.

פה ושם נשמעים קולות מחוגי חובבי ציון הקוראים לקירוב החסידים.

יצחק אבן במאמרו "החסידות וההתבוללות" מעמיד את זו כנגד זו וקובע

כי "החסידות היא כח בונה וההתבוללות כח הורס" ולפיכך "יש להתקרב אל

החסידים שהם רוב בניין ורוב מניין בגאליציה, רוסייה ופולין ולהשתדל

שתהיה אחדות כי רק בדגלה יבנה העם"⁽⁸²⁾.

גם אלעזר רוקח מארץ ישראל, שהיה בן למשפחת חסידים מובהקת, ניסה

לקרב את חוגי החסידים ואף נפגש לשם כך עם קרובו רבי יהושע מבלז,

אולם רבי יהושע מבלז דחהו⁽⁸³⁾.

בכ"ב בשבט תרנ"ז 27.12.1896 נוסדה חברת "אהבת ציון" ובראשה

הועמדו רבי אשר ישעיה הורוויץ מרימנוב⁽⁸⁴⁾, רבי פינחס שרייאר רבה של

(80) נ.מ.גלבר, תולדות התנועה הציונית בגאליציה, ח"א ע' 214. בתקופה זו

"כולל גאליציה" כולל את כל היושבים בארץ תושבי המונרכיה האוסטרו-הונגרית.

(81) שם.

(82) המגיד 1895, גליון 26, ע' 207.

(83) י' יערי-פולסקין, אלעזר רוקח-פרשת חייו, תל אביב תרצ"ב, ע' 32.

(84) מגדולי הצדיקים בגאליציה. בן רבי מאיר הורוויץ מדז'יקוב בעל "אמרי

נועם" מהגזע הריפשיצי, חתן רבי יוסף הכהן מרימנוב בן רבי צבי הירש

מרימנוב וירש את כסאו. ישב ברימנוב ובקראקוב. ספרו "מעדני מלך"

על התורה. נפטר י"ג בשבט תרצ"ה 1935.

בראדשין⁽⁸⁵⁾, רבי אהרן מרכוס⁽⁸⁶⁾, רבי זכריה מנדל אברדס - מגדולי חסידי שינאווא⁽⁸⁷⁾.

בפרוטוקול הודגש: "בהמושבה או בהמושבות אשר ינוסדו בעזרת ה' ע"י חברת אהבת ציון יתנהגו יושביהם כדת תוה"ק בלי כחסדו ח"ו אף פרט א' (חד) מכל המוטל על יהודי כשר ולא יפול דבר ארצה אף ממנהגים אשר נתקבלו בכל הגולה בין בני ישראל אשר נוסדו על הש"ס והשולחן ערוך"⁽⁸⁸⁾.

גם רבי דוד משה מטשורטקוב, בנו של רבי ישראל מריז'ין, הסכים להצטרף לאהבת ציון⁽⁸⁹⁾. גם רבי יצחק שמעלקיס, רבה של לבוב שלח לאגודה מכתב נלהב ובו נאמר: "גודל מצות ישוב ארץ ישראל ידוע ומפורט כמבואר בדברי חז"ל, בהרבה מקומות, ובפסוקים קדמאי ובתראי, ודבר שפתיים אך למותר לתאר חיון ערך המצוה הרבה הזאת, כי המפורט אין צריך לראיה וה'

(85) תלמידו המובהק של רבי אברהם דוד מבוטשטאטש ופרשנו המוסמן. מצאצאיו של רבי אורי פייבל מדובנא בעל "אור החכמה" - גדולי התורה חלקו לו כבוד. מספריו מפורסמים: גידולי הקודש, מקדש מעט, עזר מקדש. נולד בשנת תרע"ט 1779 - ה' בכסלו תרנ"ט 1898. מאמר העררה נלהב עליו נדפס ב-PRYZLOSC - העתיד - לבוב 1898 גליון ד'.

(86) עליו בהמשך הפרק.

(87) עליו בהמשך הפרק (הערה 95).

(88) המגיד 1897, גליון 1, ע' 6-7.

(89) נ"מ גלבר, תולדות התנועה הציונית בגאליציה ע' 342-343 ובהערות

19 ו-20 שם. ד"ר אברהם זאליץ בספר היובל של ציוני טארנוב

"50 Lat Sjonizmu" ע' 13 כותב: "באופן אישי ובחברת ליאון שפיץ

ויוז' פאסטר רכשתי בשגיל חברתנו את הצדיק מצ'ורטקוב ר' פרידמן

שנכנס כחבר לאגודתנו והרשה לנו לפרסם זאת בעתונים - ראה גם:

חיים אונגר, לתולדות הציונות בגאליציה, "הארץ" מיום 2.4.1946;

ד"ר אברהם כאמעט, די ציוניסטישע באוועגענוג אין טארנא, ספר

טארנא. ע' 358.

הבוחר בציון יצליח חפציכם וידיכם תעשינה תושיה כנפש ידיכם המצפה לראות בנחמת ציון וירושלים" (90).

רבוי המצטרפים החסידיים עורר כנראה תרעומת בחוגי חובבי ציון החילוניים ועל כך מגיב, בחריפות רבה, דר' אברהם זאלץ, סגן יו"ר אהבת ציון והררחה החיה שבאגודה: "לנו יותר חשובה הציונות השקטה והאמיתית של רבי חסידי מאשר הפעילות או יותר נכון אי הפעילות הכרזנית של ציוני מתקן" (91).

האגודה הוציאה חוברת מיוחדת, בעברית ובאידיש, שהופצה בין החסידים בשם "קול מבשר ותורת אמת" מאת בנדיקט אליקים הלוי גראס מראזניטוב-דראהביטש תרנ"ט.

כנגד האגודה יצא בחריפות רבה האדמו"ר רבי יחזקאל שרגא הלברשטאם משיניווא, שנחשב כזקן צדיקי הדור והשפעתו היתה רבה ביותר (92). הוא פנה לא רק במכתבים כלליים אלא גם במכתבים אישיים לאלה שהצטרפו לאגודה, תוך הוראה לעזוב אותה.

הרי מכתביו של רבי יחזקאל שרגא שבשל חשיבותם אני מביאם במלואם. ב"ה, ירוס"ב' בשלח תרנ"ז לפ"ק. ... להרבני המופלג מ' מנשה שו"ב והרבני המופלג מ' דוד כ"ץ בק... יצ"ו.

אשר שאלתם למה אין מכניסין עצמן צדיקים בחברת השולחים אנשים לעבוד שדות בארץ ישראל, כי היו אצלנו מאנשים נאמנים וכשירים ואמרו שלא נחזק בידם אדרבא להגיד למי שנוגע יראת ה' בלבבו למנוע מליכך אתם והמכתבים

(90) המגיד, 1897, גליון 11 ע' 88.

(91) Zion (Berlin) Mart 1898 NR 3 P.7.

(92) רבי יחזקאל שרגא הוא בנו הבכור של רבי חיים הלברשטאם מצאנז.

נחשב כגאון בתורה וכהן כרב בקהילות רבות - רוזדול, שיניווא,

סטרופקוב ושוב לשיניווא. תורתו בספר "דברי יחזקאל". נולד

בשנת תקע"ג 1813, נפטר בו' טבת תרנ"ט 1898.

שהם העתיקו בחיבור שלהם⁽⁹³⁾ גנוב אתם שהרב מקיטוב וכדומה כתבו זאת לענין האריגים ליקח מא"י והם הדפיסו אותם על שם חברתם ודבר אחד ראיתי בספריהם שהיא ראייה על מעשיהם שהם כולם תועבות ד' שכתב שט שמי שדר בא"י אעפ"י שאינו מקיים התורה אין בו עוון, תיצק זהב רותח על שפתותם שרוצים להטעות את הבריות שיסעו לא"י וילכו בשרירות לבם כמו שכן עושים בעלי הקאלאניע מחללין שבת בפרהסיה ולכן צא תאמרו להאנשים המטייתם אותכם רק להראות לחזק ישוב הארץ בהרבות לשלוח שקלי קודש ליושבים על התורה ועל העבודה עד יחם ד' קרנינו וישוב שבותינו ב"ב. הק. יחזקאל שרגא הלבפשטאם.⁽⁹⁴⁾

מענין לציין שרבי יחזקאל שרגא מסתמך על דבריו שכלל לא נאמרו ב"חיבור שלהם" היינו הספר "שיבת ציון" שבו קובצו מכתבי הרבנים בשבח ההתעוררות הלאומית.

במכתבו אל רבי זכריה מנדל אברדס⁽⁹⁵⁾ גזבר חברת "אהבת ציון" הוא מוסיף נימוק נוסף: המתישבים לא רק שהם מחללי שבת ו"אין בהם ניצוץ של יראת שמים" אלא שעל ידם יקופח, חלילה, נדבות אחב"י ששולחים לעניי אה"ק היושבים במצור ובמצוק".

והרי קטעים ממכתבו:

בעזה"י

הנה זה זמן כביר אשר קמו אנשים מבני עמנו רובם דוקטורים⁽⁹⁶⁾ ואמרו נתחכמה לעשות ישוב לא"י לקבל נדבות מאחב"י ולשלוח אנשים לשם

(93) הוא הספר "שיבת ציון", שהוציא לאור א"י סלוצקי.

(94) דברי יחזקאל, קראקא תרפ"ב, ע' מ"ט (מהדורה ראשונה פאדגורנע תרס"א); רבי מנחם מנדל מסטרופקוב, דברי מנחם, ירושלים תשי"ז, ע' ז'.

(95) כיהן כחבר מועצת העיר של טארנוב. נפטר א' דפורים תר"ס (1900)

עליו בספר טארנוב, תל אביב תשכ"ח, ע' 21.

(96) רמז להשכלה שנזאת נפשה של החסידות.

לעבודת הארץ, ובמקום שנוסעים הרבה למדינות אמריקה יסעו לארצנו, ועל ידם תתישב הארץ ויהיה להם פרנסה ותתכונן א"י, והטעו הרבה אנשים השוברים להיות נמנין עמהם. וכשנאמרו לי הדברים כתבתי לאנשים כשרים ונאמנים ממכירינו שבארץ ישראל, והשיבו לי כי עדיין אינם בקיאים במהות דבר זה אם טוב אם לא, ולא היו ימים מעטים השיבו כי היא חלילה חרבן הארץ כי האנשים שבאו הם בורים וקלי הדעת ואין בהם ניצוץ יראת שמים, ויש בהם מחללי שבת בפרהסייה, ואח"כ ראיתי את אשר הדפיסו האנשים הנ"ל וגנבו דברי הרבנים הגאונים, כמו: הרב מפיטריקוב לחותנו הרב מקוטנא, שכתבו שנכון לקנות אתרוגים של א"י, שיהיה הריח להענייתם היושבים שם על התורה והעבודה, השתמשו בדבריהם לשלוח לשם עובדי אדמה אשר הזה יקופח חלילה נדבות אהב"י ששולח לעניי אה"ק היושבים במצור ובמצוק... לכן אני מודיע לכם שתודיעו לאחינו בני ישראל שאינכם בחבורה זו, ומי שישלח לידכם ישלחו לו בחזרה, שלא יצא תקלה על ידכם ח"ו. ובעו"ה גרמו האנשים הנ"ל ששלחו אנשי רוסיה לשם לעבודת העבודה שמעו התוגרים ויצא הגזרה בא"י שלא להניח לבוא שם איש מחו"ל להתישב שם, וידעתי מאיזה אנשים שנסעו הוצרכו לתת שוחד הרבה לממונים על מלכות ישמעאל להניח אותם להיכנס לא"י וזאת מצוה גדולה לפרסם שלא יתחבר שום בעל נפש לחבורה זו, כי ברע הוא נגד ישוב ארץ ישראל שתבנה ותכונן במהרה בימינו.

דברי ידידו מחותנו דוש"ת ומצפה לבש"ט בתוך כלל ישראל.

הק...

רציתי לכתוב גם לידיד מו"ה אהרן סאפיר⁽⁹⁷⁾ לאשר גם שמו הדפיטובהעלה

הנ"ל ארץ לאשר כבר אמרתן לו פא"פ כי לא דבר טוב הוא אינו צריך לטרחת יתירה. ע"כ ימחול כ"ת להגיד לו ממכתבי זה וגם ליד ידי הנגיד יוסף

(97) אהרן סאפיר היה "גזבר שני" של חכמת אהבת ציון.

פייגנבוים⁹⁸) ימחול כ"ת להודיע שלא טוב הוא⁹⁹).

על אותם הנימוקים חוזר רבי יחזקאל שרגא הלברשטאט גם במכתבו אל רבי יוסף פ"ב מיום א' תצוה תרנ"ז¹⁰⁰).

זכריה מנדל אברדם אמנם התפטר מתפקיד "גזבר האגודה" כפי שציווה עליו רבו¹⁰¹) וכמוהו עשו, כנראה, רביס. באספה הכללית של "אהבת ציון" שהתקיימה ב-23.4.1897 כבר נעדרו רביס מהחסידיס. היחידי שעמד באומץ על דעותיו היה רבי שרגא פייבל שרייאר מבראדטשין¹⁰²).

98) הוא רבי יוסף פייגנבוים שכבר נזכר במכתב אל רבי זכריה מנדל אברדם. המכתב נדפס בהמגיד 1897, ע' 85; תיקון עולט ע' קנ"ה - דברי יחזקאל החדש, תשט"ז, ע' מ"ט.

99) עמדתו של רבי יחזקאל שרגא הרגיזה את חובבי ציון בשל חשיבותו של רבי יחזקאל שרגא רב"ה המגיד" שבו נדפס מכתבו של רבי יחזקאל שרגא באה תגובת המערכת ש"רביס הס המתנגדים לרעיון הישוב בא"י וכבר הורגלנו לשמוע טענותיהם והוכחותיהם, עד כי לא נתפעל ונתרגש מהם כלל, ונעבור עליהם בשתיקה. לא כן אחד מגדולי הרבנים אשר האמת נר לרגלו, והצדק אור לנתיבותיו, יתקומם נגד כל המחזיקים ברעיון הישוב, אז יתחמץ לבבנו ונפשנו עלינו תשתוחח".

100) נתפרסם בתיקון עולט מכתב צ"ח.

101) הודעה על כך בקול מחזיקי הדת מס' 10 משנת תרנ"ז (כ' באדר א').

102) עליו בהערה 85. תולדותיו בקובץ יובל המזרחי ע' שי"ח-שכ"א. הוא

פרסם מאמר נגד דברי הרב משינירוא בהמגיד מיום ז' באדר שני תרנ"ז ובאותו גליון מתפרסמת תשובתו של הרב משינירוא ונימוקיו להתנגדותו הקשה לחובבי ציון כשהטענה הראשית היותם "פורקי עול". מכתב נוסף של השיניורי נגד חיבת ציון נדפס בסוף ספרו דברי יחזקאל, מהדורת ירושלים תשט"ו וצילום המכתב נתפרסם בסוף ספר "דברי חיים" על מקוואות, ירושלים תשכ"ב. יש לציון שבהמגיד מיום ו' בטבת תרנ"ט נתפרסמה מאת "ציוני אדוק" רשימה חמה לזכרו, עם הסתלקותו שלשה ימים קודם לכן--"הכל מודיע כי בכל דרכיו לשם שמים התכוון".

אגודה זו היא שרכשה את אדמות מחניים מאת הברון רוטשילד ואכן 11 העולים הראשונים למחניים היו מחוגים חסידיים⁽¹⁰³⁾.

דתיותה של "אהבת ציון" ורכישת אדמות מחניים גרמו לסכסוך בינה

לבין חברת "ציון" בוינה שריכזה מטביבה את כל האגודות הציוניות בגאליציה. גם תיאודור הרצל שהקים את ההסתדרות הציונית, לאחר הקונגרס הציוני בבאזל שהתקיים בשנה זו, התנגש עם חברת "אהבת ציון" ששמרה על יחודה. עובדא זו גרמה להתרחקותה של האגודה מן הציונות המדינית ואף הוציאה מתוכה את ר' אהרן מרכוס, שהיה ממיסדיה, על שנבחר בקונגרס הציוני השני בחבר הועד הפועל הציוני.

לאט-לאט ירדה החברה מגדולתה עד שבשנת תר"ס 1900 היתה לאגודה מקומית במסגרת ההסתדרות הציונית⁽¹⁰⁴⁾.

רומניה

חובבי ציון ברומניה ניסו מיד עם התחלת פעולתם, לקרב אליהם את האדמו"ר רבי יצחק פרידמן מבוהוש⁽¹⁰⁵⁾ - החשוב והבולט שבין צדיקי רומניה "אשר גדול כבודו ברומניה וגם מעבר לגבולותיה על חכמתו ודעתו בהליכות עולם"⁽¹⁰⁶⁾.

(103) "ומה שנוגע לקולוניסטים בעצמם - במחניים - הנה הם יוצאי גאליציה, מצטיינים ביראת שמים, יש ביניהם חסידים מצויינים נושאי כיפות ופאות ארוכות" - מתוך דו"ח: "תוצאות מהפרוטוקולים של ישיבת הועד לחברת תמיכת בני ישראל עובדי האדמה ובעלי מלאכה בסוריה ובאה"ק - הצפירה מיום י"ט באדר תר"ס.

(104) המגיד 1901, גליון 15, ע' 172 במאמר "על קבר חברה באליצאית".

(105) רבי יצחק מבוהוש, בנו של רבי שלום יוסף מסאדיגורא, בנו של רבי ישראל מריז'ין. נולד בשנת תקצ"ה 1835. בהיותו בן 17 נבחר כממלא מקום אביו שנפטר בשנת תרי"א. הוא התיישב באיזמאיל שבביסראביה וממנה עבר לבוהוש ובה ישב עד לפטירתו - י' באלול תרנ"ו 1896.

(106) כתבי מנחם מבש"ן, כרך שלישי, תל אביב תרצ"ג, ע' 22.

כבר בשנת תרמ"ב פונה אליו דר' קארפל ליפא, שעמד בראש החברה לשוב ארץ ישראל⁽¹⁰⁷⁾ וביקשו בכתב שיצטרף אל תומכי השוב בא"י⁽¹⁰⁸⁾. רבי יצחק לא נענה לפנייה ובמכתבו מיום י"ב באייר תרמ"ב - 1882

הוא כותב, בין היתר:

"הרעיון מפריע דבר עזרת אחב"י כי כאשר הפיח ה' ברוח התעוררות את יחידי אחב"י וחוננם ברוח זכה להבעיר לבם לקול צעקת העשוקים הרצוצים הנדחים לצאת לישע, היה מהצורך ההכרחי לעורר בהתעוררות רוחם גם את השועים והגבירים וגם האנשים אשר נחלו משפט החירות אשר כולט כאיש אחד יתחברו למי לבקש מאת השרים והמושלים על אחב"י ויתעוררו לקול יללת בת עמי הנאנחים ובהרעיון הזה העולה על רוחכם עוד יצדקו נפשם באמרם אל הרעיון הזה התפללנו. לזאת לדעתי גודל ההכרחיות ומשפט הבכורה לדבר ביום הועד עם השועים והגבירים לעורר לבם כל אנשי הועד לטכס עצה בכל האפשרויות לטובת אחב"י בפנימה בתוך המדינה"⁽¹⁰⁹⁾.

בתשובה בעל פה הוסיף רבי יצחק שעליו להתייעץ בענין זה עם אדם הבקי בעבודת אדמה, עם מדינאי ועם רב מארץ ישראל⁽¹¹⁰⁾.

---

(107) עליו ראה: ישראל קלויזנר, חיבת ציון ברומניה, ירושלים תשי"ח ע' 58

וביבליוגרפיה שם. גרשון באדר, מדינה וחכמיה, וינה 1934, ע' 132.

הערכה שלילית לאישיותו מביא הרב מאיר בר אילן, מוואלוז'ין עד

ירושלים חלק ב', ע' 412. חוברת מיוחדת לאישיותו יצאה לאור ברומנית -

/Itzhak Rubin, Dr. Karppel Lippe, Tel Aviv 1960

(108) קלויזנר, שם, ע' 62. לדברי מבשן, כתביט, ע' 26 נתבקש רבי יצחק

להשתתף באספה שהתקיימה ביאסי בח' באב תרמ"ב. הפניה אליו היתה

מהועד הראשי של חובבי ציון מגאלאץ.

(109) מבשן, שם, ע' 26. נדפס לראשונה בהמליץ, 1888, גליון 32 והלאה

בשם "דברי שלום ואמת".

(110) דר' ליפא במאמרו: "שימת עין על הליכות יוצאי רומניה ובאי ארץ

יהודה" - המגיד 1883, גליון 30-31.

ביום י' באדר תרמ"ז נוסדה האגודה "דורש לציון" שאחת ממטרותיה היתה: "לתמוך ביהודי רומניה הרוצים לעלות לארץ ישראל ולעבוד שם את האדמה".

ראשי האגודה "דורש לציון" פוניט במכתב נרגש מיום א' באייר תרמ"ז⁽¹¹¹⁾ אל רבי יצחק מבוהוש ובו הם מספרים את תולדות אגודתם ואת הסיבה לחידוש עבודתה שהיא בעיקר מפאת "הרעה והצרות הרעות המתרגשות ובאות על אחינו בני ישראל בארצות אירופה בכלל ובארצנו רומניה בפרט". במכתב הם מדגישים את קשיי הפרנסה של היהודים ברומניה וביוזעם מי הוא המכותב שלהם הם מציינים את ההגירה העצומה לאמריקה ששם "היוצאים מתבוללים מעט מעט בגויים אשר יבואו שמה ושוכחים תורת ה' ומצוותיו... כי גם הרבנים הרפורמרים אשר שם רובם מחללי שבתות ואוכלי טריפות ופורקי עול לעיני כל הקהל".

מכאן החשיבות של הפנית ההגירה לארץ ישראל אשר כבר הוכיחה כי הישוב בה מצליח ובו כבר עשר מושבות.

מטרת האגודה לסייע בכספים למתיישבים, להכין הדרך למתיישבים נוספים,

אשר על ידי כך "נשיב לב הבנים הנידחים אל אמם הנשכחה, אל ציון ואל היהדות". הכותבים מדגישים שלא כפגעו ב"חלוקה" ומקבלים.

תשובתו של רבי יצחק מבוהוש, שנכתבה כרגיל בין צדיקי ריז'ין, ע"י

סופרו ר' אברהם מרדכי סג"ל היא דיפלומטית ומיתממת. הוא מתייחס למלה

אחת שנזכרה במכתב "אתרוגים" ועליה הוא מבסס את תשובתו:

ב"ה יום א' ז' אייר זמר"ת לפ"ק פה באהש.

לכבוד יקרת חבורת דורש לציון הנתחדשה ביאס, יחד יתברכך.

אחר שחירת שלומם כראוי, הנה מכתבכם לקודש מרן שליט"א מיום דר"ח

אייר הגיע ביום ו' וקרא מרן שליט"א את כל עריכת מליצתם וצוונני להשיב

לכם בשם קדשו אשר בודאי גם הוא בהודע לו מאנשים כשירים מאה"ק אשר

האתרוגים יצאו משני ערלה מהם יקח וממנו יראו וכן יעשו ולא ידרשו

ממקומות אחרים, וגם יבול האוץ גם כן יהיה חשוב אצלו. וזאת אמר בקדשו

(111) ראה בסוף החיבור בפרק: תעודות.

אשר הצורך להודיעכם אשר יהיו נזהרים שמה במעטפות האתרוגים בשליחותם על אשר אין נמצא שמה קנבוס (פלאקס) לחרור אותם והמה כורכים אותם בצמר גפן (באנוואל). לזאת המה תופסים רקבון. לזאת הזהירו אשר יראו לכורכם רק בקנבוס כדי שלא ישלוט הרקבון בהם בתהלכות הדרך, ומעתה תקבלו החיזיה"ש מגאי כו"ח בפקודת קודש מרן הה"צ אדמו"ר שליט"א. אברהם מרדכי סגל מבית קודש אדמו"ר שליט"א.

ראשי האגודה "דורש לציון" פנו במכתב נוסף מיום י"ב באייר תרמ"ז ולאחר שמאשרים את קבלת תשובתו של רבי יצחק מבוהוש, הם מבטיחים כי ינהגו כעצתו בענין האתרוגים. לאחר מכן הם חוזרים על הרעיונות שהובעו במכתבם הקודם תוך הדגשה ש"היהדות הולכת הלך וחסור" מה עוד שעומד להחזק חוק חינוך חובה שיחייב את ילדי ישראל ללמוד בבתי ספר כלליים שבו יכתבו בשבת ויעשו מלאכה בבתי הספר ואילו בארץ ישראל "אחינו הקולוניסטים הם שומרי תורה ומצוה".

גם למכתב זה משיב ר' אברהם מרדכי סגל בשם הרבי והפעם בפירוט. במכתבו מיום ג' אמר זמר"ת לפ"ק באהש הוא כותב: הרבי מבוהוש אינו מתנגד לעצם העיון הישוב. התנגדותו היתה בשעה שהיתה גזירה על יהודי הכפרים והיה ביכולתם למצוא פרנסה בערים, אולם הם לא עשו זאת מתוך תקוה שיעלו לארץ וימצאו בה פרנסתם אולם הרבי ידע שרק קבוצות קטנות יוכלו לעלות לארץ ועל כן שיכך את ההתלהבות. כעת ש"דורש לציון" בעצמו מדבר על עליה איטית "בודאי לא יעמוד מרן מנגד".

נימוק חדש מועלה במכתב: העליה לארץ אינה ריאלית, בגלל התנגדות השלטונות התורכים. אילו שמעו לעצת הרבי - אשר אין לכותבו במכתב - אז העליה היתה אפשרית.

כנראה שאכן נפגשו אנשי "דורש לציון" עם רבי יצחק מבוהוש ושמעו מפיו דברים חמים יותר, אולי גם את תכניתו "לקלוע אל מטרת הרעיון באופן נאות", משום שהמכתב הנזכר נתקבל על ידם בהתלהבות רבה וכעדותו של מבש"ן: "יותר ממה שכתוב לפנינו כאן דיבר הה"צ (הרב הצדיק) למשחרר פניו בכל עת וירומם תחת לשונו רעיון ישוב ארץ ישראל" ולדבריו: "רבים

מהם - מהחסידיים - נתנו ידם על דורשי ציון ויאספו אל תחת דגלם" (112).

אכן מעיד אחד מחסידי בוהוש: "הוא הנהו חובב ציון באמת וכי

לדעתו לא ייתכן כי ימצא איש מישראל אשר הרעיון הזה יהיה מוזר
לך" (113).

אכן, דברים נלהבים, אבל במציאות מתמרמר מאיר דיזנהוף (114)

מקשינו במכתבו אל מנחם אוסישקין מיום כ"א באלול אתתי"ט לחורבן

(תרצ"ז-1887) על שאין חסידי בוהוש עוזרים לענין ישוב ארץ ישראל.

כותב מאיר דיזנהוף:

- שנים המה המכשילים היותר גדולים העומדים לנו על דרכנו פה והם:

א. החסידיים או מוטב, המתחסדיים האומרים רע לכל אשר לא מפי רבם יצא

והם המה חסידי באאש, טאלנא, וסאדאגרא ורק מעט מזעיר תמצא ביניהם

מחסידי חב"ד תלמידי ר' זלמן מקאפוסט אשר דברת אתו. לא אחת ולא שנים

הראונו לדעת פה כי החסידיים יתאמצו בכל עוז להפיר את כל מחשבותינו ע"ד

קבוצת כסף, כי לדעתם לא ייתכן לאנשים אשר צעירים לימים אשר בצל

ה"צדיקים" לא יחסיו לקבץ כסף בשביל דבר שבקדושה כא"י. ואף גם זאת כי

כל הכסף הנאסף מחויב להקבץ אל הצדיקים וגבאיהם כסדר החלוקה. - רבים

יאמרו כי לו הרשה הצדיק מבאאש לתת נדבות לישא"י כי אז הזילו כל

החסידיים את כספיהם מכיסיהם. כאשר אזכור אני אמרו הרבנים בדרוזגניק כי

ישתדלו לכתוב להרבנים ולראשי החסידיים אודות הרעיון של ישא"י ותחית

האומה. אולי ידעת דבר אודות הענין הזה, תוצאות חליפת המכתבים אשר אולי

היתה בין הרבנים והצדיקים, או אולי ידעת עוד אגודות אשר גם אותן תולעת

(112) מבש"ן, כתבים, כרך שלישי, ע' 25-36; א' דרויאנוב, כתבים לתולדות

חיבת ציון, כרך ב' ע' 435; קלויזנר, חיבת ציון ברומניה, ע' 263-265.

(113) כתבים לתולדות חיבת ציון ע' 731. על חסידיים שרבי יצחק מבוהוש

ציוה עליהם לעלות לא"י ראה שז' שזר, כוכבי בקר, תל אביב תשכ"א

ע' 346-356. בצפת היו שני "שטיבלך" של בוהוש.

(114) הוא מאיר דיזנגוף ראש העיר הראשון של תל אביב.

החסידיזמוס תאכל כעש, וע"כ נחוץ איפוא שכל האגודות אשר מכת ארצן
 הם החסידים לדבר ביניהן ולעכס עצה איך להסיר את אבני הנגף האלה
 מדרכנו. אולי נוכל לשלוח לכל ה"צדיקים" איש אחד אשר יהיה בא כח כל
 החברה וגם בשם הרבנים. הודיעני את דעתך ועצתך כי גדול המכשול הזה⁽¹¹⁵⁾.
 גם מכתב תשובתו של רבי יצחק מבוהוש אל רבי שמואל מוהליבר שביקש
 ממנו עזרה לישובים פתח תקוה ויסוד המעלה הוא פושר ביותר וכך כותב רבי
 יצחק:

"ב"ה יום ד' דהדלקה⁽¹¹⁶⁾ תרח"ם לפ"ק באהש.

לכבוד הרב הגאון חכם ונבון המפורסם ש"ת מו"ה שמואל נ"י מק"ק ביאלאסטאק,
 אחרי שחזית שלומי הטוב כמשפט הנה הדר מכתבו ע"י המוכ"ז הגיעני
 לנכון אולם לא יכולתי לדעת תוכן מטרת מכתבו ולזאת שמתי אמרי בפי -
 המוכ"ז והוא יספר לכם את כל ונוכחת. ומעתה אסיים בשלוש וד' ברחמי
 יחון את כלל ישראל ויפליא נסיו כבימים ההם בזמן הזה"
 מנאי הדורש שלומי בלונ"ח⁽¹¹⁷⁾

המוכ"ז שהיה שליח להולכה ולהבאה היה ר' פנחס יוסף געניס⁽¹¹⁸⁾
 מקישינוב והוא מסר את דברי רבי יצחק מבוהוש, שהיו מסתייגים למדי.
 א. אין הוא מוכן להורות לחסידיו שתמכו במושבות, כי מאות משפחות או
 "המונים המונים" יעלו לארץ ומאחר שהממשלה התורכית אינה מאשרת את
 עלייתם, הם ישובו כשמה לחמם נשבר. אם הכוונה היא רק לתמיכה כספית,
 כלום לא יספיקו לשם כך תרומותיהם של יהודי ליטא?

(115) שם, כרך ב', ע' 298.

(116) היינו, ד' דחנוכה.

(117) בלב ונפש חפצה

(118) רבי פנחס היה "טוחר בתבואה ואיש משכיל" - דוד תדהר, אנציקלופדיה

לחלוצי הישוב ובוניו, ו', ע' 2460. הוא נפטר בתל אביב ב' כסלו

תר"ף ומצבתו בבית הקברות הישן של תל אביב. מצבתו נתגלתה על ידי

בדרך מקרה.

ב. הרבי הריהו חובב ציון באמת, אולם יש לקבל תחילה רשיון של ממשלת תורכיה לעליית יהודים. אם תתקיים התייעצות כיצד להשפיע על שלטונות תורכיה שתרשה עליית יהודים, הוא מוכן להשתתף בהתייעצות כזאת.

ג. הרבי מבקש שרבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה יכתוב לו שאכן הוא משתייך לחובבי ציון⁽¹¹⁹⁾.

על סיבות הסתייגותו של רבי יצחק מבוהוש, מחובבי ציון, מספר בנו -

רבי יעקב מהוסיאטין, ציוני מסור, בשם אביו:

"אמרתי להם - לחובבי ציון בקאטוביץ - ידוע תדעו כי ענין ישוב ארץ ישראל מעסיק אותי מכבר. בעצתי וביוזמתי עלו יהודים מרומניה וייסדו את המושבה ראש פינה ואתם אם תנהלו את הישוב, על פי התורה, תוכלו להתחשב עם תמיכתם"⁽¹²⁰⁾.

בטרם הביע רבי יצחק את הסכמתו זו, שאל את הבאים אליו: ולמה

דווקא בפלשטינה? השיבו: הלא ארצנו היא. אמר להם רבי יצחק: האמנם עצומים אתם מאלה שבגלל מעשיהם גורשו מהארץ, ההנכם יותר חכמים מאלה, שכבר נחלו את הארץ והשתרשו בה ולא יכלו להחזיק מעמד, ההנכם גבורים מהם - שאתם עומדים לרכשה? רק משחלשה דעתם, השליט את דבריו.

רבי יעקב מהוסיאטין, מאשר את דבר התנגדותו של אביו לחובבי ציון,

על אף שהיה ממייסדי ראש פינה.

שמועה זו שהביאה רבי יעקב מהוסיאטין על אביו ש"בעצתי וביוזמתי"

עלו יהודים מרומניה וייסדו את המושבה ראש פינה" נאמרה על ידו כחמישים שנה אחרי פטירת אביו. מסתבר שהמקור לכך היה ר' אהרן מרכוס, נאמן בית ריז'ין, המספר על ביקורו של רבי יצחק מבוהוש בקאטוביץ בשנת תרמ"ב.

(119) תולדות חיבת ציון ע' 433-434 ב"חזון תורה וציון" ע' קס"ו הובאו

קטעים "נבחרים". גם דר' ליפא בספרו "תעמולתי הציונית במשך 25 שנים"

(בגרמנית), יאסי 1902, כותב שהחסידיים הפריעו לפעולות "דורש

לציון". ראה גם ב' דינבורג, חיבת ציון, ח"ב, ע' 179.

(120) "אהלי יעקב", ירושלים תש"ד, ע' שפ"ו.

משלחת של חובבי ציון שהיו פעילים בקאטוביץ נפגשה עם רבי יצחק בשבת שחל באלול תרמ"ג 4.9.1883⁽¹²¹⁾ ואז אמר להם הובי, לדבריו של מרכוס שהיה המתורגמן ביניהם, האנשים שיסדרו את ראש פינה הם מחסידיו, אלא שהקושי הוא בעמדתה של תורכיה שרק בעזרתם של היהודים העשירים בתורכיה אפשר להתגבר עליה.

מרכוס אמר את הדברים באספה הכללית של חובביהארץ בקראקוב ב-10 לינואר 1897, לאחר פטירתו של רבי יצחק מבוהוש, בדבריו על ספרו של תיאודור הרצל "מדינת היהודים". מרכוס רצה להוכיח שתכניתו של הרצל היא סבירה ושלמעשה גם רבי יצחק מבוהוש חשב באותו כיוון של מחשבה⁽¹²²⁾.

ברם לדבריו של מרכוס יש להתייחס בהסתייגות רבה. מרכוס כבר נתפרסם בחוסר הדיוק שבספריו. שגיאותיו וטעויותיו הן רבות, הן מבחינה היסטורית⁽¹²³⁾ הן מבחינה דתית⁽¹²⁴⁾ ואף מבחינת התבטאויותיו הקשות כלפי

---

(121) רבי יעקב מהוסיאטין בספרו "אהלי יעקב" ע' שפ"ו כותב שרבי יצחק היה בקאטוביץ בשנת תרמ"ג. התאריך 4.9.82 חל ביום שני כ' באלול תרמ"ב. מסתבר ששיחה כזו לא תערך בשבת...

(122) נאומיו של מרכוס נדפסו בחוברתו הגרמנית Theodor Herzls Judenstaat besprochen Krakau 1897-Hamburg 1919, p.7-8. ראה גם: חזון תורה וציון ע' צ"ב, חיבת ציון ברומניה ע' 181, ספר סוסנוביץ, תל אביב תשל"ג, ע' 115.

(123) במיוחד בספרו "החסידות" - תל אביב תשי"ד, שהוא תרגום ספרו הגרמני - Der Chassidismus, Pleschen 1901. על התרגום ראה: ג' שלום, בחינות 1, קיץ תשי"ד. בעניין זה ראה: ג' שלום, לדמותו ההיסטורית של הבעש"ט, רחוק מולו עמ' 144-145 (אב תש"ך) ועתה גם בספרו דברים בגו, תל אביב תשל"ו, ע' 297: "מחבר הסידי מעניין אך בלתי מהימן לחלוטין".

(124) הרב רפאל קצנלבוגן, על הצדיקים ועל החסידים "שערים" כ"ח אב תשי"ד, ה' באלול תשי"ד. מאמריו חזרו ונדפסו, עם מאמרי ביקורת אחרים בקובץ "מבעד למסוה" מאת יהודה בן זכאי (האדמו"ר מצעשינוב) ירושלים תשל"ג, ראה גם רבי יצחק שטרנהל, שו"ת כוכבי יצחק, ברוקלין תשל"ב ע' ח'.

זרמים בחסידות¹²⁵) וכלפי קהילות יהודיות שלמות.

יתר על כן - במאמציו לקרב את החוגים החסידיים לציונות נטה מרכוס

להמציא אגדות וספורים משלו, המוכיחים על קירבתם של צדיקי החסידות לרעיון הציונות¹²⁶.

מבחינה עובדתית אין שום רמז וסימן לפעילותו של רבי יצחק מבוהוש

בענין ראש פינה - על אחת כמה וכמה על יוזמתו בענין.

א. אין הדברים נזכרים בכל המשא ומתן של חובבי ציון עם רבי יצחק מבוהוש ואף הוא אינו מזכיר דבר בענין זה. דבר טבעי ביותר היה אילו היה מציין זאת במכתביו אל חובבי ציון.

ב. משה דוד שוב, מייסד ראש פינה, המרבה לספר על תולדות המושבה בספרו "זכרונות לבית דוד" אינו מזכיר כלל את שמו של רבי יצחק והלא כבוד הוא למייסדי המושבה אילו היה רבי יצחק מבוהוש בין המסייעים להם - על אחת כמה וכמה אם היה "יוזם" המושבה.

לפי מקור אחד אמנם החל רבי יצחק מבוהוש לתמוך בחובבי ציון, אולם היה זה בשנת תרנ"ו - שנת פטירתו. בעצתו נשלחו לארץ שני שליחים. אחד מהם הוא איש סודו - ברל סורף. עליהם היה לרכוש כפר כנחלה ל-50 משפחות אולם משנסתלק רבי יצחק פסקו המאמצים בענין זה. הוא אף רכש את השקל ואמר: אם אתם דורשים את ארץ ישראל על סמך שהיא ירושת אבותינו וכן על סמך התורה, כי בה נמצאות הבטחות ה' יתברך על חבל ארץ זו לבני ישראל - אם כן עליכם לבנותה ברוח התורה והמסורה ורק

---

125) ראה בספרו החסידות ע' 111, 271. בספר הגרמני ביטויים קשים יותר ש"דוככו" בתרגום העברי.

126) אהרן מרכיס הוא גם אבי הסיפור המפורסם על מאמצי הגאולה של "החוצה" מלובלין, שהיה לאחד הנכסי צאן ברזל של האגדה החסידית והוא סותרת, לחלוטין, את דעותיו של "החוצה" בענין החשת הגאולה - ראה: מורשת, בני ברק, חורף תשל"ה (מס' 13) ע' 27.

כך נוכל שם להתקיים⁽¹²⁷⁾. י"ג, ת"ק, י"ג.

מול עמדתו הפושרת של רבי יצחק מבוהוש, יש לציין את תמיכתו הנלהבת

ברעיון ישוב הארץ של רבי יעקב מאיר שפילמן - רבה של בוקרשט⁽¹²⁸⁾.

בבואו של אלעזר רוקח לבוקרשט בשנת תר"ס 1880 כדי לעשות תעמולה

לישוב הארץ - היה רבי יעקב מאיר שפילמן תומכו הראשי. אלעזר רוקח מציגו

בדבריו הבאים: "אשר באמת הנהו הרב המכובד פה וכי הוא לא יקבל שכרו

מהעדה יען כי אין פה קהל ועדה לצרכי רבינו ובכל זאת דבריו נשמעים...

וכולם יכבדוהו עבור ארחו וחכמתו וישרת לבו⁽¹²⁹⁾.

במכתבו הנלהב של הרב שפילמן לחובבי ציון הוא אומר: "לו הייתי

חי בארץ הקודש, על אף שזקן אני, הייתי מעדיף להפעיל את ידי במקום

ללמוד פרק משניות"⁽¹³⁰⁾.

יש לציין שבועידת פוקשאן, הועידה שראשונה של חובבי ציון ברומניה

שהתקיימה ב'י"א טבת תרמ"ג 11-12.1.82, לא השתתפו חוגים בולטים של

חסידים⁽¹³¹⁾.

(127) ישראל טלר, המגיד 1896, גליון 29 מיום י"ג באב תרנ"ו ואין ספק

שהדברים בדויים. רבי יעקב מהוסיאטין היה בוודאי מזכיר את ענין

השקל - לו היו נכונים הדברים. בוודאי שהיה מזכירם בויכוח שהיה לו

עם נציגי אגודת ישראל כשביקרו אצל חותנו - ראה: איש האמונה

(ר' אליעזר טירקיס), 'תל אביב תשל"ט, ע' 132. בכתב היד של הספר שהיה

לנגד עיני, דברים חריפים של נציגי אגודת ישראל כנגד רבי יעקב

מהוסיאטין והושטו מהדפוס.

(128) דמות מקורית ומעניינת. תלמידו של רבי שלמה זלמן מוויילפולח. רב בקראיובה

ובבוקרשט. נדד בארצות שונות והגיע לתורכיה ולצפון אפריקה. מחברם של

ספרים רבים - "נחלת יעקב" - סאלוניקי תרט"ז, אבני גזית - ארבעה חלקים - למברג

תל"ו - תרמ"ג, "עדות ביעקב" למברג תרל"ט. נולד ברופשיץ בשנת תקע"ג 1813 -

נפטר בבוקרשט כ"ו בשבט תרמ"ח 1888.

(129) י, יערי-פולסקין, אלעזר רוקח - פרשת חיינו, תל אביב תרצ"ב ע' 25

(130) פנקס הקהלות, רומניה, ירושלים תש"ל, ע' מ"ט; אלפסי, החסידות ברומניה ע' 117.

(131) ישראל קלוזנר, חיבת ציון ברומניה, פרק י"א.

ד. הופעתו של תיאודור הרצל ויחס החסידות לציונות המדינית.

תרנ"ה 1895 - תרס"ד 1904

בקיץ תרנ"ה כתב תיאודור הרצל את "מדינת היהודים" שלו -

Der Judenstaat. כפתרון לבעיית היהודים הוא מציע: "תותן לנו רבונות בחבל ארץ על פני האדמה, שיספיק לצרכי עמנו המוצדקים"⁽¹⁾.

בשנת תרנ"ו - 14 לפברואר 1896 - הופיע הספר בוינה. מיד עם הופעתו

עורר הספר סערה רבה. מספר המתנגדים לרעיונות שהובעו בספר עלה על מספר

התומכים. המתנגדים היו מכל החוגים: חרדים וליברלים, כל שכבות הצבור.

גם חובבי ציון חלוקים היו בדעותיהם כלפי הרצל. הוא היה חשוד

בעיניהם בגלל חוסר ידיעותיו ביהדות ובואו לציונות "מבחוץ", דהיינו

שלא מתוך חינוך יהודי. הם גס חששו שמא תכניותיו המדיניות יגרמו

להקפאת ההתיישבות בארץ שהחלה מתרחבת ומסתעפת, שהרי המימשל התורכי

יחשוש מרעיון של רבונות יהודית. ברם, התומכים בו היו בעד תנועה ברוח

הדברים שנאמרו בספר. נתן בירנבוים אף הציע שם לתנועה: ציונות⁽²⁾.

בנסיונותיו של הרצל לקרב אל תנועתו חוגים יהודיים שונים הוא עשה

מאמצים מיוחדים לקרב אל תנועתו את החוגים החסידיים. במיוחד ידועים

הנסיונות ליצור קשר עם בית טשורטקוב שבחסידות, שהיה מן הבתים

החסידיים הגדולים שבגאליציה⁽³⁾. מיסד השושלת הזאת - רבי דוד משה

פרידמן מטשורטקוב, עקב באהדה אחרי פעילותו של תיאודור הרצל והתבטא:

"מה איכפת לנו שהמשתדלים אצל הסולטן אינם שומרי הדת, הלא אם יש לנו

משפט בערכאות שלהם אנו מקבלים למליץ יושר עורך דין שאינו שומר דת

(1) תיאודור הרצל, מדינת היהודים, תרגום עברי (שפרלמן), לרושלים תשי"ג, ע' 31.

(2) י"מ אלבוגן, דברי ימי ישראל במאה השנים האחרונות, תרגום עברי,

ת"א תשט"ז, ע' 200. ש' דובנוב, דברי ימי עם עולם, כרך עשירי,

ע' 166, יד.

(3) ראה בענין זה: יעקב ברנאי, התמורה בעמדת הרב מפולטבה לציונות -

סיני, תכ"ז-תכ"ח, (תשל"ב) ע' רפ"ב.

אלא שיודע הוא להיות פרקליט לבעל דינו, כן אנו החסידים נחזק בדקי
הבית לעשות ישיבות שיפיצו תורה ויראה והם יעסקו כלפי חוץ" (4) וגם:
"לו התישבו בני ישראל חצי מליון בארץ הקדושה, כי אז קרבו הגאולה" (5).
איש הקשר שבין הרצל לבין רבי דוד משה מטשורטקוב היה הרב לייבוש
מנדל לנדא, רבה של בוטושאן (6) שהיה מראשי התנועה הציונית ותעמלניה.
רבי לייבוש מנדל היה מגאוני דורו ואף שהוצעו לו רבנויות בערים
חשובות בישראל, אולם חסידי בלז עמדו לו למוקש ודאגו שלא ייבחר רב
ציוני.

הרצל מספר על כך ביומנו: "אנשים מעניינים שראיתי בשבועות האחרונים
היו... לנדוי מפשעמישל, חצי חסיד, אינטלגנטי, עם פאות המסודרים
מאחרי האזניים... לנדוי מפשעמישל הציע עצמו לבוא בדברים עם הצדיק
פרידמן מטשורטקוב. אני נתתי מכתב על ידו, שבו הזמנתי את פרידמן: כדי
שלח לי את בנו" (7).

רזה לשון המכתב של הרצל אל רבי דוד משה מטשורטקוב:
זה ימים רבים כבר היתה משאלתי לערוך לך ביקור, כדי להחליף דברים
עמך בשאלות מסוימות של היהדות. מטעמי אופורטוניזות, שהייתי מיטיב
להסביר בעל-פה, הייתי אנוס עד עתה להדיר עצמי מכך. והנה מבקרני מר
לנדא מפשעמישל, והוא טוען, כי היה לו מגע ומשא עמך, והוא מציע עצמו
להתקין קשר בין כבוד תורתך וביני. הוא יגיד לך, מה שאמרתי לו, ביחוד
שבקשתי היא, לראות פה בווינה את כבוד בנך לשם שיחה חשובה (8).

(4) ב.ב. דינסטאג, תתן אמת ליעקב, ניו יורק תשי"ז, ע' ע"ח. עליו ראה:

מאיר וונדר, מאורי גליציה, ירושלים תשל"ח, ע' 789.

(5) עדות בנו - רבי ישראל מטשורטקוב ששמע זאת "פעמים רבות" - משה צבי

(פוגל) ספר זמרת הארץ, ירושלים תש"א, ע' ז'.

(6) תרכ"ב 1862 - כ"א בסיון תר"פ 1920. עליו: אנציקלופדיה של הציונות

הדתית, ח"ג, ע' 216.

(7) ספרי הימים של הרצל, תל אביב תרצ"ד, ע' קע"ב - קע"ה.

(8) אגרות הרצל, כרך א' (תרגום ד' סדן) תל אביב תש"ה, עמוד 158.

המכתב לא נמסר לתעודתו⁽⁹⁾ ורבים הטעמים שניתנו לכך⁽¹⁰⁾.

מתווך אחר בין הרצל לרבי דוד משה היה רבי אהרן מרכוס, שהיה מראשוני הפעילים של חובבי ציון, תומך נלהב של הרצל ומחסידיו של רבי שלמה הכהן מראדומסק וצדיקי הבית הריז'יני. אהרן מרכוס הבטיח להרצל, במכתבו אליו ממאי 1896, ששלשה מליון חסידים יצטרפו לתנועה⁽¹¹⁾. סמוך היה, מרכוס, על הצטרפותם של צדיקי בית טשורטקוב לחברת "אהבת ציון" בטארנוב⁽¹²⁾ ולאחר מכן, בשנת תרנ"ו, ליסוד הבנק האגרארי⁽¹³⁾.

בתרנ"ז 1897 התקיימה הפגישה שבין הרצל לרבי ישראל פרידמן, בנו של רבי דוד משה מטשורטקוב ולאחר מכן - גם יורשו. לפי אחד המקורות הודיע רבי ישראל שאינו מתנגד לציונות והוא "אוהדה הגדול". הוא ביקש מהרצל שיבטיח לחרדים שהאורטודוקסיה לא תסבול כל נזק מצד הציונים⁽¹⁴⁾.

-
- (9) המכתב נדפס לראשונה ע"י ב' רפפורט בתוך "ציון", ירושלים תרצ"ט, ספר ד', ע' 351-352. בענין זה דן גם מ' ברקוביץ בהיינט, ורשה, 26 בינוני 1929 אלא שעירבב פרשיות. ראה גם ספר המזרחי, ירושלים תש"ו, ע' קב"ו-קכ"ח.
- (10) אברהם פלר, הרצל והאדמו"ר מטשורטקוב, האומה מס' 43, אייר תשל"ה ע' 289-292. על יחסו של רבי דוד משה מטשורטקוב, ראה גם הרב יהודה ליב הכהן מימון, למען ציון לא אחשה, כרך א', ע' 56.
- (11) הרצל מספר על כך ביומנו Tagebeucher כרך א' ע' 397, תרגום עברי: היומן, כרך א', תל אביב תש"ך, ע' 257.
- (12) נ"מ גלבר, תולדות התנועה הציונית בגאליציה, ירושלים 1958, ח"א, ע' 233.

- (13) אגרות הרב ניסנבוים ע' 43. ראה גם פרק בדברי ימי הישוב, המליץ 1896, גליון 61. על הבנק האגרארי, ראה מ' אליאב, דוד וולפסון: האיש וזמנו, ירושלים תשל"ז, לפי הביבליוגרפיה על תמיכתו של הטשורטקובי ברעיון הישוב, פרי יזמתו של מאיר היים בק, בנו של רבי ישראל בק, ראה בסדרת המאמרים "פרק בדברי הישוב" המליץ 1896 גליונות 61, 64, 68, 69, 74, 77.
- (14) גלבר, תולדות התנועה הציונית בגאליציה, כרך ב', ע' 343.

לפי כתבה מטשורטקוב מוכן היה הרבי מטשורטקוב להיות פעיל בתנועה הציונית אם זו תבטיח לשמור על זכויות האוטונומיה¹⁵).

בשנת תר"ס - ינואר 1900 - נסע מרכוס לטשורטקוב כדי לקבל את הסכמתו של רבי דוד משה לכנס אספת רבנים לטובת הרעיון הציוני. לאחר מאמצים מרובים נתן הרבי את הסכמתו, בתנאי שיטכנים לכך רבי בנימין אריה וויס, רב החרדים בטשורטקוב והוא שיזמין את הרבנים מלמברג, סטרי, קראקא, ברז'ן, בנדין. הכנס אמור היה לדון בתמיכה ב"אוצר התיישבות היהודים" שמרכוס הציע לרכוש בה 130,000 מניות. "האוצר" יתמוך וירכז גם את כספי ה"חלוקה".

רבי בנימין אריה ראה בהפנייה של הטשורטקובי התחמקות וביקש את הסכמתו המפורשת של רבי דוד משה לעריכת הכנס.

אהרן מרכוס פנה אל הטשורטקובי בבקשה לאשר את קיום הכנס אלא שבינתיים נקראה ע"י רבי שמואל מסלונים אספת רבנים שנועדה להיות בוילנה ורבי דוד משה מטשורטקוב מציע למרכוס להשתתף באספה זו ולהביא בפניה את רעיונותיו.

במכתב מטשורטקוב שנכתב, כמקובל בבית הריז'יני, ע"י הגבאי רבי צבי הירש רפפורט, מציע הגבאי לאהרן מרכוס להביא את הצעותיו לפני כנס הרבנים בוילנה שהרי אין הרבנים מתנגדים לענין הישוב, כפי שכתב במפורש רבי שמואל מסלונים, שיזם את הכנס. "ובשם - כותב רבי צבי הירש - יוכל בעזרת ה' יתברך לתקן הכל כחפצינו. מהרבנים מגאליציע לא יהי' שום מניעה, כי אין מי מהם מתנגד לזה, רק רבני אונגריין, וממילא כשיהיו על

15) מיום 17.12.1887 - NO. 29. Die Welt. גם אהרן מרכוס בהמליץ

מ-1898, גליון 8', בכתבה: אספת ציוני גאליציה מדווח שהרבי מטשורטקוב ורבים מחסידי גאליציה "תמימי דעים המה עם הרעיון הציוני לפי התוכנית שתיכנן לו הרצל" אבל כבר אמרתי שלדווחיו יש להתייחס באי-אמון.

אופן טוב כפי הסכמת גאונ' רוסיא, כולם יסכימו וישועת ד' תבוא בקרוב" (16).

מרכוס קיבל את הצעתו של רפפורט "להמתיק סוד עם הדר' הערציל", שירשה לו לנסוע לוילנה ולתת לו סמכויות להסכים לדברי הרבנים, או לשלוח משלחת רשמית לוילנא. הרצל לא נענה לפניה ואף לא השיב למכתבו של מרכוס - דבר שגרם לאכזבתו העמוקה של מרכוס ולהפסקת פעילותו התוססת למען הציונות (17).

גם עם יורשו של רבי דוד משה מטשורטקוב - רבי ישראל פרידמן מטשורטקוב נערכו פגישות כדי לקרבו לציונות (18).

רבי ישראל אהד את רעיון העליה לארץ, גם אם לא הסכים למסגרת הארגונית. באי עליית החרדים לארץ ראה רבי ישראל "מעשה שטן", כי אם היו עולים לארץ היו מקרבים את הגאולה. הגבאי שלו - ר' יוסף שטרנברג, מוסר בשמו "בלי מגרעת ובלי יתרון הם וחלילה", ש"הבעל דבר" ידע... שאם התישבו

---

(16) דר' נ"מ גלבר, בין הד"ר הרצל ואדמו"ר מטשורטקוב, הצפה, גליון העשור,

כ"ז בטבת תש"ח. ראה גם: ספר לאנציהט, תל אביב תשכ"ה, ע' 59.

האגרת במלואה בפרק תעודות ומסמכים. הכנס עצמו התקיים רק בשנת תרס"ב

והוחלט על הקמת ארגון "מחזיקי הדת" בפולין - ספר התולדות, אדמו"ר

מהרש"ב, ע' 260 ונדון בו בפרק ההתעוררות הלאומית והשפעתה על החסידות.

(17) נ"מ גלבר, תולדות התנועה הציונית בגליציה, ח"ב, ע' 386; יצחק רפאל,

ראשונים ואחרונים, ח"א תשי"ז, ע' 381-386.

(18) א' ליטוויץ, יודישע נשמות, באנד 6, ביים רבינס טיש, ניו יורק 1917

ע' 3. לסיפוריו יש ערך עתונאי ויש להטיל ספק בערכם ההסטורי.

בארץ ישראל חצי מליון יהודים כי אז קרבו הגאולה ועל כן הקדים בוא וקיבץ קהל גדול. רובם היו מהערטילאים מזיקי הדת, והפיח בקרבם חיבת הארץ, ויעפילו לעשות שמה עבודת האדמה ויעשו פרי תבואה. אמנם חללו את הקודש, והצליח מעשה שטן, אשר על ידו נתרשלו החרדים מלעבוד בישוב הארץ ויסוגרו אחור מאחור בארץ לעובדה ולשמרה. את כל זה צפו חז"ל ברוח קדשם, מה שיהיה באחרית הימים, ולא היתה רוחם נוחה מזה, כי הם ידעו שאם מרבית העם החרדים לדבר ה' להתישב בארץ אז בהצטרפם יחד עם קדושת הארץ תתחבר הקדושה וערלי לב יהיו נכנעים תחתיו וישובו מדרכם" (19).

בפגישה עם ד"ר וילהלם ברודסקי, אמר רבי ישראל שהוא מצהיר על עצמו כידיד גדול של התנועה, אולם בתנאי שהיהדות החרדית לא תסבול בשמירה על דרכה וערכיה מהתנועה הציונית. אף הצהיר שבמקרה ויעמוד מקרוב על טיבם של עקרונות התנועה הציונית הוא עשוי לקבל את הנהלת התנועה" (20).

אולם ההנהגה החילונית של הציונות הרחיקה מעליה את גדולי התורה וגם רבי ישראל מטשורטקוב לא יכל למצוא את מקומו בתוכה. בשיחתו עם הרב יעקב מזא"ה אמר: "אשר לציונות הרי זה לכשעצמו ענין נכבד ויקר אבל הם קלקלוהו בחלול שבת בפרהסייה ר"ל ובאכילת טריפה שהשי"ת יצילנו מכך. זה מרחיק מהתנועה את כלל ישראל וזאת היא עבירה ושגיאה חמורה. תולדותינו מזמן כבר הוכיחו שע"י הפקדות אין לבצע מטרות נעלות. למטרה זו הכרח הוא שיתוף הפעולה של כלל ישראל. אין

---

(19) "זמרת הארץ" ע' ז'. הדברים חזרו ונדפסו, מבלי להזכיר את דבר פרסומם הראשון, בספרו של רבי שלמה מטשורטקוב, דברי שלמה, ירושלים תשכ"א ע' רל"ו. הרב יהודה ליב מימון, מספר על שיחתו עם רבי ישראל בנושא זה - "למען ציון לא אהשה" ח"ב ע' 9.

(20) לא ידוע לי מיהו.

הדברים פורסמו בגליון 29, 1897, Die Welt.

לעשות מהציונות תנועה של מפלגה אחת" (21).

אין ספק שהרצל ותנועתו המדינית לא מצאו מסילות ללב ראשי התנועה החסידית. גם אלה, המעטים, שנטו אחר חיבת ציון, כמו רבי ישראל מורגן-שטרן מפילוב - לא נטו אחרי תנועתו המדינית של הרצל. בעיקר, גבר החשש מפני התנועה הציונית לאחר הקונגרס הציוני השני שהתקיים בשנת תרנ"ח שבה הוכנסה ה"קולטורה" לעבודת התנועה (22).

(21) בזכרונותיו, ח"ג, תל אביב תרצ"ו, ע' נ"ו. מן הדין להזכיר גם את המכתב שכתב הרצל, כביכול, אל בעל "שפת אמת" מגור. המכתב נדפס עוד בחייו של הרצל בהצפירה משנת תרנ"ט והוכחש ע"י הוועד הפועל הציוני בהמליץ 1900, גליון 151 ע' 2. אעפ"כ הביאו רבים את המכתב כמסמך אוטנטי. ראה, למשל: הרב דוד מושקוביץ, רגלי מבשר, חמ"ד 1921, ע' כ-כ"ג, רא"י ברומברג, ספר ב' מסדרת גדולי החסידות, בעל שפת אמת, ירושלים תשי"א, ע' צ"ה. לאחרונה אף פורסמה "תשובתו" של שפת אמת להרצל - "על משמרת חומתינו, ט' באדר תשט"ו, ע' רפ"ח אולם זיופו ניכר לעין. ראה: שמואל הכהן וינגרטן, מכתבים אנטי ציוניים מאת גדולי ישראל מזווייפס הם" - הספר שנה ג', קונטרס ד'-ז' (ניסן תשט"ו - תמוז תשט"ז).

לדברי בעל "מכתבים מורשה" בהמליץ 1900, גליון 133, אמר ה"שפת אמת" ש"אין ליהודי ישר להתחבר עם הרשעים, קרי הציונים". בשנים תשי"ט, תש"ך, תשכ"ה הופיעו בניו יורק הספרים "דובב שפתי ישנים" של משה חיים אפרים בלאך ובהם עשרות מכתבים כנגד הציונות, אולם מאחר שכבר הוכח זיופם של רבים מאד מהמכתבים - אין טעם לצטט מהם ולדון בהם.

(22) בקונגרס זה באה לידי ביטוי האיבה של חוגים מסויימים ליהדות החרדית. כשדובר על "הצד הרוחני שבתנועה הארץ ישראלית" - מצד החוגים החרדים - פרצה קריאה מפני "אחד מבני עמנו הנאמנים ביותר": "אינקביזיציה יהודית" - ספר צ' לנוב, תל אביב תרצ"ז, ע' 108.

מעיד רבי יצחק זליג מסוקולוב, על אבנ"י, רבי ישראל מפילוב: "מר

אבא הסביר פנים רק להחובבי ציון באודעססא, אשר נתעוררו להגדיל הישוב בארץ ישראל ולייסד שם קולוניות, אבל מיום הופעת דעת דר" הרצל, הפסיק מלדבר בזה עוד ומלעשות אגודה לקנות שם אדמה"⁽²³⁾.

ברשימת הרבנים שהתאספו לוועידת ורשה⁽²⁴⁾ - א'-ד' באלול תרנ"ח

6-10.8.1898, ובה דרשו בחירת ועד רבני, ועדיין השתתפו בה הרבנים שהיו לאחר מכן ממייסדי אגודת ישראל, - איז אף אדמו"ר או רב חסידי מובהק. ואלה משתתפיה: רבי חנוך הענדל פרידלנדר מפאריז, רבי ישראל הלוי קיטור מפיטשטין, רבי יהודה ליב צירלסאהן מפריילוקי, רבי אליהו עקיבא ראבינאוויץ מפאלטאוה, רבי מרדכי פרענקיל מסאראקא, רבי זאב וואלף וואלפסאהן מסאסניצא, רבי גבריאל זאב מרגליות מגראדנה, רבי לוי יצחק לעמבערסקי מסמילא, רבי יוסף זאסלאווסקי מבהאסלאוו⁽²⁵⁾.

ההבדל שבין חובת ציון לציונות, שהודגש ע"י רבי ישראל מפילוב, צוין במיוחד, גם על ידי הכתבים האנטי ציוניים שהחלו להתפרסם בזה אחר זה, החל משנת תרנ"ט ואילך.

אברהם ברוך שטיינבערג בספרו "דעת הרבנים" אומר: "עוד זאת שמענו שרוב הדברים ומכתבי הרבנים לקוחים מספר דרישת ציון מהגאון רצ"ק זצ"ל"⁽²⁶⁾

(23) פ"ז גליקסמן, דער קאצקער רבי, ע' קי"ז. תרגום עברי בתוך "הרבי מקאצק וששנים גבורים", ת"א תשי"ט, ח"א ע' קט"ו.

(24) אספה זו נועדה לדיון על הצעת הקולטורה שהובאה לדיון בקונגרס. באספה זו הוחלט לדרוש פיקוח רבני על עבודת הקולטורה. משהצעתם לא נתקבלה פרשו רובם מההסתדרות הציונית.

(25) הרב אליהו עקיבא רבינוביץ, ציון במשפט, ע' 37-39.

(26) רבי צבי קלישר, זכר צדיק לברכה.

אשר באמנה כי הוא רצה לייסד הכל על טהרת הקודש לפי דרך תוה"ק הכתובה והמסורה והט העטיפו את הציונות בגדי הקודש על בגדים הצואים הרחוקה מדרך הרצ"ק זצ"ל הרחק מאד⁽²⁷⁾.

ביתר חריפות מציין זאת בעל הקונטרס "בר הדיא או חלום הרצל"⁽²⁸⁾, "שרי התורה הנזכרים בקשר להטביע אדני הישוב על קיום המצוות בארץ, בעוד הציונות החדשה מלבד שהיא שורטת בשתי ידיה את הצורה האלהית. מעל פני התורה... עוד היא בנויה על יסודות רעועים ואשיות כוזבות היכולות לקבור חלילה את שונאי ישראל תחתיהם".

על תגובת החסידות להופעת הציונות, מעיד בן הדור: "הנה דרשת מאתי לייסד בעירי אגודה ציונית ואז ענית לך כי הנביאים אם לא מצאו אזניים פתוחות למוסרם, צעקו בסערת נפשם: "שנאו בשער מוכיח", "את מי יורה דעהק" - כי בעירי פרשה החסידה את כנפיה ותכס את אור הדעת ואיך אוכל להטיף בעמק הרפאים"⁽²⁹⁾.

אף על פי כן יש לציין שאת ראשית המלחמה בציונות פתחו דווקא

רבנים "מתנגדים" - מאלה שנטו לציונות ופרשו ממנה לאחר "קונגרס הקולטורה" וסירוב הקונגרס לבחירת ועד רבני⁽³⁰⁾.

מבשרה של מלחמה זו ובעיקר של ספרות המלחמה בציונות הוא רבי אליהו עקיבא אבינוביטש מפולטבה שהוציא לאור בשנת תרנ"ט - 1899 את ספרו "ציון במשפט תיפדה" או: השקפה רבנית על הציונות. שנה לאחר מכן

(27) בהקדמת הספר. על הספר עצמו נדון בפרקים הבאים.

(28) על הספר ראה בהמשך הדברים

(29) אברהם הלוי שמלצשטיין, מצבה חיה, תל אביב תרצ"ד, ע' ל"ז. המחבר הוא בן מודז'ץ הסמוכה לפולטבה. המכתב הוא משנת תרנ"ח.

(30) רבי אליהו עקיבא אבינוביטש, ציון במשפט, ע' 37-39; קציר - קובץ לתולדות התנועה הציונית ברוסיה, תל אביב תשכ"ד, ע' 53. מדובר בקונגרס השני שבו בלטה האיבה לחרדים - ראה "ספר צ' לנוב", ח"א, תרצ"ז, ע' 108. הקונגרס התקיים בבאזל באלול תרנ"ח 1898. 28-31.8.

הופיע ספרו "וענתה בי צדקתי" - שני הספרים נדפסו בורשה, ככל יתר ספרי המלחמה - "לברר וללבן באותות ובמופתים ובעדים נאמנים שכל המסופר ב"ציון במשפט" הם דברים כהויתם, כנים ונאמנים".

בשנת תרנ"ט הופיע גם הספר הנזכר "בר הדיא או חלום הירצל" - "בהמוך מופתים חותכים והיקשים שכליים למכביר כי תנועת רעיון ישוב ארץ ישראל על ידי שתי חצוצרות התרועה תיאודור הרצל ומאקס נורדוי ואספותיהם בבזל היא תנועה קלה הפורחת כמוץ נידף באויר הדמיון". מחברו של הקובץ הוא דב בעריש טורש בעל דפוס בורשה, שחיבר גם ספרים אחדים.

טורש לא היה חסיד וכמו בספריו של רבי אליהו עקיבא רבינוביץ אין כלל התייחסות לעמדתם של צדיקי החסידות. הסגנון הוא משכילי וההתנגדות מבוססת על "היקשים שכליים למכביר" (31).

רק בכרוז יקר המציאות בשם "סתירת זקנים" שפרסם טורש בשנת תר"ס והנועד להוכיח שספרו נתקבל באהדה רבה מציין טורש ש"רבים מקדושי החסידים המצויינים שמעתי מפיהם ומפי כתבם תהילת הספר בר הדיא". בין מכתבי התומכים אין אדמו"ר אחד. כולס מחוגי "הלשכה השחורה" שהוקמה בקובנה (32) וביניהם שלמה טעפליצקי ומאיר הכהן ראזענפלד שהוציאו בעצמם ספרים כנגד הציונות (33).

שנת תר"ס היתה לשנת שפע לספרות האנטי ציונית. בשנה זו הופיע בורשה ספרו של שלמה טעפליצקי: "חלום הרצל ופתרונו" - יפיץ אור על החלום המלא דברים בטלים של בעלי החלומות תיאודור הרצל ומכאן

(31) על דב בעריש טורש ראה: אברהם יצחק דזובאס, זיכרונות מנעורי ועד הנה, לונדון תש"ד ע' 12 וכך ג' קרסל, לקסיקון הספרות העברית בדורות

האחרונים, כרך א', תל אביב 1967, בערכו.

(32) כך כונו, בפי הציונים, החוגים האנטי ציוניים שהתרכזו בקובנה.

(33) הכרוז מצוי בספריה הלאומית בסימון L854.

נארדרי³⁴).

שלמה טעפליצקי כבר הוציא עם אחיו יצחק טעפליצקי את הספר "קול צופיך" - למברג תרנ"ה, כנגד ההשכלה ובשנת תרנ"ח הוציא בברדיטשוב את הספר "מגן האמונה" כנגד הציונות המדינית.

בשנה זו נדפס - בורשה - הספר "מגדל בבל החדש" מאת מאיר הכהן ראזענפעלד מאוסטרובצה. מחבר זה הוא חסיד והספר נועד לייצג את השקפות החסידים. המחבר מעיד ש"חסידים שונאים את הציונים תכלית שנאה". את החסידים הנגררים אחרי הציונים הוא מכנה "חצאי חסידים הנגררים אחרי החסידים הראשונים"³⁵.

---

34) ספר זה כבר מתייחס לספר "בר הדיא". לטעפליצקי, כמו לטורש, ידיעות רבות בהשכלה. לספר זה נוסף מאמר בשם "חלום הרצל ושברו". כנגד "חלום הרצל ופתרונו" הופיעה, בפריז תר"ס, החוברת "חלמא טבא חזיתא" מאת צבי יאסעפזאהן. הוא מאשים את טעפליצקי בצביעות - ("צבוע בן צבוע, בן בנו של לבן הארמי, צבוע ונוכל"). שלמה ויצחק טעפליצקי הם בני הרב יהודה יודל טעפליצקי אב"ד וואזעסעניק שבפלך חרסון - המודיע גליון 21 מיום י"ח באלול תר"ע ע' 335. רבי שלמה מילא את מקום אביו משנת תרע"א - המודיע משנת תרע"א, גליון 4, ע' 59. יצחק טעפליצקי פרסם מאמר פולמוסי בהפסגה בשם והיה מחניף קדוש - הפסגה, וילנא תרנ"ה, ע' 66. הוא מת בן שלשים, א' בסיון תרס"ג ואחיו שלמה פרסם עליו מאמר נרגש ב"קול מחזיקי הדת" מג' סיון תרס"ג.

35) בהקדמת הספר. חשיבות מרובה היתה לסדרת מאמריו של הרב יהודה ליב צירלסון "קוץ שבקץ" בהמליץ משנת 1898 גליונות 93-94 ואילך.

החשוב שבספרות הפולמוס הזאת הוא הספר "אור לישרים" - אף הוא

נדפס בורשה תר"ס. מחברי הספר הם שלמה זלמן לנדא ויוסף רבינוביץ מקובנה, אנשי "הלשכה השחורה" בקובנה. מטרתו של הספר: "זאיר המאורות הגדולים, גאוני הדור, חות דעת קדושים וחכמת חכמים מפארים, מאמרים ערוכים בדרך אמונה וברוח משפט נגד השיטה הציונית".

זהו הספר הראשון שאינו דן בשלילת הציונות, אלא משמיע דעות של גדולי הרבנים כנגד הציונות. הספר עשה רושם רב בפולין וכל מי שהשמיע דעות כנגד הציונות הסתמך על הנאמר בו.

אוהדי הציונות חשו בסכנה ויצאו כנגד הספר בחריפות רבה. בשט רבי שלמה הכהן, רבה של וילנה, שאחד את הציונות נתפרסמה ההודעה הבאה: "הספר הוא נבלה גדולה... לכנות מאתרים אלף מישראל, המחזיקים בשיטה הציונית, שבהם כמה מאות רבנים גאוניים וצדיקים ורבות בעלי בתים, לומדים ויראים, משכילים וחכמים, בשם מינים ואפיקורסים וכת"ש"צ ולכן אסור לכל בר ישראל להחזיק את הס' אור לישרים הנ"ל בביתו כי עובר הוא משום לא תשכון באהליך עולה"³⁶.

36) רבי נחום גרינהויז, חתנו של רבי שלמה, פרסם את הדברים בשט חותנו - המליץ, תר"ס, גליון 65. ראה גם: הרב י"ל הכהן מימון, תולדות המזרחי והתפתחותו בספר המזרחי, ירושלים תש"ו, ע' מ"ט; ספר "יובל המזרחי", ירושלים תשי"ב ע' ל"ט. מתנגדי הציונות לא האמינו שדברים קשים כאלה יצאו מפיו של רבי שלמה הכהן וכתבו: "חתן ציוני ידוע, חילל כבוד חותנו, האי סבא גאון נודע בשמו בוילנא... ואת השקר הזה פרסם בהמליץ.

השקר הבזוי הזה הרעיש ימים אחדים את לבב כל ירא וחרד על חלול כבוד התורה - הפלס שנה ג', תרע"ג, ע' 296. ראה גם הפלס, תרע"ב, ע' 104 ואילך. על חשיבות הרושם של הספר "אור לישרים" אפשר לראות מהתגובות הבלתי פוסקות כנגדו בהצפירה: מאמרו של א"י בגליון י"ט באדר ב' תר"ס, סדרת מאמרים בשם "אורות מאופל" של א"א פרידמן בגליונות כ"ח וכ"ט באדר ב' תר"ס, סדרת מאמרים "עולם הפוך" של צבי סירקין מכ"ד, כ"ה, כ"ו, כ"ז, כ"ח בניסן תר"ס.

קונטרס מיוחד בשם "בין אור לחושך" מאת א. מיללער הופיע בהוראדנה כנגד הספר "אור לישראל". מחבר הקונטרס מאשים את "אור לישראל" בזיופים, הוצאת מכתבים בערמה וכו'.

בשנים אלה הופיע הירחון "הפלס", בעריכתו של רבי אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטבה⁽³⁷⁾, שכולו קודש להתקפה על הציונות וערכיה. גם בגליונות אלה אין מאמר אחד מאישיות חסידית מוכרת. חשיבותו המיוחדת של "אור לישראל" מבחינתנו היא בעובדה שלראשונה מופיעה אישיות חסידית מפורסמת בפומבי כנגד הציונות. רבי שלום דובער שניאורסון מליבאוויטש, האדמו"ר החמישי לבית חב"ד, שדבריו מופיעים בספר, מתבטא בלשון חריפה ביותר כנגד הציונות, הן בגלל אישיה והן בגלל עצם האידאולוגיה שלה.

ראשית לכל קובע רבי שלום דובער שעצם הרעיון פסול וגם אילו עמדו בראשו "שלמים עם ה' ותורתו" היה צריך להתנגד לו משום שהוא נוגד את האיטור של "דחיקת הקץ" ו"עלינו לצפות רק לגאולתנו וישועתנו של הקב"ה בעצמו שלא על ידי בשר ודם ותהי' גאולתנו שלמה"⁽³⁸⁾.

שנית - כל הרעיונות הם דמיוניים, מאחר שאין כל אפשרות שתכנית כזאת תוצא לפועל - "כל עניניהם וסודותיהם בדמיון בלבד". ראשי התנועה משוחזרים ע"י שאיפות של שררה ואחריהם הולך ההמון שהם בחינת כסילים בחושך ילכו.

(37) הופיע בשנים תרס"ג - תרס"ה (1903-1905).

(38) ע' 57-61. הנוסח המלא של הכרוז בפרק תעודות ומסמכים. רבי שלום דובער בן רבי שמואל מליבאוויטש, נולד בכ' חשוון תרכ"א 1860 ונפטר בב' ניסן תר"ף 1920. הוא מייסדן של ישיבות "תומכי תמימים" של ליבאוויטש. בימי מלחמת העולם הראשונה עבר לרוסטוב. היה מעורב בעניני ציבור וישב בבתי סוהר רוסיים על מלחמתו למען דת ישראל. כתבים רבים משלו נדפסו. ראה גם: רבי שלום דב שניאורסון, אגרת... בדבר המוסד הקדוש קופת הרמבה"ן, תרס"ז, ע' י"ז, ל"ב.

שלישית - המטרה היא "לפרוק עול התורה והמצוות ולהחזיק רק בהלאומיות וזה תהיה יהדותם". הפרסומים מאת ראשי התנועה מוכיחים שהיא תנועה אנטי דתית ולפיכך גם הבאנק שלהם יסויע לבתי ספר שרוחם תהיה אנטי דתית - "באמת רובם חפצים להסיר חס וחלילה לב ישראל מאת ה' ותורתו ולהשפיל בעיניהם את כל קדשי ישראל". ולפיכך כל "המסייעים בידי הציונים הנ"ל עתידים ליתן את הדין, כי מחזיקים המה ידי מחטיאי הרבים".

לאחר מכן הוא משיב לטענות למה לא יעמדו החרדים בראש התנועה:

א. אסור לעמוד בראש תנועה שעקרונותיה נוגדים את התורה.

ב. החילוניים לא ישמעו לעצת הדתיים ויעשו כחפצם.

ג. החילוניים כלל לא מעוניינים בשיתוף החרדים.

מכאן עובר רבי שלום דובער לסקירת ההישגים של הציונים. לדעתו אלה לא השיגו דבר. להיפך:

- מאז נתעוררה התנועה הציונית נאסרה הכניסה לעולים חדשים. נאסרה גם קניית קרקעות לתושבים הישנים של הארץ.

- גם חובבי ציון אינם עושים דבר. המושבה קסטינה שנוסדה על ידם מכילה רק כמה משפחות "והמה עניים מרודים".

אדרבא, יש לחקור מה נעשה עם כל הסכומים הגדולים שאספה התנועה הציונית - "אין כחם אלא בפה ובעט. לשונם מדבר גדולות ובכח עטם ירחיבו ויגדילו כל דבר שעושים ומה שחושבים לעשות".

רבי שלום דובער לא הסתפק במכתבו החריף, אלא היה אחד הגורמים הפעילים ביותר כנגד הפעילות הציונית. הוא שדרבן להדפסת הספר "אור לישרים" וגייס קרן מיוחדת למלחמה בציונות שאחד מראשי מנדביה היה הגביר מוניסזאהן מפטרבורג.

בשמו של רבי שלום דובער ניהל את המלחמה רבי אליעזר משה בן הרב אברהם מדייבסקי מחורול שבפלך פולטבה⁽³⁹⁾. הוא נסע לקובנה וארגן את ההתקפות שהשתפר בה יעקב ליפשיץ, משה כרפס, שלמה זלמן לנדא ושמועל מעריקל.

(39) עליו, כנסת ישראל, ספר שלישי, תרמ"ח, ע' 643. ראה בספרו של ב"צ

דינור, בעולט ששקע, 1958, ע' 86-90.

כנגד חבורה זו פרסם משה ליב לילנבלום את מאמרו "מתריעין על חיה רעה" (40).

רבי שלום דובער היה עקבי בהתקפותיו כנגד הציונות. באספת הרבנים שהתקיימה בוילנא בשנת תרס"ה, הדגיש רבי שלום דובער:
 "לא מרצוננו גלינו מהארץ ולא בכוחותינו אנו נשוב לארץ ישראל, אבינו מלכנו יתברך הגלה אותנו מאדמתנו ושילח אותנו בגלות, והוא יתברך יגאלנו ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ מוליכינו קוממיות על ידי משיח צדקנו לארצינו" (41).

בדבריו לתלמידיו הישיבה, אומר:
 "ישנם כאלה המאמינים בגאולה בכח עצמי, כדוגמת החברה החדשה, המהפכים את הפטוק "בונה ירושלים ה', נדחי ישראל יכנס" (תהלים קמ"ז ב') ואומרים שאת נדחי ישראל הם יכנסו והם יהיו בוני ירושלים. הלואי שלא יגרמו לחורבן רוחני וגשמי חדש והשי"ת ישמרנו מהם ומהמונס" (42).
 דבריו של רבי שלום דובער בגנות הציונות פורטמו במכתב חוזר אשר הופצו "במספר אלפים ורבבות אקסמפלרים" (43).

-
- (40) המליץ, תרנ"ט, גליון 120-128 ומשם בחלק הרביעי של כתבי לילנבלום ע' 272-267 ועיין בענין זה: שיבת ציון, ספר שנה לחקר הציונות ותקומת ישראל, ירושלים תש"ו ע' 232 ואילך.
- (41) ספר התולדות, אדמו"ר מוהרש"ב, כפר חב"ד, תשל"ב, ע' 60.
- (42) שם, ע' 230. ראה גם: ספר השיחות, תש"ב, ע' 111 וכן א"י חננאל, נשיאי חב"ד ובני דורם, כפר חב"ד תשל"ב, ע' 83.
- (43) א"א פרידמן, ספר הזכרונות, תל אביב תרפ"ו, ע' 262.

מובן שדבריו של רבי שלום דובער שהיה רבם של אלפי חסידים עשו רושם רב ודברים שכנגד פורסמו מחוגי הציונים, מחוגי הרבנים וגם מחוגי חסידי חב"ד.

רבי נחום גרינהויז אב"ד טראקי וחתנו של רב שלמה הכהן ראב"ד וילנה, שהיה מראשי חובבי ציון והמזרחי⁽⁴⁴⁾, הגיב בדברים הבאים:

"ביותר יש להתפלא על האדמו"ר מליבאוויץ, איך שכת ולא זכר מה שנעשה כארבעה דורות לפניו, למר אביו זקנו בעל הש"ע וחתניא זצוק"ל ע"י איש מיוחד בצביונו - להרבות מחלוקת בישראל ולסכסך איש באחיו, כמו עורכי הספר "אור לישרים" - הוא אביגדור חדיין מפינסק, שהלשין על בעל התנא לפני הגאון מוילנא זצוק"ל ואח"כ מסר אותו למלכות, אשר בלי ספק לא נשכחו עוד כל המעשים מלפניו... ולכן כל איש בר דעת יתפלא מאד, איך נתן נכד בעל התנא יד לניצוצי נשמת אביגדור הנ"ל, המה עורכי הספר "אור לישרים" לפרוש דשת מלשונות על אנשים שלמים ותמימים, ארחבי עמם באמת ועומדים באמונה למען הרס קרננו בכבוד - לעשותם כמינים וכאפיקורסים ח"ו, לא תהיה זאת בישראל"⁽⁴⁵⁾.

מחוגי הציונים התייחס לדברי הרבי מליבאוויטש א. מללער שכאמור הדפיס ספר מיוחד "בין אור לחושך". כנגד "אור לישרים". בהתייחסו לדברי הרבי מליבאוויטש, הוא אומר שקשה להאמין כי ביטויים כאלה יצאו מעטו של הרבי: "הדבר מוטל אצלינו בספק, אם רב וחרד לדבר ה' כמוהו ירבה לדבר על קהל רב מבני ישראל, מבלי חקירה ודרישה נאמנה, אולי לא כצעקתה הבאה עשו, והדבר לא לכבוד הוא לאיש כמוהו, לכן יש מקום לחשוד, אולי

(44) עליו: יצחק רפאל (עורך), אנציקלופדיה של הציונות הדתית, חלק

ראשון, ע' 586. נולד בשנת תרכ"ו 1866-נפטר בערך תרס"ז 1907.

(45) הדברים נדפסו בשולי גילוי הדעת של חותנו בענין הספר "אור לישרים",

שנדפס בהמליץ תר"ס, גליון ס"ה. רבי נחום עצמו פרסם בהמודיע,

ערב סוכות תרע"ב, גליון 50, מכתב נגד הועד האודיסי של חובבי

ציון על בית הספר שהקימו ביפו.

הוסיפו התכשיטים שלנו⁽⁴⁶⁾ גם במכתבו איזה דברים משלהם, כדרכם בקודש...⁽⁴⁷⁾.

המחבר משיב לכל טענותיו של הרבי מליבאוויטש אחת לאחת. הוא מסכם את דבריו: "טוף דבר הרבה דברים מתמיהים נמצאים בדברי הרבי מליבאוויטש, לכן יש מקום לחשוב, כי גם פה נעשה איזה דבר זיוף וחשודים בני הלשכה השחורה על כך".

גם א' א' פרידמן שהדפיס את האגרת במלואה בספרו "אל קריינא דאגרתא" - ורשה תר"ס, משיב לכל הטענות שנשמעו מפי הרבי, שאין פרידמן מזכירו בשמו, אלא בתאר "יצא יצא אחד הרועים, רועה צאן קדשים" והוא מציין שהאגרת הזאת נקראה בבתי הכנסיות של העדות המפוזרות במדינה⁽⁴⁸⁾.

התגובה החב"דית באה מפי רבי יהודה ליב דון יחיה, חסיד חב"ד ורב בקהילות חב"דיות ועס זאת ציוני נלהב. רבי יהודה ליב היה אף הוא חתנו של רבי שלמה הכהן מוילנה. בחוברת בשם "הציונות מנקודת השקפת הדת" מאת הרב הג' י.ד.י.⁽⁴⁹⁾ כותב "בן ציון וילנער": "מדוע לא זכר האדמו"ר הנ"ל כי גם על החסידים הוציאו בתחילה דבות מגונות, וכל המחלוקת אז באה בשביל לשון הרע ומה יכאב הלב לראות, כי אלה מן הנרדפים בעצמם נהפכו להיות רודפים, בשביל הוצאת דיבה, והדבר הזה אינם עושים אנשים פשוטים מהחסידים כי אם איש מורה דרך לאלפי חסידיו שחפץ הייתי להאמין כי אדם

---

(46) הכוונה לעורכי "אור לישרים" שאותם מחרף המחבר כאנשים לא ישרים והידועים ברמאותם.

(47) "בין אור לחושך" ע' 33-35. ראה גם: אהרן לרויט, על הציונות, ורשה תר"ס, ע' 17.

(48) "אל קריינא דאגרתא" עמוד 9. פרידמן עצמו אומר "ורק אנכי לא הבאתי חתימתו כי חסתי על כבודו" - מאמרו ב"הצפירה" מיום כ"ט באדר ב' תר"ט.

(49) הרב הגאון יהודה דון יחיה. הספר הופיע בוילנה תר"ס (לפני: הוילנה תרס"ב), רבי יהודה ליב נולד בדריסה, י"ד באלול תרכ"ט דגבשר בתל אביב ו' בחשוון תש"ב.

גדול הוא המחשב דרכיו ויודע ומבין מה שהוא עושה... (50)

במלואים של ב"צ וילנער תשובה לראיותיו ההלכתיות של האדמו"ר

והוא נקרא בשם האדמו"ר מל-טש. (51)

הרב שלמה הכהן אהרנסון, חסיד חב"ד, שכיחן כרב בקיוב, ולאחר מכן

- רבה הראשי הראשון של תל אביב (52), נסע במיוחד אל רבי שלום דובער

כדי לשכנעו שיחזור בו מעמדתו.

השיחה ביניהם נתקיימה בניעזין, ביום א' בשבט תרס"ג, בביתה של

הרבנית חנה חישיע שניאורסון, אלמנתו של רבי ישראל נח מניעזין -

דודו של רבי שלום דובער.

רבי שלום דובער מסר את טענותיו של הרב אהרנסון ואת תשובותיו

אליהם, בפירוט רב (53).

הטענות הן:

א. אסור לדחות את הציונים "בשתי ידיים" כפי שעשו "לאותו איש" (53).

ב. עובדא היא שכמה מתבוללים חזרו ליהדותם ע"י הציונות.

ג. במה נוכל להלחם כנגדו והלא אינו כוחינו גדול.

(50) ע' 30. כנגד חוברת זו יצאו בחריפות רבה סופרי "הפלס" - "ה' ירחם

על בעל המחברת בזכות אבותיו ויעזרהו לשוב מחטאתו, וכי ישוב, אזי

ימהר יחיש לבער מחברת זו מן העולם" - הפלס, תרס"ג, ע' 254.

ראה גם: הפלס, תרס"ב, ע' 497.

(51) בחוסר נימוס יוצא נגד הספרים הנזכרים בעל המאמר "הספרות הסמרטוטית"

בספר השנה שבעריכת נחום סוקולוב, שנה ד', תרס"ג, ע' 264-292

"ובסמרטוטים כאלה לאמרו לצאת ידי מלחמת מצוה ודברי שטות כאלה

יקראו "דעת הרבנים"?

(52) ראה עליו בפרק החסידות ויחסה למזרחי.

(53) הדברים נתפרסמו בספרי התולדות של אדמו"ר חב"ד: אדמו"ר מהרש"ב

ע' 296 ואילך, אדמו"ר מהחי"צ ע' 198 ואילך.

על כך משיב רבי שלום דובער:

א. את "אותו האיש" היה לצדיק לקרב לפני שנתפרסמה תורתו, אבל הציונים כבר פרסמו את דבריהם ואין טעם לקרבה.

ב. מה פרוש נתקברו ליהדות? החלו לקיים תורה ומצוות? וכאן הוא טוען שהציונות היא גרועה יותר מההשכלה. משכיל יכול לחזור בתשובה כי הוא יודע שהוא סוטה מתורת משה, אולם הציוני הרב סובר שציונותו חשובה יותר מכל התורה ולמה איפוא ירצה לקיימה - "הנה הנכנס בחברת הציונים איננו חושב את עצמו למחוייב כלל בקיום התורה ומצוות". ההתעוררות של הרצל ונורדוי אינם מצד "הדגש האלקי" שהרי הרצל חילל את השבת בהיותו בארץ, אלא משום שהם רוצים להיות כנסיכים וכרוזנים שאתם הם רגילים להיות ועתה הם מרוחקים על ידם בשל סיבות של אנטישמיות. כשתהיה להם מדינה יהיו אף הם שרים ורוזנים ועל כן לא איבפת להם אם מדינה זו תהיה בארץ ישראל או במקום אחר.

ג. אם גדולי התורה יצאו כנגד הציונות, יסוג העם "אחור מזה לגמרי". בשנת תרס"ב 1902 הופיעו לראשונה שני ספרים אנטי ציוניים שחבורי ע"י רבנים חסידים מובהקים. הראשון "אורה לציון" של רבי אפרים שלמה זלמן ב"ר מיכאל דב, הרב מליפנא⁽⁵⁴⁾. מטרת הספר "לפשט העקמומית שבלב, אשר נתפסו בכף הציונות לזנות אחריה, כי לא ידעו מהי". הספר השני הוא "דעת הרבנים" מאת אברהם ברוך שטיינבערג - ורשה תרס"ב. בין כותביו רבנים חסידים ידועי שם בפולין ואנו מביאים כמה מהם ודעותיהם: רבי צמח דוד הכהן טורנהיים מוואלבראז'ש ולאחר מכן הרב בבלאטשוב.

(54) נפטר כ"ג באייר תרע"ב 1912 - המודיע, ר"ח סיון תרע"ב טס' 31.

ב"הפלס" משנת תרס"ג, ע' 141, פרסם מאמר נלהב לתמיכה בשומר שביעית, משום שע"י קיום מצוות התלויות בארץ תהיה "אתחלתא דגאולה". כיהן כרב בסלעשיץ ולאחר מכן מילא את מקום אביו ברבנות של ליפנא. אביו - רבי מיכאל דב הוא מחברם של "אגודת איזוב מדברי" פיעטריקוב תרל"ט, ו"מספד תמרונים" על רבי אברהם מסוכאטשוב.

הוא מעיד בשם אביו - רבי יעקב משה מוואלבראזש⁽⁵⁵⁾ שהתפרסם באוסף הכנריות שלו ש"אם כי אין דרכו בקודש של כבוד קודש אבי אדוני מורי ורבי הרב הקדוש שליט"א לדרוש ולחקור בחדשות הנולדות ע"פ תבל לעמוד על הדבר להתבונן אם טוב ואם רע, עם כל זה לאשר שמעו אזניו כי הקדושים אשר על הארץ בלתי מסכימים לדעת הציוניסטען, לכך כ"ק אדמו"ר שליט"א הרבה לאיים על האנשים הבאים בצל קורתו נידון זה⁽⁵⁶⁾.

רבי פנחס אליהו רוטנברג מפילץ⁽⁵⁷⁾, שהיה מחסידיו של רבי מנדלי מקוצק וחביבו של דודו רבי יצחק מאיר מגור שהיה אצלו "נאמן בכל בית תלמודו, כמעט עייל בלא בר לפני רבינו וכל אשר דרש ממנו לא חשך מאתו"⁽⁵⁸⁾ הוא מתייחס בדבריו הן לחובבי ציון והן לציוניסטן. והוא אומר:

"להתרחק מהם כמטחרי קשת בכל מיני הרחקות שבעולם ולעקור ולשרש את מעשיהם, כי גלוי וידוע אשר כל כוונתם ופחשבתם להרוס יסודי דת תורתנו הקדושה"⁽⁵⁹⁾.

רבי אברהם חיים רוטנברג, הרב מוואלבראזש, אחיו של רבי פנחס אליהו מפילץ. גם הוא מחסידיו קוצק, גור, אלכסנדר ובעל ה"שפת אמת":

"גם אם היה איזה יסוד מוסד כי יביאו את כל ישראל אל המנוחה והנחלה, והיה קרוב הדבר בדרך הטבע, והיו האנשים האלה הולכים בדרך התורה ולא סרו ממנה - היה הדבר צריך ישוב גדול... אבל לא דוברים ולא יער ולא התחלה לכל בר דעת שיוציאו מחשבתם אל הפועל"⁽⁶⁰⁾.

(55) תקצ"ה 1835 - י"ד בכסלו תרע"ה 1918.

(56) דעת הרבנים ע' 17.

(57) תק"ף 1820 - י"ח בניסן תרט"ג 1903.

(58) מאיר עיני הגולה ע' 19 וראה: רבי שמחה מנחם רוטנברג, ציון לנפש, בני ברק תשל"ב ע' ה'; הגדה של פסח רבת פנינים, בני ברק תשל"ד ע' 7. עלינו: יהודה ליב לויין, בית קוצק, ירושלים תשי"ט ח"א ע' 138-151.

(59) דעת הרבנים ע' 20.

(60) דעת הרבנים ע' 31-33.

רבי לוי יצחק אב"ד זדונסקוואלה, מחסידי קוצק, גור, אלכסנדר ובעל

"שפת אמת". אביו - רבי יהודה כיהן כרב בבז'ז'ין. בצעירותו נתפרסם כעילוי, אולם בבואו לקוצק, אמר לו רבי מנדלי: "איך עילוי לחסידות. כאן צריך לעמול. מאתיים עילויים נמצאים בבית מדרשי והם עמלים כנפחים עם הפטישים ביד" (61). לדבריו: "המתחדשים חברת הציונים... מטרתם לעשות הריסות בדת" (62).

רבי ירחמיאל ישעיהו מינצברג אב"ד ליקיווא (63) הוא החריף שבכולם.

בשלשה מכתבים המתפרסמים בספר הוא מבקש לדעת מי הם מרבני פולין "האדוקים בציונות" - "למען אדע אשר לפני, כי הרבה מרבני פולין ידרשו ממני תשובות לדבריהם הקשים לפנייהם ואדע איך להתנהג מהיום והלאה" (64) כי רבנים כאלה אשר אינם שומעים "לדעות הצדיקים וגדולי הדור אשר מרחיקים הענין הזה... הלא רועים כאלה רעים ולא רועים יקראו ואין להשית להם לב" (65).

קיצוניותו מגיעה לשיא: "וטוב לנו יותר לשבת בגולה תחת חסות מלכי חסד אשר מניחים אותנו לשמור כל התורה בארצותם ומכבדים את ה' ותורתו ואף את יראי ה' יכבדו, יותר מאשר יכבדו אותם אלה הנקראים "ציונים" ועל כן: "אשר אף אם באמת לטובה כוונתם, אין להתאחד ולהתאגד עמהם בשום אופן וראוי להתרחק מהם ומהמונם, כי כל הנוגע בהם לא יינקה" (66).

(61) יהודה ליב לויין, השרף, ירושלים תשי"ט ע' 167.

(62) דעת הרבנים ע' 19.

(63) נפטר בערב יום הכפורים תרס"ו 1905. רב בליקיווא, זדונסקוואלה.

מצאצאי היהודי הקדוש רבי דוד מלעלוב. חתן רבי אברהם חיים בן

האדמו"ר רבי יעקב אריה מראדזימין.

(64) דעת הרבנים ע' 24.

(65) שם ע' 22.

(66) שם ע' 20 - זהו למעשה הקו הסטמרי עד היום. מכאן ההנמקה

האידיאולוגית לישיבה בגולה כיום.

רבי משה נתן כהנא-שפירא, אב"ד קסונז, מחבר הספר "שמן למאור"
 וחותנו בזוג-שני של רבי שמואל מסוכאטשוב, בעל "שם משואל", כותב:
 "הנה להתורכח אתם ולהתראצתם אשר כל דבריהם תפל - מחזות שוא ומדוחים,
 לא אכונן מטרת, כי כל איש אשר תבונות אנוש תפעמנו יבין וישכיל
 אשר דבריהם אלה הם כבונה עליות על גבי קורי עכבוש"⁽⁶⁷⁾.
 רבי שמחה יאיר רוזנפלד, רבה של פיעטריקוב ומחסידי קוצק וגור⁽⁶⁸⁾
 פונה נרגשות לציבור: אחי בני ישראל, אחינו היקרים, המסולאים בפז,
 אשר נפשיכם חביבים עלינו כנפשותינו... חוסר על נפשותיכם, רחמו על
 בניכם ובנותיכם... הנה בבכי אנכי מדבר עמכם ודמעותי על לחיי... סורו
 ואל תשמעו לשקריהם ולהבליהם כי האנשים האלה בתועה ילכו⁽⁶⁹⁾
 רבי שלום מאיר יחיאל שפירא, האדמו"ר מבלנדוב⁽⁷⁰⁾ אינו מתמצא בבעיה
 "כי בגבולנו לא ישמע מהם". הוא פונה בקריאה "לבב תלכדו ברשת זו טמנו
 לכם ולא יעלה בלבכם כי יש איזה ממש בדבריהם כי כולם הבל ותוהו"⁽⁷¹⁾.
 הרבנים שהובאו בספר הם מרבני פולין. ממכתביהם של כמה מהרבנים
 נראה שלא ידעו בדיוק את אופיים ודרכם של הציונים והם מסתמכים בעיקר
 על הספר "אור לישרים". כדאי להעיר שאין בספר מכתב של אף אחד
 מאדמו"רי פולין.

---

(67) שם ע' 38.

(68) רב בקודזברג, קסונז, ודזימין, איזרקוב, פיעטריקוב. מחבר "אורה

ושמחה" על בראשית, פיעטריקוב תרע"א - כ"ד כסלו תקצ"א 1831 -

י"ט בסיון תרע"א 1911. עליו: המודיע תרע"א גליון 34 ע' 541.

ספר פיעטריקוב, תל אביב תשכ"ה, ע' 230.

(69) דעת הרבנים ע' 87.

(70) רבי שלום מאיר יחיאל הוא בנו של רבי יעקב יצחק מבלנדוב. שושלת

קוז'ניץ. רב בפשיטק ובבלנדוב. דמות מוזרה. הרבה להתבודד.

(71) דעת הרבנים ע' 89.

גם "הפלס" שבשנים אלה, תרס"א-תרס"ה, הוא מלא התקפות אכסיות על

הציונות ומשתתפים בו רבים מרבני רוסיה, איך בו מאמר אחד של אחד מצדיקי החסידות וכמעט שאין בו מאמרים מרבנים חסידיים או כרוז או "קול קורא"⁽⁷²⁾.

העובדא שרוב הרבנים בספר "דעת הרבנים" הם מחסידי גור, הביאה לתגובה חריפה ב"המליץ"⁽⁷³⁾ והם מכונים: "כל המחנה הקדוש הזה הם עבדי החצר של הרבי מגור, החידמאקים של ההוא".

רבי ישראל האגר מויז'ניץ⁽⁷⁴⁾ יצא בחריפות נגד הציונות. לעדותו של כותב תולדותיו התבטא רבי ישראל מויז'ניץ: ה"בעל דבר" מתלבש בכל פעם בלבוש חדש ושולח את רשתו לצוד את המוני בית ישראל, שיפרקו את עול התורה מעל צווארם, ובכל פעם ניתן לו שם חדש: תחילה "אותו האיש"⁽⁷⁵⁾ אח"כ אנשי שבתי צבי, אח"כ המשכילים ובראשם מ"ד⁽⁷⁶⁾ אח"כ הציונים והצד השווה שבהם היינו הך. מצות ישוב ארץ ישראל היא מצוה חשובה, אולם משולה היא ליהלום שנפל לבית השימוש. היהלום נשאר בערכו, אלא שהוא מלוכלך⁽⁷⁷⁾.

(72) לפי אהרן לווית, על הציונות, ורשה תר"ס ע' 17 בהערה הוציאו האדמו"רים מטשורטקוב, בליאן סאדיגורא - כרוז נגד הציונות ואיננו בטוח שנכונה שמועתו.

(73) גליון 111 מכ"ה באייר תרס"ב. על כך תגובה חריפה ב"הפלס" תרס"ג ע' 226-246. במאמר "ציונות מזרחית" מאת אבצן הפלמוני.

(74) האדמו"ר השלישי לבית ויז'ניץ - מהגזע הקוסובי בחסידות כיהן כאדמו"ר בויז'ניץ ובגרוסוורדיין ולו אלפי חסידים. תר"ך 1860 - ב' בניסן תרצ"ו 1936. ארונו הועלה לארץ ישראל ונטמן בבני ברק.

(75) הכוונה לישר הנוצרי. הביטויים חריפים ביותר ואינם מסגנונו המקובל של רבי ישראל מויז'ניץ.

(76) משה מנדלסון.

(77) קדוש ישראל, בני ברק תשל"ו, ח"א ע' רע"ו.

במכתב שנדפס ב"המגיד" כותב רבי ישראל מויז'ניץ שהידיעה שנתפרסמה בעתון על תמיכתו בציונות היא "שקר מוחלט" ועל כן הוא מודיע בשער בת רבים "שמעולם התנגדתי לתנועה הציונית בכלל ובפרט ורק מצפה אני בכל יום ויום לביאת משיח צדקנו שיתגלה בקרוב ויעשה נסים ונפלאות לעיני כל" (78).

לסיכום, נראה שבשנים הראשונות להופעת הרצל, עדיין היתה תהיה לגבי העמדה שתינקט. מלכתחילה היה אי אמון כמו לגבי כל דבר חדש, ברם טרם נקבעה ההתנגדות המוצקת שסימלה את החסידות לאחר מכן (79).

כך אפשר להבין את הסכמותיהם של דמויות בולטות בחצר הגוראית לספר "גאולת הארץ" של רבי מרדכי אשכנזי, בן משפחתו של רבי ישראל מפילוב, שכולו דברי שבח והתלהבות לבנין הארץ.

ההסכמות הן משנת תרנ"ט בטרם בוא הגל הספרותי האנטי ציוני (80)

ששינה את היחס להסתדרות הציונית.

המסכימים הם - מלבד רבנים "מתנגדים" שכבר נתפרסמו בחיבתם לציון - רבי פנחס מנחם יוסטמן מפילץ (81), רבי משה בצלאל אלטר מגור - בנו של בעל "שפת אמת" (82), רבי שמעון ורבי שלמה אלטר - אחיו של בעל "שפת אמת" (83), רבי דוד בראדער - נכדו של בעל חידושי הר"ם (84) וכך שלשה מחסידי גור המפורסמים - רבי נפתלי אונגער, רבי מאיר לאנדשטיין ורבי יוסף שלמה אונגער.

(78) המגיד, אייר תרס"ג. ראה גם: קדוש ישראל ח"ב, ע' תרי"ט.

(79) ראה באריכות בפרק ההתעוררות הלאומית והשפעתה על החסידות.

(80) הספר נדפס בורשה תרס"ד. על המחבר ראה בפרק החסידות ויחסה למזרחי.

(81) רב והדמו"ר בפילץ, וירשוב, צ'נסטוכוב י"א בכסלו תרפ"א 1920.

(82) תרל"ט - נספה באושוויץ. היה מיועד למלא את מקום אחיו, רבי אברהם

מרדכי, כאדמו"ר מגור.

(83) בניו של רבי אברהם מרדכי הראשון מגור. הם אחיו של ה"שפת אמת" מאב ולא מאם.

(84) בן רבי שמואל זנוויל ברוזר - חתנו של הר"ם מגור. בנו - רבי דוד

מחבר תולדות הר"ם ו"זכות אבות".

הגישה החיובית לעצם רעיון שיבת ציון בשנים אלה, מצד אדמו"רי פולין, מתבטאת בהסכמתו לספר זה של רבי יצחק זליג מורגנשטרן מסוקולוב, שהיה לאחר מכן מראשי אגודת ישראל וממתנגדיה החריפים ביותר של הציונות. בדבריו הוא כותב: "... ואם יעזור השי"ת שגם צדיקי וגאוני דורנו יחי" יטו כולם שכם לדבר הגדול הזה, אז גם אנכי מוכן אי"ה להרחיב בזה הדיבור" והוא חותם: "דברי המדבר ברגש ואחד המצפה לראותה"⁽⁸⁵⁾. רבי מרדכי אשכנזי הצליח להשיג הסכמות נוספות של רבנים חסידיים מובהקים.

אחד מהם הוא רבי יוסף לוינשטיין מסאראצק שהתפרסם בחקר תולדות גדולי ישראל ויחוס משפחותיהם⁽⁸⁶⁾. הוא משתדל להיות מאופק בדבריו, כנראה מתוך חשש לתגובות מתנגדי התנועה הציונית. אף על פי כן, מסקנתו היא: "לזאת אם לכו לה' יתברך ואהבת ישראל וכחו לעורר ישראל בדברים הנכנסים ללב, להוציא מכח אל הפועל, יהי ה' אתו, וזכות ישראל יתגלגל על ידו, כי הרבנים חלוצים לדבר אשר לא ידעו מראש אם יהיה דבריהם נשמעים והנביאים בעת דברים לא היו יכולים בלי התפשטות הגשמי ורוח ה' דיבר בהם ומילתו על לשונם כמבואר. לא כן אנחנו דור יתום, לא נביא ולא רוח הקדש וכו'. אבל גוף הרעיון יקר מאד"⁽⁸⁷⁾.

(85) גאולת הארץ ע' 15.

(86) ת"ר 1840-כ"ו בניסן תרפ"ד 1924. תולדותיו כתובות בידי יהודה רובינשטיין בסוף הספר דור ודור ודורשיו של רבי יוסף לוינשטיין, תל אביב תש"ט (אולם נדפס בניו יורק).

(87) גאולת הארץ ע' 21. עם המהפך ביחס לציונות מתנצל רבי יוסף לוינשטיין על הסכמתו ובהפלט משנת תרס"ד, גליון י"א-י"ב, ע' 584, הוא אומר: "אם יתנהג ע"פ בריוני לא מסתייע מילתא וכמו שאמר עזרא "לא לכם ולכו" וגו' ופרט שהוא נגד הגאון הק' מסוכאטשוב שליט"א המיוחד לדורנו לרשב"י-לרבן של בני ישראל-ועוד. "וחבר אני לכל אשר ייראוך" - כתוב. עתה שמעתי כי נדפס הס' גאולת ישראל ומערעריין. החיוב למען כבוד הצדיקים להודיע כי מאז בטלתי כל הדברים. לכשיבוא הענין ע"י מַגִּלְתִּי זקן יפרקו ח"ו המצוות שבת וכדומה"

רב חסידי אחר הוא רבי ישכר בער גרויבארט, אב"ד בנדין⁽⁸⁸⁾.

בדבריו ולטת אהבת ארץ ישראל והוא בעד שיתוף פעולה עם כל הגורמים הציוניים למען ארץ ישראל. אחיו - רבי יהודה ליב גרויבארט, הרב מסטאטוב ובנו שמילא את מקומו - רבי יקותיאל זלמן היו מראשי המזרחי. הסכמה אחרת היא של אחד מגדולי הרבנים החסידיים בפולין - רבי יחיאל מיכל גולדשלאג אב"ד שערפס⁽⁸⁹⁾. רבי יחיאל מיכל היה מזקני הרבנים ועוד הכיר מקרוב את רבי מנחם מנדל מקוצק. הוא כיהן ברבנות של הקהלות קיקל, שרנצק, פודמביצא, אוסטרלנקה, שרפס. רבי יחיאל מיכל היה מותיקי חובבי ארץ ישראל וכבר לרבי שמואל מוהליבר כתב בצורה נלהבת: "אכן שמח לבי כי עוד בדור עני הזה ימצא התעוררות תולעת יעקב מתרדמה שנת אלפיים שנים כמעט לזכור בארץ מולדתם ציון העזובה, ויהי לאות כי עוד לא כבתה האמונה בצור ישראל וקדושו מקרב לב בני עמינו, אמרתי שלום שלום לרחוק כפי הנדמה, ולקרוב כנראה ממעשיו אשר עוד יפשוט יד לחונן עפר ארץ הקודש ולהושיב בה מושבות אחב"י לשדד אדמות הקודש ולהצמיח פרי וביחוד קדושת אה"ק היא מצוה גדולה ובכחה לגרור אחריה מצוות אחרות".

---

(88) שרנצק תר"ז 1847 - בנדין, כ"ד בחשוון תרע"ד 1913. אחיו - רבי יהודה ליב מתארו: "אישיות רב גוונית, גדול בתורה, חריף ובקי... מטיף מצויין, סופר ומשורר, יודע כמה שפות, הוגה דעות". עליו: ל' שפיגלמן, א' מאנומענט פאר א' פערזענלעכקייט צו דער 20 יאהרצייט - זאגלעמיבער צייטונג, 1933, נר 46 ע' 4 וכן משה פיינקינד, זכרונות וועגען בענדינער רב - שם נר 48 ע' 3. ראה גם מאמרו של נחום סוקולוב בהצפירה מיום 13.12.1914. רבי ישכר בער פרסם הסכמה חמה גם לספר "חיבת ציון" ובה הוא דורש לאחד את הכחות לטובת ישוב הארץ.

(89) תקצ"א 1831 - כ"א בשבט תרע"ח 1918

מכתב זה מצוטט בתוך דברי הסכמתו שבה הוא קובע:

"וזאת באמת חובת כל איש מישראל לקחת חלק בתמיכת יד לישוב ארץ הקודש, אשר קדושתה מתרחבת לפי מספר תושביה... גם העוסקים בישובה ומסבבים תקות ישועתה גם המה על שדה הארץ הקדושה ייחשבו וגאולה תהי להם, וכרובם כן תרחב גבולה..."⁽⁹⁰⁾.

אדמו"רים ורבנים חסידיים אחרים הצטרפו לרעיון הציונות המדינית. כבר הוזכר שמו של רבי אברהם מאוריזשטשעב שתמך בחובבי ציון והמשיך בתמיכתו גם בציונות מייסודו של הרצל. בשנת תרנ"ז חתם האדמו"ר מרחמסטרניבקה⁽⁹¹⁾ על כרוז הקורא לאסוף תרומות בערב יום הכפורים לטובת הישוב בארץ, שעליו חתמו רוב רבני קובנה ווילנה.

מענינת ביותר היא חוות דעתו החיובית של רבי מנחם מנדל חיים לנדא מזאוריצה, בנו של האדמו"ר, רבי יעקב לנדא מיעזוב וממלא מקומו⁽⁹²⁾.

---

(90) גאולת הארץ ע' 21. שמו מופיע גם ב"דעות הרבנים לטובת הציונות" שפורסם בהצפירה משנת תר"ס - בהמשכים.

(91) דר' ישראל קלויזנר מזכיר את הכרוז, ללא ציון מקור - מקאטוביץ ועד באזל, ירושלים תשכ"ה, ע' 245 והוא לפי הרב יצחק ניסנבוים, אגרות, ירושלים תשט"ז ע' 64. קשה לדעת למי הכוונה. בשנת תרנ"ז ישבו ברחמסטרניבקה שלשה אחים אדמו"רים ושלשתם חובבי ארץ ישראל. הם היו בני רבי יוחנן טברסקי מרחמסטרניבקה. הראשון - רבי מרדכי, הגדול שביניהם, עלה לארץ בשנת תרס"ה ונפטר בירושלים י"ז באייר תרפ"א. הצטיין בחריטה וגלף גלופים שונים מכסף ונחושת, השני - רבי מנחם נחום נפטר בירושלים כ"ח בשבט תרצ"ו, השלישי - רבי זאב, נפטר בירושלים כ' בניסן תרצ"ז. המשיך את אדמו"רות רחמסטרניבקה אבי אברהם דב (תרל"ב, י"ג בתמוז תש"א) בנו של רבי מנחם נחום. האדמו"ר הנוכחי - רבי יוחנן, הוא בנו של רבי אברהם דב.

(92) עליו בפרק החסידות ויחסה למזרחי.

באגרתו שנדפסה בהצפירה⁽⁹³⁾ בתשובה לשאלות שנשאל, הוא מעלה שתי נקודות לחיובה של התנועה הציונית. א. הרעיון להביא יהודים לארץ ישראל, "משוש תפארתנו". ב. השבת בנים נדחים, היינו אלה שהתרחקו מהיהדות, "אל אבותם".

במכתבו הוא מסתייג מהחלטת ה"קולטורה" של הקונגרס הציוני השני - "דבר אשר הוא זר מאד לרוח החרדים על דת קודשינו".

הוא סוקר את התפתחות ההשכלה בעם ישראל ומביע את חרדתו מרוח זו השוררת בתנועה הציונית ולכן כל עוד לא תקבע התנועה הציונית ש"דבר איך לו עם קניינים רוחניים" - יתנגדו לה הרבנים.

אם הציונות תטפל אך ורק בשמה האמיתי, איש לא יחקור מי עומד מאחריה, כשם שאיש אינו מתעניין מי הוא הרופא בבית החולים, או המורה בבית הספר למלאכה. ההתנגדות היא רק להטפה להשכלה מחד או מתן אופי משיחי לתנועה הציונית.

בסיום מכתבו הוא דורש את הדרישה שרבנים ציוניים רבים דרשו - בחירת רב ירא וחרד שיעמוד לימין ראש הציוניים כדי שהמוסד יתנהג "בדבר הנוגע לכללות האומה ברוח היהדות החרדית".

בסיום הוא חוזר על עמדתו:

"אם לא יערבו הציונים מין שבאינו מינו ויעשו כהמתוקנים שבאומות העוסקים במקצוע הישוב והקולוניזציה --- אזי שלום אמת יהיה על ישראל ועל רבנן וכולם יטו שכם אחד לעבוד ולפעול לטובת הרעיון הקדוש הזה ובתוכם".

מעניינים הם היחסים שנקשרו בין הרצל לכ' אברהם הירש גליקסמן⁽⁹⁴⁾,

(93) משנת תרנ"ט מס' 174. וגם משנת תר"ס מס' 235, 236. ראה גם:

י' ורדיגר, זכותא דאברהם, ח"א תש"ט, ע' קצ"ו-קצ"ח. תגובה חריפה

לדברים אלה של הרב לנדא פרסם רבי אליהו עקיבא רבינוביץ בהפלט

תרס"ד, גליון 10-11 ע' 579 הוא מכנה אותו ה"רבי" בלעג.

(94) ל"ג בעומר תקצ"ח 1858 - לודז, ט' בכסלו תרס"ב 1902. חתן רבי

יצחק זליג הלוי פרנקל מזגורג' שהיה חתנו של רבי ישראל מפילוב.

גיסו של רבי ישראל מורגנשטרן מקוצק-פילוב. הוא היה עוד מחסידיו של

רבי מנדלי מקוצק, הרי"ם מגור ורבי חנוך הניח מאלכסנדר.

מענין הוא הדושש שעשה תיאודור הרצל על חסיד פולני:

"--- ואני כאשר ראיתי את פני הרצל, נרעשתי ונשתוממתי למראה עיני, כי בעל צורה נאה והדרת פנים כמוה לא ראיתי עוד כל ימי חיי; משכמו ומעלה גבוה מכל העם, זקנו ארוך, שערותיו שחורות כעורב, חכמתו תאיר פניו, אשר תעיד בו, כי הנהו טוב לב במדה מרובה מאד, והוא לכל היותר בכך ארבעים שנה. בן פורת הרצל, בן פורת עלי עין, אמרתי בלבבי, אשרי העם שיש לו בנים כמוהו"⁹⁵.

מכאן ואילך מתאר גליקסמן את שיחתו עם הרצל, בתוספת של הפרזות

ספרותיות.

גליקסמן הציע להרצל כי יפגש עם ראשי החסידות וכי הציונות תלך

בדרך התורה ואז יצטרפו אליה המוני בית ישראל. הרצל מקבל את ההצעה

אולם לא יוכל לבוא לפולין ולרוסיה, כל עוד הציונות אינה רשמית. הרצל

מציידו מתלונן על שהרבנים והצדיקים לא באו לקונגרס שבבאזל וגליקסמן

משיב על ענין ה"קולטורה" והיחס המתנכר לתורת ישראל. הרצל משיב שהתנועה

הציונית אינה מתנגדת לתורת ישראל ואת ענין ה"קולטורה" אפשר להוריד

מסדר היום, אם ישתתפו הרבנים והחרדים בהמוניהם ויהיו רוב בקונגרסים

הציוניים.

הפעם נסוג גליקסמן ושיחתם נסובה על סיכויי התנועה הציונית ובסיומה

של השיחה חזר הרצל על תקוותו להשתתפות החרדים בתנועה הציונית.

95) הדברים נתפרסמו בהמליץ משנת תר"ס גליונות 86-87. השיחה חזרה

ונתפרסמה בקונטרס "תפארת אדם" שבו מתוארת דמותו של רבי אברהם

הירש גליקסמן, מאת בנו פנחס זליג גליקסמן, שהרבה לכתוב על תולדות

אדמו"רי פולין. נספה בשואה בלוצ' בזקנה מופלגת. הרצל עצמו אינו

מזכיר את אברהם הירש גליקסמן לא ביומנו ולא באגרותיו - אבל אין

כל סיבה שלא להאמין לדבריו של גליקסמן שסיכך את עצמו מבחינה

חברתית בפרסום הדברים על פגישתו עם הרצל.

לאור תגובתו של הרצל ביחס לעמדת הציונות כלפי הדת, מיהר גליקסמן להגיב על מאמר שקרא בהצפירה⁽⁹⁶⁾ ובו נאמר שמטרת הציונות היא לעסוק ב"קולטורה". הוא פנה להרצל וטען כי דברים כאלה מרחיקים את החרדים מהציונות. לדבריו, התנצל הרצל וטען שעמדה זו אינה משקפת את עמדת ההסתדרות הציונית. גליקסמן מיהר לפרסם את הדברים בהמליץ⁽⁹⁷⁾ ואלה הם דבריו:

המאמר הראשי ב"הצפירה" גליון 30 שנה זו הכאיב את לבבי עד מאד, כי בו מתאמץ מו"ל העתון ההוא ללמדנו דעת ולהביננו, כי לעת עתה מטרת הציוניות ומגמתה היא אך הקולטורה, ואנכי בתור אורטודוקס הנני יודע על פי נסיון כביר ידעה ברורה אמתית, כי יען שלדבר זה (קולטורה) יש מובנים שונים - אינן לערב אותו בענין הציוניות שהוא דבר כללי לכל בני ישראל בלי הבדל בנוגע להשקפותיהם על העולם, וערבונו כזה הוא מסוכן להתנועה הציונית, כי בין אחים יפריד וירחק את המון החרדים, שהם רוב מניין ורוב בנין של האומה, מלעסוק ולעזור להתנועה, וכך מעורר הוא מתנגדים להרעיון היקר לכולנו. לכן לקחתי את הגליון הנ"ל ואשלחתי לחד"ר הרצל ואכתוב לו:

"אתם מנהלים התנועה, הנכנס מבטיחים ותשנו ותשלשו את הבטחותיכם, כי אתם אינכם נוגעים במאומה אף במלוא השערה בשאלת הדת, ולמה יופיעו בעתון עברי כדברים האלה, כי לעת עתה הקולטורה היא עיקר מגמתה של הציוניות? הן נודע לכם וגם אנכי הגדתי לך, אדוני, פא"פ בהיותי בוויז (ראה "המליץ" שנה זו גליון 87) כי לפי המובן שלנו (אנחנו החרדים) שאלת הדת ושאלת הקולטורה ענין אחד הוא, וכל האומר כי הוא אינו עוסק בשאלת הדת, אך הוא עוסק בשאלת הקולטורה - הוא סותר את עצמו סתירה מוחלטת, ואם יבואו כל פשטני מזרח ומערב וילמדו אותנו פירוש המלות, כי "הקולטורה אינה נוגעת כלל בהדת", לא נאבה ולא נשמע להם לקחת לקח מפיות אחינו הנאורים, אשר דעותינו שונות מדעותיהם, כי עם קשה עורף אנחנו מני אז ועד היום, וכך נשאר בחסדי עליון יוצרנו, אדוקים אחוזים ודבוקים בתורתנו הקדושה ובמנהגינו הקדושים בקשיות עורף לעולמי עד, וזאת כל תפארתנו, והיא שעמדה לאבותינו ולנו להתקיים."

(96) משנת תר"ס גליון 30

(97) משנת תר"ס גליון 97.

ובאט שפערלעך התגורר הציונים בקרה בעיניכם, והפרוגרמה הבזלאית
 נאמנה וקדושה היא אצלכם (אשר איך אצלי אף כל ספק בזה) השמרו נא לכם
 לבל תערבו בה דבר זר, דעה אשר לא כתובה, כי אנחנו החרדים אך אל ציון
 לבד עינינו נשואות, אך אדמת קדשנו, אך ורק היא לבדה משאת נפשנו,
 ותערובת הקולטורא בעיני כלל כזה לא תרצה לנו".

על דברי אלה קבלתי מענה מאת הד"ר הירצל, והנני שולח לך סגור בזה,
 אדוני הסו"ל, את גוף האגרת (ארגומנט) שהשגתי בחשבי לנכון, כי תאבה
 להדפיס העתקתו העברית יחד עם מכתבי זה בעתוננו המכבד, ותהי נא גם
 זאת ל"מחאה גלויה" נגד הדלטוריא הגסה של החבורת "אור לישרים".

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שנזכה במהרה לראות בביאת המשיח,
 אשר בית ישראל מחכה לו בכל יום שיבוא ותחדלנה המחלוקות וכו'.

אברהם הירש גליקסמאן.

וזאת היא תשובת הד"ר הירצל:

אדוני המכבד: גם דעתי כדעתך, כי חלילה למפלגתנו לנגוע באמונות
 ודעות של אחי"י המחזיקים בנושנות. אדמה שאין לך להתבונן על חות דעת
 יחידים בעתונים כעל גלוי דעת אפיציאלי של מפלגתנו. את דעתנו בענין
 זה כבר גלינו ברור על הקונגרס הראשון וכן גם על הקונגרסים שבאו אחריו,
 הציוניות לא תעשה שום דבר שיזכר להיות למורת רוח להוכחותיהם הדתיות
 של אחינו. גלוי דעת זה שנשמע בדרך רשמי על הקונגרס - ראוי הוא לכה"פ
 ששימו בו אמון ושיסמכו עליו כמאמר העתונים שהנך מציין.

ברגשי כבוד ובברכת ציון הירצל.

נחום סוקולוב פרסם תגובה חריפה לדבריו של גליקסמאן בהמליץ והיא
 הובאה במסגרת של מאמר ראשי בהצפירה⁽⁹⁸⁾.

(98) נ"ס מזלזל בדבריו של גליקסמאן וטוען שלא הביין את מאמרו. הוא
 מתלונן על ש"הלשין" עליו לפני הרצל. דבריו בהצפירה תר"ס,
 גליון 103.

הרב יצחק נייטנבוים מספר שרבי בריש היה "לבוש בקפוטה של אטלס

ושטריימל חשוב על ראשו"¹⁰³. אשתו ובתו ישבו ליד שולחן אחר כדי

שלא לשבת עם האורח ליד שולחן אחד.

רבי בריש שמר על נאמנותו והיה נשיא המזרחי בבנדיץ. הוא נפטר

בכ"א כסלו תרפ"ג. בהודעה על פטירתו נאמר: "חי חיים דתיים שלמים מבל

נטות אף כקוצר של יום"¹⁰⁴.

חסיד אחר הוא רבי שמחה בונים דנציגר מפאלטוסק שהיה אף הוא

מחסידי גור. לאחר מכן נרדף ע"י החסידים וכשהיה בא לשטיבל היה נשאל:

שמחה בונים, העודך מניח תפילין? אבל הוא היה חסיד הדבוק ברבו בכל

לבו ובכל נפשו"¹⁰⁵.

רבי אפרים ליעברמן מבולימוב-סקרנוויץ, היה ממייסדי "יסודי

התורה", שלומי אמוני ישראל ועם זאת דיבר בפאטוס רב בבית הכנסת

הגדול על עליה לארץ, נספה בגיטו ורשה, ה' באלול תש"ב¹⁰⁶.

גם אחיו ר' יחיאל ליברמן, חסיד אוסטרובצאי נאמן, כשהיה בא

קונה לחנותו, במקום לשכנעו לקנות סחורה, היה משכנעו לתרום לקרן

הקיימת¹⁰⁷.

ר' קופל ליברמן, יהודי חרד בכל מאודו וחסיד נלהב של הרבי

מראדומסק, התמסר בכל לבו ונפשו לרעיון הציוני¹⁰⁸.

... מהמתעסקים בציונות ראוי להזכיר אנשים אחדים אשר המה העושים

היותר חרוצים. אחד חסיד - ר' מנדלי¹⁰⁹ איש אשר למד הרבה, אוהב

(103) בספרו "עלי חלדי", ירושלים תשכ"ט, ע' 152.

(104) המזרחי מס' 28 (228) מיום כ"ח בכסלו תרפ"ד.

(105) נייטנבוים, עלי חלדי, ע' 172.

(106) ספר סקרנוויץ, תל אביב 1955, ע' 364.

(107) שם, 85, 346, 364.

(108) ספר ראדומסק, תל אביב תשכ"ח.

(109) רבי מנדלי שפירא.

הספרות העברית, ובכל לבר ובכל מאורו נתון לציונות, וכאשר ספרו לי נוסע הוא להרביים השוכנים שמה וידבר על לבם שיתנו ידיהם לציון. מה מאד מלבב הטיפוס הזה וכאשר ראו החסידים האחרים שר' מנדל שפירא ברא ציוני נלהב כזה נעשו גם הם ציונים⁽¹¹⁰⁾.

היו גם קבוצות מאורגנות של חסידים שהצטרפו לציונות. אגודת "תפארת ציון" - ש"כל חבריה היו חסידי גור, אדוקי הרבי הגרי אשר נלחם בציונות בכל כחו. החברים האלה נשארו נאמנים לרבם בכל דבר - מלבד בנוגע לציונות"⁽¹¹¹⁾. אגודה זו הוקמה בורשה והיה לה שטיבל משלה שנקרא שטיבל של גור, ככל יתר ה"שטיבלך" הגוראיים. שטיבל זה הזמין בשנת תרס"ב מרצה ציוני שהעז לומר דברי ביקורת על הרבי בשל יחסו לציונות ומדובר עוד בימיו של בעל "שפת אמת"⁽¹¹²⁾.

חסידי גור בקאלה הצטרפו לציונות ונציגם היה הרב משולם קופמן, "איש חסיד נלהב אשר שלש פעמים בשנה יחוג אצל האדמו"ר שיחי". בראש עמד הרב ר' גבריאל סיטנער "איש חסיד בכל דרכיו"⁽¹¹³⁾.

בצ'נסטוכוב הצטרף שטיבל שלם לציונות ונשאר בכל מהותו ודרכו שטיבל חסידי⁽¹¹⁴⁾.

(110) כתבה מסרסנוביץ - המליץ, ח' באדר תרס"ב גליון 97 מאת מנחם סמבורסקי.

(111) א"א פרידמן, ספר הזכרונות, ע' 264.

(112) שט ע' 265.

(113) המליץ משנת תר"ס 1900 - גליון 192.

(114) עיין גם בפרק החסידות ויחסה למזרחי שכן הדברים משתלבים זה בזה.

ה. החסידות ויחסה לארץ ישראל לאחר הצהרת בלפור

ביום 2 לנובמבר 1917 פרסם משרד החוץ הבריטי, במכתב אל הלורד ליונל ולטר רוטשילד, את "הצהרת בלפור" שבה נאמר ש"ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על ייסוד בית לאומי לעם ישראל בארץ ישראל ובמיטב כוחותיה תתאמץ להקל על השגת המטרה הזאת"⁽¹⁾.

ההצהרה עוררה התלהבות בחוגים יהודים נרחבים וגם בחוגים חרדים וחסידים⁽²⁾.

במיוחד עוררה ההצהרה את התלהבותם של צדיקי הבית הריז'יני שכמעט, כולם, גלו מהיכליהם ומרכזי חסידותם בגאליציה ובבוקובינה והתרכזו ברינה.

בית ריז'ין היה מן הנכבדים והחשובים שבשושלות החסידים שכן ראש השושלת רבי ישראל מריז'ין⁽³⁾, היה נערץ על כל בתי החסידים - מה עוד שהיה מצאצאו של רבי דב בר המגיד ממזריטש ששושלת יחוסו הסתעפה, לפי המסורת, עד לבית דוד.

(1) ההצהרה כלשונה נתפרסמה ב- *Universal Jewish Encyclopedia*,

Volume 2, p.47 ונשנתה עם תרגום עברי בקובצו של דר' נ"מ גלבר,

כיצד ניתנה הצהרת בלפור, ת"א חש"ד. תרגום עברי חדש נתפרסם

בספרו של ליאונרד שטיין, מסד למדינת ישראל, ירושלים - תל אביב,

1962, ע' 456.

(2) ברישא - בצר הרבנים והאדמו"רים נערכו תפילות חגיגיות - ספר רישא

ע' 161; רבי שמואל מסוכאטשוב ראה בהצהרה בחינת "קול דודי דופק" -

אביר הריעים, ח"א, ע' ק"ו אות ר"ב. השוה גם: יהודה שוורץ,

תולדות הקהילות היהודיות בטרנסילוניה, ת"א חש"ד (תשל"ה) ע' 127,

הרב אהרן פאטשניק, זמנים ראשונים, בתוך "מצפה" ע' תקי"ט.

(3) תקנ"ז 1797 - ג' בחשוון תרי"א 1850. הוא היה בנו של רבי שלום שכנא,

בן רבי אברהם "המלאך" בנו של המגיד ממזריטש.

בין הצדיקים לבית ריז'ין היה רבי חיים מאיר יחיאל שפירא
מדראהביטש⁽⁴⁾ שמהרש"ה מבית קוז'ניץ, אבל הנהגתו החסידית מבית ריז'ין,
בהיותו נכדו של רבי אברהם יעקב מסאדיגורא⁽⁵⁾ וחתנו של רבי יצחק
מבוהוש⁽⁶⁾. כיתר בני המשפחה ישב אף הוא, בימי המלחמה בווינה.
כותבי תולדותיו מעידים עליו שמימי ילדותו יקדה בו האהבה לציון.
משנתמנה אדמו"ר בדראהביטש כבר היה ידוע כציוני גלוי וסבל על כך רבות⁽⁷⁾.
את ההתנגדות לציון ראה בנטיה לפירוד ומחלוקת בעט ישראל ולפיכך חיבר
את ספרו "השלום והאחדות" - דראהביטש תרע"ד.

באדר תרע"ח כינס רבי חיים מאיר יחיאל שפירא אספה בווינה, שבה
השתתפו כמה מצדיקי הבית הריז'יני, רבנים ואישים, כדי לייסד הסתדרות
שתפעל "ליצור ארץ מושב לעם העברי ע"י יסוד ישוב יהודים בארץ ישראל".
הסתדרות זו תעמוד אמנם "על יסוד של הפרוגרמה הבזלית" אבל,
בניגוד למזרחי, לא תצטרף להסתדרות הציונית אף כי "בשאלות אקונומיות
ופוליטיות תלך יד ביד עם ההסתדרות הציונית"⁽⁸⁾.
בי"ג ניסן תרע"ח נתפרסם קול הקורא⁽⁹⁾ הראשון של החברה שנקראה

---

(4) סאדיגורא תרכ"ד 1864 - ירושלים, ל' בניסן תרפ"ד 1924. הוא היה
בנו של רבי אבי זליג ממוגלניצא - י"ט באב תרמ"ה 1885) בנו של רבי
חיים מאיר יחיאל שפירא שנתפרסם בשם "השרף" ממוגלניצא (תקמ"ט 1789-
ט"ה באייר תר"ט 1849) נכדו של המגיד מקוז'ניץ.

(5) כ' בחשון תק"ף 1819 - י"א באלול תרמ"ג 1883. בנו של רבי ישראל
מריז'ין.

(6) תקצ"ה 1835 - י' באלול תרנ"ו 1896, בן רבי שלום יוסף מריז'ין -
תקצ"ג 1813 - לויפציג י"א באלול תרי"א 1851 - בנו הבכור של רבי
ישראל מריז'ין.

(7) ש' דניאל, רבי ישעיהו שפירא, הל אביב תש"ו, פרק עשירי, ע' 83-95.

(8) הצפירה י"ג בניסן תרע"ח. ראה גם התור, תרפ"ו, גליון א'.

(9) שם.

בשם "ישוב ארץ ישראל". הקול קורא נוסח ע"י רבי שלמה חיים פרידמן מסאדיגורא⁽¹⁰⁾ ועליו חתומים: רבי חיים מאיר יחיאל שפירא מדראהביטש, רבי יצחק מרדכי שפירא מגוואזדיץ⁽¹¹⁾ רבי יעקב יוסף טברסקי מסטאניסלב⁽¹²⁾, רבי שלמה חיים פרידמן מסדיגורא מן האדמו"רים ורבי נחום אורי געלעס אב"ד סלאטווינה⁽¹³⁾, רבי משה לייטער אב"ד זוואליב⁽¹⁴⁾, רבי מאיר מאירזאהן אב"ד וינה⁽¹⁵⁾, רב זאב ניסנבוים מו"צ בדראהביטש ומחבר "כבוד הלבנון"⁽¹⁶⁾, רבי יוסף פאנצער אב"ד דראהביטש ומחבר "פרי יוסף"⁽¹⁷⁾, רבי יצחק צוף אב"ד טלומאטש⁽¹⁸⁾, הרב משה קראמער⁽¹⁹⁾ - וינה, מן הרבנים.

בקול הקורא⁽²⁰⁾ מתוארים כסופי הגאולה של העם בכל שנות גלותו והנה

-
- (10) נפטר בתל אביב כ"ו באב תשל"ו. בן רבי ישראל מסאדיגורא - ב' בשבט תרי"ג 1853 - י"ג בתשרי תרס"ז 1906, בנו של רבי אברהם יעקב מסאדיגורא. שמר על נאמנותו לתנועה הציונית כל ימי חייו.
- (11) אחיו של רבי חיים מאיר יחיאל שפירא מדראהביטש. חתן רבי ישראל מסאדיגורא - נפטר ל' בתמוז תר"ץ 1930.
- (12) בן רבי מנחם נחום טברסקי מרחמסטרניבקה מן השושלת הטשרנובילית. חתן רבי יצחק קטן מסטאניסלאב וממלא מקומו. נפטר י"ג באייר תרצ"א 1931.
- (13) נולד בשנת תרט"ו. רבי בקידרניץ ובסלאטווינה. בן רבי דוד יצחק געלעס.
- (14) נולד בשנת תרמ"ח. מתרס"ח רב בזוואליב. בן רבי דוד דב לייטער.
- (15) רב בבוטושאן, פוקשאן ומתרנ"ז ראב"ד בוינה ורב העדה החרדית. נפטר בשנת תרצ"ז.
- (16) נספה בשואה בשנת תש"ג. חתנו של רבי יוסף פאנצער החתום לאחריו.
- (17) ספרו "פרי יוסף" על מסכת מכות נדפס בראהביטש תרנ"ח.
- (18) לאחר מכן כיהן כרב בלבוב.
- (19) לא ידועים לי פרטים.
- (20) ראה בסוף הספר, בפרק מסמכים ותעודות.

בשעה שכסופי הגאולה מקבלים ביטוי ארגוני ע"י "הרעיון הציוני" -
ש"עשיתו על טהרת הקודש היא חובת כל עם ישראל" עומדים דווקא החרדים
מנגד.

נקודת נוספת: אם הארץ תיבנה ע"י החילוניים, הרי שיצמח דור
חדש אשר "דרכי התורה מוזרים לו" והאשם בכך יהיה הציבור החרדים
שאינו מצטרף לעבודת הישוב.

הדגשה נוספת: רק בארץ ישראל אפשר לשמור חיי תורה בשלמות. אם
החרדים לא יפעלו לטובת הישוב יהיה זה חטא שאין לו כפרה לא רק
לארץ אלא לתורה שכן השאיפה היא שארץ ישראל תהיה ארץ מקלט לא רק לעם
ישראל, אלא גם לתורת ישראל.

קול הקורא רואה בעזרא ונחמיה את הדמויות המגשימות את
"התאחדות העם בארצו ברוח התורה והיהדות המסורה".

בין העסקנים שהיו פעילים בחברת ישוב ארץ ישראל היו גם האדמו"רים
רבי אברהם יעקב שפירא מדראהביטש⁽²¹⁾, רבי יעקב פרידמן מהוסיאטין⁽²²⁾,
רבי מנחם נחום פרידמן מאיצקאני⁽²³⁾ ואחרים.
קול הקורא עורר רושם, סניפים נתייסדו במקומות שונים⁽²⁴⁾.

---

(21) בנו של רבי חיים מאיר יחיאל מדראהביטש. מפורסם בשם האדמו"ר
הצייר - ירושלים, כ"ב באב תשכ"ב 1962.

(22) בוהוש, כ"ה בחשוון תרל"ט 1878 - תל אביב, י"ח בשבט תשי"ז 1957.

בן רבי יצחק מבוהוש וחתן רבי ישראל מהוסיאטין וממלא מקומו
משנת תש"ז. בשנת תרצ"ז עלה לאקץ.

(23) שטעפינשט, ח' בחשוון תר"ס 1879 - וינה, כ"א בסיון תרצ"ג 1933.

בן רבי אברהם יהושע השל מאדזאד בן רבי יצחק מבוהוש. חתן רבי
ישראל מצ' ורטקוב. בקי בקבלה ופילוסוף בעל רמה, חיבר מספר
ספרים.

(24) ראה ספר רישא, תל אביב תשכ"ח, ע' 156.

החתומים על קול הקורא נבחרו כחברי הוועד המייסד של חברת ישוב ארץ ישראל. רבי חיים מאיר יחיאל מדראהביטש נבחר כיו"ר, רבי שלמה פרידמן מסאדיגורא כסגן ורבי משה הייך כמזכיר. רבי יעקב יוסף טברסקי היה גזבר הוועד⁽²⁵⁾.

בישיבותיו הראשונות של הוועד התעורר ויכוח חריף בשאלת היחס אל ההסתדרות הציונית וכתוצאה מהדיונים נתקבלה הצעת פשרה שתבטיח את המסגרת הארגונית הנפרדת של התנועה החדשה⁽²⁶⁾.

ההסתדרות הציונית קבלה בברכה את הקמת הארגון החדש. הצפירה מח' בניסן תרע"ח פרסם מאמר ראשי בשבח קירוב האורטודוקסיה לציונות. בישיבת ועד החברה מיום ח' בניסן תרע"ח הוטל על הנשיאות להכנס למשא ומתן עם הנהלת ההסתדרות הציונית לשם קביעת היחס ההדדי ותחומי הפעילות המשותפת.

המו"מ נוהל ע"י רבי יעקב יוסף טברסקי גזבר הוועד ומשה רייך⁽²⁷⁾ - מזכיר הוועד. מטעם ההסתדרות הציונית השתתפו במו"מ אדולף שטנד - ציר לפרלמנט האוסטרי⁽²⁸⁾, רוברט שטריקר⁽²⁹⁾ חבר עיריית וינה והסופר לודוויג באטר⁽³⁰⁾.

חברת ישוב ארץ ישראל קיבלה זכות לשגר שני צירים לוועידה של ההסתדרות הציונית שהתקיימה בלונדון⁽³¹⁾ ואכן החברה שלחה לוועידה זו את רבי יעקב פרידמן מהוטיאטין ורבי שלמה חיים מסאדיגורא. שניהם השתתפו בדיוני הוועידה.

(25) הרב משה רייך, חברת ישוב ארץ ישראל, ספר הציונות הדתית ח"א ירושלים תשל"ז, ע' 508.

(26) שם, עמוד 510.

(27) לאחר מכן מראשי המזרחי. עלה לארץ. נפטר בירושלים.

(28) חלוץ הציונות בגאליציה (1870-1919).

(29) מנהיג ציוני אוסטריה (1879-1944) ציר הפרלמנט וממקימי מפלגת המדינה.

(30) לודוויג יום טוב באטר, מראשי ההסתדרות הציונית באוסטריה. נולד ב-1886. עלה לארץ ומת בתל אביב.

(31) הוועידה העולמית התקיימה בלונדון בשנת 1920 והיא הוועידה שבין הקונגרס ה-11 לקונגרס ה-12.

בישיבת ועד החברה מיום ח' בסיון נקבעה תכנית היסוד של החברה שעקרונותיה הם: החברה פועלת עם ארגונים שונים, ובמיוחד עם ההסתדרות הציונית כדי לכונן בארץ ישראל "ישוב יהודי בריא ומבוסס כראוי, עומד ברשות עצמו ולהניח שם דירת קבע בטוחה לעם ישראל"⁽³²⁾.

המטרה השניה היא לשתול בארץ ישראל את "מסורת אבותינו, קדשי עמינו וקנינינו הרוחניים".

החברה קובעת שלאומיות בלא דת אינה מספיקה אבל גם "המכנים עצמם חרדים ומכחישים בלאומיותינו" איך יהדותם שלמה!

בעצם ימי המלחמה הגישה החברה בקשה לאישורה כאגודה, אשר מטרתה להושיב יהודים על הקרקע בארץ ישראל, שהיתה עדיין תחת שלטון תורכיה.

לאחר מספר חדשים אושרה החברה ומשרדיה הועברו מדירתו של רבי חיים מאיר יחיאל מדראהביטש לדירה יפה ומרווחת בוינה.

באספת העם הראשונה שקיימה החברה השתתפו כחמשת אלפים איש והשתתפו בה רבי שלמה פרידמן מסאדיגורא, פרופ' ד"ר צבי פרץ חיות⁽³³⁾ ואדולף שטאנד.

ברם, עם התפתחות עבודת החברה ודרישתם של צעיריה לעלות לארץ, היה צורך בארגון חזק יותר והנהלת החברה קבלה את הצעתו של רבי חיים

(32) התכנית נתפרסמה בהצפירה י"ז בניסן תרע"ח ומשם בספר המזרחי

ע' 121 וב"החסידות וציון" ע' רע"ז.

(33) רב וחוקר. כיהן כרבה הראשי של וינה ובניגוד לדאשי קהלה -

תמך בציונות. תרל"ו 1876 - תרפ"ז 1927.

מאיר יחיאל מדראהביטש⁽³⁴⁾ להתאחד עם המזרחי ומאז נקרא הארגון "המזרחי - ישוב ארץ ישראל". רבי יעקב יוסף טברסקי ורבי משה רייך יצאו לברלין כדי להפגש עם ד"ר אהרן בארט⁽³⁵⁾, פרופ' הרמן פיק⁽³⁶⁾ והרמן שטרק⁽³⁷⁾ וכדי לקבוע את פרטי המיזוג.

כתוצאה מן המיזוג שינה גם ארגון הצעירים של חברת ישוב ארץ ישראל את שמו ונקרא הסתדרות חלוצי המזרחי.

לאחר מספר שבועות התאחד גם "המזרחי - ישוב ארץ ישראל" עם סניף המזרחי בווינה⁽³⁸⁾.

---

(34) אהבתו לארץ ישראל של הדראהביטשי היתה מופלאה. כשנודעה ההחלטה של ועידת סאן-רמו, ביוני 1920, לאשר את המנדט הבריטי על ארץ ישראל, היה הדראהביטשי במקוה. מרוב התרגשות הוא פרץ בבכי ורצה לרוץ כשהוא יחף כדי לפרסם את הידיעה. בקושי עצרוהו. כשפורסמה הידיעה על אישור המועצה העליונה של מעצמות ההסכמה את הצהרת בלפור ביום 24 לפברואר 1920, בעתון הציוני הוינאי - "וינר מורגנצייטונג", רץ הדראהביטשי ורכש כמות של עתונים ויצא לרחוב טאבורשטראסה כשהוא זועק: יהודים! בשורה טובה, וכך צעד בצעדי ריקוד עד למשרד החברה של ישוב ארץ ישראל. משנכנס למשרד עלה על השולחן ופתח ברקידה נלהבת באמרו, בקול רועד מהתרגשות, מזל טוב! סוף סוף הודעה עשו על הברכות! - הרב משה רייך, במאמרו על החברה בתוך "החסידות וציון" ע' ר"ע-רפ"א.

(35) ברלין, ה' בניסן תר"ן 1890 - תל אביב, ג' בסיון תשי"ז 1957.

נשיא המזרחי בגרמניה, עלה לארץ והיה יו"ר הנהלת בנק לאומי לישראל.

(36) שידלברג, כ"ט בטבת תרל"ט 1879 - ירושלים ט"ו בתמוז תשי"ב 1952.

חבר המרכז העולמי של המזרחי.

(37) מראשי המזרחי בגרמניה, צייר בעל שם עולמי. ברלין, ד' באדר תרל"ו 1876 - חיפה ט"ו בשבט תש"ד 1944.

(38) הרב משה רייך במאמרו על חברת ישוב ארץ ישראל בתוך "החסידות וציון" ע' ר"ע-רפ"א.

חברה כזו של ישוב ארץ ישראל הוקמה גם בגרוס וורדיין, מחוגים

שונים שאליה הצטרפו "מרבית מהם לרצונם ומהם לתומם ארוחים" (7) המה לחברה זאת אשר על ארץ ישראל יסדה⁽³⁹⁾. לחברה זו הצטרף גם רבי משה צבי פוקס, רבה של גרוסוורדיין, תוך התנצלות "כי אחרי רואיו (!) אשר עשו פרצה בחזקה וקצרה ידו להשביטה ראה חובה לעצמו להיות בתוכם ולנהלה על מי אמנה כפי האפשרות"⁽⁴⁰⁾.

התקנות של חברת ישוב ארץ ישראל היו כדלהלן:

- (א) לתמוך בתמיכה חומרית ומוסרית לכל הבא להתישב בפאלעסטינע (ורבינו הגאב"ד הוסיף: "ולפעול בתמיכת הנ"ל שיחיו חיי דתות")
- (ב) לרבות ולהחזיק ער ביהודי המדינה ידיעות עצמו לאומית יהודית.
- (ג) לפעול אצל מייסדי מדינות (!) היהודים שיהיה הכל על דרך התורה והמסורה כגון שוחטים מקוואות וישיבות.
- (ד) לבא יותר להתכלית להתאחד עם חבורות שבמדינה וחץ למדינה שמגמתם ג"כ תכלית הזה בדעה הזאת.
- (ה) חבר יוכל להיות כל איש מישראל מבין י"ח ולמעלה ויש לו דעה לבחור, להבחר יכול כל מי שחיו הוא ע"פ דת המסורה.
- (ו) מחלוקת כי יהיה בחי החברה בשאלת דתות עד הביד"צ יבוא ודעתו תהיה נותנת המידה⁽⁴¹⁾.
- יש לציין שבתקופה זו היו רוב התושבים היהודיים בגרוסוורדיין לא חסידים ועל כן מובנת הצטרפות רוב בני הקהלה לחברה החדשה.
- כנגד החברה יצאה קבוצה של חסידים שמנתה ששים איש, בראשותו של רבי אברהם מאיר הכהן גלאנצער, תלמידו המובהק של רבי צבי אלימלך מבלאז'וב, שאף מינה את תלמידו זה כנציגו וכממלא מקומו באמריקה⁽⁴²⁾.

(39) רבי אברהם מאיר גלאנצער, אגס מיט ע' שס"ג (ניו יורק תשל"ה)

(40) אגס מיט ע' ש"ע.

(41) אגס מיט ע' שע"א.

(42) נפטר בניו יורק ט"ו באייר תרפ"ח 1928, מחברו של "אגס מיט" -

חידושי סוגיות ושו"ת.

אמון על תורת רבו שאמר, לדבריו, כי "אם גם אראה בכאן כל ישראל הולכים לאה"ק לא אלך אך ורק ביחד עם הגוא"צ האמיתי"⁽⁴³⁾, יצא רבי אברהם מאיר בחריפות כנגד החברה שכן יסודותיה הם יסודות הציונות הגרועה יותר "מכל תנועות הרעפארט" כי "ילבוש מעיל צבעים בתמונת מזרחים ובשם התורה ידגול". גם "אגודת החרדים" - הכוונה לאגודת ישראל - הוא "זאבי טרף באדרת כבשה תמימה". לשלשת אלה יאה השם חמ"ץ - חרדים, מזרחים, ציונים...

כל האגודות - מזרחי, אהבת ציון, ישוב א"י - "מקור מעין נרפש אחד הוא לכולם". כוונתם לפגוע באגודות האורתודוקסיות והרי מיסד חברת ישוב ארץ ישראל בווינען, הרב מדראהביטש⁽⁴⁴⁾, "שהתחיל בתמונת חרד ונתגלה ליושב בשוב עם הד"ר חיות"⁽⁴⁵⁾, הדפיס חיבור נגד פרידת הארטאדוקסיע והנערלאגען, ולא בסתר קילל את הארטה' עת שבתו בפעסט"⁽⁴⁶⁾. הקבוצה נקטה בתכסיס מחוכם ביותר⁽⁴⁷⁾, איך הם מתנגדים לשוב ארץ ישראל, אלא שברצונם להוסיף תקנות חדשות והם:

א) החברה ישוב א"י עומדת על כך ובסיס הארטהאדאקסיע בהמדינה וכל מה שתסכים הכנסיה בענין הזה עליה לקיים באין מחשיר.

ב) תמיכות הישוב יהיו רק בתנאי מפורש אם תהי' מקודם הידועה (!)

שהאפשרות לחיות חיי תורה ואמונה לא תוכל להסתכן בשום צד.

ג) תכלית הד'⁽⁴⁸⁾ יהי' רק ע"י אמצעים שיהי' נעלה מכל ספק שזאת החברה היא ג"כ עומדת על בסיס הזה בכל הענינים.

(43) אגם מים ע' כ"ז.

(44) הכוונה לרבי חיים מאיר יחיאל שפירא מדראהביטש, מיסד "ישוב ארץ ישראל".

(45) הכוונה לרבי צבי פרץ חיות - רבה של וינה.

(46) אגם מים ע' שס"ז.

(47) שהרי כבר אמר רבי אברהם מאיר גלאנציער שלא יעלו לארץ אלא עם "גואל צדק".

(48) הדברים.

ד) חבר יכול להיות רק אותו חבר שאינו חבר לחברה כזאת שאינה עומדת על בסיס הנ"ל או שמתנגדת בתכליתה לתכליתם הנ"ל.

ה) החברה עומדת בכל עניניה מעשיה והסכמותי' תחת צווי הביד"צ וגזירתם תתקיים בכל הענינים, וגם אם רק אחד מהחברה ירצה להגיש דברי החברה לפני הביד"צ לבקש דעתם ופקודתם יקום.

חברת ישוב ארץ ישראל סירבה לקבל את התנאים האמורים ועל כן החליטו אותם ששים איש, "הברכים אשר לא כרעו לבעל הזה" לרחק את החבורה ישוב ארץ ישראל (ההדגשה במקור) ולהקים חבורה עצמאית בשם "מגיני ארץ", אשר בין סעיפיה השונים, שעיקרם התאגדות אך מתוך חוגי האורטודוקסיה, גם הסעיף: "לבקש ולתמוך ישוב א"י, רק בתנאי מפורש ובאופן שיהיה ידיעה ודאית שאין זה יכול להזיק בשום צד, לא זה ולא על ידי זה, לא כאן ולא שם, לא עכשיו ולא אח"כ דעת התורה"ק ואמונתינו הטהורה, אשר עצת גדולי וצדיקי דורנו המפורסמים יהיו לנו בזה לעינים".

אגודה זו אף מכריזה: "ואשר יחפוץ באמת מצות ארץ הקדושה שלא תהיה ח"ו מצוה הבאה בעבירה ימצא מנוח בחברתינו" (49).

באותה שנה שנוסדה חברת ישוב ארץ ישראל בוינה, תרע"ח 1918 - נוסד בלבוב ארגון של נוער חסידי בשם "צעירי ישראל". אף מטרתיו דמו למטרות חברת ישוב ארץ ישראל וללא ספק הושפע ממנה, אלא שכווננו הוסווה מפחד החסידים. בין מייסדיו: הרב ראובן מרגליות, ד"ר שמעון פדרבוש, חנוך הורביץ, זאב וואווע אלטר, אהרן וינשטיין.

עקרונות הארגון שבתוך כרטיס החבר הם ציוניים מובהקים:

- א. להעמיד את ההכרה הלאומית של החברים ברוח התורה.
- ב. לעזור לחברים להשתלם בלימודים העבריים והכלליים.
- ג. להעמיד במרכז החיים את השאיפה לארץ ישראל ולחיים עבריים שם, ברוח הדת והמסורת

(49) כל הקטעים האמורים הם מהמכתב שנכתב לבין הדין בגרוסוורדיין,

בשנת תרע"ח, כדי שיתמוך באגודה החדשה ונתפרסמו בספר "אגם מים".

ד. להקנות את השפה העברית בתור שפתנו הלאומית ומפתח לכל תרבותנו ותורתנו - לכל החברים.

ה. להכיר את רוח התורה והיהדות למען לחיות על פיו ע"י התעמקות באוצרות הספרות העברית שבכל הדורות.

ו. להשתדל להשיג בשביל הצעירים החרדים שדה פעולה ואפשרות התפתחות לידיעות כלליות בשדה החינוך וכד'.

ז. לדאוג לטובת המוני העם לצרכיו ולזכויותיו, לחיות בתוך העם ולמען העם. לאחר שנה של פעילות מרובה נתפלג הארגון וחבריו התפזרו בין שלשה ארגונים שקמו: צעירי מזרחי, צעירי אגודת ישראל, מחזיק לומדי תורה⁽⁵⁰⁾. חברת ישוב ארץ ישראל הוקמה גם בהונגריה. מייסדה היה הרב ד"ר צבי קליין, רבה של איזנשטאט.

בשנת תרע"ט פרסם הרב קליין חוברת בשם "שלומים לרוב ציון" ובה הוא כותב את מצע התנועה ומטרותיה: "התנועה לישוב ארץ ישראל אינה יכולה להעצר. הדבר תלוי רק בזה, אם היא תתנהל בלעדנו וגם נגדינו, או אתנו ובעד עניינינו הקדושים. אל ישלך את עצמם המנהיגים האורטודוקסים ההססנים באשליה. אם לא ילכו עם התנועה, הם ישארו לבדם!"⁽⁵¹⁾ במקום אחר הוא מנמק: "אם נבוא לארץ ישראל בהמונים חרדים, אנו יכולים להעשות גורם חזק. ההסתדרות הציונית תצטרך להתחשב אתנו ואם לא נהיה שם, ברור שלא יתחשבו עם הצועקים מבחוץ. כלל ישראל מתחלץ לעבודת ארץ הקדושה. האם האורטודוקסיה ההונגרית תקבל על עצמה את התפקיד של פורש מהציבור?"⁽⁵²⁾

החברה הוציאה עתון משלה בשם "לידישעס ואכנבלאט" באותיות עבריות, ובלשון הגרמנית, בעריכתו של הרב ד"ר קליין והרב הורוויץ מהרמנשטאט שטרנסילוניה שהיה אז פליט בבודפשט.

(50) - יאב פישר. שידן, בסוד ישרים ועדה, פרק כ"ה, ע' ק"פ.

(51) שלומים לרוב ציון ע' 10.

(52) שם, ע' 24 וראה: שמואל הכהן וינגרטן, הסתדרויות מקבילו למזרחי, ספר המזרחי, ירושלים תש"י ע' 123.

סניפי החברה הוקמו בבודפשט, פרשבורג, איהל ועוד.

כנגד חברה זו יצא בשאף-קאף, רבי חיים אלעזר שפירא, האדמו"ר ממונקאטש, שהיה לנושא דגל המלחמה בכל רעיון של ישוב הארץ, מאיזה חוג שיהיה.

בקול קורא שהופיע, מטעמו, בשנת תרע"ט, בכותרת "אזהרה נחוצה", כשהמוטו הוא: "קול ברמה נשמע להעיר ולהזהיר מישוב א"י הגשמי והחומרי ומוכיח מהראשונים שככה וגם אם כל האומות יסכימו ליישבנה אין לשמוע להם עד ביאת הגואל".

וזה לשון קול הקורא: בעזה"י. למען האמת והתורה, בשם ה' אקרא. להסיר מכשול מקרב בית ישראל ולקיים והייתם נקיים מה' ומישראל. הן הגיענו קול עלה נידף של הישובסטען "חברת ישוב ארץ ישראל (כלומר מחריבי) כאשר כתבתי עליהם בקצרה בהקדמת הביולאנץ⁽⁵³⁾ ממעות רבי מאיר בעל הנס זכוללנו הנדפס כעת".

המונקטשאי תוקף בחריפות את החברה החדשה ואם כי הוא מדגיש שאין הוא מתכוון למייסדיה הנזכרים אלא ל"חברות בני הצעירים אשר נתהוו ונאספו על ידם ויקומו לצחק מכל אמונה בנסים ויריחו הנער בזקן". הוא מדמה את בני החברה החדשה למזרחי ועל כן אסורים גם הם. המונקאטשי מתקיף את עצם הישוב בארץ ישראל ולו גם החרדי ביותר ומכאן התנגדותו החריפה לאגודת ישראל שאף היא הכניסה את ישוב הארץ לתקוונה וכפי שמדגיש נאמן ביתו משה גאלדשטיין שריכז את כל דעות המתנגדים לישוב, בקובץ תיקון עולם⁽⁵⁴⁾: "אלה דברי הבליה, כתבי הקודש של גאוני וצדיקי וגדולי הדור אשר לא כרעו לבעל פעור⁽⁵⁵⁾ והצהרתו בארץ ישראל ולא בטחו בבן אדם שאין לו שום תשועה, בשום מפלגה של ציונים, מזרחיים או אגודיים".

(53) היינו הדו"ח הכספי של מעות רבי מאיר בעל הנס של כולל מונקאטש.

(54) מ. גאלדשטיין, ספר תיקון עולם, מונקאטש תרצ"ו ושוב חש"ד (ת"ש).

(55) בעל פעור-בלפור. כינוי זה היה אהוב על המונקאטשי - ראה גם: משה

גאלדשטיין, מסעות ירושלים, ירושלים תשכ"ג, ע' כ'.

ההתנגדות הנמרצת של המונקאטשי ורבים שהלכו אחריו וכן ההתפתחות המדינית - שמו קץ לפעולות החברה⁽⁵⁶⁾.

גם בפולין עוררה הצהרת בלפור התרגשות מרובה. רבי שמואל בורנשטיין, האדמו"ר מסוכאטשוב, בעל "שם משמואל" ובנו של רבי אברהם מסוכאטשוב, בעל "אבני נזר", שכבר לפני שלשים שנה נסע לארץ ישראל, כדי לרכוש קרקעות עבור החסידים, כינס את ה"עסקנים החרוצים" שבין חסידיו ואמר להם: "עד כה שלא ראינו אות הוכחה מהשמים שחפץ ה' בנו ואדרבא עוד פגשנו מכשולים על כל צעד בענין זה, על כן גם אנחנו לא דחקנו את השעה לעשות הכנות במדה מרובה בדבר ממשי לטובת הישוב של נחלתנו וארצנו הקדושה, אבל עתה שנתקיים בנו מ"ש(מה שכתוב) קול דודי דופק פתחי לי וגו' ונתן בלב ממלכות הארץ לבחור לנו את ארצנו הק' (דושה) וכמו שנמצא לקצת הראשונים ז"ל שכמו בבית שני נפקדו ישראל על ידי כורש מלך פרס שהעביר קול בכל מלכותו מי בכם בכל אלקיו ויעל... כך תהיה תחילת גאולה העתידה שהשי"ת יתן בלב ממלכות הארץ לבחור לנו את נחלתנו על כן חוב קדוש מוטל עלינו להתעורר גם כן ולהכין את לבבינו אליו יתברך שמו ולעשות גם אנחנו מצידנו כפי יכולתנו בחומר וברוח והגיעה העת לגשת אל המלאכה להרבות הישוב בארצנו הקדושה על פי רוח התורה והמצוה"⁽⁵⁷⁾.

אכן בהשפעתו היה חסידו המובהק - הרב מאיר צבי מאזור, לסגן הנשיא של חברת "בית ונחלה" שקנתה את אדמות בני ברק והוא שעודד את העולים ועמד לימינם⁽⁵⁸⁾.

בנו של רבי שמואל - רבי חנוך בורנשטיין, שלאחר השואה נתעטר

(56) הקהלות נתפלגו: קלויזנבורג, גרוסוורדיין, סטמר, קראלי - עברו לרומניה, פרשבורג, נייטרא, אונגוואר, מונקאטש - לצ'כסלובקיה.

בהונגריה - שלט "הטרטר הלבן" שהקפיא את הפעילות היהודית.

(57) צבי יהודה מאמלאק, אבבז הרועים, ח"א ע' ק"ו אות ר"ב.

(58) זכרונותי על בני ברק ח"א, ע' ע"ב.

בכתר אדמו"רות סוכאטשוב, עלה לארץ עם משפחתו בשנת תרפ"ה, בן גיסו של האדמו"ר - רבי שבתי בורנשטיין עלה לארץ בשנת תרפ"ה, עם משפחתו וכן באו חסידים אחרים של הבית הסוכטשובי.

עמדה חיובית לישוב הארץ, בפולין, נקט גם האדמו"ר רבי שאול ידידיה אלעזר טאוב ממודז'יץ⁽⁵⁹⁾.

כבר בשנת תרפ"ה ביקר האדמו"ר ממודז'יץ בארץ ולאחר מכן בשנים תרצ"ה ותרכ"ח. מאז ביקורו בארץ, ראה את עצמו כבן ארץ ישראל ושאף להתישב בה⁽⁶⁰⁾. את בנו בכורו, רבי שמואל אליהו, שלח להתישב בארץ. תורותיו מרבות לדבר בשבח הישוב בארץ ופרק מיוחד בספרו "אמרי שאול" מוקדש ל"עניני ארץ ישראל"⁽⁶¹⁾.

הרי כמה מתורותיו האופייניות, בשבח הישוב שבארץ:

"מצאנו ראינו אצל יעקב אבינו שלא סמך על הבטחת ה' "ושמרתיו בכל אשר תלך" - בראשית כ"ח ט"ו, כי אמר שמא יגרום החטא ומטעם זה פירשו בספרים, עשה השתדלות אצל עשו אחיו בשליחת מלאכים ודורונות. וכן בימי עזרא לא נעשה להם נס, כדרך שנעשה להם בימי יהושע, מפני שגרם החטא (כמבואר בברכות ד') טכאן אתה למד על דורות הללו, בעוונותינו הרבים, שלא לשבת בחיבוק ידיים ולסמוך על הנס בענין רכישת ארץ ישראל וישובה, כי כלום צדיקים אנחנו יותר מיעקב אבינו ודורו של עזראזצ"ל⁽⁶²⁾ "ורכישת ארץ ישראל צריכה להעשות על ידי שניהם, על ידי

(59) הושענה רבה תרמ"ז 1886 - ט"ז בכסלו תש"ח 1948. רבי שאול ידידיה

הוא בנו של רבי ישראל ממודז'יץ, שושלת חסידית שנתפרסמה בעיקר

בניגוניה - נפטר י"ג בסיון תרפ"א.

(60) נגינה וחסידות בבית קוזמיר ובנותיה ע' 200.

(61) אמרי שאול, תל אביב תש"ך, ע' קס"ט-קצ"ו. כך גם בחוברת מיוחדת

של תורתו שיצאה בורשה, כסלו תרח"ץ.

(62) אמרי שאול ע' קע"ב אות ז'

(63) שם, אות ט'.

אמונה וגם על ידי מעשה, כי ע"י שניהם יחד יכולים לעשות גדולות,
 "ויהי ידיו אמונה" - ע"י אמונה בצירוף הידיים! (63).

"טובה הארץ מאד מאד" - במדבר י"ד ז' - ... דהיינו, שהארץ
 טובה בעד אלה שמשפילים את עצמם ומוכנים לעבוד בכל עבודה שבשדה
 וגם בעד אלה שהם בעלי כיסים... (64).

"ואלה אשר התנדבו ברוחם ונפשם לעלות לארץ הקדושה, הרי הם
 בחינת בעלי-תשובה, הרוצים להסתפח בנחלת ה'... הוא המקום אשר בעלי-
 תשובה עומדים ואשר הרבה צדיקים לא זכו לזה" (65)
 "ראוי לדחוק את האתחלתא דגאולה, מפני שכל התחלה בין בחומר
 בין ברוח צריכה להיות מצד מעשה ידי אדם אף שהוא קשה. לכן עלינו
 להתאמץ ולהתגבר על כל המכשולים והמניעות העומדים לנגדנו בנוגע
 לארצנו הקדושה וישובה והלואי הלכנו בדרך זו מאז ומקדם וכבר היינו
 עכשו עומדים ומצפים לשמים על קץ וגמר הגאולה" (66).

"האומר ירושלים לא אמר כלום" - (נדרים י') יש לרמוז: העיקר הוא
 לעסוק בבנין ירושלים, אבל "האומר ירושלים", אם רוצה לצאת ידי
 חובתו, רק באומר ודברים, לספר מגדל חשיבות ירושלים ואינו עושה -
 לא אמר כלום וד"ל" (67).

"תפח עצמן של מחשבי קיצין" - סנהדרין צ"ז - מה שאמרו תפח עצמן
 של מחשבי קיצין, היינו אם רק מחשבין במחשבה בלבד, אבל אם עושין
 קיצין, במעשה, עוד יתברכו וד"ל" (68).

"מצות ישוב ארץ ישראל לא גרע משאר מצוות מעשיות כמו הנחת
 תפילין וכיוצא בו. היעלה על הדעת לצאת בכורונות התפילין אפילו עם
 כורונות האר"י ז"ל בלי קשירת תפילין על זרועו ועל ראשו. כן הוא הדבר

(64) שם ע' קע"ט אות כ"ב

(65) שם ע' קפ"ה אות ל"ז.

(66) אמרי שאול ע' קפ"ז אות מ"ה.

(67) שם, ע' קפ"ט אות ג"ב

(68) שם ע' ק"ץ אות נ"ה

הזה, אנו מחוייבים בכלל ובפרט לעשות ולקיים ולשתדל בישיבת הארץ ורכישתה בכל אשר לאל ידינו" (69).

"כל אחד מישראל העולה לארץ ישראל, הוא חלק מביאת המשיח וזהו עקבתא דמשיחא - במה שהולכים כמעשי המשיח וכענין לכו נא בעקבי הצאן וזהו בעקבי הצאן..." (70).

ק... ובאמת השגת ארץ ישראל בדרך הטבע הוא הנס הכי גדול" (71).

גם רבי יעקב טאוב מיאבולונה (72), קרובו של רבי שאול ידידיה

אלעזר ממרדכי' יץ התבטא: מעדיף אני להיות פועל פשוט בארץ ישראל מלהיות רבי של חסידים בגולה (73).

בולטת במיוחד ההתעוררות לישוב הארץ שחלה בחצר החסידית "גור"

שבראשה עמד רבי אברהם מרדכי אלטר (74) ואלפים רבים של חסידים חסו

בצילה. רבי אברהם מרדכי היה מנהיג בחסד וידע להרחיב את השפעתה של

חסידות זו שירשה מאביו - רבי יהודה אריה ליב מגור בעל "שפת אמת" (75).

מייסד השושלת היה רבי יצחק מאיר אלטר מגור בעל חידושי הרי"ם (76).

(69) שם, ע' קצ"ד אות ס'

(70) שם, אות ס"ח

(71) שם ע' קצ"ו אות ע"ה

(72) תרכ"א 1861 - ז' באב תר"פ 1920, בן רבי דוד צבי מנישטאט

(ו' בחשוון תרמ"ג 1882) בנו - הקים את כפר חסידים - ראה להלן.

(73) נגינה וחסידות בבית קוזמיר ובנותיה ע' 159.

(74) גור, תרכ"ו 1866 - ירושלים, חג השבועות תש"ח 1948.

(75) ורשה, תר"ז 1847 - גור, ה' בשבט תרס"ה 1905. הוא ירש את

האדמו"רות מרבי נחור הניך מאלכסנדר - תקנ"ח 1798 - י"ט אדר שני

תר"ל 1870 שירשה מהרי"ם מגור.

(76) ורשה, תקנ"ט 1799 - כ"ג באדר תרכ"ו 1866.

חסידות זו שמיצגה כלפי חוץ היה רבי יצחק מאיר לויין, נכדו של בעל "שפת אמת" וחתנו של רבי אברהם מרדכי מגור, ראתה בהצהרת בלפור "רמז מאת ההשגחה העליונה לפקוד את ארצנו הקדושה" (77).

רבי אברהם מרדכי היה חובב ארץ ישראל מובהק. בביקורו האחרון בארץ לא חגג "יום טוב שני של גלויות" שהרי כבר איש ארץ ישראל הוא. אף על פי כן עיין את המזרחי שהשקפותיו בענין עצם ישוב הארץ היו קרובים להשקפותיו (78) בשל השקפותיו החיוביות בענין ישוב הארץ שאותם הכניס גם לקו המדיני של אגודת ישראל אבל מרדיפותיהם של מתנגדי הקו הארץ הישראלי החיובי ובמיוחד מהאדמו"רים מליבאוויטש ומונקאטש שיצאו נגדו בשצף-קצף (79).

את עמדתו החיובית לרעיון ישוב הארץ ביטא רבי אברהם מרדכי באגרתו המפורסמת, משנת תרפ"א, שנכתבה לאחר ביקורו הראשון בארץ ישראל. לאחר משפטים הקשורים בעניני משפחה שלא נתפרסמו, פותח רבי אברהם מרדכי בעניני הישוב... "עתה הנני להודיעכם את השקפתי בעניני אה"ק".

---

(77) קול ישראל, בטאון אגודת ישראל בירושלים, ט"ז בכסלו תרצ"ג.

חרדי ירושלים מחו על הכרזתו זו של הרי"ם לויין - "תיקון עולם" ע' פ"ה.

(78) את אי נסיעתו של הרא"מ מגור לאמריקה הוא נימק בעובדה ש"במדינה

ההיא כמעט כל הרבנים הם מזרחיים ואם לבוא שמה ומבלי התחברות עם

רבניה לא ייתכן בשום אופן - אוסף מכתבים ודברים מאדמו"ר מגור

ע' מ"ח-נ'.

(79) ראה באריכות בפרק "החסידות וההתעוררות הלאומית" בחלק הדן

באגודת ישראל. על חיבתו העמוקה של רבי אברהם מרדכי לארץ

ישראל ראה גם א"י ברומברג, מגדולי התורה והחסידות, כ"ב

(רא"מ מגור) ירושלים תשכ"ו, ע' קל"א.

לאחר שהוא מוסר על רשמי ביקורו הוא קובע: "ומי אשר חננו השי"ת בהון יוכל בלי שום ספק למצוא שמה פרנסתו במנוחה שלמה ולשמור היהדות כראוי באין מעצור, אולם גם אלו שאין יכולים ואין חפצים להשתקע באה"ק, דעתי - בכדי לעזור לאחיהם בני ישראל החרדים להתישב שמה - יפרישו כל אחד מהונו סכום מסויים ולקנות שם חבל נחלה, והוא נושא פירות גם בעולם הזה".

כדי לשמש דוגמא אישית מודיע רבי אברהם מרדכי שהוא בעצמו הקים חברת מניות שקנתה ביפו "חלקת אדמה העשרים אלף אמה לבנות שמה בנינים וחנויות ובמשך שנה יגמרו הבנינים" הוא קובע שיש לפעול למען ישוב הארץ גם בתנאי המקום והשעה הנוכחיים ו"לכן גם עתה צריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז כי ברבובי העולים החרדים לארץ ישראל תתגדל השפעתם שמה וזה יגרום שמירת קדושת הארץ".

ביודעו את החששות מפני הארץ הבלתי נודעת הוא קובע שהערבים נוהגים בכבוד כלפי היהודים "כמעט בכל מקום עוברי, פנו הדרך ביראת הכבוד, הלואי שנזכה שתהי' מקצת מזה בכל המדינות בין תושבי הארץ. השקפתי שנוכל להעמיד היחס אתם ולשבת שם בהשקט ובטחה".

בסיום המכתב שבהמשכו הוא דן בעניני אגודת ישראל שבירושלים ובפגישותיו עם הרב קוק ורבני ירושלים, הוא חוזר לענין הישוב בארץ: "יכולים גם עתה להנות מטובה, הן בעלי בתים, הן פרושים, והן חסידים, הן בעלי מדרגה וכו' אולם לבל לנסוע בחפזון (בפרט אחרי שנשמע שסגרו לעת עתה את הגבולות) אך בישוב הדעת ובהסדר ולהודע מקודם איך יתפרנס שמה וכמה כסף נדרש, בכל בפרטות, כי אני כתבתי רק בכלל כפי ששמעתי וראיתי".

האגרת עשתה רושם עצום בכל פולין⁽⁸⁰⁾ ועל השפעתה יעידו דברי אחד האברכים של צעירי אגודת ישראל: "בצדק גמור ובבטחה, נוכל לאמור: האדמו"ר מגור פנה את הדרך, סלה את המסלה העולה בית אל; הוא חרש את תלם המענה הראשון בשדה העבודה של אגודת ישראל בארץ ישראל; כברת האדמה שלקחו, הוא ושותפיו, בארץ, הוא ירית אבן פנתו של הבנין הנהדר והנשגב... הוא גרעין הזריעה הראשונה שנזרע וקלט בידים טהורות ופוריות, לעשות ענף ולשאת פרי קודש של תנועה חזקה לבוא ולהשתתף בבנין הארץ"⁽⁸¹⁾.

עמדתו של רבי אברהם מרדכי מגור הניבה פירות. זו היתה החסידות היחידה שרבים מחסידיה עלו לארץ והתישבו בערים הגדולות ירושלים, תל אביב וחלפה ועסקו בכל ענפי המסחר והתעשייה שבארץ ישראל. לרבי יצחק גרשטנקורץ, שנתקל באיבה בבואו להקים את בני ברק, אמר רבי אברהם מרדכי, בשנת תרפ"א: "כל מה שהיהודים עושים לטובת ישוב הארץ, יש לסייע בידם. אם יבואו אלי חסידים מאנשי שלומי להמלך בי, אם להרשם אצלך כחברי האגודה, אומר להם: הן... חזק ואמץ ואל תפול ברוחך, פעל ועשה והמקום יצליח בדרכך!"⁽⁸²⁾.

---

(80) האגרת נדפסה לראשונה בדגלנו, בטאון צעירי אגודת ישראל, ורשה תרפ"א ומאז חזרה ונדפסה פעמים רבות - "אוסף מכתבים של אדמו"ר מגור" - ורשה תרצ"ז ע' ס"א (מהדורה חדשה: ירושלים תשכ"ז ע' ע"ו), מגדולי התורה והחסידות, כ"ב, ע' קט"ו ועוד ועוד. ראוי לציון מהדורת כ"ס מוקטנת שיצאה בלודז לפני המהדורה השניה של מהדורת הכ"ס - לודז תרפ"ה.

(81) דגלנו, תרפ"א, חוברת ט' ע' קנ"ט, ראה בענין זה: נ. שמן, דאס געזאנג פון חסידות, בואנוס איירס תשי"ט ע' 126; ז' זהר, אגודת ישראל בתוך אנציקלופדיה של גלויות, ורשה, ח"ב ע' 260.

(82) זכרונותי על בני ברק ע' נ"ב.

במכתבו אל הרי"מ לויזן אומר רבי אברהם מרדכי: "כאשר שמעתי
תתחדש עניני עבודה האגודות שא"י⁽⁸³⁾ ויש לזכור להעלות ירושלים ער"ש⁽⁸⁴⁾
ולהתעניין בענין "בית ונחלה" שעובד הר"י גרשטנקורן וכאשר אין בו
תערובת זמורת זר מהיושר להחזיק ולסייעהו ותדרוש שלומי עבודו עם
ברכת תחזקנה ידיך"⁽⁸⁵⁾.

בין מתיישבי בני ברק היו רבים מחסידי גור.
לימין הקבוצה שייסדה את בני ברק עמד גם האדמו"ר רבי אהרן מנחם
מנדל גוטרמן מראדזימין⁽⁸⁶⁾.

רבי אהרן מנדל הוכתר כנשיא הכבוד של האגודה ודרש שכל ישיבותיה
יתקיימו בביתו. לימים נתקרה התלהבותו של רבי אהרן מנדל מקבוצה זו
שכן לדעתו על הישוב לקום ליד ירושלים, חברון, צפת וטבריה ואילו
הקבוצה רצתה באדמות סמוכות לתל אביב⁽⁸⁷⁾.

גם רבי שמואל צבי מאלכסנדר⁽⁸⁸⁾, שמספר חסידיו נאמד באלפים ונחשב
לאדמו"ר בעל קהל החסידים הגדול ביותר בפולין, לאחר האדמו"ר מגור,
תמך בקבוצה זו, אף כי בתחילה התפלא על יוזמתה של הקבוצה ושאל את
מייסדה, רבי יצחק גרשטנקורן: "כלום חסר אתה תורה ויראת שמים בפולין
שאתה הולך לנוע ארצה ישראל?" רבי שמואל צבי הצטרף לחברה וראה בכך

(83) שלומי אמוני ישראל - שמה הראשון של אגודת ישראל בפולין.

(84) על ראש שמחתנו

(85) זכרונותי על בני ברק ע' נ"ד.

(86) י"ח אלול תר"ך 1860 - ט' אלול תרצ"ד 1934, בן האדמו"ר רבי שלמה

גוטרמן - ט"ו בשבט תרס"ג, בן מייסד השושלת רבי יעקב אריה

מראדזימין (תקנ"ב 1792 - י"ח בתמוז תרל"ג 1873).

(87) זכרונותי על בני ברק ע' נ"ח-ס'. רבי אהרן מנדל קיבל את הקבוצה

בביתו כשהוא לבוש בגדי שבת. מנורת השבת הודלקה על כל נרותיה וכך

הצטרף למייסדים כשהוא תורם 65 אלף מרק.

(88) נפטר ער"ח חשוון תרפ"ד 1923.

אירוע חגיגי המחייב שתת "לחיים", כיבוד ודברי תרגימא⁽⁸⁹⁾.

בין האדמו"רים שתמכו במייסדי בני ברק היו רבי יצחק זליג

מורגנשטרן מסוקולוב-קוצק⁽⁹⁰⁾, רבי מנחם מנדל לנדא מסטריקוב⁽⁹¹⁾,

רבי קלונימוס קלמן שפירא מפיעסצנה⁽⁹²⁾.

גם ליוזמה זו שכולה חסידית, לא הסכימו כל האדמו"רים. רבי

שמעון קאליש מסקרנוויץ⁽⁹³⁾ שחסידו המובהק ר' יצחק גרשטנקורן עמד בראש

מייסדי בני ברק, קרא לחסידו והזהירו מפני הכשלון - "מפני מה אתה

מתחייב בנפשך? אתה הולך ומחבל עצמך בידיים ממש"⁽⁹⁴⁾.

חסיד סקרנוויץ פירשו את דבריו של רבם כהתנגדות לשוב בארץ

ולא רק כאזהרה ידידותית והם אף ביקשו שר' יצחק גרשטנקורן יחדל

מנסיעותיו לארץ אולם לעדותו של ר' יצחק הרי הרבי הביע את שמחתו

הגדולה לאחר שהוקם הישוב⁽⁹⁵⁾.

בשנה זו, תרפ"א, נתארגנה גם החברה "אדמת ישראל" שבראשה עמד רבי

יצחק צבי טאוב⁽⁹⁶⁾. לחברה זו הצטרפו גם אישים לא חסידיים. בשנת תרפ"ב

הקים רבי יצחק צבי חברה נוספת "למען צפת" שקנתה אדמות על הר כנען⁽⁹⁷⁾.

גם אחיו של רבי יצחק - רבי יעקב דוד טאוב⁽⁹⁸⁾ הקים בשנת תרפ"ה,

חברה בשם "הבונה" לשם הקמת כפר בארץ ישראל עבור חסידי מודז'ץ⁽⁹⁹⁾.

(89) זכרונותי על בני ברק ע' ס"ד. ראה גם: יהודה לייבוש מקובר,

תפארת רבותינו מאלכסנדר, בני ברק תשכ"ו, ע' קנ"ז.

(90) תרכ"ז 1867-ג' בחשוון ת"ש 1939.

(91) נפטר י"ט. בשבט תרצ"ז 1937.

(92) ט"ו באייר תרמ"ט 1889 - נספה ד' בחשוון תש"ד 1943.

(93) י' בניסן תרי"ז 1857 - כ' בתשרי תרפ"ז 1926.

(94) זכרונותי על בני ברק ע' ד"א.

(95) שם ע' י"ב.

(96) מפולין יצא לבראזיל ומשם לארה"ב. נפטר בניו יורק

(97) נציגה וחסידות בבית קוזמיר ובנותיה. ירושלים תשי"ב, ע' 166.

(98) אוד' רוב תרל"ח 1878-ורשה תרפ"ז 1927.

(99) נגינה וחסידות בבית קוזמיר ובנותיה ע 166.

קבוצות נוספות של חסידים התארגנו בהשפעתו של רב ישעיהו שפירא⁽¹⁰⁰⁾, בנו הצעיר של רבי אלימלך מגרודז' יסק⁽¹⁰¹⁾ מהגזע של בית קוז'ניץ. הקבוצה הראשונה היתה של חסידי יאבלונה שבראשה עמד רבי יחזקאל טויב מיאבלונה - דמות טראגית מבחינתה של החסידות⁽¹⁰²⁾. הוא היה בנו של רבי יעקב טויב מיאבלונה שעל שושלתו כבר עמדנו. על שמו נקראה הקבוצה בשם "נחלת יעקב".

נציגי הקבוצה עלו לארץ בשנת תרפ"ד, 1924, כדי לבדוק את האדמה שהוצעה להם ובאדר תרפ"ה עלה הרבי מיאבלונה, עם י"ב בתי אב, על האדמה שנרכשה עבורם¹⁰³.

הקבוצה השניה היתה של רבי ישראל אליעזר הופשטין מקוז'ניץ⁽¹⁰⁴⁾ והיא נקראה על שם דאש שושלת זו, רבי ישראל מקוז'ניץ, בשם "עבודת ישראל", שהוא גם שם ספרו החשוב של רבי ישראל⁽¹⁰⁵⁾. קבוצה זו עלתה לארץ בי"ז אלול תרפ"ד⁽¹⁰⁶⁾. קבוצה שלישית, אף היא של חסידי קוז'ניץ, נתארגנה ובאה בעקבות קודמותיה.

שתי קבוצות אלה הקימו את הישוב שנקרא לאחר מכן בשם כפר חסידים והקבוצה השלישית הקימה את כפר אתא - היא קרית אתא כיום.

(100) י"א בשבט תרנ"א 1891 - ה' בסיון תש"ה 1945.

(101) תקפ"ד 1824 - א' בניסן תרנ"ב 1892.

(102) שכן לאחר כשלונות במושב שהקים עזב את המושב, יצא לארה"ב ושם עזב את אדמו"רותו וגם את חסידותו.

(103) תיאור עליית הקבוצה והתיישבותה - ראה ש' דניאל, עליית החסידים של ר' יחזקאל הצדיק מיאבלונה, בתוך "נגינה וחסידות בבית קוזמיר ובנותיה" ע' 158.

(104) נפטר ב' באלול תשכ"ו 1966.

(105) תצ"ו 1736 - י"ד בתשרי תקע"ה 1814.

(106) ספר קוז'ניץ, תל אביב תש"ל, ע' 124, ע' 478. מסופר ש"קהל רב מסביבות קוז'ניץ נהר לקוז'ניץ ומהלכיה רבת עם התנהלה תוך שירה וזמרה לרכבת ומעליו נפנף הדגל הכחול לבן".

דברי אהדה לרעיון ההתשובות בארץ השמיים גם רבי מאיר יחיאל הולשטוק

מאוסטרובצה, שייסד שושלת עצמאית משלו ונתפרסם כצדיק שהתענה ארבעים שנה⁽¹⁰⁷⁾. בהסכמתו לספר "גאולת הארץ" של אברהם יעלין - פיעטריקוב תרפ"ח, שהוא ספר נלהב לרעיון הישוב, כתוב ש"הספר טוב וישר ויהיה לתועלת"⁽¹⁰⁸⁾. רבי מאיר יחיאל שאל את הרבי מגור שאלה בקשר להתחברות עם חופשים בקשר להתשובות בארץ⁽¹⁰⁹⁾.

יש לציין כי בין תומכי הישוב היה גם רבי ישראל פרידמן מטשורטקוב, שדעתו נטתה מתמיד לענין זה. לדעתו תפקידה של אגודת ישראל: "לעבוד עבודת הקודש בארצנו, לשכלל בנינה אשר לשמה ולזכרה תאוות נפשינו... לייסד ישיבה גדולה וגם ת"ת בארה"ק תרוב"א, לעבוד עבודה בשדה ובכרם, לייסד בתי מלאכה וחרושת ביתית בארה"ק"⁽¹¹⁰⁾.

הצהרת בלפור גרמה גם להתעוררות מחודשת להקמת אחדות בין כל הגורמים הדתיים בפולין, בקשר לפעולות למען ארץ ישראל. כותב על כך רבי יחזקאל ליפשיץ, הרב מקאליש⁽¹¹¹⁾: "כל זמן שהיתה ארץ ישראל מוחזקת עדיין בידי התוגר וההשתדלויות הפוליטיות של הציונים כהררים התלויים בשערה, עד שהיתה להם העבודה שבפנים (עבודת הקולטורה שבגולה) לעיקר, ועבודת החוץ רק טפלה לה, אז היה מקום לפירוד הדעות

(107) תרי"א 1851 - י"ט באדר תרפ"ח 1928.

(108) אברהם יעלין, סופר חסידי ידוע שכתב כמה ספרי לקט חסידיים. עליו:

אריה אלברט בשערים כ"ג בחשוון תשל"ח.

(109) אוסף מכתבים ודברים מהרבי מגור ע' מ"ח. השאלה מתייחסת בקשר לקניית

קרקע מחברת הכשרת הישוב, השאלה והתשובה, בצילום כתב היד, נדפסה

ב"נחליאל" - מאסף לתודעה תורתית ולספרות חרדית, שבט תשכ"ה, ע' 88.

(110) מחזיקי הדת ירושלים, כ' בטבת תרפ"א.

(111) פלונגיאן, תרכ"ב 1862 - י"ג באדר א' תרצ"ב 1932.

בינתינו. עכשיו - לפני דעתי - בטלה מחלוקת... והידידים אנו לעבוד שכם אחד עם כל אחינו השואפים אל גאולת ישראל וביחוד עם ה"מזרחיים", אשר טרף טרף הלא אחינו הם בדעה, וזוכה ה' ותורתו דרכם גם המה" (112).

לקריאתו של רבי יחזקאל ליפשיץ הצטרפו רבנים חסידיים כרבי מנחם מנדל. הדגם לנדא מזאוריץ, רבי דוד סילמן מגוסטנין, רבי שלמה יהודה לייב מזגעירש ואחרים (113). כנגד הקריאה יצא רב חסידי אחר, רבי יצחק יהודה בקוטנא, משום שאחוד עם אגודת ישראל בלתי אפשרי "כל זמן שתשלוט באגודת האורתודוקסים הרוח של "התורה ויראה טרעגער מאשכנז שנטעו אותה פה - בפולין - בכה" (114).

ללא ספק השפיעה ההתעוררות שלאחר "הצהרת בלפור" על הכנסת החלטה חיצונית ביחס להתישבות בארץ, בהחלטות של הארגון "אחדות ישראל", שנוסד בשנת תרע"ז ברוסיה ע"י הרב שלמה הכהן אהרנסון רבה של קיוב ולאחר מכן רבה של תל אביב (115).

בועידת הארגון שהשתתפו בה כ-300 איש מכל רחבי רוסיה הוחלט "היחס לארץ ישראל מביע את אהבתנו הנאמנה למקומות הכי קדושים שלנו והוא מבטא את געגועינו זה אלפים שנה למולדתנו העתיקה ההיסטורית, עם הרצון לתמוך בפועל בשאיפות חידוש דתניים לאומיים בלתי תלויים בארץ ישראל, יחד עם אמונה חזקה לגאולתנו הסופית" (116).

כשהתמזג הארגון "אחדות ישראל" עם שני ארגונים דומים לו ברוסיה "מסורת וחירות" ו"נצח ישראל" - בשם הכולל "אחדות", הוכנסה גם בארגון המאוחד החלטה חיצונית בקשר לשוב.

בהחלטות הועידה משנת תרע"ח נאמר כי הארגון יעסוק "בהחזקת היושבים

(112) המדרחם, גליון 1 מיום ט"ו תשרי תרע"ט, ע' 11

(113) המדרחם, גליון 3, מיום ו' באדר תרע"ט.

(114) שם, במאמר ראשי, גליון מס' 2 מיום כ"ב בטבת תרע"ט.

(115) הרב יהודה לייב גרדיבארט, ספר זכרון, ע' 102

(116) ששאל הכותב דובגרט, הסתדרויות מקבילות להמזרחי, ספר המזרחי ע' 130.

בני ה' בעיר הקודש ירושלים ובשאר ערי הקודש מיסוד קופת רמב"ן, אבל גם לעסוק בהתיישבות בארץ, בבנין בתים, נטיעה וזריעה וכל ענפי תעשיה" (117).
 בועד הארגון נכנסו שני רבנים חב"דיים מובהקים והם הרב שלמה הכהן אהרנסון והרב שלמה יוסף זוין.

כנגד ההחלטות החיוביות למען הישוב, נלחמו חסידי מקרוב ובוואן שקראו להם "התזיסים הציוניים" ובמיוחד הצטיינה במלחמה זו משפחת הורנשטיין, מחסידי בואן, שהצטיינו בעשירותם ובחסידותם. משפחה זו השתדכה בגדולי האסמו"רים שברוסיה (118).

---

(117) א"א פרידמן, ספר הזכרונות, ע' 381.

(118) שם ע' 382. פרידמן מתאר את המאבק על ההחלטה וקבלת הניסוח של הרב אהרנסון.

ו'. החסידות ותנועת המזרחי

בקונגרס הציוני הראשון, כבר החלו צירים חרדים להתעניין בעמדת הציונות

כלפי הדת והמסורת. בקונגרס הציוני השני - בשנת תרנ"ח 1898 - החל המאבק

הראשון של שומרי המסורת. הועלתה שאלת הצינוך ובתי הספר - שאלת

ה"קולטורה" - והרבנים נלחמו כנגד ההצעה להקים בתי ספר מיוחדים

ומשוכללים. טענת הרבנים היתה שאין שאלת הצינוך מענינה של התנועה הציונית.

הקונגרס הציוני החמישי שהתקיים בבאזל ב-25-30 לדצמבר 1901, התיר

את התארגנות הסיעתית - "פראקציות" ו"פדראציות" כפי שהן נקראו. במסגרת

זו התארגנו הציונים החרדים והציונים המדיניים שהתנגדו להכנסת

ה"קולטורה" לפעילות התנועה הציונית. הראשונים משום שחרדו לחינוך החרדי

והשניים משום שסברו שעל התנועה הציונית לפעול בענינים מדיניים וכלכליים

ולא בענינים רוחניים.

בימים כ"ה-כ"ו באדר ראשון תרס"ב 1902, התאספה בוילנה קבוצה של

רבנים ועסקנים דתיים ואתם באי כח של הציונים המדיניים שהתנגדו להחלטה

החיובית שנתקבלה בשאלת ה"קולטורה" בקונגרס הציוני החמישי, עקב האוב-

סטרוקציות של הסיעה הדמוקרטית. באספה זו שהשתתפו בה 24 רבנים וכ-50

עסקנים הוחלט להקים מפלגה בשם המזרחי - דהיינו המרכז הרוחני, אותו

שם שנתן רבי שמואל מוהליבר לקבוצה בעלת תוכן דומה בביאליסטוק⁽¹⁾.

ההתארגנות היתה מהירה ובוועידת ציוני רוסיה שהתקיימה במינסק -

ח' באלול תרס"ב 1902 - כבר הופיעו החרדים "לא כשבליים בודדות במועדן

ופזורות זה בכה וזה בכה, כי אם כמפלגה שלמה ומאוחדת"⁽²⁾.

(1) יצחק ניסנבוים, עלי חלדי, ע' 178. רכוז החומר הביבליוגרפי בנושא

זה אצל ד"ר ישראל קלוזדנר, במאמרו בראשית יסוד המזרחי, ספר

הציונות הדתית ח"א ע' 346.

(2) מתוך דברי הרב יצחק יעקב ריינס בחוזר החמשי של המזרחי - עיין:

הרב יהודה ליב מימון, תולדות המזרחי והתפתחותו בספר המזרחי

ע' ק"ד.

הועידה השניה של המזרחי התקיימה בלידא בימים כ"ז-כ"ט באדר תרס"ג 1903, והוחלט על הוצאת עתון בשם "המזרח" שאכן הופיע בקראקא בשנים תרס"ג-תרס"ד.

שנה זו, תרס"ג 1903, כבר הביאה בעקבותיה שני משברים בתנועה. האחד בשל הסכמתו של המזרחי להכנסת העבודה התרבותית לתחום העבודה הציונית "לפי רוח החרדים וטעמם"⁽³⁾. אז עזבה את התנועה קבוצה נכבדה של חברים ובעיקר חברים מגרמניה. המשבר השני היה בשל הסכמת המזרחי להצעת אוגנדה בקונגרס הציוני הששי שהתקיים בבאזל בימים ל' באב - ה' באלול תרס"ג (23-28.8.1903)⁽⁴⁾.

בימים ה' באלול - ח' באלול תרס"ה 1905, התקיימה הועידה העולמית של המזרחי בפרשבורג, שבה השתתפו 110 צירים מכל רחבי העולם. בשנה זו נפתחה הישיבה בלידא, שהיתה בעלת צביון מיוחד, בראשותו של הרב יצחק יעקב ריינס, שעמד גם בראש המזרחי.

עם התארגנותו של המזרחי והערכותו לקראת הועידה העולמית בפרשבורג ניסו כמה מרבני הדור לארגן חרם כנגד קיום הועידה. הרב יהודה ליב הכהן מימון שהשתתף בוועידה זו באופן פעיל מספר שאלמו"רי החסידות סירבו להצטרף לחרם הזה מלבד אדמו"ר אחר שאין הרב מימון מזכירו "מפני כבודו"⁽⁵⁾.

כוונתו של הרב מימון היא לקובץ המכתבים החריפים כנגד המזרחי, שנכתבו כתשובה לפנייתו של הרב דב אריה ריטטער מאמסטרדם לרבני דורו,

(3) שם ע' ק"ט.

(4) א' רובינשטיין, המזרחי בפולין בוועידתו הראשונה, ספר הציונות הדתית, ח"ב, ע' 537.

(5) היינו הרב מימון, לשיטתו, רואה בזיון לצדיק שהתנגד למזרחי ועל כן אין הוא מזכירו. מענינת הנמקתו של הרב מימון, שלא עמדה במבחן: "החסידות האמיתית שהיא מטבעה רכה, שמטבעה אינה טפשית ואף אינה אכזרית ושהיא רגילה תמיד לצרף מידת הרחמים למידת הדין, היא שהשפיעה על אדמו"ריה שלא יחיו שותפים לאותה כנופיה"-ספר המזרחי, עמוד קל"ז.

שבה הוא מדגיש את הסכנה הגדולה מהמזרחי⁽⁶⁾.

אכן, אין מכתבים של אדמו"רים חסידיים בקובץ זה. כותבי

המכתבים הם בעיקר רבני הונגריה כמו רבי ישעיהו זילברשטין מוואיצען⁽⁷⁾,

רבי שמחה בונים סופר מפרשבורג⁽⁸⁾, רבי עמרם בלום מב' אויפאלו⁽⁹⁾,

רבי יהודה גרינוולד מסטמאר⁽¹⁰⁾. מרבני הדור המפורסמים בולט רבו חיים

סולוביצ'יק מבריסק⁽¹¹⁾.

האדמו"רים המופיעים בקובץ מסתפקים בהסכמה לדברי האחרים ואין

הם יוצאים חוצץ כנגד התנועה החדשה, כפי שהסריגילים לעשות כנגד כל

תופעה שלא נראתה להם וכפי שגם עשו לאחר מכן כנגד הציונות והמזרחי.

בין האדמו"רים: רבי יחזקאל פאנעט מדעש⁽¹²⁾, רבי משה דוד טיטלבוים

מלאפאש⁽¹³⁾, רבי חיים צבי טיטלבוים מסיגעט⁽¹⁴⁾.

אפילו הקנאי הגדול רבי צבי הירש ממונקאטש⁽¹⁵⁾ מסתפק ב"הנני

מסכים לחתום ידי לה' באזהרה אשר תפוצו בישראל".

האדמו"ר רבי יוסף מאיר ויס מספינקא⁽¹⁶⁾ אינו מזכיר את שם המזרחי

בכלל והוא אומר: "סורו נא מעל אהלי הציוניסטען ואל תגעו בקשרם פן

תספו בכל חטאתם.

(6) המכתבים נדפסו בהפלט משנת תרע"ה ע' 58-64.

(7) ירושלים תרי"ט 1859 - וואיטצען כ"ה בתמוז תר"ץ 1930.

(8) בנו של ה"כתב סופר" תר"ג 1843 - ט"ו בכסלו תרס"ז 1907.

(9) תקצ"ד 1814 - כ"ו באלול תרס"ז 1907.

(10) נפטר בי"ט אדר תר"ף 1920. רב בסאבאביטש, בונימד, שווארני

ומתרס"ב רב בסטמאר.

(11) תרי"ג 1853 - כ"א באב תרע"ה 1918.

(12) תר"ל 1870 - כ"ב בכסלו תר"ץ 1930.

(13) נפטר כ"א באדר תרצ"ה 1935.

(14) תר"ם 1880 - ו' בשבט תרפ"ו 1926.

(15) תר"ה 1845-ט"ז בתשרי תרע"ד 1913. גאון בדורו ומחברט של ספרי הלכה חשובים

(16) מייסד שושלת ספינקא. י"ח באדר תקצ"ח 1838 - ו' באייר תרס"ט 1909.

רבי צבי הירש פרידלנדר מליסקא⁽¹⁷⁾, מוסיף דברים למכתבו שיש בהם, למעשה, הזדהות עם רעיונות המזרחי לגבי ישוב הארץ, גם אם לא הזדהות למסגרת הארגונית בתוך ההסתדרות הציונית: "אבל ראוי לזכור חברת ישוב ארץ הקדושה על דרך שייסד זה כארבעים שנה הה"ג מו"ה צבי הירש קאלישער ז"ל מטהארץ ולכתוב בפירוש בתקנות החברה שאין להם שום התחברות עם הציונים והמזרחי.⁽¹⁸⁾

רבי דב אריה ריטטער לא ויתר וגם לאחר ועידת המזרחי, המשיך בשיגור מכתבים אל גדולי הדור ואל אדמו"רים שונים, כדי שיצטרפו כמכחמה במזרחי.

מתוך 15 מכתבים כאלה שנדפסו ב"הפלס" של שנת תרס"ה⁽¹⁹⁾ - 13 מהם של רבנים "מתנגדים" ורק שנים של אדמו"רים. גם הניסוח של ה"מתנגדים" חריף בהרבה מהנוסח של האדמו"רים החסידיים. בעוד ה"מתנגדים" משתמשים בביטויים כמו "מקומו בבית משוגעים" - על הרב ריינס - מפרי עטו של רבי מאיר אטלס משאוול, "התחיה שהם אומרים להביא בקרב ישראל הוא מות לכל הקדוש לנו" - ביטוי של רבי יצחק יעקב רבינוביץ מפוניבייז', הרי התבטאותם של שני הצדיקים ענינית. שני האדמו"רים הם רבי אברהם בורנשטיין מסוכאטשוב, בעל "אבני נזר" ו"אגלי טל" ורבי שמריהו נח מבוברויסק. רבי אברהם מסוכאטשוב כותב:

ב"ה, יום ד' בראשית כ"ו תשרי תרס"ה לפ"ק סאכאטשוב.
 "... ושמחתי לראות רוח בינתו כי גם בריחוק מקום השכיל לדעת ולראות את הרעל המר הכרוך בעקבות שניהם, לרבות שינוייהם ואין לי להוסיף על דבריהם רק יהי ה' אלקינו עמו לגדור גדר בעד המספחת הלז לבל תפרוץ במדינתו אשר חוסים תחת צל כנפיו וה' יהיה בעזרו"

(17) תרל"ד 1874 - נספה באושוויץ, כ"ז באייר תש"ד 1944.

(18) הפלס משנת תרע"ה ע' 58 - 64.

(19) גליון ג' ע' 131-142 גליון י' ע' 605

רבי שמריהו נח שניאורסון מבוברויסק ענה בקצרה:

גם דעתי איננה נכונה לציונות כלל. המערבית והמזרחית אחת הם⁽²⁰⁾.

עוד לפני הורסד המזרחי, ניסו החוגים הדתיים שבציונות להפגש

עם ראשי הצדיקים החסידים בפולין, כדי לקרבם לרעיון הציונות.

על הנסיון להפגש עם רבי אברהם מסוכאטשוב, כותב הביוגרף של

רבי אברהם מסוכאטשוב, את הדברים הבאים:

"ובא הדבר לידי כך שבאו שלשה רבנים מרוסיה⁽²¹⁾ להאדמו"רים

מפולין להתווכח עמם בזה הרעיון וכאשר באו לסוכאטשוב מיד ברגע

הראשונה אמר רבינו הק' שאינו רוצה לדבר אתם וגם אפילו שלא לראותם

כלל ואמר טעמו בחכמהו כי אם אדבר ואתווכח אתם יכתבו מסתמא אח"כ

במכה"ע⁽²²⁾ שלהם שנצחו אותי והסכמתי לדעתם, ואצטרך גם אנכי לכתוב

על מכה"ע כי שקר הם דוברים ואהיה תלוי במכה"ע, רבל דבר זה נעשה

בפרסום שלא רציתי לדבר אתם. את זאת לא יוכלו לכזב"⁽²³⁾.

לפי מקור אחר נפגשה המשלחת עם רבי שמואל מסוכאטשוב, בנו של

רבי אברהם והוא כיבד את "הרבנים הציונים" ופיזר תהילות ותשבחות

לרעיון הציוני⁽²⁴⁾.

רבי אברהם מסוכאטשוב הזמין לשיחה את תלמידו המובהק רבי יהודה

ליב קובלסקי, הרב מוולאצלאווק, כדי לשכנעו שיעזוב את המזרחי, אולם

(20) כאן משחק מלים מזרח-מערב, עקיצה לציונות של הרצל שבאה מחוגי

המערב.

(21) הרב יצחק יעקב ריינס, הרב שלמה יצחק דלאזד אב"ד שעביוז בפלך ויטבסק,

רבי שמואל יעקב רבינוביץ. ראה גם: מ' צינוביץ, ראשונים לציון,

בתור "במסילה", אדר-ניסן תש"ז, ע' י"ד.

(22) במכתבי העתים

(23) אביר הדושים, ח"ב, ע' ס"ג, אות שכ"ט.

(24) ראה עתה בארצות: א' רובינשטיין, המזרחי בפולין בוועידתו הראשונה,

ספר הציונות הדתית, ח"ב, בסופו.

הרב קובלסקי השיבו: "אני מחבב אותך ומעריך אותך כגאון וכרב מובהק. ניהנתי ממך עצה ותושיה ולעולם אהיה קשור אתך, אבל הרעיון הציוני הוא חלק מנפשי ולא אעזוב אותו"²⁵.

עדות אישית על היחס של רבי אברהם מסוכאטשוב ובנו - רבי שמואל, מוסר אחד מזקני חסידי סוכאטשוב:

...והנה אומר האדמו"ר אל בנו ה"שם משמואל":

- שמעתי כי כבר יכולים לנסוע לארץ ישראל, וכי שלטון התוגר אינו מוחה בפני כל איש הרוצה לגור בארץ.

על זה השיב בעל ה"שם משמואל" לאביו האדמו"ר:

- לא, זה אינו נכון; רק הציונים הוציאו הקול הזה, כדי להשכיח מקחם...

ושאל עוד האדמו"ר את בנו על מהותם וחפצם של הציונים והנה רבי שמואל, משיב לאביו האדמו"ר הזקן, לא פחות ולא יותר, רק הדברים הללו: - לא אוכל לאמור לאבי כך וכך, כי איני יודע. אבל תחת השולחן שוכב איטשע מזבירצ'ה. הוא הינו ציוני...

ואני שומע הדברים - וירדו חדרי בטני, ושיני ממש דא לדא נקשו וחלב שינקתי משדי אמי זצ"ל הקאתי באותו רגע... ממש באותו רגע הניף אדמו"ר את המפה ושאל אותי בקול אהבה גלויה וידידות בזה הלשון:

- איטשע, ביסט א ציוניסט?

והנה הסכנה, הפחד והאימה צמצמו מחשבותי והשיבותי

-כ'האב גמיינט סאיז גיט...

25) הרב פ. פ. טכורש במאמרו על הרב קובלסקי בתוך ספר המזרחי ע' 198.

חסידי סוכאטשוב נקמו בהרב קובלסקי וכשהדפיסו את תשובות "אבני נזר" של הרבי מסוכאטשוב השמיטו את שמו של הרב קובלסקי והתשובות אליו התפרסמו בכותרת: "מה שהשיב להרב פלוני בעיר פלונית" - הרב שמואל הלוי ברוט, יחס רבני פולין אל המזרחי, בתוך "מצפה" ירושלים תשי"ג ע' תל"ב.

ואז שמעו אלהים: עזר...!

ור' יצחק יעקב ארליך, מספר הדברים⁽²⁶⁾, נבדל מעדת הציונים "ולא בא אל חברתם מיד".

הרב ליינס נפגש עם משלחת שכללה את רבי שמואל יעקב רבינוביץ מסופוטקין, רבי ניסן ברודא מהורודוק ואביגדור גרין מפלונסק⁽²⁷⁾. גם עם בעל ה"שפת אמת" מגור והוא אמר ש"אין לו כלום לציונות"⁽²⁸⁾.

על הפגישות של הרב ליינס עם רבי אברהם מסוכאטשוב ועם בעל ה"שפת אמת" מספר הרב ליינס בעצמו, בהערה מס' 2 לקול הקורא הראשון של המזרחי מיום כ"ה באדר ב' תרס"ב:

"בקיץ שנת תר"ס נתפשטה השמועה, כי האדמו"רים מפולין ואומרים להטות לב הרבנים לאסור את הציונות באיסור חמור. אז נתעורר כותב הטורים האלה עם עוד שני רבנים לנסוע אליהם לקחת עמם דברים למען הניאם עזה ובמירוץ דברינו עמם ברכנו להם, ככל האמור פה, כי לא רק טובת הציוניות הניעתנו לנסוע אליהם, אך גם הפחד מפני התוצאות הרעות שתוכלנה לצאת עקב מעשה כזה כנגד הציוניות. הרה"ק מגור שליט"א אמר אז בפה מלא כי אף שלבו איננו הולך אחר הציוניות ואין דעתו מסכמת לה ואם ישאלנו איש על דעתו בזה לא נכחידה תחת לשוננו, בכ"ז חלילה לו לצאת נגד הציוניות ורק בוקי סריקת תלו אלה שאומרים כי בדעתו לעשות איסור על הציוניות והרה"ק מקאצק שליט"א⁽²⁹⁾ (אשר מקום

(26) יצחק יעקב ארליך, אלה תולדות, כרך ג', תל אביב ניסן תשל"ד

(בשכפול) ע' 362. מזקני סוכאטשוב. סגור של העתונאי ישראל

ארליך.

(27) אחיו של דוד בן גוריון. (תרל"ז 1877 - תש"ה 1945).

(28) הצפירה לשנת תרע"ד גליון 20. פרשה זו מתבהרת במאמרו של מו"ר

א' רובינשטיין. ראה הערה 20.

(29) הכוונה לרבי ישראל מורגנשטרן מפילוב-קוצק בעל "שלום ירושלים".

ראה בפרק הקודם.

מושבו עתה בפילאב) דבר טובות העל הרעיון והרב מוהר"ש שליט"א בנו של הרה"ק מסוחיצא דבר ג"כ בשבת הרעיון וכאשר החלנו לברר לו כמה הרעיון יכול להועיל הרבה לעניני היהדות, אמר כי דברינו אלה אך למותר, כי הוא בעצמו יודע כי הן הוא. ולמען חזק דבריו אלה ספר לנו שני ספורים מלבבים⁽³⁰⁾.

רבי יצחק יעקב ריינס נפגש אישית גם עם רבי שמריהו נח מבוברויסק. ידיעה מבוברויסק שנדפסה בהצפירה⁽³¹⁾ מסרה על פגישה זו שבה הרב ריינס "שקל וטרה על דבר הציונות" ו"אומרים שאחר ויכוח רב פעלו דבריו על האדמו"ר להסכים על שיטת ציון".

רבי שמריהו נח מיהר להכחיש את הידיעה אולם "הצפירה" לא פרסמה את ההכחשה והיא פורסמה ב"הפלס"⁽³²⁾ בנוסח הבא: "הרב ריינס בבואו להאדמו"ר שליט"א אמר כי לדבר על הציוניות בא כי אם להתראות ועכ"ז היו ביניהם איזה דברים בדבר הציוניות והאדמו"ר אמר מפורש שאין דעתו נוטה כלל להציוניות ותו לא מידי" החתום על ההודעה הוא מנחם מנדל גינזבורג "היוצא ונכנס בבית מרן שליט"א"⁽³³⁾.

הלוחם הקיצוני ביותר כנגד המזרחי בשנות ההתארגנות שלו היה האדמו"ר רבי שמחה ישכר בער הלבפשטאס מצעשינוב, בנו של האדמו"ר רבי

---

(30) אכר שלא קיים מצוות וחזר לקיימם עם עלותו ארצה, אדם שפסק לעשן בשבת משנעשה ציוני.

(31) משנת תרס"ג גליון 17.

(32) משנת תרס"ג ע' 379.

(33) היינו המשמש בבית הרבי. למרות האכזבה הגדולה מהפגישות עם האדמו"רים

סבור הרב רבינוביץ מסופוטקין שיש להמשיך בדו-שיח עם האדמו"רים -

ראה מכתבו בענין זה מיום 18 במאי ומיום 26 ביוני 1900 בתיקי המשרד

הציוני בוינה - תיק מס' 266. השוה: ד"ר ישראל קלויזנר, יסוד

המזרחי, בתוך ספר הציונות הדתית ע' 342.

יחזקאל שרגא משינירוא שיצא, כזכור, בחריפות רבה גם כנגד חובבי ציון. הוא מילא את מקום אביו בצעשינוב ונתפרסם בהשפעתו הרבה⁽³⁴⁾.

במכתבו של רבי שמחה ישכר בער מיום ד' ניצבים תרס"ד אל שלמה זלמן לנדא-מו"ל "אור לישרים" ויעקב הלוי ליפשיץ שעמד בראש "הלשכה השחורה" בקובנה הוא מתווה להם את הדרך כיצד להלחם בציונות ובמזרחי בגאליציה. המאפיין במכתב שהוא מציע לכתוב לאישים שונים ולבקש מכל אחד שהוא יעמוד בראש.

הרי מכתבו:

"נידן הק"ק⁽³⁵⁾ מרבני גאליציה כתבתי להרב הג' מראווע⁽³⁶⁾ וע"י ידידי הרה"ח ר' חיים קנאללער מפרעמיסלא (בעהמ"ח פירוש על חמש מגילות ופרי חיים) להרב הג' מבערזאן⁽³⁷⁾ ולע"ע לא היה לי עוד תשובה מאתם ונכון הי' שתכתבו גם אתם להם וגם לר' חיים קנאללער ונידן קושית כסף מנלך⁽³⁸⁾ זה הוא ק"ץ חמירא ועצתכם נכון להתוועד יחד איזה גדולי מדינה, אי אפשר. רק בזאת תבחנו עוד לכתוב מכתבים ביחוד ולערון לפנייהם בקיצור נמרץ גודל הנחיצה לעמוד נגד הציונים והמזרחיים, ולבקש כל אחד שהוא יעמוד בראש היינו לר' ישכר דב רוקח, הוא גיסי אב"ד בעלזא, להרב ר' משה הלברשטאם (הוא אחי) אב"ד שינירוא, להרב ר' ישראל האגער אב"ד ויזניטץ סמור קאלמיצע (בוקאווינה), הרב שלמה הלברשטאם אבד"ק באבוב

(34) נפטר בכ' טבת תרע"ד 1914

(35) קול-קורא, היינו להוציא קול קורא של צדיקי גאליציה כנגד הציונות.

(36) רבי דב בריש הכהן רפאפורט אב"ד ראווה מחבר "דרך המלך"

(37) רבי שלום מרדכי הכהן מברז'אן בעל שר"ת מהרש"ם - מגדולי הפוסקים.

נפ' ט"ז שבט תרע"א 1911.

(38) הכוונה בצורה מושאלת לפי שאלת הגמרא בקידושין ב' ע"א: "כסף

מנלך" כלומר, מכיץ יהיה לנו כסף, לתעמולה כנגד הציונות.

סמוך נייסאנדעץ, הרב ר' צבי אלימלך שפירא אב"ד בלאזוב, הרב ר' מאיר שפירא אבד"ק בוקאווסק, הרב ר' יודא צבי אייכענשטיין אבד"ק דאלינא סמוך סטרי, הרב ר' יודא צבי אבד"ק סטרעטין סמוך ראהטין, הרב ר' יהושע הורוויטץ אבד"ק דזיקוב (נקרא טארנאבזעג), הרב ר' צבי הירש הורוויץ אבד"ק ראזוועדוב, הרב ר' נפתלי הורוויץ אבד"ק מעליץ - כולם המה מהרבנים הצדיקים המפורסמים במדינתנו וחונן מזה נצרך עוד להעריך מכתבים כאלה לבני הרה"ק ר' ישראל מרוז'ין אשר מ"כ בסאדאגורא אשר יש להם הרבה אנשים במדינתנו מהמסתופפים בצלם, אולי לא נודע לכם מקום דירתם ארשום לכם מהראשים שבהם: סאדיגורא, בויאן, הושאטין, טשארטקוב. לכל אלה תפנו במכתב מיוחד ולבקש מכל אחד שהוא יהיה הראש והראשון, ואולי ע"י יבוא אח"כ הדבר לאיזה התיעצות. ועל אשר כתבתם שנצרך לילך אתם בדרך הרפואה כפי המבואר בש"ס מאסותא דרבי צדוק³⁹ אחרי המחילה אין הנדון דומה שם החולה עומד הכן לקבל הרפואה אבל אלו האנשים אינם רוצים בדברינו וכל באי' לא ישובון אפילו אם נוכיח אותם בכמה הוכחות כמו שאמרו ז"ל שאנו מינות וכו'⁴⁰ ורק אנחנו מבקשים להציל את יתר הפליטה אותם אשר לא שלטה בהם עוד המחלה מהתבערה הזרה, ולדעתי הצעירה אם היה אופן בעולט שיסכימו יחד הרבנים מגאליציע אונגאריין ר"פ⁴¹ זה לא היה לנו טוב לנו יותר מזה ומזקנים אתבונן כמבואר בספר "מאורעות צבי", שהעיקר שעשו אז גדולי ישראל שהחרימו ונידו אותם, אבל כעת זה הוא מהנמנע מכח הממשלה יר"ה, לכן צריכים לבקש עצה כעין זה, ובזה אשר כתבתי יש תשובה גם ליתר הדברים אשר במכתבכם היקר ואודות "שנאת חנם" בכאן ראן אנתן אגזה אנשים ואמרו שטוב הי' להפיצו והעיקר שהוא בקיצור נמרץ ומבאר והולך את המדינת יהודים אשר עשה הש"ט הרצל י"ע⁴² אשר נעלם מרבית בני עמנו הי"ו ולנסוע במכוון אל המערין

39) הכוונה, כנראה לאמור במסכת גיטין נ"ו ע"ב שרבי יוחנן בן זכאי

ביקש רפואה לרבי צדוק.

40) שאני מינות דמשכא - עבודה זרה כ"ז ע"ב.

41) הוסיף-פולין. פולין "הקונגרסאית" היתה כבושה בידי רוסיה.

42) השטן הרצל. י"ע - לא ברור לי. אולי צ"ל י"ש - ימח שמו.

אינו כדאי רק תמחלו לכתוב אליו וממ"נ אם כוונתו לשמים בוודאי יסכים
גם ע"י מכתב ואם לא מה לנו לחיבוריו. האם דברים שלא לשמה יעשו שורש
בלב ישראל. בין כך ובין כך תמחלו לשלוח עשרה שטיק תנור של חמאה⁽⁴³⁾ וגם
אזכיר ממכתבי הקדום לערוך תשובה נכונה וברורה נגד המכ"ע מבודאפעסט.
ז"ז⁽⁴⁴⁾ אין אתי רק חו"ש⁽⁴⁵⁾, ויה"ר שתטה שנת וקללותי ותחל שנה וברכותי
בכלל ובפרט, שנה טובה ומבורכת לנו ולכל ישראל.

דברי הכותב מכאב לב ומצפה לרחמי שמים, ידידכם דו"ש,

הק' שמחה ישכר בער הלברשטאט.⁽⁴⁶⁾

הבאתי את המכתב במלואו כדי להדגיש את השנאה הרוויה לציונות כפי
שנשתקפה בבית הצאנזי של החסידות ובכל ה"בתים" שיצאו ממנה או עמדו
תחת השפעתה.

אכץ הצדיקים הנזכרים שאינם חניכי בית צאנז⁽⁴⁷⁾ לא נענו, כנראה,

לפניות אליהם ללחום עד חרמה בציונות ובמכתבו לקובנה מיוס א' וארא
תרס"ו, מתמרמר רבי שמחה ישכר בער הלברשטאט מצעשינוב על שהוא נשאר
"כמעט יחיד במדינה זו" במלחמתו התקיפה בציונות. בתשובה לתלונה על
מעט הכספים שנשלחים מגאליציה אל "הלשכה השחורה" בקובנה, הוא משיב:
"הלוראי אשר יתר הרבנים האדמו"רים יעשו במידה זו הלא אז לא היה לנו
שום דאגת כסף מנלך.⁽⁴⁸⁾

43) עשרה טפסים של "תנור של חמאה" - פאמפלט אנטי ציוני שנדפס באידיש

פיעטריקוב תרס"ד.

44) זולת זאת.

45) חיים ושלום.

46) דברי שמחה, חלק המכתבים, מכתב ו'.

47) רבי ישכר דב רוקח-בעלז, רבי ישראל האגר-ויז'ניץ, רבי צבי אלימלך

שפירא מבלאז'וב, רבי מאיר שפירא מבוקווסק-דינוב, רבי יהודה צבי

אייכנשטיין מדוליצא-זידיטשוב, רבי יהודה צבי מסטרטין-סטרטין, רבי

יהושע הורוויץ מדז'יקוב, רבי צבי הירש הורוויץ מריזבורג, רבי

נפתלי הורוויץ ממעליץ-רופשיץ.

48) מכתב ט'.

בשבעים ושנים מכתבים שנדפסו בספר "דברי שמחה" הוא שופך את זעמו וקצפר על הציונות, המזרחי, הקאלאניעס בארץ, הגימנסיה העברית וכדומה. במיוחד הוא שוקד על המלחמה בציונות ובמזרחי.

הוא מציע: "לעשות תקנה שלא לצרפם לשום דבר שבקדושה, היינו למנין עשרה ולפסוק עליהם דין אינו יהודי ממש שלא למול להם בן" (49).
עצם רעיון הישוב אסור אפילו אם יעשה ע"י ה"יראים שביראים" (50).
הציונות אשמה בכל. גם הפרעות ברוסיה הם כתוצאה מהציונות (51).

בלזטא - לחם בחריפות כנגד המזרחי, האדמו"ר "הינוקא" - רבי ישראל פרלוב מסטולין (52). בצוואתו לתלמידיו הוא מדגיש: "אשר מי מבני שיחי" שיהיו מערב בין חבורת חוברי חבר (הוספה בכת"י קודשו בין השיטין בזה"ל: ומה גם מהציונים והמזרחיים בפרט כי אם חבר ליראי ה' ולא ילמד את בניו ובנותיו בבתי הספר אפילו של העבריים) (53).

קיצוניים ביותר במלחמתם במזרחי היו האדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסון מליבאוויטש, רבי צבי הירש שפירא ובנו רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, רבי יהושע אשר רבינוביץ מפאריסוב-אוטווצק, אולט אלה חלקו גט על אגודת ישראל ועוד במשנה תוקף (54).

כותב רבי יוסף יצחק שניאורסון - הריי"צ בפי חסידי חב"ד - על

תלמוד תורה שהוקם ע"י המזרחי ושפת לימודו עברית:

(49) דברי שמחה עמוד ה'.

(50) עמוד ח'.

(51) עמוד ס"א.

(52) תר"ל 1870-פרנקפורט, ב' דראש השנה תרפ"ב 1921.

(53) ע' בן עזרא, ה"ינוקא" מסטולין, ניו יורק תשי"א, ע' 24. החוברת

הזאת היא יקרת המציאות שכן החסידים השמידו את רוב טפסיה, על שנזכר בה האדמו"ר מקרלין למד בקונרברטוריון. ראה גם ז' רבינוביץ, החסידות

הליטאית, ירושלים 1961 ע' 89.

(54) ראה בפרוטרוט בפרק החסידות וההתעוררות הלאומית

"קראתי מחאה כללית הערוכה מאת "השומרים בקודש ה' עליהם יחיו"

נגד ה"מזרחיים" מנאצי הויה אשר יצאו בקסמי נוכל לגנוב בית ישראל,

לבנות היל"ת⁽⁵⁵⁾ באבני רעלם ועצי ארסם, תלמוד תורה לבני ישראל

בירושלים עיר הקודש ת"ו, למען ללכוד בשם הקדוש הלזה, נפשות תמימות
ברשת משחתם⁽⁵⁶⁾.

ברוח זו של חירופים כנגד המזרחי נמשכים גם יתר הדברים שבכרוז.

כשאורגן המזרחי במונקאטש והוקם בית ספר עברי הוציא האדמו"ר

ממונקאטש איסור על הלימוד בו⁽⁵⁷⁾.

במחלוקת בין מונקאטש לבלז, שעה שרבי ישכר דב מבעלז מצא מפלט

במונקאטש, בימי מלחמת העולם הראשונה, הואשמו הבלזאים בסיוע למזרחים

בלשונם: "אשר בכת הלזה המכנים את עצמם בשם חסידי בעלז אשר הם שופכים

דם צדיקים חסידים ושרים אשר מוסרים נפשם למען כבוד תורתו ית"ש

ומקנאים קנאת ה' צבאות נגד המהרסים מהרסי דת תורתינו הקדושה ה"ה

המה הציונים והמזרחים וכו' בוזי התורה אשר בכל עיר ועיר המה קופצים

להיות בראש הקהלה⁽⁵⁸⁾.

בפולין, החלה המלחמה במזרחי בעיקר עם ייסודה של אגודת ישראל ועל

כך נעמוד בנפרד, אולם כבר בשנת תרס"ב, שנת ייסוד המזרחי, נתפרסם

בסוף הספר "דעת הרבנים", "קול קורא" הבא, שנכתב כנראה, ע"י חוגי

"הלשכה השחורה" בקובנא:

"מצוה לפרסם את החנפה, זו "הציונות המזרחית" הצבועה, שבעיקר

יסודה היא בעצמה הציונות המעמדת את היהדות על רגש הלאומי בלבד ולא על

---

(55) היכל לתורה.

(56) צילום המכתב האורייגנלי גפויץ ביץ החסידים. במכתבי הריי"צ שבספר

תולדותיו הושמט המכתב.

(57) שמואל הכהן וינגרטן, מונקאטש בסדרת ערים ואמהות בישראל, א',

ע' 369.

(58) דע מה שתשיב, סאיעני תרפ"ג, ב' ע"ב, בהערה.

התורה והמצוה כמסורת אבות, ואומרת שאין עזרתנו אלא בעצמנו, להמציא אל לנו מקלט בטוח ומדינת יהודים בא"י רק בכח עצמנו וכי ישועתינו רק בחפצינו תלויה וכיס אחד ואחדות גמורה לה בכל הדעות והחלטות של הקנגרסים החפשיים ואינה נבדלת מהציוניות הלאומיות והמדינות אלא בשנוי השם ל"מזרחית" כדי לסמא את העינים, ולהתעות את הלבבות בסימני טהרה שהיא פושטת לשמירת הדת לדרך ההטעאה, ומצוה להזהר ולהזהיר להתרחק מעליה, וכל המתרחק מעליה ומתחזק ומחזיק ידיים רפות בעת לעשות לה' ולתורתו יזכה לראות בביאת גואל צדק ובשיבת בנים לגבולם ומציון תצא תורה במהרה בימינו אמן".

בין המתנגדים החריפים ביותר למזרחי היה האדמו"ר רבי יהושע אשר רבינוביץ, האדמו"ר השני מפאריסוב, שישב באוטבוצק. לפי הוראותיו גורשו כל מייסדי המזרחי שהתפללו בבית מדרשו שנשאר בפאריסוב⁽⁵⁹⁾.

ברבות הימים גברה המלחמה במזרחי עד שראו בה סכנה גדולה יותר מהציונות עצמה⁽⁶⁰⁾ כשם שהקנאים שלחמו באגודת ישראל דאו בה את הסכנה החמורה ביותר.

אלה שהצטרפו למזרחי, מתוך החסידים, נרדפו באף ובחימה ע"י האדמו"רים וע"י הצבור הרחב של החסידים.

כותב רבי שמואל הלוי ברוט, הרב מליפנא ומגדולי רבני פולין: "אין פלא אם מועט, בערך, היה מספר הרבנים שנטפחו אל המזרחי, מכיון שדרושה היתה גבורה נפשית ואומץ רוח יוצא מן הכלל, בכדי לעמוד בפני הסכנה הזאת של התנפלויות ושפיכת קיטונים של שופכים על ראשיהם של

(59) ספר פאריסוב, תל אביב תשל"א, ע' 54. התנגד גם לאגודת ישראל.

נפטר באוטבוצק ז"ט בתשרי תרצ"ה.

(60) נתנאל קאצבורג, המזרחי הציונות והיהדות הדתית בתוך מצפה,

ירושלים תשי"ז, ע' ק"ז.

המתפרצים⁶¹).

חלק מהרבנים אשר הצטרפו אל המזרחי נאלצו לכתוב מכתבים כנגד המזרחי.

כן, למשל, רבי צמח דוד טורנהיים, הרב מבלאטוב, נכדו של האדמו"ר רבי ישכר בעריש מוואלבראזש שהיה רב מזרחי והוא חתום על כרוז כנגד הציונות. כמוהו רבי חיים משולם הכהן קופמן שפרסם מכתב בשבח הציונות וחתימתו מופיעה בכרוז אנטי ציוני⁶².

בשולי המאבק של האדמו"רים כנגד המזרחי, כדאי להזכיר את מאמרו של הרב יהודה ליב זלוטניק, הרב מגומבין, המציע שלא לקבל חסידים לתוך שורות המזרחי!⁶³ שהרי אין לסמוך על נאמנותם בהיותם דבקים באדמו"ריהם האנטי ציוניים.

למרות כל המאמצים שנעשו כנגד המזרחי ולמרות הלחצים הקשים ביותר כנגד אלה שהצטרפו למזרחי, הצטרפו אליו עשרות רבנים, אדמו"רים אחדים ומאות חסידים.

היו גם קבוצות שלמות של חסידים שהצטרפו במאורגן למזרחי. השטיבל של חסידי גור בצ'נסטוכוב, אחד מארבעה, מיסודו של חיים וקסלר היו מורכב כולו מחסידים שהצטרפו למזרחי. שלשה מהמתפללים בו, שהיו קובעים עתים לתורה חיים וקסלר, שמואל גולדשטיין ואנשל ורשבסקי היו מפרנטי הקהילה בשם המזרחי⁶⁴. בטומשוב-לובלסק היו רוב חסידיו של האדמו"ר רבי

61) מאמרו בתוך "מצפה", ירושלים תשי"ג, ע' תל"ב. בועידת המזרחי הראשונה

י"ג-ט"ו בתמוז תרע"ז (5-6.7.1917) השתתפו רבנים מועטים "מתוך

מורר לב" - הצפירה, תרע"ז, גליון 20.

62) מאמרו בשבח הציונות - הצפירה 1900, גליון 119. בגנות הציונות - דעת

הרבנים ע' 19. נפ' י"ד בסיון תרפ"ד.

63) המזרחי תרע"ט גליונות י"ג-י"ד. תגובה חריפה נגד ההצעה בהמזרחי,

תרע"ט, גליון ט"ו. הרב מגומבין היה שנא נפשם של החסידים.

64) ספר צ'נסטוכוב ע' 592-593.

מאיר ניהוזה מטומשוב - חלט מחברי המזרחי⁽⁶⁵⁾.

חסידיו של רבי יעקב וויסבארד מקראשניק נטו למזרחי ובתוכם שני בניו

של בנו - רבי מרדכי מאיר מטורביץ⁽⁶⁶⁾.

חסידיו קרימלוב בדומברובה-גורנציה שבזגמבליה, "למרות דתיותם

וחסידותם היו כולט, עם רבם בראש, ציונים ותומכים נלהבים בבנין הארץ...⁽⁶⁷⁾.

בערים שונות ייסדו החסידים את המזרחי.

בקילץ - יסדו את המזרחי הלל אוברמן מחסידי פיסצנה, זאב קלוסקה

מחסידי אלכסנדר, יצחק קירשנבוים מחסידי קוז'ניץ, יעקב שלמה זילברשטין

מחסידי ראדומסק, ישראל זילברשטין וזיסקינד הרמן מחסידי סוקולוב,

אברהם בר איזנברג מחסידי חנטשין⁽⁶⁸⁾.

בסקרנוויץ - יסדו חסידים משטיבלין שונים את המזרחי וביניהם זאב

זיידע שהיה שליח ציבור בשטיבל של גור⁽⁶⁹⁾ במיוחד רבו בעיר זו חסידי

סקרנוויץ שהצטרפו למזרחי ובתוכם רבי אלתר חיים טייבלוט, מחבר הגיוני

חיים⁽⁷⁰⁾, שהיה ממקורביו של הרבי.

יצוין כי בארצות הברית היתה לציונות הדתית ולמזרחי הצלחה

מיוחדת בחוגי החסידים בתקופה שאנו דנים עליה.

הוקמה חברה מיוחדת בשם "מבשרת ציון" שהיתה: "בית חסידים ("שטיבל")

(65) רבי מאיר ניהוזה, תרי"א 1851-תרצ"ה 1935, הוא בנו של רבי ישראל

שמואל מחלט - נפ' י"ג באב תרכ"ט 1869 שהיה בנו של רבי אריה לייב

מטומשוב - בן רבי יוסף קעזיס וחתנו של רבי מאיר מאפטא - הושה:

שלום לבי"א, פינת יקרת, ניר יורק תשכ"ח ע' 183.

(66) ספר טורביץ, תל אביב תשכ"ח, ע' 123.

(67) ספר קהילת יהודי דומברובה-גורנצא, ח"א תשל"א, ע' 92.

(68) ספר קילץ, תל אביב תשי"ז, ע' 110.

(69) ספר סקרנוויץ, ע' 312.

(70) שם, ע' 99, הוא עלה לארץ ונפטר בתל אביב.

ציוני טיפוסי. ערכו בו טעודה שלישית והושרו בו זמירות ונגינות חסידיות - בהבדל אחד ששם הושמעו מדי שבת בשבתו, לפני תחילת מוסף דרשות ציוניות, על פרשה השבוע וגם התקיימו בו אסיפות ציוניות ונערכו בו שיעורים בהולדות ארץ ישראל, תפקידם היה לארגן אספות עם המוניות בבתי כנסת. ובבתי תפלה של חסידים אשר ברובע הגאליצאי למטרות תעמולה בענין בנין הארץ⁽⁷¹⁾.

במה אדמו"רים חסידים בארה"ב הצטרפו למזרחי - ייתכן שבארץ הרחוקה, לא נפל עליהם מוראה של הסביבה החסידית. ביניהם יש לציין: הרב דוד מרדכי טברסקי מטולנא⁽⁷²⁾, הרב יצחק טברסקי מסקווירא⁽⁷³⁾, הרב משה צבי טברסקי מטולנא⁽⁷⁵⁾, הרב אפרים אליעזר הכהן יאללעס מסאמבור⁽⁷⁵⁾ הרב דוד

---

(71) הרב ח"י מאזעסון, פרומע אונד חסידישע ציוניסטען אין אמריקה.

(72) תרמ"ח 1888-ל"ז בתשרי תשי"ז 1956. בן רבי מנחם נחום מטולנא שירש את האדמו"רות הטולנאית מסבו-רבי דוד מטולנא. חתן רבי שלמה זלמינא מראשקוב. בשנת תרע"ג יצא לארה"ב-הולדות אנשי שם, ח"א, ניו יורק תש"י, ע' 53.

(73) נולד בשנת תרמ"ו 1886. לאחר שנים מרובות בארה"ב עלה לארץ וזעזב בת"א. אביו-רבי משה דן מסקווירא היה בן רבי אברהם יהושע השל בן מייסד השושלת-רבי יצחק מסקווירא. חתן רבי אברהם יהושע השל מליאוב. הקים ברוסיה את "אגודת החידושים" ולאחר ייסוד הקהלה נבחר לנשיאותה. לארה"ב בא בשנת תרפ"ו והיה בה "מחובבי ציון המצויינים" ומראשי המזרחי. אנשי שם, ע' 55.

(74) תר"ן 1890-תשל"ב 1972, אדמו"ר בטולטשין, טורוקא ומשעבר לארה"ב התישב בפילדלפיה. אחיו של רבי דוד מרדכי. חבר פעיל במזרחי ואשתו-נשיאת המזרחי בפילדלפיה - אנשי שם ע' 55.

(75) נולד בשנת תרנ"ד 1894-כיום בפילדלפיה. בן האדמו"ר רבי שלום הכהן מסמבור-סטרי. חתן דודו רבי יהודה צבי מסמבור. רב בבוהמיה, סטרי ובשנת תרפ"א 1921 עבר לארה"ב והתישב בפילדלפיה, עד שנחשב בה לרב החשוב ביותר. מחבר "כתבי אחיעזר-בירורי הלכות" שנדפס יחד עם כתבי אחיו האדמו"ר רבי ישעיהו אשר מסטרי בשנת תרצ"ג. כיהן כנשיא הכבוד של המזרחי בפילדלפיה. אנשי שם ע' 63 אולם שם נאמר שהוא גם חבר של אגודת ישראל.

שלמה הכהן נאוראסעלער⁽⁷⁶⁾.

עד כמה היתה גדולה השפעת המזרחי באמריקה, אפשר לראות מהעובדא שרבי אברהם מרדכי אלטר מגור, סירב לבקר באמריקה, "משום שבמדינה ההיא כמעט כל הרבנים הם מזרחיים"⁽⁷⁷⁾.

---

(76) אביו - רבי משה חנוך היה אב"ד טשני-אוסטרהא. חתן האדמו"ר

רבי צבי אריה טברסקי ממקורב - מן ה"בית" הטשניובילי. רב

בפילשטין ומשנת תרס"ט בפילדלפיה. חבר במזרחי ואף אשתו פעילה

במזרחי. אנשי שם ע' 87. גם עליו נאמר שהוא חבר גם באגודת ישראל.

(77) אוסף מכתבים ודברים מאדמו"ר מגור - ע' מ"ח-נ'.

ז. ההתעוררות הלאומית והשפעתה על החסידות

1. מחזיקי הדת

א. הארגון

ההתעוררות הלאומית לא רק שחייבה את החסידות להערכות בעד ונגד, כפי שראינו בפרקים הקודמים, אלא גרמה לשינוי ארגוני חשוב ביותר בחסידות: הקמת אגודים על חסידים היינז: לא עוד חסידים דבוקים ברבם במסגרות של שטיבל'ך, אלא יצירת מסגרת ארגונית שבה חסידים של אדמו"רים רבים כשלמסגרת, ככל מסגרת ארגונית: פקידים, נואמים, עתון ועורך, סופרים וכתבים, השקפה פוליטית, התמודדות על שלטון בקהילות ובצבור, תעמלנים ומסים.

לא הכל הסכימו למסגרת ארגונית שכזאת שכן בעצם המסגרת כבר ראו חריגה מדרכי אבות וסטיה מטסורת שקבלוה מאבותיהם.

הראשון שיזם ארגון כזה היה רבי יהושע רוקח מבלז - בן רבי שלום רוקח מקימה של השושלת הבלזאית.

בראשיתו של הארגון שנקרא בשם "מחזיקי הדת" הוא נועד להיות גוף אנטי משכילי, שתפקידו לרכז כוחות כנגד כוחות משכיליים ומתבוללים שאיטו להשתלט על הקהילות השונות בגאליציה, אולם במרוצת השנים היה לגוף ארגוני בעל עוצמה שהתייחס לתופעות השונות של ההתעוררות הלאומית. רבי יהושע מבלז⁽¹⁾ היה גדול בתורה וריכז מסביבו אלפי חסידים. בהיותו חריף וממולח⁽²⁾ ידע לכוון ולנווט בתשובה רבה את הליכות "מחזיקי הדת" שהקימה משלה תעמלנים, עסקנים, שליחים וכדומה.

(1) תקפ"ה 1825 - כ"ג בשבט תרנ"ד (1894).

(2) ראה הסברו של רבי יהושע מבלז על "תחבולה וערמה כדי שידם תהיה

על העליונה בהנהלה" - הרב א"י ברומברג, מגדולי החסידות, י,

(בית בלז) ע' 3. על רבי יהושע מבלז - ספרי מיוחד מאת ישראל

קלפהולץ, תל אביב תשל"ז.

הארגון הצליח להקים עשרות סניפים ומתנגדיו נאלצו להתגונן בפניהם⁽³⁾.

עם זאת נשאר הארגון בתחומה של גאליציה ולא הצליח להתרחב למדינות אחרות.

הארגון נוסד באופן רשמי באדר תרל"ח (1878). העסקנים הראשיים היו שמואל מרגוש ומרדכי פעלץ⁽⁴⁾ - שניהם מחסידי בלז. בראש הארגון הועמד רבי שמעון סופר - רבה של קראקא. רבי יהושע מבלז הבין בפקחותו שכדאי להעמיד בראש הארגון אישיות שתהיה מקובלת על כל החוגים. רבי שמעון נאות לעמוד בראש הארגון רק לאחר הפצרות רבות של רבי יהושע מבלז⁽⁵⁾.

"מחזיקי הדת" ראו את תפקידם הראשי במלחמה כנגד "שומר ישראל" שהורכב מחוגים של משכילים ומתבוללים ולחם לתיקונים בדת מאז ייסודו בלבוב בשנת תרכ"ט 1869. הארגון "שומר ישראל" ראה עצמו בכל פניותיו כמייצג היהדות כולה.

בין מייסדיו של "שומר ישראל" היו פיליפ מנש, ראובן בירר, יוסף כהן. הם פרסמו את הבטאון "אאזראליט" שהופיע במשך שלשים וחמש שנים, והטיף להפצת השכלה. העתון כיוון את הצבור היהודי לזכויות המוקנות לו לפי החוקה האוסטרית של 1867.

ביזמתו של העתון הוקם הבלוק היהודי-רוטיני לקראת הבחירות לפרלמנט הוינאי בשנת 1873. הבלוק הזה הצליח ודרכו נכנסו שלשה

(3) ראה כתףאל צבי מירקין, אמת ואמונה, פטרבורג תרס"ה, כנגד "מחזיקי הדת" - קיבוץ אנשים ידועים אשר על הדת החיצונית פרנסתם".

(4) עליו באריכות: ישראל קלפהולץ, גדולי חסידי בלז, ע' כ"ז-כ"ח; יוסף פאלק. מבחר כתבים, ת"א תש"ד (תשל"ז).

(5) חלופי המכתבים ביניהם נדפסו באגרות סופרים והובא בספרו של ישראל קלפהולץ, אדמו"רי בלז, ח"ב, ע' קס"ו. רבי שמעון סופר נולד בשנת תקפ"א 1821 ונפטר בקראקא י"ז באדר תרמ"ג.

יהודים לפרלמנט⁽⁶⁾.

מיד עם ייסוד "מחזיקי הדת" פרסם רבי שמעון סופר, בשנת תרל"ח,

קריאה אל מנהיגי קהל ישורון לתורה ותעודה בכל אתר ואתר במדינת גאליציען - "שלא להלכד חלילה במצודה אשר פרשו בני החברה שלקחה לעצמה השם שומר ישראל בק"ק לעמברג".

בקריאתו זו הוא שואל: מי שם אותם אלופים לראש, יועצים שרים ושופטים. מי שם אותם במחוקקים במשענות, משענת קנה רצוף, חוצפא מלכא בלא תגא".

לפיכך - נתבקשו ראשי הקהילות לשלוח "פראטעסט בלשון אשכנז" - היינו בגרמנית, כנגד "שומר ישראל". מטרת הפראטעסט היתה להוכיח שאין "שומר ישראל" מייצג את היהדות אלא רק חלק מועט ביותר⁽⁷⁾. הפראטעסט הועבר לממשלה האוסטרית.

לאחר ההצלחה הגדולה של ה"פראטעסט" - רובן של קהילות גאליציה חתמו עליו, החל הארגון מוציא עתון משלו בשם "מחזיקי הדת" שהופיע בכל יום ששי. שבוע אחד הופיע העתון בשם "מחזיקי הדת" ושבוע אחד בשם "קול מחזיקי הדת".

בח"י אדר תרל"ט - 13 למרץ 1879, התקיימה האספה הכללית הראשונה של "מחזיקי הדת" בבית הכנסת "חדשים" שבלבוב⁽⁸⁾.

ביום ד' בניסן תרל"ט - הוציא הארגון את ה"קול קורא" הראשון שלו שבו נאמר: "אחינו בני ישראל האמונים על ברכי תורתנו הקדושה זכו אליכם אישים אקרא לגלות אזניכם כי החבורה הקדושה "מחזיקי הדת" אשר נוסדה על פי גאוני וצדיקי מדינתנו והרשיון נתנה מהודה הממשלה ירום הודה... ושאו עיניכם לייסד בכל עיר ועיר חבורה הקדושה הלזו... ואל ירך לבבכם מקול עלה נידף אשר ישלחו החברה שומרי ישראל⁽⁹⁾.

(6) Encyclopaedia Judaica volume 14, p.1458

(7) זאב פישר-שליין, בסוד ישראל: ועדה, ח"א תשכ"ט, ע' ס"ח; ספר קראקא ע' 105.

(8) על בית הכנסת חדשים ראה בסוד ישראל: ועדה ע' ק"ב.

(9) קול הקורא באידיש נתפרסם במחזיקי הדת ד' בניסן תרל"ט.

רוב רבניה החשובים של גאליציה חתמו על ה"קול קורא" ובתוכם: רבי

צבי הירש אורנשטיין מלבוב⁽¹⁰⁾, רבי שמעון סופר מקראקא, רבי יצחק אהרן איטינגע מלבוב⁽¹¹⁾, רבי יואל אשכנזי זלאטשוב⁽¹²⁾, רבי שמעון באב"ד מטרנופול⁽¹³⁾, רבי משולם ישכר הלוי הורוויץ מסטאניסלב⁽¹⁴⁾, רבי מאיר מבראד⁽¹⁵⁾ רבי יצחק שמעלקיס מפרעמיסלא⁽¹⁶⁾.

מבין האדמו"רים חתמו על הכרוז: רבי יהושע מבלז, רבי מנחם מנדל מויז'ניץ⁽¹⁷⁾ ורבי יהושע מקאמיקא⁽¹⁸⁾.

ל"קול קורא" נענו 237 קהילות בגאליציה והם הודיעו שהם רואים את רבי שמעון סופר כמייצגם ושלחו מחאה ל"שומר ישראל" על הופיעו בשם. באספה הכללית האמורה נבחרה הנהלת הארגון ומערכת העתון. להנהלה נבחרו: רבי שמעון סופר - נשיא, ה"נגיד" רבי שלום שאול רוקח⁽¹⁹⁾ -

(10) אב"ד בריסק, רישא, לבוב. נפטר בלבוב ט' ניסן תרמ"ח 1888.

(11) רב בפרעמיסלא ובלבוב - תק"פ 1820 - תרנ"א 1891.

(12) רב בחודורוב, גלגורא, זלאטשוב. נפטר כ"ב בכסלו תרס"ז 1906.

(13) בנו של רבי יוסף באב"ד מטרנופול, בעל "מנחת חינוך".

(14) רב בזאלוזיץ ובסטאניסלב. תקס"ו 1806 - כ' בחשוון תרמ"ח 1887.

(15) אב"ד בראד. תקע"ו 1816 - תרמ"ו 1886.

(16) רב בפשעמישל ובלבוב. פוסק הדור. נפטר ט' בתשרי תרס"ו 1905.

(17) מייסד השושלת הויז'ניצאית. כ' באדר תק"ץ 1830-ערב ר"ח חשוון תרמ"ה 1884.

(18) בן מייסד השושלת - רבי שלום מקאמיקא. נפטר י"ז בחשוון תרנ"ז 1896.

כדאי להעיר שרבי מנדל מויז'ניץ היה מחותנו של רבי יהושע מבלז

ורבי שלום מקאמיקא בן דוד. מפליא העדר חתימותיהם של צדיקים

אחרים. ייתכן שלא פנו אליהם וייתכן שסירבו להשתתף בארגון "מודרני".

(19) בן רבי יהושע השל רוקח - חתן רבי שלמה איגר מפוזנא. בא ללבוב

מפינסק.

- דעפאזיטור⁽²⁰⁾, ר' אריה שמואל מארגושיש - סגן נשיא, רבי ליב ברויזא, רבי יוסף צבי רפפורט הכהן, רבי נפתלי הירץ גולדענשטערן, רבי אביש פיפעס, רבי אורי וואלף סאלאט, רבי נחום בורשטין, רבי שמעון הכהן רפפורט, רבי עובדיה שפירא, אהרן פיפעס, שמחה מונק, ניסן זיס, מרדכי עניטטער - אוסשוטלייט⁽²¹⁾ יוסף יואל פיליפ - שריפטפיהרער⁽²²⁾ אהרן פיפעס - קאטירער⁽²³⁾, לייבוש רוזנטל - קאנטרולאר⁽²⁴⁾, יהושע ליפסקער - בוכהלטר⁽²⁵⁾.

"הרעדאקטאר של הציטונג"⁽²⁶⁾ הורכב מנפתלי הירץ גולדענשטערן שנבחר גם כחבר ההנהלה, יוסף יואל פיליפ - אף הוא חבר ההנהלה וחיים יהושע מארגאשיש, האדמיניסטראטארן של העתון היו יחיאל וויסבערג

בראש המזכירות עמד ר' שמואל מארגושיש, שכיחן בתפקיד של סגן

נשיא.

בתמוז תרל"ט הופיעה רשימת "מחזיקי הדת" כרשימה עצמאית לבחירות לפרלמנט האוסטרי. רבי שמעון סופר נבחר כציר לפרלמנט האוסטרי מטעמו של האיזור - קולומיאי, סניאטין, בוטשאטש⁽²⁷⁾. הרשימה הופיעה כרשימה נגדית של "שומר ישראל" ומבין ארבעה מועמדיה, נבחר רבי שמעון סופר בלבד, בניגוד לשלשה שנבחרו, כאמור ברשימת שומר ישראל. רבי שמעון סופר הצטרף ל"גוש הפולני" בניגוד ל"שומר ישראל"

(20) נאמן להפקדת כספיט?

(21) מנהל.

(22) מזכיר.

(23) קופאי.

(24) מבקר.

(25) מנהל חשבונות.

(26) מערכת העתון.

(27) שלמה סופר, אגרות סופרים, ע' 76.

שהצטרף לגוש הרוחני-יהודי⁽²⁸⁾.

על מאבקיו של רבי שמעון סופר כנגד התכבדות של חברת "שומר ישראל" מתפרסמים דו"חיים ב"מחזיקי הדת". מאלף הוא הדו"ח מיום ו' בתמוז תרמ"א שבו מסופר על מלחמתם של אנשי "שומר ישראל" במסורת היהדות ועל מאבקיו ומלחמתו של רבי שמעון בהם.

אחד המאבקים של רבי שמעון סופר נובע לנסינום של אנשי "שומר ישראל" לבטל את האוטונומיה של מחזיקי הדת שקבלו את ההנהגה בקהילות שונות. ועדה מיוחדת מטעם הממשלה האוסטרית נבחרה לבדיקת התקנות של מחזיקי הדת ולפניהם הופיעו שלשה רבנים. הועדה פסקה לטובת מחזיקי הדת. כדי לחזק את שליטת אנשי מחזיקי הדת בקהילות, פנה הארגון בשאלה מכוונת אל גדולי התורה: "אם על פי דין תורתנו הקדושה מותר למנות לטובי העיר פרנסים ודאשים מהאנשים המתחדשים המזלזלים באיסורים ואוכלים נבילות וטריפות ומחללי שבתות בסתר ובגלוי" וגם בעיר שכבר נתמנו מהם ביץ המנהיגים, אם מותר לחרדים לישב עמם ולצרף אותם לענייני וצרכי רבים ואם מותר להעלותם לשאר עילוי של כבוד". לשאלה צורפו המקורות לאיסור.

כפי שניתן לצפות נתקבלו עשרות תשובות לאיסור. רבי שלמה קלוגר כתב על כך קונטרס מיוחד.

רבי שמעון סופר קובע בתשובתו שהאיסור חמור ביותר הן מצד ההלכה "שאסור ליתן שום התמנות לאלה הבוגדים בה' ובתורה הקדושה" והן מצד ההגיון ש"ישימו עליהם ראשים ומנהלי עדתם בדברי דת ואמונתם, אנשים מבעלי אמונה אחרת"⁽²⁹⁾.

במרוצת השנים הצטרפו ל"מחזיקי הדת" גם אדמו"רים אחרים בגאליציה.

(28) א' רבינשטיין ב-731 p. vol. 11 Encyclopaedia Judaica

(29) אגרות סופרים ע' 83. תשובתו ההלכתית של רבי שלמה מבובוב נתפרסמה

בספר מכתבי קודש, ניו יורק תשל"ג.

בכסלו תרמ"א מצטרף לארגון רבי שלמה הלברשטאם מבובוב⁽³⁰⁾.
 אחריו מצטרף רבי יהושע הורוויץ מדז'יקוב בעל "עטרת ישועה"⁽³¹⁾.
 בשנה זו מפרסם גם רבי מנחם מנדל מריז'ניץ שהיה בין מייסדי הארגון,
 קול קורא אל החסידים⁽³²⁾.
 בשנת תרמ"ב מצטרף לארגון גם רבי אברהם יעקב פרידמן מסאדיגורא⁽³³⁾.
 רבי יהושע מבלז מבשר על כך במכתב מיוחד אל רבי שמעון סופר מיום א'
 פ' ויקרא תרמ"ב - "גם אתן תודע (?) את הדרג"צ כי הח"צ ר' אברהם יעקב
 נ"י כבר כתב מכתבים להסרים למשמעתו לערוך מלחמה וקרב נגד משנאינו
 הפושעים ולקבל בכל לב ונפש ומאוד את כל המעשה בלבוב בהסכמת הדר"ג
 והרבנים נ"י. גם נתן מכתב תעודה לדפוס כדי שידעו כל הרוצים לדעת דעתו
 וחפצו ורצונו ותלי"ת כל המפורסמים משלנו והשי"ת אתנו"⁽³⁴⁾.
 רבי שמעון סופר מיהר לכתוב לרבי אברהם יעקב מסאדיגורא מכתב תודה
 נלהב מיום כ"ח באדר תרמ"ב - "אל קדוש ה' מכובד, מן השלשה הכי נכבד,
 תורה ועבודה וגמ"ח במקום אחד, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא כקש"ת
 מו"ה אברהם יעקב איש שלום⁽³⁵⁾ נרו יאיר כאור בשחקים בהיר עד ביאת
 הגואל הדרתו, על ישראל יושב בשבת תחכמוני בק"ק ס"ג יע"א"⁽³⁶⁾.
 בשנה זו - תרמ"ב - כינס רבי שמעון סופר אספה של רבנים וראשי
 קהילות בלבוב.

(30) נכדו של רבי חיים מצאנז. תר"ח 1848-א' בתמוז תרס"ו 1906.

האגרת נתפרסמה באדמו"רי בלז ע' רי"ח.

(31) נכדו של רבי נפתלי צבי מרופשיץ. נפטר י"א בטבת תרע"ג 1913.

האגרת נתפרסמה באדמו"רי בלז, ב', ע' רט"ז.

(32) מחזיקי הדת מיום י"ז בחשוון תרמ"א.

(33) מחשובי האדמו"רים בגליציה. בנו של רבי ישראל מריז'ין ויורשו

הראשי. נולד כ' בחשוון תק"ף 1818 - י"ג באלול תרמ"ג 1883.

(34) אדמו"רי בלז - ב' - ע' רפ"ד.

(35) תרגום עברי של שם משפחתו - פרידמן.

(36) אדמו"רי בלז, ע' רכ"ז.

רבי יהושע מבלז צירף להזמנתו של רבי שמעון סופר ולהזמנתם של

מחזיקי הדת מכתב תמיכה משלו⁽³⁷⁾.

רבי שמעון סופר באגרת הזמנתו מנמק את מטרות הכינוס: "לתקן תקנות

ולהתייעץ על צרכי ישראל בכל העניינים הנוגעים לדת ועל ענייני סידור

הקהלות והעיקר להגדיל תורה ולהאדירה ולהוציא את הרבנים מתחת טבלות

מהרסי התורה" - היזנו מהנהגתם של "שומר ישראל" ששלטו בקהלות השונות⁽³⁸⁾.

ההענות להזמנה היתה גדולה ביותר והשתתפו בה 200 רבנים ו-800

נציגים של הקהלות השונות ובתוכם רבי יהושע מבלז ורבי אברהם יעקב

מסאדיגורה⁽³⁹⁾. הנאורים, היזנו, שומר ישראל, יצאו בחריפות רבה כנגד

הכנס⁽⁴⁰⁾.

בשנת תרמ"ג, נסתלק רבי שמעון סופר וגוברת השפעתו של רבי יהושע

מבלז על הנהגת הארגון, אף כי באופן פורמלי עומד בראש הארגון בן אחר

של משפחת סופר - רבי יצחק ליב סופר מדראהביטש, בנו של רבי אברהם

שמואל בנימין סופר בעל "כתב סופר" - אחיו של רבי שמעון סופר. רבי

יצחק ליב היה למדן גדול ועשיר מפורסם. רבי יהושע מבלז, היה מאז

ראשון החותמים על הפניות של מחזיקי הדת.

כדי להגדיל את תפוצת העתון מחזיקי הדת, שולח רבי יהושע מבלז

שליח מיוחד, שלא נזכר בשמו, לרבני פולין ורוסיה ש"יקחו חבל בעלה היוצא

לאור בלבוב" משום שממנו יצמח טובות גדולות לישראל מזה"⁽⁴¹⁾.

לאחר פטירתו של רבי שמעון סופר נחלש הארגון "מחזיקי הדת" וממלא

מקומו, רבי יצחק ליב סופר, רואה צורך לכנס אספה כללית של הארגון.

במכתב הזמנתו לכנס שהתקיים בי"ח כסלו תרמ"ז - ראשית ינואר 1887 - הוא

חוזר ומדגיש את פעילותו של "שומר ישראל" ואת הצורך להלחם בו.

(37) שם, ע' רכ"ה.

(38) אגרות סופרים ע' 86. בסוד ישרים ועדה ע' קמ"ב.

(39) שם.

(40) גליון 4, 1882 Ojczyzna.

(41) נדפס כמחזיקי הדת משנת תרע"ג. באדמו"רי בלז, ח"ב, ע' קפ"ז מופיע

על סדר היום של הכנס: בחירות להנהלת מחזיקי הדת, כיצד למנוע את שלטון שומר ישראל על הקהילות והשגת רשיון לפעילות מחזיקי הדת⁽⁴²⁾.

באספה זו נבחרה הנהלה חדשה, שהיסוד הדומיננטי בה הוא מחסידי בלז, והרכבה הוא: יצחק לייב סופר - נשיא, ברוך פדינהרט מברז'אן, מכל הערצאג מדוקלא, לייבוש גרודער מהק"ב, אברהם יוסף מדפיס, יונה רוזנפלד, שלמה שפרעכיר, יהושע לאיש, אהרן פיליפ, שמחה מאנד, אהרן פיפעס, עובדיה שפירא, לייב מארק, שלמה פערקוויץ, מענדל מארגאשיס. מזכיר - יוסף פיליפ, קאסירר - לייבוש ראזינטאל, רואה חשבון - נחום בורשטין, בוכהאלטר - יהושע ליפסקר, המסדר - משה לייב הרמעלין, אדמינסטרטור - יהושע העשיל איגל.

הבחירות נערכו לפי רוב קולות. ועדת בחירות בראשותו של רבי יהושע מבלז הכינה תקנות והציעה את המועמדים⁽⁴³⁾. כדי לחזק את ההנהלה החדשה שלחו רבי יהושע מבלז ורבי אהרן הלברשטאם מצאנז מכתב תמיכה נלהב בהנהלה החדשה⁽⁴⁴⁾.

בשנת תר"ס 1900 נתארגנה אופוזיציה כנגד מנהיגותו של רבי יצחק לייב סופר שבראשה עמד רבי יהודה צבי אייכנשטין מדולינא - מהבית הזידיטשובי שבחסידות⁽⁴⁵⁾.

---

(42) אדמו"רי בלז, ב', רמ"ד: "להועץ יחדו איך ומה לעשות ולהשתדל לבלתי השליט עוזבי תורה בחיי נפשנו ולהשיג רשיון (רשיון!) לעבוד את ד' כמאז ולפני יום ככל אשר הורונו רבותינו נוחי נפש".

(43) בסוד ישרים ועדה ע' קנ"ג.

(44) רבי אהרן הלברשטם הוא בנו של רבי חיים מצאנז ומילא את מקומו בצאנז

- נפטר ר"ח אב תרס"ו 1906.

(45) דברי שמחה, מכתבים, מכתב ל"ח. רבי יהודה צבי מדאלינא נפטר בי"ב אייר תרס"ט 1909.

על חולשתו של הארגון אפשר לראות מן העובדא שלא עולה בידו לכנס

ועידת רבנים, כפי שעשה בשעתו רבי שמעון סופר.

מסוף שנת תרס"א קורא העתון "מחזיקי הדת" לכנס את הועידה. מדי

פעם מתפרסמים פניות של רבנים לארגון את הכנס. העתון טורח להביא את מכתביהם של רבי אברהם מסוכאטשוב ובעל "שפת אמת" התומכים בהקמת "מחזיקי הדת". בפולין. העתון למד מפניה זו את הצורך בכנוס הרבנים בגאליציה⁽⁴⁶⁾.

בשנת תרס"ג עדיין מטפלים בכנוס הועידה שבה תלו, כנראה, את

שיקומו מחדש של "מחזיקי הדת". העתון תולה תקוות רבות בכנס הרבנים שאורגן ע"י רבי אהרן מנדל הכהן, אף כי למטרותיו אין כל שייכות לארגון "מחזיקי הדת"⁽⁴⁷⁾.

חוסר הפעילות נמשך ואלמלא הידיעה שהארגון "מחזיקי הדת" תומך בעתון "מחזיקי הדת" ולא ב"קול מחזיקי הדת" שהופיע בשנת תרס"ד, בעריכה עצמאית, בלתי תלויה בעתון האחר, לא היינו יודעים על קיומו⁽⁴⁸⁾.

בראשית שנת תרס"ה - 27 באוגוסט 1904 - חלה התעוררות ב"מחזיקי הדת" כתוצאה מפנייתו של הממשלה להודיע לה כמה אגודות קיימות ולכמה מהם אישורים מהממשלה. רבי יצחק ליב סופר, נשיא מחזיקי הדת, מיהר להזעיק את הרבנים והעסקנים להודיע לו: א' - כמה אגודות מאושרות, ב' - לארגן את האגודות הקיימות ולאשרן כחוק. ג' - להקים אגודות חדשות ולהודיע על כך לממשל.

רבי ישכר דב רוקח מבלז צירף לפניה זו את פנייתו האישית "למלא אחר בקשת הרב הגאון המפורסם מהר"ל"ס שליט"א". שלא בשעת כיסוד הארגון, היתה

(46) מחזיקי הדת י"א בכסלו תרס"ב. על "מחזיקי הדת" ברוסיה, ראה להלן.

(47) על כנס הרבנים ראה להלן.

(48) על סיבות הפילוג קשה לעמוד, למרות ש"קול מחזיקי הדת" מיום ט' בניסן

תרס"ד מוקדש כולו להסברת פרישתו. אין ספק שהסיבות לפרישה הן

מחלוקות אישיות. רבי ישכר דב מבלז ניסה לפשר ביין בעלי המחלוקת -

אדמו"רי בלז, ב', ע' קפ"ז - אולם ללא הצלחה.

ההתלהבות מועטת. לפנייתו של רבי ישכר דב מבלז הצטרפו גם רבי יצחק מאיר השל מקופטשיניץ⁽¹⁴⁹⁾ רבי פנחס נתן ספריין מרדזק⁽⁵⁰⁾, (מחזיקי הדת י"ז בכסלו) רבי ישראל מויז'ניץ (כ"ד בכסלו) שפרסם הצהרת הזדהות גם בשנת תרס"ח. אולם ההודעות על הקמת סניפים חדשים וההתארגנות בסניפים הקיימים הן מועטות.

בי"ג תמוז תרס"ז 1907 נפטר רבי יצחק ליב סופר⁽⁵¹⁾ וכנהוג הוצע בנו - רבי אברהם חיים דוד סופר לממלא מקומו. שוב התעוררה אופוזיציה חריפה שבראשה עמד רבי מנחם מנדל ראנד, בונה "בתי ראנד" בירושלים⁽⁵²⁾. האופוזיציה הציעה לתפקיד נשיא מחזיקי הדת את רבי שמואל שמלקה רוקח מלבוב ובו תמך גם רבי ישכר דב מבלז⁽⁵³⁾. כנגדם יצא בחריפות רבה רבי ישכר דב בער הלבפשטאס מצעשינוב.

"קול מחזיקי הדת" פרסם הספד נרגש על רבי יצחק ליב (ט"ז בתמוז) ויצא בחריפות רבה כנגד רבי מנדל ראנד "המטהר את השרץ בק"ץ טעמים" (כ"ט אב).

האספה שבחרה את נשיא מחזיקי הדת ונשיא כולל גאליציה הוזמנה לט"ז באלול ע"י רבי שלום מרדכי - המהרש"ם מברז'אן ורבי ישכר דב מבלז והתקיימה בסאנדוה-וישנה. האספה אישרה את בחירתו של רבי אברהם חיים דוד סופר.

לאחר הבחירה שינה "קול מחזיקי הדת" הפורש את טעמו ויצא כנגד הבחירה בחריפות רבה. כל העתון מוקדש לנושא זה. עיקר נימוקו: אצל רבי אברהם דוד יהיה הקובע יוסף פרידמן "המתעשר מפסולתה של החלוקה".

(49) כ"א בכסלו תרכ"ב 1861 - ב' דראש השנה תרצ"ו 1935. מצאצאיו של רבי אברהם יהושע השל מאפטא.

(50) מגזע קומץ נא. תרט"ו 1855 - ער"ח ניסן תרצ"ב 1932.

(51) שלמה סופר, חוט המשולש החדש, דראהביטש תרס"ח דף ק"ג ע"א ושם הערכה עליו.

(52) עליו: ג"ר גליצ'ס, שפ"צ'ות בירושלים, ירושלים תשל"ג, ע' קמ"ג.

(53) דברי שמחה, מכתבים, מכתב נ"ד.

יש לו מועמדים טובים יותר: שמעלקה רוקח, האחים תאומים מפשעמישל, ר' יוסף שעהנבלום מרישא, ר' אברהם אברדס מטרנוב (כ"ז באלול) "מחזיקי הדת" היה, כמובן, בעד הבחירה.

התקפה חריפה נגד הבחירה גם ב"קול מחזיקי הדת" מיום י"ב בחשוון תרס"ח. העתון מספר על מרד של באליציה המזרחית כנגד גאליציה המערבית בענין החלטה זו. העתון מעודד את המרד ומודיע שרבי ישכר דב מבלז תומך בו (ג' חשוון תרס"ח). כנראה שרבי ישכר דב השלים עם הבחירה והתחלוקת שככה. אין העתון חוזר לדון בפרשה זו שכה הסעירה אותו. כמעט שאין בידינו חומר על השנים תרס"ח, תרס"ט, תר"ע, תרע"א. החל מז' שבט תרע"ב מקבלים שני העתונים את הופעת אגודת ישראל בהתלהבות רבה. זוהי התגשמות החזון שהעתונים לוחמים לו כל כך הרבה שנים, דהיינו התארגנותה של היהדות החרדית; מט"ו סיון תרע"ב דווחים מפורטים על יסוד אגודת ישראל. כל גליון דן בתנועה החדשה. העתונים תוקפים את "המפקקים האלה המטילים ספק באמתת כוונתם הרצויה של המייסדים (מחזיקי הדת - ו' בתמוז תרע"ב) התקפה מרה על הרב זאב צבי הכהן קליין על שתקף את אגודת ישראל שהסכימו לקבל חברים גם מבני הקהלה שלא פרשו לקהילות החרדיות (ג' באלול תרע"ב).

בינתיים נתפרסמה רשימת המנהיגים של האגודה. צדיקי גאליציה החלו להסתייג ממנה ובתוכם רבי ישכר דב מבלז (ראה להלן). שנת תרע"ג עומדת בסימן התעלמות מוחלטת של העתונים מאגודת ישראל. לגילוי הדעת של רבי שלמה זלמן ברויאר נגד אגודת ישראל, שלא קבלו את דעתו שרק אנשים שהם בני הקהילה האורתודוקסית יוכלו להבחר להנהגת אגודת ישראל, מוסיפות המערכות את ההערות הבאות: כנראה שאין אגודת ישראל לרצון אפילו ליראים של גרמניה - קול מחזיקי הדת כ"ו בכסלו תרע"ג; "מעשה הועד הזמני שהחליט לדחות את הצעת האונגרים... ולפי דרכנו למדנו להבין דעת הרבנים הצדיקים בארצנו שליט"א שמראשית ועד עתה עמדו מנגד להרעיון של אגודת ישראל (ההדגשה שלי) - "מחזיקי הדת" י"ט בכסלו תרע"ג. העתונים מדפיסים תגובת אגודת ישראל להערות אלה.

בינתיים פרצה מלהמת העולט הראשונה. לאחר המלחמה הוקם מחדש

הארגון, אולם הוא כולל את חסידי בלז בלבד.

ג. מחזיקי הדת - היחס לתנועות התחיה

מחזיקי הדת אהדו בתחילה את רעיון ישוב הארץ והדבר בא לידי ביטוי

בולט בעתונם "מחזיקי הדת" ו"קול מחזיקי הדת".

הדבר ראוי לציון ולהדגש, שכן בראש התנועה עמד רבי יהושע מבלז

ואחריו בנו רבי ישכר דב שהצטיינו בהתנגדותם לכל חידוש בחיי האומה

והיו לוחמים עזי-נפש כנגד כל רעיון של השכלה.

רבי שמעון סופר שעמד רשמית בראש התנועה עד לפטירתו הקיס, בשנת

תרמ"ג, יחד עם ר' אהרן מרכוס את האגודה "ראש פינה" שמטרתה לפעול

למען ישוב הארץ⁽⁵⁴⁾.

עתונה של התנועה "מחזיקי הדת" מפרסם מאמר תמיכה נלהב ברעיון

(54) רבי שמעון סופר היה חובב נלהב של הארץ ועוד בשנת תרט"ו הוא כותב:

"והאמת אגיד לאהובי. גם אני, גם זוגתי הצדקת תח' עינינו מייחלות

לה' שישעינו על דבר כבוד שמו לחזות בנועם ה' בירושלים תובב"א

במוקדם האפשרי" - ספר קראקא, ירושלים תשי"ט, ע' 198 וראה גם

שירו הנפלא בשבח הארץ: נחמו, נחמו עמי! בקובץ שיריו "שיר חדש"

שנספח לספר "שירת משה" של אביו - החת"ם סופר, וינה 1902. "המגיד"

בנקרולוג על רבי שמעון סופר, מצידן: "הוא היה הראשון אשר דיבר

על לבות נכבדי קהלתנו לייסד החברה לישוב ארץ ישראל" - שנת 1883 -

גליון מס' 3. מן הראוי לצידן שלא רק רבי שמעון רדף את ההשכלה

והיה מתומכי רעיון שיבת ציון. כמוהו היו רבי שלמה זלמן שפיצר,

רבי עקיבא יוסף שלזינגר, רבי דב בר ציטליץ עורך הירח, שהצטיינו

במלחמתם הבלתי פושרת במשכילים והיו מראשי החובבים את ציון.

ברעיון שיבת ציון⁽⁵⁵⁾ גם רבי שמעון סופר מפרסם מכתב נלהב לטובת רעיון שיבת ציון⁽⁵⁶⁾.

גם משנתערבו חוגים משכילים בחוגים שפעלו למען שיבת ציון מפרסם העתון "קול מחזיקי הדת" מיום י"ט באדר ב' תרמ"ט, מאמר חיובי בשם "להבדיל בין הטהור" ובו הוא קורא להדגיל בין רעיונות ישוב הארץ לבין רעיונות של השכלה. הוא מוצא חיוב ברעיונות הלאומיים הקשורים בישוב הארץ: "הלאומיים יצחקו לפנינו ויקראו בקול גדול, למען השט! ידבק נא לה היהודי באלקיו ושוב ישוב אל אמונת אבותיו אשר כבר השליך אחר גור ולא ישפוק עוד בילדי נכריים ויטו את לב העם להאמין כי "לאומיות" ו"ישוב ארץ ישראל" דבר אחד. אלה כבר עשו חידל מצד אחד כי הפיקו זיק אהבת היהדות בלב בניס הצעירים ויחבבו עליהם את מושג שם עברי לבל יתבוששו בו".

היינו חיוב לא רק ברעיון ישוב הארץ, אלא אף גם בלאומיות שהפיחה את אהבת היהדות בלב הדור הצעיר המתבולל. ברם, יש לומר שהתנועה מקבלת את רעיון ישוב הארץ, אבל לא את הרעיונות הלאומיים שנלוו לרעיון הישוב. בגליון מיום כ"א בסיון תרנ"ב, תוקף העתון את ביקורו של ד"ר נתן בירנבוים בלבוב, ותוך לעג לציוני לבוב ש"איננו כסילים ללכת אחרי הכלים, הבלי אהבת ציון וחיבת ירושלים, הוא קובע שרעיונותיו של בירנבוים "כי מן הישוב הזה פרי גאולת ישראל ימצא ומעבודת אדמתה ארוכת עס ד' תצמח" - אנשי מחזיקי הדת לא יוכלו לתמוך בהם "כי לא ישים לב אל מטיף אויל ואיש רוח משוגע אם נוכל להאמין באולת כי יש תוחלת להחיש את הגאולה לעם סגולה על ידי התישבות בארץ אלה בני הגולה".

אף על פי כן קובע העתון שרעיונות מטורפים מעין אלה אינם מפריעים לתנועה "אם לא תשים שמות ומהפכות במעשה הדת והעבודה". היינו רעיונות

(55) מחזיקי הדת מיום 23.8.83, ראה גם בפרק שלישי.

(56) המכתב נתפרסם בספרו של זכריה מנדל שפירא, אהבת ציון, קראקא 1895

וראה גם: יהודה שפיגל, לתולדות חיבת ציון באונגריה, בתוך יובל

המזרחי, ע' רכ"ז.

הישוב הם חיוביים, ללא קבלת מימד הגאולה שבהתיישובות.

באותו גליון גם התקפה על רעיון הישוב, בשולי התקפה ערבית על רחובות וכבר בגליון שלאחר מכן תגובה חריפה של אחד הקוראים - רבי שמעון שפירא - והמערכת מתנצלת שההתקפה לא היתה על עצם הישוב אלא רק נגד החובבים "אשר ילבשו את תנועת ישוב ארץ ישראל בצורת גאולת ישראל וקיבוץ גלויות" וכן משום שהחובבים הם פורקי עול תורה ומצוות והרי "כל מאמין בה" ומחזיק בתומת דת ישראל שואל בשלום ירושלים יותר מכל החובבים ומוכן הוא לנשק את רגביה ולעזור בבנינה... אשריך כי תזכה להתהלך לפני ה' בארץ חיים כי תעבוד אדמתה ונטעתה בה נטיעת אילן אחד". גם תשובת המערכת לשאלת קורא מבראד, נאמר: "חלילה לנו לחלוק על חומר העניין ועיקרו, כי רק על צורתו החדשה אשר הלבשוהו אנשים שאינם ראויים להעלות את ירושלים על שפתם".

זאת היא האזירה בשנים תרנ"ב והדורות על רכישת אדמות בארץ מלאים אהדה, כן גם ידיעות על תנועת ישוב ארץ ישראל, על ההתיישובות בארץ. בד' אב תרנ"ב מתפרסט שוב מאמר ראשי נלהב בשבח ישוב הארץ ע"י רבי שמעון שפירא אב"ד ראדוביץ⁽⁵⁷⁾, שגם הגיב, כאמור, על מאמר נגד הישוב. הוא חוזר ומפרסט מאמרים נלהבים כאלה בעתונים מז' תשרי תרנ"ג, ז' חשוון תרנ"ג.

גם "מדינת היהודים של ד"ר תיאודור הרצל שהופיע בשנת תרנ"ו 1896 לא נדחה לחלוטין: "אמנם מחשבה טובה רחש לב הלאומי הד"ר הערצל בוועד ועצה טובה יעץ מה לעשות ביהודים להמציא להם מקום מנוחה להצילם מרעתם ורדיפתם של שונאי ישראל ויגמר אומר כי אין ליהודים רווח והצלה ממקום אחר כי אך מארצם "ארץ ישראל" ערש ילדותינו ומקום מולדותינו - והנה הרעיון הזה אם מצד עצמו נעלה ונשגב הנהו... בכל זאת אחרי ביקורת

(57) עליו בספר "מחקרי חסידות, תל אביב תשל"ה, ע' 192.

נקיה ותמימה מכל דמיון והזדה נראה בעליל כי אך דמיון הוא" (58).

הרעיון נדחה מטעמים מעשיים שונים: המדינות לא ישחררו את יהודיהם, חוסר מנהיג וכו', אבל לא מטעמים עקרוניים. הרצל מוצג כ"לאומי הוא במלואו מובן המילה, איש הרוח ורוב תבונות ואהבת עמו בוערת בו כמו בכל הלאומים והציונים" (58).

בגליון מס' 23 משנת תרנ"ז יש תגובה רשמית לציונות המדינית בשם "לזרות ולהבר" ולפיה "כל זמן שצדיקי ארצנו מתנגדים להרעיון הזה, לא נוכל גם אנחנו לקחת חבל בהפעולה הזאת" (59).

בשלהי שנת תרנ"ח מופיעה סידרת מאמרים "הדת והלאומיות" כשתהשקפות המובאות בהן, הן השקפות "ציוניות-דתיות". לאחר השאלות משיבה המערכת: "מי לא ידע כי יתרון רב לאתרוג ארצנו הקדושה על אתרוג ארץ יון הטמאה (הדגשה במקור) (60).

בט"ו אלול תרנ"ח מגיב העתון על הקונגרס הציוני השני. העתון מציין כי עד עתה נמנע מתגובה לבלי יאמר כי מחזיקי הדת "מרפים את ידי בוני ירושלים". להיפך: "מי יתן והיה זה לבב כל עם ה' להשתתף לייסד בציון למען אחינו תושבי ירושלים אבן פינה, אלא שמה תועלת יש בענין כאשר ממשלת תוגרמה מתנגדת לעליה? יתר על כן הציונים כבר הוכיחו את ריחוקם מדת ישראל." דווחים מארץ ישראל ממשיכים להתפרסם בקביעות ואף לא מכתב אחד או תגובה כנגד הישוב או הציונות. אין איסורים ואין חרמות, דהיינו גישה חיובית ואוהדת.

---

(58) קול מחזיקי הדת י"ג בנדסן תרנ"ו. העתון, איפוא, ממשיך בתמיכה ברעיון הישוב, מבלי לקבל את המימד הלאומי שברעיון שיבת ציון. הדחיה של

רעיונות הרצל אינה דחיה דתית אלא דחיה מעשית.

(59) מתוך גליון 24 מי"ג אלול תרנ"ז של "מחזיקי הדת". לצערי אין להשיג את

גליון מס' 23. אעפ"כ יש דרוח חיובי על הקונגרס הציוני הראשון.

(60) קול מחזיקי הדת מס' 22 מיום ח' באלול תרנ"ח.

בכ"ח אדר תרנ"ט תגובה חריפה כנגד מקס נורדוי על שהתבטא בנוסח של "יהודי הגיטו"⁽⁶¹⁾. התבטאות זו גרמה לשנוי עמדה של התנועה.

אכן, התגובות הנגדיות מתחילות מתמוז תרנ"ט להיות יותר איטנסיות. מן העובדא שהציונים טרם עשו דבר, למד העתון שלא רק ארץ ישראל היא בראש מאוריהם (מחזיקי הדת מי"ד באב תרנ"ט) העתון לועג לביטוי "אוהבי העם" (קול מחזיקי הדת כ"א באב). הדיווח על הקונגרס השלישי הוא דיווח לעגני ומזלזל (י"ט באלול).

בר"ח כסלו תר"ס מפרסם העתון "קול מחזיקי הדת" מאמר חיובי (1) על ההתישבות בקפריסין והפיכתו לאיזור יהודי. הידיעות מהארץ הן קבועות והעתון שמח על כל התפתחות. גם תגובות אנטי ציוניות אינן מופיעות יותר. בדברו על חודש הגאולה מצפה העתון כל הלאומיים לשובו ליהדות מעשית ולא יסתפקו רק בקריאה של עמכם עמנו - אלא גם אלקיכם אלקינו ! (כ"ט אדר ב' תר"ס).

בט"ו באב תר"ס 1900 - חוזר העתון על רעיונותיו החיוביים בקשר לשוב הארץ. "הרבנים הראשונים אשר חוללו את הרעיון הציוני, כוונתם היתה לשם

שמים" - "הראשונים רצו לקרב ימי המשיח והאחרונים רוצים לרחק את הקץ ולהעמיד את הערדנה הרחנה על מוסדות נאורי לאומיות ומת רחוק אלה מאלה!"⁽⁶²⁾

ושוב בחיוב גם כלפי הציונים ה"חדשים": "ואחרי שכבר נשתרש הרעיון הציוני בחלק גדול מעמנו אין ראוי להביט על התנועה ההיא בשאט נפש. אדרבא

נכון לצרף ולבחון אותה במצרף האמת וישר". העתון מכיר בעובדא שיש גם

בין הציונים כאלה שכונתם רצויה. "השכל הישר מחייבם לתת גאולה לארץ

אבותינו, למלא את ידי אחינו בעבודת האדמה הקדושה בלי לדחוק את הקץ,

רק לסול מסילה לפני האדון בעת יבוא אל היכלו".

הדברים אמורים כלפי הקונגרס הרביעי בלונדון ואיזה הבדל בינם לבין

(61) כנגד ביטויי הנוקבים של מקס נורדוי, ראה גם "הצפירה" מיום ח' בשבט

תרס"ב 16.1.1902 במאמר "בהור עני שהמשכו בעתון שלמחרתו.

(62) זו גישתו העקרונית של העתון. התישבות - כן. לאומיות - לא.

הדברים כלפי הציונות ב"הפלס" שברוסיה באותה תקופה. העתון תמה מה דמות
תהיה לציונות? כיצד תראה ההתישבות בארץ? הינצחו היראים או הנאורים?
זו הרי הסכנה שהעתון נלחם בה כמעט בכל גליון וגליון.

בכ"ח אייר תרס"א תוקף העתון את המשכילים שהעמידו את לאומיותם על
מלה אחת "ציונות" ואת "הקדוש באומתנו היא התורה והאמונה הכוללת אותם
ירחיקו ממשכנותיהם", אבל שוב הדגשה חיובית ביותר של הפעילות המעשית
בארץ ישראל ב"מכתב לציוני" - כ"ח באלול תרס"א.

בי"ז טבת תרס"ב נמסר על הקונגרס הציוני החמישי. בכתבה רווית
שאלות וקושיות - מסכם הכותב: "הבה נחכה ונראה את החדשות והנצורות אשר
יביא לנו הקאנגרס החמישי הזה" - בגליון ב' בשבט יש דו"ח מלא על
הקונגרס, אף כי מלווה בהערות ביקורתיות.

בכ"ג אייר שוב ידיעה על התנועה הציונית - אוניקטיבית לחלוטין.
הידיעה לקוחה מתוך ה"אלגמיינע ידישע צייטונג" ומובאת בשלמותה.

בכ"ו אב תרס"ב יוצא העתון במאמרו הראשי "ותאמר ציון עזבני ה'"
כנגד תוצאות פגישתו של תיאודור הרצל עם השולטן התורכי. בתחילת המאמר
דווח מלא על הפגישה כפי שפורסם ב"די וועלט", אולם בעל המאמר אינו
מאמין לדווח. הוא אינו מאמין שהרצל הזמין אל השולטן, אינו מאמין
שהפגישה היתה חיובית. להיפך מתוצאות השיחה רואה בעל המאמר שאין כל
תקווה לציונות להשיג הסדר כל שהוא עם השולטן התורכי. אט כך - יש לחזור
אל האמונה ע"י "עזר האלקי ממעל". בעל העתון מפקפק גם אם יהיו עולים
לארץ, אפילו אם ישיג הרצל את הסכמת השולטן לתת ליהודים את ארץ ישראל.
העתון, כדרכו, מצודד בהתישבות מעשית בארץ ישראל לנרדפים ברומניה ושואל
אם לא הגיע הזמן להשקיע את "המליונים שנקבצו" לרכישת אדמות בשטחי
הממלכה התוגרמית.

באותו גליון גם מכתב גלוי אל הרב ריינס, בכותרת "מול המזרח":
הכותב שואל כיצד מאמין הרב ריינס שבכסף תיפדה ארץ ישראל, כיצד מותר
לשתף פעולה עם החופשים, כיצד סבור חרא שתשועה תבוא ממחללי שבת ומפירי
כל קודש.

בהמשך המכתב שנתפרסם בגליון שלאחר מכן (י' באלול תרס"ב) שואל

הכותב: האמנם תתן הארץ הקדושה את פריה לעובדים אשר אינם שומרים את מצוות התורה? נאמר בתפילת "נהם": "כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה". היתכן שהכריזה לציונים?

יש לציון ש"המכתב גלוי" כותב בנימוס רב וללא התקפות בלתי מרוסנות.

באותו גליון מביא העתון ידיעה על המצב הקשה של החקלאים בארץ ומציין כי "במכאוב נפשינו הננו מביאים את השמועה הזאת" (אם ח"ו יזאמנו הדברים הננו רואים עין בעין כי מארת אלקים תלויה על הארץ הנבחרת... עדי בוא עת רצון ויום ישועה לה' לקומם הנהרסה".

בגליון מ"ז אלול תרס"ב דיווח מלא, בהתלהבות רבה, על הכנס הציוני שהתקיים במינסק. "מי שלא ראה שמחת הכנסיה הזאת לא ראה שמחה מימיו".

בי"ד חשוון תרס"ג התייחסות אל המזרחי במאמר "מזרחית צפופית".

העתון מתייחס בחיוב לתנועה זו ברוסיה "ואולי ברוסיה באמת עשתה התקנה הזאת לטובה", אולם בגאליציה שהציונים כבר הוכיחו עצמם ה"רעפארמים גמורים". "בפיהם ידברו שלום רב לתורה ולאמונה צרופה ובקרבתם יכחשו את מעשי ה' ונפלאותיו" ולפיכך חובבי ציון שבזמנים אלה אינם ממשיכי הדרך של רבי אליהו גוטמכר ורבי צבי הירש קאלישער - "לכן לא נלך בדרך אתם ונמנע רגלינו מנתיבתם עדי נראה נס הרים וכתקוע שופר נשמע".

גם לגבי גאליציה יש דיווחים חיוביים על המזרחי "אשר זך וישר פעלו

וגם הטה מגמת פניהם להראות כי מציון תצא תורה ומתורה ציון" (באותו גליון).

בכ"ח חשוון תרס"ג מביא העתון, מתוך "המגיד", את המאמר "מכתב גלוי

אל הרבנים" שבו "אחד המורדים" קובע מנסיונו "כי הרוח הציוני הוא תחבולה בדוקה ומנוסה להציל כמה נפשות יקרות מהתבולל בגויים ומקבל דת נכריה...

מדוע תחשו בראותכם כי העתונות האורתודוקסית נלחמים בשמכם כל הימים

בציונות בטעמים קלושים ובאדלת מגובחת".

בתשובה מתונה קובע מרדכי בן יצחק הלוי מרישא הוא מ"י בן יק"ה סופר

העתון, שהכל יודעים שהציונות מהפכה ליהודים תועים, אולם הציונות

אינה שקולה כנגד התורה כולה ונושאי הציונות שמים למרמס את התורה, אולם במאמר אחר תוקף סופר זה, באותו גליון, את הקונגרס הציוני החמישי, את הבנק הקולוניאלי ואת כל הקשר במונחה הציונית.

בגליון ה' בכסלו תרס"ג שוב התקפת חריפה על הציונות הפעם מדבר עקיבא סופר, בנו של רבי שמחה בונים סופר בנו של רבי שמואל סופר. בגליון זה מופיע לראשונה הסגנון החריף האנטי ציוני, שאנו רגילים לו מן העתונות החרדית ברוסיה ולאחר מכן בבעאונד אגודת ישראל. ל"מכתב גלוי אל הרבנים" שנתפרסם בעתון משיב "אחד הרבנים": "מדוע אנו מחשים ולא נחזיק בזנות הציונים בשיטה החדשה" אולם סגנון זה הוא חד פעמי ואין עוד כמוהו.

בכ"ה אייר מאמר נוסף, שלילי, והפעם כנגד השקל הציוני. גם כאן ההדגש משום שלאומיותם מזויגת ומבעטים ודוקרים את כל הקהל הקדוש הזה ואת רבניהם וצדיקיהם ושופכיהם את דמם בראש כל חוצות ולאז דווקא בלשון הקודש שאין שונאי ישראל נזקקים לה".

אין ספק שרוח חדשה זו באה מתוך העתונות של היהדות החרדית ברוסיה שעורכם היה הציוני לשעבר - רבי אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטבה ואכן החל מכ"ה סיון תרס"ג מתפרסם מתוך הפלס, מאמר ארוך כנגד המזרחי⁶³.

עד כמה היה החשש מתנועת הציונות ויחסה לדת אפשר לראות מסדרת המאמרים "רוח מזרחית או רוח קדיש" - מחזיקי הדת ז' באב, י"ד באב, - שבו מוטברת התנגדותו של רבי ישראל מויז'ניץ לציונות, בצורה מתונה ביותר. בעל המאמרים שואל: "האם יסכים ד"ר הרצל כי במדינת היהודים יבחרו מרבנים חרדים או מקאפיטליסטים חרדים אשר ימתקו סוד בדבר ההנהגה?"

היחס ההוגן לציונות ולעתים אף החיובי ממשיך להתבטא בעתונות משנת תרס"ג ותרס"ד. מתפרסם "מכתב גלוי" בטובח הציונות (כ"ח באב) והשובת המערכת, דיווח נאה על הקונגרס הציוני בששי בבאזל (ה' אלול) דיווח על דרשה חיובית

63) "שתוף הפעולה" הניב גם פיליטון מלא לעג של יצחק טעפלדצקי, סופר הפלס,

במחזיקי הדת מיום ב' בשבט תרס"ב.

של רב ליטאי לטובת הציונות בוינה - גם אם בסופה תוספת לעגנית (ז' באייר תרס"ד).

משנתפרסמה "תכנית אוגנדה" של הקונגרס הציוני הששי - יוצא העתון נגדה בחריפות רבה - קול מחזיקי הדת, י"א בתשרי תרס"ד; ז' באייר תרס"ד, ה' בסיון תרס"ד. ההנמקות הן פרו ציוניות - היינו: זלזול בארץ ישראל. בשנת תרס"ד חל, כאמור, הפילוג בין שני העתונים "מחזיקי הדת" ו"קול מחזיקי הדת". משנה זו ואילך אין ב"מחזיקי הדת", האורגן הרשמי של התנועה, דבר על הציונות.

גם בשלהי התרס"ד מופיעות ידיעות אוהדות על הישוב. ידיעה מהמבורג מוסרת על יסוד חברת פאלעסטינה - "להגדיל ולהרחיב את המסחר בפירות ארץ ישראל" (ג' אב תרס"ד). במאמר ראשי כותב העתון: "על ברכי התנועה הלאומית נולדה הציונות" והיא לומדת שעם ישראל מוכרח לשבת בארצו ורק אז תמצא שאלת היהודים פתרון נכון. הרדיפות התכופות והצרות המרובות ממעי ישראל יצאו וכי עוד ישנן תקוות טובות לעם הזה המדולדל כיום בין האומות, לשוב ולהיות על אדמתו וארצו" - אלא שהעתון דורש שהעם ישוב לא רק ללאומיות אלא גם לתורתו ולאלקיו! (י' באב תרס"ד).

בט"ו אלול תרס"ד מפרסם העתון מאמר בשם "תרועה שופר" שבו דברים נלהבים בשבח ישוב הארץ ע"י הנרדפים בארצותם. מאמר זה עורר את חמתו של רבי שמחה ישכר בער הלבדשטאם מצעשניוב⁶⁴ והוא כותב אל מערכת "מחזיקי הדת": "אם היה דבר זה לפני עשרים שנה כאשר התחיל רצה"ק⁶⁵ בדבר זה וחבריו, וגאוני אמת וצדיקי זמננו צווחו ככרוכיא אאמו"ר ז"ל⁶⁶, חותני הרה"צ ז"ל⁶⁷ ועוד ולא הסכימו ע"ז כי ראוי את הנולד אזי היה שייך לדון לכף זכות מי שירצה להחזיק בידם. לא כן עתה אשר ראינו צרת נפשינו אשר

64) ראה עליו באריכות בפרק החסידות ויחסה למזרחי. הוא היה אויבה בנפש של הציונות.

65) רבי צבי הירש קאלזשר.

66) רבי יחזקאל שרגא הלבדשטאם משיניווא.

67) רבי יהושע רוקח מבלז

הביאו לנו הרעיונות הללו אשר ע"ז קמו הציונים והמזרחים אשר אומר ל"ל⁽⁶⁸⁾

דעת דרכיך לא חפצנו ופורקים עול תורה ומצוות בריש גלי ובמסתרים תבכה נפשנו ונפש כל היראים במדינת רוסיה על חורבן והירוס הדת, תחפצו עוד הפעם לחדש הרעה וכו' ומה גם שכמעט כל הקאלאניעס פשטו יד ורגל לתוה"ק ועתה אתם מחזקים ידי עושי רע ומבקשים שהדבר תעשה שורש למטה ופרי למעלה.

בושנו מדבריכם תראו לתקן הדבר ואדרבא לגלות ולבזות את האנשים הרוצים ומשתדלים בזה וישוב א"י תובב"א עתה הוא לחזק קופת רמב"ן להחזיק ידי האנשים היראים השומרים תורה בטהרה, וגם זאת אתפלא מדוע אינכם בראש לנגד הציונים והמזרחים אשר פרקו עול תורה ומצוות. לכת נאה וראה הדבר הזה"⁽⁶⁹⁾.

קיומה של ועידת המזרחי בפרשבורג בימים י"ג-י"ד באולול תרס"ד עורר, כידוע, את חמתם של רבני הונגריה. בלחצם של רבנים אלה מפרסם "מחזיקי הדת"

מאמר נגד הציונות והמזרחי, אולם גם מתוך גנותם הנך למד מתוך העתון על שבחם. כותב העתון: "הן אין לחכד (!) כי להתנועה הציונית משטרים וסדרים

נכונים, הסתדרותם תתנהג בהשכל ודעת, אבל הפעם נבערה עצתם, כי הסכידן

עשו בהליכת את אסיפתם באונגריה (הדגשה במקור (ב' דר"ח אלול תרס"ד)

שבוע לאחר מכן מתפרסם קול הקורא של רבני הונגריה נגד הציונות והמזרחי -

הן ב"מחזיקי הדת" והן ב"קול מחזיקי הדת".

גם במאמר אחר נגד המזרחי - כ"ב באולול תרס"ד - כותב העתון בזהירות

רבה: "בצדק ובמשפט התיצבו רבני אונגריה שליט"א נגד התנועה הציונית

המזרחית והמדורנית (בעקביות משתמש העתון במילה זו במקום מודרנית) והוא

(68) לא לנו.

(69) דברי שמחה, חלק המכתבים, מכתב ה' מיום ג' ניצבים תרס"ה. לא בכדי

מאשימים חסידי מונקאטש את חסידי בלז ש"המה נותנים יד לפושעים לטעות

אחרי אלקים אחרים, אחרי הציונים אשר באמת זה מחשבתם" - "דע מה

שתשיב", פאמפלט חריף ביותר, סאיענץ תרפ"ג ע' 6. את הארגון הוא קורא

"מזיקי הדת"

מסביר כי שגה המזרחי "כי חבר לאגודת המזרחי יוכל היות רק ציוני המשלם את השקל ושייך להסתדרות ארצי של הקונגרס הציוני ומודה להפוגרמה של המזרחי ומשלם מס המפלגה" - "כל עוד שישתתפו המזרחי בפעולתם עם הציונים המדורנים ויעמדו תחת השפעת הפרגמה של הקונגרס הבזלי, איך תקוה לראות התפתחות המזרחי ברוח יהודית טהורה בלתי מושפעת ממושגים זרים לישראל סבא".

באותו מאמר - תוך כדי הדברים - יש דו"ח מלא על ועידת המזרחי בפרשבורג, בהדגשה כי "דברים אחדים למו, כי תכלית המזרחי ומטרתו, לעשות קץ לצרות היהודים ומצוקותיהם, לתת להם ארץ מנוחה, אשר יד אויב לא תשיגם שם, להלחם בעד חיהדות (הדגשה במקורו) ובעד הלאומיות, בעד כל הקודש לנו, להקים את אמונתנו משפלותה, ולתת לה עדנה אחר בלוחה, להשיב לבצרון תורת ישראל ולהקימה ע"י טל הציונים ולהוציאה מקרן זרית המונחת שם למעצבה".

יש לציין כי "קול מחזיקי הדת" בשנת הפילוג הוא קיצוני בהשקפותיו - הן עליו להצדיק את הופעתו הנפרדת והוא מנסה לפנות אל חוגים קיצוניים. כך מצויים בו התקפות חריפות על המזרחי בגליונות מיום ז' בתשרי, י"ד בתשרי תרס"ה.

בדרך כלל יש לומר כי גם בשנת תרס"ה ההתייחסות לציונות היא מועטת. "מחזיקי הדת" מתעלם לחלוטין, אף כי מי"ז אב ואילך הוא מפרסם סדרת מאמרים "פני המזרח מאדימין" (כנגד הציונות המזרחית) פרי עטה של מה שמכונה על ידו "הלשכה הטהורה"⁷⁰ לעומתו, כאמור, ממשיך "קול מחזיקי הדת" בעמדתו העוינת⁷¹. אף על פי כן גם בעתון זה דווח מפורט ואובייקטיבי על הקונגרס השביעי בבזל (י' באב תרס"ה).

משפחת ההתחרות בין שני העתונים, חוזרים שני העתונים לעמדה ממתנת ביותר. "קול מחזיקי הדת" (כ"ב סיון תרס"ו) משבח את עבודות "בצלאל" בירושלים, שהישוב החרדי בירושלים תקף אותו קשות; הוא קורא להשתמש באתרוגי ארץ ישראל - אף כי הוא מתנצל על קריאתו זו, ללא אישור גדולי התורה.

⁷⁰ כנגד השם "הלשכה השחורה" כפי שנתכנתה בפי הציונים.

⁷¹ י"א בחשוון, י"ח בחשוון, ג' בכסלו, א' בטבת ועוד.

ניגוד בין שני העתונים קיים בקשר לבחירתו של דר' אדולף שטאנד הציוני לפרלמנט האוסטרי⁽⁷²⁾. "מחזיקי הדת" בעד, "קול מחזיקי הדת" - נגד. בשנת תרס"ז נמשך המיתון. אין התקפות על הציונות ונמסרת אינפורמציה חיובית על התפתחות הישוב בארץ.

החל משנת תרע"ב הולך ומחריף, בצורה בולטת, הסגנון כנגד הציונות והמזרחי. ייתכן שלכך גרמה התארגנות של אגודת ישראל שהחלה בשנה זו ושביססה היה ההתנגדות לציונות ולמזרחי (ראה להלן בפרק על אגודת ישראל). הרי כמה דוגמאות:

"מזרחיים שנים או שלשה שהם חלאת סיר לאומיות ישראל הנאמנה לא יימשכו אחריהם" (ט"ו בטבת תרע"ב). "כאשר נביט מבטן מי יצא, אוי! לדאבונו נפשינו למרות בושת פנינו עלינו להודות כי היא ילידת זנונים מזוג שונאי ישראל תכלית שנאה. ההתבוללות הישנה מבית מדרשו של רמ"ד... ותהר ותלד את בנות תאמי צבועה ציוניות ולאומיות זרה בצבע יהדות, אשר פני ישראל סבא לא היו להם וצל דמות דיוקנא קדושא של יעקב הזקן סר מהם" (שם). "המשכילים, בני ברלין הראשונים - והיום הציונים - יסדו כל תורתם על החלק התורני שבין אדם לחברו (כ"ח בשבט תרע"ב) "הציונים הארורים החטאים בנפשותם" - שם. "הציונות פה עם הציונים שלה אשר אין להם זיק של היהדות המסורה יורדת מטה מטה. היהודים פה לא לקחו חלק בהתנועה המבלבלת הזאת כי לאנשים הרחוקים מן היהדות כרחוק מזרח ממערב אין כל משפט לדרוש אהבת ישראל וחיבת ציון" (ה' באדר תרע"ב). "זה שלש עשרות שנים מראה נגע צרעת הלאומיות בבית ישראל... לכך השתה צרעת ממארת הזאת עד כי בא הערצעל והשלים את הנגע די עמוק מן אור התורה (ט' באייר תרע"ב). אף על פי כן, אין גישה זו שיטתית. תגובות חיוביות לציונות עדיין מופיעות בעתון.

(72) חלוץ הציונות בגאליציה. ב-1907 - 1911 ציר בפרלמנט האוסטרי (1870-1911).

במאמר "הדת מנקודת השקפה לאומית" ב"קול מחזיקי הדת" מיום י"ז
באלול תרע"ב כותב העתון: "ע"פ דתה"ק בודאי לא רק שאין איסור בדבר
בנין הישוב באה"ק כי אם עוד חובה קדושה ומצוה רבה..." אלא שהחילוניים
אינם רוצים בדתיים וברצונם לעקור את הכל ועל כן אסור לדתיים להצטרף אל
הציונים.

כך גם ב"קול מחזיקי הדת" מכ"ו באדר תרע"ב: "לכאורה יסוד "מרכז
רוחני" הוא דבר המתקבל על הלב, הרי בעומק נשמתה של האומה תוססים געגועים
חזקים לשיבת ציון ושקולה מאד ישיבת הארץ וגדולה היא שפעת לשון הקודש ועוד
כדומה ואף על פי שתחית האומה בארץ ישראל אינה מן העיקרים שבלעדניה תהי'
ח"ו היהדות בטלה בכל זאת השאיפה לארץ שלא פסקה בשום תקופה וצער הגלות
הממלא את כל חללו של עולמנו מדברים בעדו, אולם אם יאמרו שכל גורל
היהדות נחתך על פי זה, אין לך קלות ראש הנהוגה ביהדות יותר מזו"
בט' אייר תרע"ב מפרסם העתון מאמר נלהב בזכות השפה העברית:
"ודאי שגם שאיפתנו היא, כי יהיה העתון העברי ביד כל אדם מישראל והספרות
העברית לא תחשב עוד בעיני הקוראים למין לוקסוס".

בסיכום יש לומר:

היחס לישוב בארץ הוא נלהב וחיובי בהחלט. הדווחים אוהדים, הגישה
חיובית.

היחס לציונות - כאידיאה חיובית. התנועה מתנגדת לרעיונות שהציונות
היא תשובה לבעית היהדות. ככל שגורמים חילוניים מטביעים את חותם חילוניותם
על התנועה, כך מתרחקת התנועה מרעיון הציונות שכן אין עוד אימון בתנועה
ומובע החשש שהרעיון הציוני הוא מסוה למשכילים הרוצים בדרך זו להגיע
להגשמת רעיונות ההשכלה בקרב העם והן תנועה זו נוסדה כדי להגן על העם
מפני ההשכלה ורעיונותיה.

הגישה החיובית של "מחזיקי הדת" מודגשת בעיקר מול ההתקפות החריפות
והבלתי מרוסנות מעל דפי היהדות החרדית של רוסיה, כפי שבאה לידי ביטוי
בעתונים "המודיע" ו"הפלס" של רבי אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטבה.

2. ספיקי "מחזיקי הדת"

א. מחזיקי הדת ברוסיה

הארגון "מחזיקי הדת" שימש דוגמא לארגונים אחרים, במדינות שונות, שהתארגנו במסגרות של יהודים שומרי מצוות⁽⁷³⁾.

בשנת תרנ"ד 1894 בערך, הוקם ארגון כזה גם ברוסיה שכללה בתוכה גם את החלק המרכזי של פולין ("פולין הקונגרסאית"). תקנות הארגון נתפרסמו בקובץ "היקב" שהופיע בשנת תרנ"ה כתוספת לקוראי המליץ, תוך שהעתון מזלזל בתקנות אלה⁽⁷⁴⁾.

קשה לעמוד על אופיה של אגודה זו שכן בין תקנותיה גם התקנה לדאוג "לספרי לימוד בעברית צחה ותתרגם אותה גם לשפות לועזיות, כדי ללמוד מהם כתב ולשון זרה... תדאג לשירים יפים בעברית עם מנגינות להם". משערים שגם מאחורי אגודה זו עמד רבי יעקב ליפשיץ, בעל "זכרון יעקב" וראש "הלשכה השחורה" שבקובנה⁽⁷⁵⁾.

-
- (73) עד היום נקראות המסגרות החרדיות באנגליה, בלגיה ובמקומות אחרים בשם "מחזיקי הדת". באנגליה נוסד "מחזיקי הדת" עוד בשנת תרנ"א 1881.
- (74) על אגודה זו של שנת תרנ"ה נכתב בקובץ יקר מציאות בשם "קול צופיך" - למברג תרנ"ה, ע' 56 בעריכתם של יצחק בהרב טעפליצקי ואחיו שלמה טעפליצקי שהיו לאחר מכן מהלוחמים החריפים כנגד הציונות. הקובץ לא נזכר ע"י רושמי הספרים ומטרתו "להשיב מלחמת הדת שעה" ולהלחם "בתחבולות רעיון של חיבת ציון בהבריאה החדשה שבראו את הלאומיות שפתרונה הוא "עם לא על פי המצוה והמעשה" (ההדגשה במקור) בתוכן הקובץ מופיעים שמות של מחברים שמאמריהם לא מופיעים בגוף הקובץ. למרות האמור בשער הקובץ - לבוב תרנ"ה, הוא לא הופיע לפני תרנ"ח. שלמה טעפליצקי הוא מחבר "מגן האמונה" - ברדיטשוב 1898 ויחד הדפיס את "סדר ההגדה לחברת בני משה עם פרש פי התורות ע"פ הפ"ר דת חשומ"ד נגד אחד העם.
- (75) ד"ר ישראל קלויזנר, מקאטוביץ עד באזל, ע' 312-314.

מאד מתקבל על הדעת שאגודה זו בראשיתה היתה בעלת צביון מתון

ורצתה להלחם במשכילים, בנשקם שלהם ואכן הצטרפו אליה גם אישים כרבי שמואל מוהליבר מביאליסטוק, רבי מרדכי גימפל יפה מרוז'ינו, רבי מרדכי עליאשברג מבוניסק ובנו - רבי יהונתן מוולקוביסק⁽⁷⁶⁾.

ברם, לאחר מכן גילה הארגון את מהותו הפנימית האמתית והיה לארגון שלחם בחובבי ציון ואז יצא כנגדו הארגון המזרחי שבראשותו של רבי שמואל מוהליבר⁽⁷⁷⁾. בשנת תרנ"ט היה נסיון נוסף ליצור חזית חרדית אנטיציונית, אלא שהנסיון נכשל⁽⁷⁸⁾.

בשנת תרס"ב פרסם יעקב ליפשיץ קריאה⁽⁷⁹⁾ להקמת חברת "מחזיקי הדת" - "אשר כבר נוסדה במדינת גאליצען ובארץ אנגליה, מדינה ומדינה כפי טעם אחינו בני ישראל וצרכיהם לחיזוק הדת בקרב אחינו היושבים בהם". קריאה זו נדפסה לאחר מכן בחוברת מיוחדת בשם "ספר מחזיקי הדת" שנדפס לראשונה בקובנה תרס"ג ובמהדורה נוספת, ע"י ישיבת המקובלים רחובות הנהר שבראשותו של רבי חיים שאול דוויק הכהן - (ירושלים תש"ד).

בהצעתו זו איך ליפשיץ מזכיר כלל את האגודה בשם זה שנוסדה שבע שנים קודם לכן, כנראה שלא להזכיר "עוונות ראשונים", שכן האגודה הראשונה כאמור, היתה בעלת אופי מתון, כולל הצורך בספרות עברית. בהקדמה לחוברת הוא מציין שדבריו ב"הפלס": "הוטב מאד בעיני רבים מהחרדים הנבונים די בכל אתר ואתר החפצים בהרחבת הרעיון להחזקת הדת... ובראש החרדים האלה הכירו לטוב את מאמרי רבנים גדולי דורנו שליט"א ויכבדונו במכתב ידם שהוצאתים לאור בזה אשר בהם ייעצוני ויעוררני לשוב ולהוציא במהדורה תנינא בחוברת מיוחדת למען התועלת".

(76) שם.

(77) ראה אגרות הרבי ניסנבוים, ירושלים תשט"ז ע' 33.

(78) ב"צ דינור, בעולם ששקע, 1958, ע' 86-88.

(79) בתוך "הפלס" שבעריכת הרב אליהו עקיבא רבינוביץ גליונות ח'-ט'

מתרס"ב, ע' 465 (אייר-סיון).

אם אמנם מכתבי הרבנים האלה "מונחים בידי, כפי שהם כתובים בעצם כתיבת יד קדשם"⁽⁸⁰⁾, הרי אין ספק שחלקם נכתב לאגודה שהוקמה בשנת תרנ"א ולא נכתבו כתגובה למאמרו שנדפס בהפלט תרס"ב.

בין צדיקי החסידות - והם הנוגעים לחיבורנו זה - שחתמו "על צורך

ונחיצות הספר מחזיקי הדת בתור דבר בעתו הטוב והנחוץ להוציאו לאור

ולהפיצו בישראל" - רבי גרשון חנוך בהרב הגאון מאיזביצא ילואוט"א⁽⁸¹⁾,

בשם כ"ק אדמו"ר מהר"ש שניערזאהן שליט"א⁽⁸²⁾, קבוצה של מחזיקי הדת

המקוריים בלבוב - בונם סופר בהגאון המנוח שמעון סופר הר"מ ואב"ד קראקא,

הק. מרדכי פעליץ, ומנהלי הח"ק מחזיקי הדת - שמחה מונד - משנה לנשיא,

זאב משה מזוזע, אליעזר מארגעשינ⁽⁸³⁾.

תפקידו של הארגון "לחזק את הדת ולחבבה על מחזיקיה בעצמם, להחם

את אחינו היהודים החמים, שאינם אלא פושרים, שכמעט הם יוצאים לחוץ,

הם מצטננים מפני הבריות היפות, אשר הנקל מאד לעשות את הנקראים חמים

ההם ליהודים רותחים מאש דת קודש". הארגון גם יבדיל בין היהודי החרד

ליהודי החופשי, שכן אין להעלות על הדעת הסרדה ארגונית כפי שהיא קיימת

בגרמניה. בלשון הכותב: "לא יעלה על לב ירא וחרד על ה', כל רעיון וכל

מחשבה של פירוד מפלגות בין כל קהלות עמנו בארצנו על דרך הפלגות ישראל

החסידי.

(80) פייסקא זו מודגשת בדברי ליפשיץ מחששו, בצדק, שלא יאמינו לו. בכלל

נחשד ליפשיץ ע"י מתנגדיו בזיופים. כדאי להעיר על שגיאה "פרוידיסטית"

שנפלה בטקסט. במקום סימן קריאה אחרי המלה "קדשם" מופיע סימן שאלה.

(81) מוזרה מאד החתימה. רבי גרשון חנוך מראדזין נפטר בד' טבת תרנ"א,

אביו נפטר בתרל"ח. לואויל"א בוודאי שיבוש של יבלח"ט - יבדל לאורך

חיים טובים. לדעתו, המכתבים מזויזפים.

(82) הכינוי מהר"ש מתייחס לרבי שמואל מלובאוויטש שנפטר כבר בשנת תרמ"ג.

(83) במהדורת ירושלים, ע' ז"ג.

אשר באשכנז⁽⁸⁴⁾.

הארגון יטפל בכנסים ארגוניים, בחינוך תורני מובהק, בספרות "טהורה ונאמנה עם הדת", בהקמת בתי מדרש, בהשתתפות בבחירות לקהילות כדי שיבחרו אנשים מתאימים לתפקידים השונים, לערוך מסיבות הוקרה לגדולי התורה, להגן על כבוד הרבנות שלא ייבחרו לקהלות רבנים שאינם מתאימים לכך, לערוך שמחות של תורה וקדושה, לפרסם חוברות ופרסומים שונים.

בחלקו השני של "מחזיקי הדת" מסביר ליפשיץ שמטרת האגודה היא "התחכמות והתחקמות להחזיק את הדת לעצמם ולהתגדר בגדריה בפני המינות"⁽⁸⁵⁾, בסיכום הספר הנקרא "תוכן הדברים ותוצאותיהם" חוזר המחבר על

עקרונות האגודה:

א. לימוד תורה ועסק התורה.

ב. להחזיר עטרת הדרוש והתוכחה.^(85א)

ג. לקיים את הכינוס של מחזיקי הדת.

ד. להתעסק בענינים ציבוריים.

ה. חותם היהדות בשמחות⁽⁸⁶⁾

(84) שם ע' כ"ה. מענין לציין שאין ענין הישוב מוזכר כלל בכל התקנות.

כנראה שהאגודה לא רצתה ל"הסתבך" בנושא שעלול היה לגרום לחילוקי

דעות, שהרי בין מייסדי הראשונים היו גם רבי מרדכי עליאשברג,

רבי שמואל מוהליבר, רבי מרדכי יפה מרוז'יני - התומכים הנלהבים

של הישוב בארץ.

(85) שם עמוד נ"ה.

(85א) הטענה היא שבימי קדם היו מגידי מישרים שהשפיעו על הקהל ומשום שירדה

רמתם של הדרשנים - אין שומעים להם. יש, איפוא, להכין דרשנים שידעו

את תורת הנאום, כדי שדבריהם יתקבלו על דעת השומעים.

(86) היינו צניעות בחתונות, תלבושת צנועה וכו' שגדולי ישראל דרשו

מפעם לפעם.

ז. ספרות כשירה⁽⁸⁷⁾.

הרוח החיה בהקמת הארגון בין חוגי החסידים היה רבי שמואל וינברג מסלונים, שירש את נס האדמו"רות מסבו, מייסד השושלת, רבי אברהם וינברג מסלונים⁽⁸⁸⁾.

רבי שמואל ניהל עדה גדולה של חסידים ונחשב כאחד מגדולי האדמו"רים בליטא.

עוד בשנת תר"ס, לפני פרסום קריאתו הפומבית של יעקב ליפשיץ, החל רבי שמואל בהקמת הארגון ולשם כך נסע אל רבי שלום דובער שניאורסון מלובאוויטש, כדי לבקש את תמיכתו. רבי שלום דב נענה לפניה ואף שלח מברק לחסידי חב"ד שבמלנסק שיסייעו להכנת אסיפת היסוד של הארגון שנועדה להיות בכ"א בטבת תרס"ב⁽⁸⁹⁾.

רבי שמואל מסלונים נפגש עם רבי אליהו חיים מיזל ורבי אליהו חיים כתב מכתב ביום ט"ו באב תר"ס, אל רבי דוד משה מטשורטקוב שבו הוא מציג לפניו את הבעיה: "העם הנבחר חלה מחלה. מחלת הנפש. מחלה עזה. מחלה מכוערת. אם אבוש מהגידה, חוששני פן תושרש חלייתם ולא תוכל להרפא. ע"כ

---

(87) היינו ספרות שאפשר לקרוא בה - לא רומנים וכדומה, או כפי שהגדירה האגודה בתקנותיה הראשונות: "ספרי לימוד בעברית צחה, שירים יפים בעברית" וכיו"ב.

(88) תר"י 1850 - י"ט בשבט תרע"ו 1916.

(89) ספר התולדות, אדמו"ר מוהרש"ב, ע' 260; ספר התולדות, אדמו"ר מהריז"ץ, ח"ב, ע' 160 - כפר חב"ד תשל"ו. מפליאה העובדא שבדיווחיו של יעקב ליפשיץ על פעולות הארגון - הפלס, אייר-סיון תרס"ב - איך אף מילה על פעילותם של שני האדמו"רים. על פעילותו של רבי שמואל מסלונים - ראה גם בהקדמת הספר דברי שמואל - תורתו של רבי שמואל מסלונים - ירושלים תשכ"ט ע' כ"ג.

בחרתי לבלי כחד תחת לשוני, ולפני ס"ק (סבא קדישא) ^(89א) רופא הנפש אגלה:
 אייחל כי ישים לבבו הטהור אל הדבר הגדול הזה. ולגלגל זכות ע"י הזכאי
 וקדוש כבודו וישראל יעמוד בצדקתם והנה לכתוב כל הדברים על ספר יאריך
 הענין. ע"כ בחרנו בכבוד הרב הגדול צדיק וחסיד כשת' מו' שמואל שיחי'
 והוא הרב ק"ק סלאנימה נעתר לנו לנסוע להוציא הענין לפני הוד קדושתו
 כת"ר שליטא ולתשובת כבוד קדשו נייחל הן כה עתירת איש שיבה צעיר החכמים
 נפש נענה".

רבי שמואל מסלונים הצליח בשליחותו ורבי דוד משה מטשורטקוב מאשר
 במכתבו אל רבי אלי חיים מיניזל את הצטרפותו לחברת מחזיקי הדת.
 במכתבו הוא כותב בין השאר: "ומה נמצא לבבי גיל, לראות כי עוד
 נמצא רעים נאמנים לעם ד' צאן קדשים. רעים אשר האובדת יבקשו, ואת הנדחת
 ישיבו, לנשברת יחבושו ולחולה יבקשו מזור ותרופה, וכל רחשי לבבו הטובים
 בצירוף יתר הגאונים מליטא ופולין. ליחד את לבב כל ישראל להחזיק בתורת
 ד' ולעבדו שכס אחד ע"י ייסוד חברת "מחזיקי הדת" בכל עיר ועיר וע"י
 התרכזות וועד הכללי מרבנים וגאונים לפקוח עין על צרכן של ישראל ברוחניות
 וגשמיות. מאד הוטבו בעיני ומחזקין לי' טיבותא. על כי התעורר למפעל טוב
 וגדול ערך כזה. ואני תפלה לד' אשר יבצרו את אשר החלו ורעיונם הטוב יצא
 לפעולות. ודבריהם הנאמנים ימצא אזניים קשובות, ויכו שורש בלבבות כלל
 אחב"י אשר כל אחד ואחד יכתוב ידו לד' ולתורתו ולמצותיו, ואי"ה כאשר
 תצאנה אסיפות הוועד לפעולות ידיים, בטח אי"ה גם ידי תכון עמכם לעשות בזה
 לטובת הענין הגדול הזה" ⁽⁹⁰⁾.

בכ"ג אדר שני תרס"ב 1902 פרסם רבי שלום דובער מליבאוויטש את קריאתו
 הפומבית להצטרף לארגון מחזיקי הדת. הקריאה הופנתה אל רא"מ מאדיעווסקי,

(89א) ייתכן שצריך להיות כ"ק - כבוד קדשו, כינוי מקובל לאדמו"רי החסידים

אולם אפשרי גם הכינוי "סבא קדישא" שכן רבי דוד משה היה האחרון

לבני הריז'ני שנותר בחיים. בשנה זו כבר היו האדמו"רים לבית ריזנין

מנכדי הריז'ני.

(90) חילופי המכתבים נדפסו ב"מחזיקי הדת" ר"ח סיון תרע"ב.

שהיה שליחו של הרבי בענינים צבוריים רבים ובה נאמר⁹¹: "בטח נודע לו דבר ההתעוררות בענין ח' מחזיקי הדת לייסד במדינתנו אשר המתעסק בזה הוא הרבי דסלאנים ונתעוררו בזה הרה"גים וגם הרבנים דפולין, ה' עליהם יחיד".

והנה אני רואה נחיצות הדבר מצד היראים בעצמם לעוררם מתרדמתם העצומה ולעודדם ולחזקם מחלישות הגדולה, אשר בשנים האחרונות עזבו כל הענינים שיתנהגו כאשר יתנהגו בלי שום הנהגה והשגחה מצדם, והמה מבחינת ראשם בין ברכם לבלי להביט ולראות את הנעשה גם מסביבם".

ההנמקות של רבי שלום דובער הן כדרכו קיצוניות ביותר. היהודים החרדים מחניפים למתחדשים כמו הכיבוד שהם מכבדים לסופריהם והתודה שהם נותנים להם על תחית השפה וכו'. דברים אלה גורמים להתקררותם של היהודים החרדים בעצמם.

תפקיד הארגון החדש לדאוג שיהודים יחנכו את ילדיהם אצל "מלמדים כשרים דוקא... ושיהיו מורים כשרים ובהשגחה גדולה עליהם שלא יהיה בהם תערובות זרות חס וחלילה... ושלא ימצא ביכעלך בביתם וכדומה בתקנות חזקות".

בסיון תרס"ב הכין רבי שלום דובער את קריאתו הפומבית להצטרף אל "מחזיקי הדת" אולם קריאה זו נועדה לפרסום רק באלול תרס"ב וגם אז ליחיד סגולה "ורק כשיעברו איזה ירחים יפרסמוה ברבים". כנראה, ציפה רבי שלום דובער להתפתחות הענין ועל כן ציוה לעכב את הכרוז מסיון ועד אלול. בקריאה זו חוזר רבי שלום דובער על ירידת מעמד לימוד התורה ועל "המצב הרוחני בזמן הזה הנורא והאיום מאד".

בתי המדרש ריקים מאד, לא מתארגנים כנגד צוררי היהודים ונותנים להם להתפרץ אל הקודש פנימה.

91) מקור המכתב בספר התולדות, אדמו"ר מוהרש"ב, ע' 266; ספר התולדות, אדמו"ר מוהרי"צ, ח"ב, ע' 167; ראה גם: נשיאי חב"ד ובני דורם, ע' 91; ספר השתתות התש"ג; ש"י זווין, ספורי חסידים, מועדים, ע' 317.

אסור להתייחס ויש לצאת למלחמה נגדית. המצב הנורא הוא תוצאה

מהקריירות והקפאון במחנה החרדים.

שוב חוזר רבי שלום דובער לתאר את הירידה הקשה במצב הרוחני של

העם. הוא מאשים בעיקר את המורים המשרישים בילדים "שורש פורה ראש ולענה להיות כטבע בנפשם הרע".

לאחר מכן הוא חוזר על קריאתו "להתאחד באגודה וחבורה אחת דווקא"⁽⁹²⁾.

למפעלם זה של רבי שמואל מסלונים מליטא, רבי שלום דובער מליבאוויטש

שברוסיה הצטרפו גם צדיקי פולין הקונגרסית.

ההתארגנות היא, איפוא, במרחבים גדולים ביותר. הצטרפותם של

הצדיקים החסידיים נחשבה כנצחון גדול למארגנים "כי האספה לא תגהה מזור ואין לאל ידם להושיע, כל עוד שצדיקי הדור, אדמו"רי החסידים היו", רבני הרבנים יעמדו מרחוק"⁽⁹³⁾.

ראשון הצדיקים שדבריו נדפסו בהפלט בשבחים של "מחזיקי הדת" הוא

רבי אברהם מסוכאטשוב בעל "אבני נזר" ו"אגלי טל"⁽⁹⁴⁾.

לדבריו מטרת האגודה "להחזיק בדקי תורתנו הקדושה והמצוות ולהשגיח

בעינא פקחא על חינוך הבנים".

יחד אתו נדפסו דבריו של רבי יהודה אריה לייב מגור בעל "שפת אמת".

יסוד החברה היא "מצוה רבה ונשגבה"⁽⁹⁵⁾.

92) האגרת במלואה בפרק מסמכים ותעודות. מקורה בספר התולדות, אדמו"ר

מהרש"ב, ע' 284, ספר התולדות, אדמו"ר מהרי"צ, ח"ב, ע' 193.

93) הפלט, תרס"א, ע' 671 כנראה מפרי עטו של העורך רבי אליהו עקיבא רבינוביץ

94) עליו בפרק החסידות ויחסה למזרחי.

95) עליו בפרק החסידות ויחסה למזרחי. המכתבים נדפסו בהפלט, שנה ראשונה,

תרס"א, חוברת י"א ע' 659. הם חזרו ונדפסו בעתון "מחזיקי הדת" מי"א

בכסלו תרס"ב, כדי לדרבן את הארגון בגאליציה שהחל מתאבן. אין ספק שיחסם

השלילי של אלה לציונות, גרם ליחסם החיובי אל "מחזיקי הדת".

באריכות רבה כותב על חשיבות הארגון - רבי חיים לערמץ מקרישנוביץ⁽⁹⁶⁾,
 שהיה אדמו"ר לצבור קטן של חסידים - אולט הרבה לפרסם מדבריו⁽⁹⁷⁾.
 לצדיקים אלה מצטרפים, לאחר הפסקה, רבי שלמה יהושע דוד גוטרמן
 מראדזימין⁽⁹⁸⁾, רבי ירחמיאל ישראל יצחק דנציגר מאלכסנדר⁽⁹⁹⁾, רבי מאיר
 יחיאל הלוי הולשטוק מאוסטרובצה⁽¹⁰⁰⁾, רבי שמחה בונים קאליש מאוטווצק⁽¹⁰¹⁾,
 רבי שמעון קאליש מסקרנוויץ⁽¹⁰²⁾, רבי מנחם קאליש מאמשנוב⁽¹⁰³⁾, רבי מאיר
 שלום רבינוביץ מקאלושין⁽¹⁰⁴⁾, רבי יצחק יעקב רבינוביץ מביאלה⁽¹⁰⁵⁾.
 היחיד מבין החותמים שהוא רב ולא אדמו"ר הוא רבי שמואל ליב ז"ק
 מביאלה⁽¹⁰⁶⁾.

(96) בן רבי אליהו מפילוב - ויסקוט. רב בדאברין, פלאצק, קרושנוביץ.

תרכ"ז 1867-א' בטבת תרע"א 1911.

(97) בעיקר בחמשת החלקים של הספר "שיח שרפי קדש". האגרת נדפסה בהפלט,

שנה שניה, חוברת ב', ע' 3.

(98) בן מייסד השושלת - רבי יעקב אריה מראדזימין. הוא נפטר בט"ו בשבט תרס"ג
 1903.

(99) בן רבי יחיאל מייסד השושלת. אדמו"ר לאלפי חסידים. מחבר "ישמח ישראל"

על התורה. תרי"ג 1853 - ער"ח שבט תר"ע 1910. דבריו ודברי קודמו

בהפלט שנה שניה, חוברת ח', ע' רע"א.

(100) התפרסם בחריפותו ובחישוביו המתימטיים. תרי"א 1851 - י"ט באדר תרפ"ח 1928

(101) בנו הבכור של רבי מנחם מנדל מוורקא. נפטר בטבריה ב' בשבט תרס"ז 1907.

(102) אחיו של רבי שמחה בונים מאוטווצק. י' בניסן תרי"ז 1817-כ' בתשרי תרפ"ז

(103) ממלא מקומו של אביו רבי יעקב דוד מאמשנוב. נפטר ט"ז בכסלו תרע"ח 1918.

(104) מחבר הספר "נהר שלום". חתן אחיו רבי יעקב צבי מפאריסוב וממלא מקומו.

נפטר י' בטבת תרס"ג 1903.

(105) בנו של רבי נתן דוד משידלובצה. מהבולטים בצדיקי פולין. נפטר

כ"ג באדר תרס"ה 1905.

(106) רב בוולדובקה, שברשין, ביאלה.

התפתחות הארגון בראשיתו היתה מהירה. בדו"ח שנתפרסם בשנת תרס"ב נאמר: "פעולות כבירות כאלה אשר לא שערנו ולא עלה כלל על לבנו" (107). גם אם יוסר מעטה המליצה מהדברים, הרי הדבר מעיד על הצלחה. רבי יוסף יצחק מלובאוויטש מספר אף הוא על הצלחת החוזר שנשלח ע"י אביו רבי שלום דובער ושנתפרסם בשנת תרס"ג: הגיעו 131 מכתבים מ-137 ישובים. 187 מכתבים מודיעים על פתיחת סניפים, 49 מודיעים על צעדי התארגנות, 63 מקבלים בחיוב את הרעיון, אולם הם חסרים עסקנים מתאימים. 14 מכתבים היו נגד הארגון (108).

אולם עד מהרה כשל הארגון, אף כי פה ושם נשמעות ידיעות משמחות: הצטרפות של המונים במינסק (109), החסידים בויטבסק הצטרפו לארגון אף כי בדרך כלל "הם קרירי בדבר הנוגע לכלל העיר ואין צורך לומר לכלל ישראל" (110) - הערה חריפה ואופיינית, פעילות יפה בקובנה (111). מה היתה הסיבה לכשלון. נראה לי שעסקני הארגון שהיו כולם מחוגים מתנגדים לא ידעו איך לגשר בין הצדיקים השונים (112). רבי אליהו עקיבא רבינוביץ, מיוזמי הארגון של מחזיקי הדת, מאשים במפורש את צדיקי החסידות (112א). בשנת תרס"ג עזב רבי שלום דובער את הארגון והוא התפרק לחלוטין.

ב. כינוס הרבנים בקראקא

כינוס זה, אף כי אינו בבחינת ארגון, חשוב הוא לעניינינו, שכן הוא מאסף סביבו רבנים מכל קצווי עולם, לדון בענייני השעה והזמן. כתוצאה ממנו

(107) מאמרי להקיץ נרדמים מאת מרנן ורבנן... ברלין תרס"ב. בקובץ כל המכתבים שנדפסו בהפלט.

(108) ספר התולדות, אדמור מוהרש"ב, ע' 304; ספר התולדות, מהרי"צ, ח"ב ע' 206.

(109) הפלט, תרס"ג, ע' 254 בכותרת מחזיקי הדת.

(110) שם עמוד 377. (111) שם, ע' 488.

(112) גם אגודת ישראל - לא הצליחה בכך. ראה להלן.

(112א) במאמרו ב"הפלט" תרס"ג ע' 124, ראה גם להלן.

אף הוקם ארגון בשם "כנסת ישראל" שאף הוא דעך עד מהרה. אף הוא חלק

מנסיון ההתארגנות של היהדות החרדית.

יוזם הרעיון היה רבי אהרן מענדל הכהן מקהיר, שהיתה דמות ססגונית.

הוא נולד בטבריה בשנת תרכ"ו 1866. הוסמך ע"י רבני פולין וגאליציה. שנים

אחדות הסתופף כחסיד אצל רבי ישראל מסאדיגורא. בשנת תרנ"ז 1897 נבחר כרב

הקהלה האשכנזית בקהיר וממנה יזם את קונגרס הרבנים ואגודת "כנסת ישראל".

בשנת תרפ"ז 1927 התישב בחיפה ובה נפטר בח' חשוון תרפ"ח 1927.

בקול הקורא הראשון שלו שנתפרסם בשנת תרס"א בתוך חוברת בשם

"אגודת הרבנים" הוא מסביר את רעיונו: להקים אגודת רבנים שתפסוק במחלוקות

השונות, בשינוי המנהגים, בהלכות הנובעות מחידושים במדע. לקול הקורא

צורפו: מהות האגודה, מערותיה ודרכי פעולתה.

רבי אליהו עקיבא אבינוביץ שזכר את כשלון "מחזיקי הדת", לדעתו בשל

עמדת צדיקי החסידות, מיהר להזהיר את רבי אהרן מענדל הכהן:

"ולדעתי, לפי שיטת כבודו, עליו לפנות תחילה אל גדולי הרבנים,

ובפרט אל צדיקי החסידים שליט"א בארצנו ובגאליציה, כי כל עוד שהם יעמדו

מרחוק, בודאי אין כדאי לבטל אף רגע אחד על זה, כי כמעט רוב בני עמנו

נוטים היום לחסידות... וכל עוד שהצדיקים שלהם הי"ו לא ינענעו ראש לא

יושיט מי מהרבנים שלהם אפילו אצבע קשנה להכנס לאגודתו. יפוק חזי

"מחזיקי הדת" שאנו עמלים ביסודה, שכבר השיגו הסכמת כמה גדולי הצדיקים

שליט"א, וכמו שכבר נדפסו דברי אחדים ב"הפלט" ובכל זאת עדיין איננו

ניגשים אל העבודה בטרם יסכימו כולם או לפחות רובם, הגדולים ביותר

דפקיעי שמיהו הטובים" (113).

רבי אהרן מענדל אמנם פנה אל אדמו"רי החסידות ואף קיבל כמה מכתבי

המלצה (114), אולם איש מהם לא השתתף בקונגרס.

(113) הפלט תרס"ד, ע' 124. תולדותיו של הרב רבינוביץ מפולטבה ב"דרכנו" -

בטאון אגודת ישראל העולמית, תשרי תרצ"ו.

(114) הממליצים אינם מפורסמים. רבי חיים לערמז שכבר נזכר בין ממליצי

"מחזיקי הדת"; רבי שלמה בן ציון טברסקי מטשרנובל - תר"ל 1870 - ח' בתשו
ת"ש 1939; רבי אלתר אורי לנדמן מפודולוי-כ"ד אייר תקצ"ח 1838-ג' תשרי תרע"ז ;

כחסיד טשורטקוב קיבל המלצה חמה מרבי דוד משה ובנו רבי ישראל מטשורטקוב¹¹⁵).

הכינים לכשעצמו, שהתקיים בקראקא במושך ארבעה ימים, החל מט"ז באב תרס"ג 1903, היה מרשים ביותר בפתיחתו. כל הרבנים שהיו נוכחים בו נשבעו קבל עם ועדה שעלילות הדם הן שקר ושאסור ליהודים להשתמש בדם לצורך פולחנים. ברם, מיד לאחר מכן נתגלעו סכסוכים רבים¹¹⁶. רבי חיים אריה הורוויץ, רב העיר¹¹⁷, חזר בו מן הכוונה לכהן כיו"ר הנשיאות - בהשפעתם של רבני גאליציה שהששו מתיקונים בדת¹¹⁸. רק בתחנונים רבים חזר בו.

רבי אהרן מענדל לא נואש מכשלונו ה"קונגרס"¹¹⁹ ובשנת תרע"א יזם הקמת בית דין גדול בירושלים.

---

115) גרסה בספרו של רבי אהרן מענדל: "יד ראם" ע' י"ז.

116) תיאור מפורט של מהלך הקונגרס בהפלט משנים תרס"ד-תרס"ה, כמעט בכל

גליון. על הקונגרס נכתבו הספרים "מקיץ נרדמים" של רבי מנחם מנדל

לנדא ו"כנסת הגדולה" של רבי אהרן מענדל הכהן שיצא לאור בהמשכים -

נא אמון תרס"ד ובמאובץ בספר "יד ראם" - תל אביב תש"ך.

117) תרי"א 1851 - י"ב כסלו תרס"ה 1904. מחבר: חיי אריה, תקון עירובין.

118) אכן, לכך ציפו רבים. ראה את התגובה לקונגרס בספר השנה שבעריכת נחום

סוקולוב, שנה ד', תרס"ג, ע' 47.

119) רבי מנחם מנדל לנדא מזאוריץ בספרו "מקיץ נרדמים" מאשים את רבי

אליהו עקיבא רבינוביץ בכשלונו הקונגרס בשל "נכליו וערמוניותו" -

ב"פתח דבר" של הספר. בין הרבנים שהשתתפו בקונגרס היו רבי אליהו

עקיבא רבינוביץ מפולטבה, רבי יהודה ליב צירלסון מפריילוקי -

קישנינב.

גם על נושא זה החליף מכתבים עם רבנים שונים בעולם. אף אחד מהם אינו מצדיקי החסידות. לעומת זאת, באגודת הרבנים שהקים, שאליה הצטרפו 453 רבנים, גם אדמו"רים ורבנים חסידיים ובתוכם: רבי חיים ברוך דמבינסקי מוואלבראז'ש⁽¹²⁰⁾, רבי נפתלי הורוויץ ממעליץ⁽¹²¹⁾, רבי שמעון שלמה וורטהיים מבנדר⁽¹²²⁾, רבי אברהם יוסף יוסקא מבראילוב⁽¹²³⁾, רבי דוד סילמן מגוסטניץ⁽¹²⁴⁾, רבי שמחה בונים לרמן מקרושנוויץ⁽¹²⁵⁾, רבי נתן נטע הכהן דאנער מקולביעל⁽¹²⁶⁾, רבי שמשון הלוי גוטסמן מסניאטין⁽¹²⁷⁾, רבי שלום פרלוב מקוידנוב⁽¹²⁸⁾.

בשנת תרע"ג 1913 הקים רבי אהרן מענדל את הסתדרות "כנסת ישראל"

שתפקידה היה לסייע בהקמת בית דין הגדול שבירושלים, יסוד בית מדרש עליון לרבנים, חינוך ישוב ארץ הקדושה בדרך התורה והמסורה⁽¹²⁹⁾.

(120) נכדו של רבי יחיאל מאלכסנדר וחתן רבי יעקב משה מוואלבראזש. מתרל"ח אדמו"ר בוואלבראזש ובטושיץ.

(121) ד' בטבת תר"ה 1845 - י"ח תשרי תרע"ו 1915. מחבר קדושת נפתלי, מהגזע הרופשיצי.

(122) עליו בפרק החסידות ויחסה למזרחי.

(123) תרל"ז 1877 - י' באדר תש"ח 1948. אדמו"ר בבוקרסט ובניו יורק.

(124) תר"ף 1880 - נספה בשואה.

(125) בנו של רבי חיים מקרושנוביץ. אדמו"ר בלוצ'ז'. נספה בשואה.

(126) מחברם של ספרים רבים. מומחה נודע בשלשלות היחס החסידיים. מתרנ"ד - רב בקוליבעל.

(127) מצאצאיו של רבי משולם פייביש מזבארז'. בן רבי אהרן ליב מלאשקוביץ.

(128) תרי"א 1851 - תרפ"ו 1926. מחברם של ספרים רבים. מהגזע הלעכוויטשי שבחסידות.

(129) יד רא"ס ע' ע"ח ובמבוא שם ע' 18. השוה גם בעתון "מחזיקי הדת" -

ירושלים, ט"ז בשבט תר"ף: "בשנת תרע"ג נוסדה הסתדרות "כנסת

ישראל" ונבחר ועד מרכזי שמושבו בקהיר. למה דווקא בקהיר? משום

שמחולל הרעיון יושב בקהיר."

רבי אהרן מענדל רצה לחדש את הארגון שהיה קיים בשם זה בשלהי המאה ה-19 ושבו השתתף רבי שמואל מסלונים⁽¹³⁰⁾. ארגון זה קדם, כנראה, ל"מחזיקי הדת" והיה באופיו אנטי ציוני⁽¹³¹⁾. האגודה נתבטלה במהרה, מבלי שהשאירה את חותמה, כשם שאגודות הרבנים שהקים - לא היה לה כל ערך.

ג. הארגון הריז'וני

אי הצלחתם של "מחזיקי הדת" להחפך לארגון בין-ארצי והשתלטותם של חסידי בלז על הארגון הגאליצאי, גרמה לכך שאדמו"רים שונים ניסו לארגן ארגונים מקבילים ל"מחזיקי הדת", במסגרת מצומצמת יותר של דינסטיה אחת או כמה דינסטיות קרובות זו לזו.

בשנת תרע"א יזם רבי ישראל פרידמן מטשורטקוב הקמת ארגון חרדי אשר ידאג לפיתוח רשת חינוך מסודרת ותפנה את הכוחות הפחות מוכשרים לבתי ספר מקצועיים. הרעיון נדחה, כמובן, ע"י צדיקי גאליציה ורבי ישראל חזר בו מתכניתו שהרי, לדבריו, תוצאות יזמתו יוכחו רק בעתיד ואילו נזקי המחלוקת קרובים⁽¹³²⁾.

לעומת חוסר הבנתם של צדיקי גאליציה לרעיונו החדשני של רבי ישראל מטשורטקוב, יש לציין את הענותם המלאה של צדיקי פולין הקונגרסית בשנת

(130) זאב זוהר, אנציקלופדיה של גלויות - ורשה, ח"ב - ת"א 1959 ע' 228; פנקס סלונים ע' רל"א.

(131) הרב יהודה ליב הכהן פישמן, ספר המזרחי, ע' קכ"ה; שמואל ביאלובלוצקי,

רבי איצ'לה מפונבייז' בתוך ספר יהדות ליטא, ח"א, ע' 394-397.

(132) זאב זוהר, בסוד ישרים ועדה, ע' קס"ג. ראה גם: א' ליטוויץ, יודישע

נשמות, באנד 6, ע' 10 ואילך. צדיקי גאליציה, לפי דרכם, התנגדו

לכל רעיון שיש בו חידוש וחרו בבתי ספר אלה היתה סכנה רבה לבתי

המדרש שבגאליציה.

תרע"א, לתמיכה בעתון "המודיע" של רבי אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטבה, שהופיע כשבועון. אין הדבר פשוט שהרי גם עתון הוא בבחינת חידוש ורבים מצדיקי החסידות התנגדו לענין שכזה בעבר.

בין הקוראים לתמיכה בעתון האדמו"רים רבי אברהם מרדכי אלטר מגור, רבי ישראל שפירא מגרודזיסק, רבי יצחק זליג מורגנשטרן מסוקולוב, רבי מאיר יחיאל הלוי מאוסטרובצה, רבי מנחם קאליש מאמשנוב, רבי מרדכי יוסף אליעזר ליינר מראדזין, רבי מנחם מנדל קאליש מאוטבוצק, רבי פנחס מנחם יוסטמן מפילץ, רבי צבי הירש מורגנשטרן מלומאז, רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב, רבי שמואל צבי מאלכסנדר⁽¹³³⁾.

רבי ישראל מטשורטקוב לא ויתר על רעיונותיו ובר"ח ניסן תרע"ב 1912, הוא מכנס את כל צדיקי החסידות לבתי ריז'ין וקוסוב, דהיינו משפחות פרידמן והאגר שהיו קשורות זו בזו בקשרי שידוכין, כדי להקים אגודה שתטפל בהקמת סניפים בערים השונות, בייסוד ישיבות בגאליציה ובוקובינה, בתי מלאכה וקשר עם השלטונות המרכזיים.

על הפרוטוקול של הישיבה חתמו: רבי יצחק פרידמן מבויאן, רבי ישראל מטשורטקוב, רבי חיים האגער מאטיניא⁽¹³⁴⁾, רבי יצחק מאיר השל מקופטשיניץ - אף הוא קשור בבית הריז'יני⁽¹³⁵⁾, רבי ישראל פרידמן מהוסיאטין, רבי ישראל האגר מויז'ניץ, רבי משה האגר מקוסוב⁽¹³⁶⁾, רבי

(133) קריאתם נדפסה בשער הגליון מס' 35 של המודיע - ג' תמוז תרע"א וכן כתוספת מיוחדת לגליון מס' 38 מכ"ד בתמוז תרע"א. צדיקים אלה כבר נזכרו במהלך הדברים.

(134) בן רבי ברוך מויז'ניץ. אדמו"ר באטיניע, וינה, סטאניסלב. נודע בלמדנותו (כ"ג באייר תרנ"ג 1863-כ"ה בכסליו תרצ"ב 1932). חתן רבי יצחק פרידמן מבוהוש.

(135) נכד רבי אברהם יהושע השל מאפטא. חתן רבי מרדכי שרגא פרידמן מהוסיאטין. כ"א בכסלו תרכ"ב 1862 - ב' דראש השנה תרצ"ב 1931.

(136) בן רבי יעקב שמשון מקוסוב. הכיר וידע גם בספרות השכלה. אמן יד מופלא. מחבר "לקט העני" (תרס"ו 1855 - ו' בתמוז תרפ"ה 1925).

אברהם יעקב פרידמן מסאדיגורא⁽¹³⁷⁾

כנגד הכנס הזה יצא, כמצופה, רבי ישכר דב רוקח מבלז, שהרי הארגון המוצע עלול היה להתחרות ב"מחזיקי הדת" שהוא עמד בראשו. במכתב אל רבי בן ציון הוברשטאם מבובוב, הוא יוצא בחריפות רבה כנגד הארגון, מבלי שהוא מזכיר במי המדובר ומי הם העומדים בראשו.

במכתבו של רבי ישכר דב מבלז, הוא מציין בחריפות שמטרת התוועדות "לעשות חדרים מעורב בשפה זרה ועפ"י סדרים קלאסיים"⁽¹³⁸⁾.

רבי בן ציון הוברשטאם מבובוב⁽¹³⁹⁾, נצר לבית צאנז - היריב הקשה לבית ריז'ין, נענה לבקשתו של רבי ישכר דב מבלז ופרסם אף הוא תגובה חריפה ביותר נגד הכנס בטשרנוביץ והוא קובע: "החיוב רובץ על כל מי שיש בידו למחות להתאמץ בכל מאמצי כוחו להשבית הדבר הזה ולא עת לחשות". הוא מציע לכנס כנוס של רבנים בגאליציה למרות ש"בכל פרט ופרט יעמדו מעקשים בזה".

יש לציין שכל משתתפי כנס טשרנוביץ הצטרפו לאחר מכן אל אגודת ישראל בראותם בה את ממשיכת הרעיון שלהם במסגרת רחבה ביותר⁽¹⁴⁰⁾. רבי בן ציון מבובוב בעצמו שלח מכתב ברכה לאגודת ישראל, אבל לאחר מכן ניתק את יחסיו אתה, רבי ישכר דב, כמוכן וליו, התנגד לאגודת ישראל, אף כי לא בצורה פומבית.

(137) הפרוטוקול נדפס בשערור של המודיע מיום ט' באייר תרע"ב.

(138) מכתבי קודש ע' ק"ט. אף המהדיר של הספר אינו מציין מי הם משתתפי הכנס בטשרנוביץ ומסתפק בכותרת "אודות אספה שהתקיימה בעיר טשערנוויץ".

(139) מגדולי האדמו"רים בגאליציה. נולד בשנת תרל"ג 1873. נספה בשואה - ד' באב תש"א 1941.

(140) אהרן מרכוס הזכיר את המחלוקת הזאת שבין בלז לבית ריז'ין בוועידת אגודת ישראל ודרש שאגודת ישראל תשתדל ליישב את הסכסוכים האלה - המודיע, 41, מיום י"ב באב תרע"ב ע' 643.

3. ייסוד אגודת ישראל

כפי שנוכחנו לדעת, נכשלו היוזמות להקמת ארגון חרדי ארצי - לא במעט בשל ניגודי הדעות שבין החוגים השונים אשר יזמו את הארגון. יוזמות אלה שמקורן בתוך חוגי רוסיה-פולין-גאליציה, חסרות היו גם כושר ארגון, התמדה וגם כספים הדרושים להחזקת הארגון. מה שלא הצליחו היוזמים מבפנים, הצליחה יוזמה מהחוץ. דווקא חוגים הרחוקים ביותר מהווים החיים של מזרח אירופה, הצליחו להקים לא רק ארגון ארצי של חרדים, אלא גם ארגון בין-ארצי, רב ממדים ופעילות. היוזמים מבחוץ היו: רבי שלמה זלמן ברויאר, רב קהילת החרדים בפרנקפורט שעמד בראש "האגוד החפשי לעניני היהדות בגרמניה" *"Freie Vereinigung für die Interessen des Orthodoxen Judentums"* שנוסד עוד בשנת תרמ"ה 1885, ע"י רבי שמשון רפאל הירש שאף עמד בראשו עד לפטירתו בשנת תרמ"ח 1888. רבי יצחק אייזיק הלוי, איש ליטא, בעל "דורות הראשונים" ששימש המקשר בין יהדות המערב ליהדות המזרח. שני אלה פנו אל רבי אברהם מרדכי אלטר מגור בבקשה שיצטרף ליוזמתם להקמת ארגון חרדי בין-ארצי. רבי אברהם מרדכי רצה לדעת תחילה את שמות המשתתפים בכנס היסוד, כדי שיוכל להחליט על השתתפותו. במכתב תשובתו מא' דברים תרס"ט מקארלסבאד הוא מציין עובדא זו במפורש⁽¹⁴¹⁾. התשובה סיפקה, כנראה, את רבי אברהם מרדכי והוא השתתף בכנס היסוד שהתקיים בהומבורג בשנת תרס"ט - אוגוסט 1909 - ובו השתתפו גם גדולי הרבנים בליטא כמו רבי חיים סולובייצ'יק מבריסק⁽¹⁴²⁾, רבי חיים

---

(141) המכתב נתפרסם בספר הזכרון לרבי יצחק אייזיק הלוי, תל אביב תשכ"ד, ע' 10. על הנסיונות להקמת ארגון בין-ארצי של חרדים ראה במאמרו של רבי אליהו עקיבא רבינוביץ, על הכנסיה הרבנית בקראקא, הפלס תרס"ד חוברת ב' - ו'.

(142) מגדולי רבני ליטא. תרי"ג 1853 - כ"א באב תרע"ח (1918).

עוזר גרודז'ינסקי מוילנא¹⁴³, רבי אליעזר רבינוביץ ממניסק¹⁴⁴, רבי אליעזר גרודון מטלז¹⁴⁵ וכן אדולף פרנקל¹⁴⁶, נשיא הקהלות החרדיות בהונגריה ורבי חנוך צבי הכהן לויז מברנדין, גיסו של האדמו"ר מגור¹⁴⁷. היתה זו פגישה היסטורית שכן לראשונה נפגשים יחד - אדמו"ר חסידי בעל שם, גדולי רבני ליטא, נציגים של יהדות גרמניה ויהדות הונגריה. בועידת הומבורג הוחלט לבחור בועד זמני אשר מקום מושבו הוא פרנק-פורט ושמתפקידו לעשות את ההכנות ליסוד הסתדרות דתית, בין ארצות. הועד הורכב מחברי הנשיאות וחברי הועד הפועל של "התאחדות החרדים" של גרמניה, מבלי שהוכנסו בה נציגים של יהודי מזרח אירופה¹⁴⁸. כתוצאה מועידת הומבורג נוסדה בפולין הסתדרות של חרדים שעסקניה

-
- (143) תרכ"ג 1863 - ה' באב ת"ש (1940).
- (144) הרב בסמילוביץ ובמינסק. תרי"ט 1858 - ג' באדר תפ"ד 1910.
- (145) מייסד ישיבת טלז. תר"א 1841 - ד' באדר תר"ע 1910.
- (146) שמו העברי: אברהם פרנקל. היה חבר בית המחקרים בהונגריה. האריך ימים. ת"ר 1840 - כ"ח בתשרי תרצ"ו 1935.
- (147) הרב יצחק מאיר לויז בהספדו על יעקב רוזנהיים שנדפס בספרו של הרב בנימין זאב יעקבסון, אשא דעי למרחוק, תל אביב תשכ"ו, ע' שס"ד. למרות האמור בכמתבו של האדמו"ר מגור ובהספדו של הרי"מ לויז טוען רוזנהיים שהוא הכיר את הרב מברנדין רק בורשה - זכרונות ע' 201. רבי חנוך צבי כיהן כרב בברנדין. תרל"א 1871-ו' באדר א' תרצ"ה 1935.
- (148) הדבר מתפרש, בגלל מצבם של יהודי פולין ורוסיה שעמדו תחת שלטון רוסי וחששו מכל התארגנות פוליטית.

היו שכנא אברך⁽¹⁴⁹⁾, נחום רוזנפלד⁽¹⁵⁰⁾, יואל ווגמייסטר⁽¹⁵¹⁾, אליהו קירשברון⁽¹⁵²⁾, אליעזר פרידוועס⁽¹⁵³⁾, זאב גוטגלד⁽¹⁵⁴⁾, נחום ליב וינגוט⁽¹⁵⁵⁾, ישעיהו רוזנבוים⁽¹⁵⁶⁾, לייבוש דוידזון⁽¹⁵⁷⁾ - רובם מחסידיו של רבי אברהם מרדכי מגור⁽¹⁵⁸⁾.

בסתיו תרע"ב, אוקטובר 1911, התקיים כנס נוסף - הפעם בפרנקפורט - מורכב כולו מחרדי גרמניה ורק ד"ר שרהיי מריגא ייצג את יהדות מזרח אירופה⁽¹⁵⁹⁾.

בכנס זה הוחלט לקיים את הועידה העולמית של אגודת ישראל בקאטוביץ. בימים י"א וי"ב בסיון תרע"ב - 27-28 במאי 1912 נוסדה בקאטוביץ אגודת ישראל. המניע הראשי להקמתה היתה העובדא שחלק מאנשי המזרחי הסתייג מן ההחלטה שנתקבלה בקונגרס הציוני העשירי שהתקיים בבאזל בשנת תרע"א

---

(149) ראה עליו: הרב ש' עלברג, רבי נתקע שפיגעלגלאס, בספר היובל הפרדס, ניר יורק 1911 וכן בספרו "ורשה של מעלה", תל אביב תשכ"ב ע' רכ"ב, רנ"ב. (150) עליו: ורשה של מעלה ע' רכ"ב. (151) מפרנסי קהילת ורשה. עליו: ד' פלינקר, וארשה, ירושלים תש"ח, ע' 195. (152) עיר הסינים הפולני מטעמה של אגודת ישראל. (153) מפרנסי קהילת ורשה. עליו: ד' פלינקר, וארשה, ע' 195 ואילך. (154) חבר מועצת העיר ורשה - א' לוינסון, תולדות יהודי ורשה, ע' 350. עלה לארץ (155) לאחר מכן מראשי אגודת ישראל. ערך את עתונה של האגודה - "דאס יידישע ווארט".

(156) מחסידי גור. גביר ולמדן נודע. חתנו של ר' יעקב ענגלמאן וגיטו של יצחק מאיר פריבס.

(157) עליו: אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ח"א, ע' 601; א' לוינסון, תולדות יהודי ורשה, תל אביב תשי"ג, ע' 349.

(158) במאמרו של הרי"מ לויזן. ראה הערה מס' 147.

(159) פרטים על ועידות הומבורג ופרנקפורט בספרו של יעקב רוזנהיים, זכרונות, ע' 201.

- 1911.8.15-9 בענין ה"קולטורה"¹⁶⁰). פורשים אלה מן המזרחי עמדו בראש הכנס של קאטוביץ ושבו השתתפו 228 רבנים וראשי הציבור החרדי. תכניתה של אגודת ישראל נוסחה בידי ר' יעקב רוזנהיים. מכתב ההזמנה לכנוס נשלח ע"י קבוצת עסקנים חרדים ורבנים ממערב אירופה בחודש אייר תרע"ב¹⁶¹).
- חוגים רבים שנטו למזרחי ומהם שהיו פעילים בה הצטרפו לאגודת ישראל משום שסברו שתהיה זו אגודה שתפעל למען ארץ ישראל, מחוץ למסגרת הציונית. ביניהם היו: הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הרב יהודה ליב זלוטניק מגומבין, הרב מאיר ברלין, הרב חיים מרדכי ברונווויט, הרב גדליה שמלקס ומארץ ישראל - בצלאל הכהן לאפין, יעקב גולדמן, י' הערבאווסקי, שאול חנה קוק. ברם, משנתאכזבו מצאו את מקומם במזרחי או במסגרות הציוניות הכלליות¹⁶²).
- בין 228 באי הכנס של קאטוביץ אין אדמו"רים. בנשיאות ישבו רבני גרמניה ורבני ליאט. את החסידים ליצגו ר' יואל וועגמיסטר, רבי נחום ליב וינגיט מורשה, רבי מאיר וידיסלבסקי מלודז' - מחסידי גור הבולטים. נכחו גם חסידים אחרים. האדמו"רים ציפו, כנראה, להתפתחות העניינים, למרות ששיגרו מכתבי ברכה נלבבים. הם חששו מאגודה שראשיה הם יהודי גרמניה שהצטרפו אליה ברצון רב¹⁶³).
- בין החסידים בלט ר' אהרן מרכוס, הציוני הותיק, שרצה להכניס את התכנית הציונית לאגודת ישראל. בכנוס המוקדם, יום לפני ועידת קאטוביץ, אמר ר' אהרן מרכוס: "עוד תהיה לנו הזדמנות לדבר על תכניתנו. ברצוני היום להזכיר רק שארץ ישראל צריכה להיות במרכז התכנית. רק בארץ ישראל
-
- 160) יעקב רוזנהיים, נשיא אגודת ישראל, בערך אגודת ישראל Universal Jewish Encyclopaedia, I, p.1282/
- 161) מכתב ההזמנה פורסם בהמודיע מיום כ"ג באייר תרע"ב.
- 162) ראה על כך: הרב מאיר בר-אילן, מוראלוז'יך עד ירושלים, חלק ב', פרק י"א, ע' 398.
- 163) המודיע מיום י"ג בתמוז תרע"ב ע' 562. החשש מפני אגודת ישראל הגרמנית ליווה את האדמו"רים ראשי אגודת ישראל בפולין במשך שנים רבות. הדבר משתקף גם ממכתבי הברכה שנשלחו על ידם.

נוכל לפעול וליצור ערכים גדולים וקדימים (תשואות חזקות!) (164).

בועידה הוקרא מכתב ברכתו של האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור.

לעדוהו, של רבי אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטבה, לא היה מי שיכול לקרוא את המכתב כראוי (165). מכתב זה לא נשאר בידינו, אבל נשאר בידינו מכתבו של רבי חנוך צבי מבנדין, גיסו של רבי אברהם מרדכי מגור, שבשוליו הוסיף רבי אברהם מרדכי כמה משפטים משלו (166).

האדמו"רים שקבלו את רעיון "אגודת ישראל" בברכה הם:

רבי אברהם יעקב פרידמן מסאדיגורה (167)

רבי יצחק פרידמן מבריאן (168)

רבי ישראל האגר מריז'ניץ (169)

רבי יצחק זליג מורגנשטרן מסוקולוב (170)

רבי ישראל פרידמן מהוסיאטין (171)

(164) זכרונות ר' יעקב רוזנהיים ע' 154, המודיע ע' 463.

(165) המודיע משנת תרע"ב גליון 40 ע' 604. מזכרונותיו של ר' יעקב

רוזנהיים, ע' 183 מסתבר שהוא בעצמו היה הקורא. לאחר הקריאה הוא

העיד אותה (!) לתוך הקהל!

(166) המכתב נתפרסם ע"י משה שנפלד - יחזקאל רוטנברג, מקאטוביץ עד

ירושלים, תל אביב תשי"ד, ע' 22 מתוך "מכתבי ברכה והסכמה" - פפא"מ תרע"ג

(167) בן רבי ישראל מסאדיגורה. שושלת ריז'ין. ח' באב תרמ"ד 1884 -

ה' בטבת תשכ"א 1961.

(168) בן רבי אברהם יעקב מסאדיגורה. שושלת ריז'ין. ב' בתשרי תר"י 1859 -

י"ז באדר תרע"ז 1917.

(169) מחבר "אהבת ישראל". תר"ך 1860 - ב' בסיון תרצ"ו 1936.

(170) בן רבי ישראל מפילוב. תרכ"ז 1867 - ג' בחשוון ת"ש 1939.

(171) בן רבי מרדכי שרגא מהוסיאטין. ט"ו בכסלו תרי"ח 1857 - כ"ד בכסלו

תש"ט 1949.

- רבי ישראל פרידמן מצ' ורטקוב (172)
 רבי שלום דובער שניאורסון מלובאוויטש (173)
 רבי ישראל שלום פרידמן מבוהוש (174) וחתניו: רבי מנחם מנדל פרידמן מבוהוש (175)
 ורבי דוד טברסקי מהוצאלאס-יאסי (176)
 רבי אברהם מתתיהו פרידמן משטעפינשט (177)
 רבי משה לייב פרידמן מפאשקאן (178)
 רבי אברהם יהושע השל פרידמן מאדזאד (179)
 רבי שמואל בורנשטיין מסוכאטשוב (180)
 רבי שמריהו נח שניאורסון מבוברויסק (181)
 רבי אריה לייב הלברשטאם מצאנז (182)
 רבי בן ציון הלברשטאם מבובוב (183)

-
- (172) בן רבי דוד משה מצ' ורטקוב. ב' באייר תרי"ד 1854-י"ג בכסלו תרצ"ד 1934
 ראה גם "הדרך", כסלו תרע"ד, ע' 4.
 (173) כ' בחשוון תרע"א 1860-ב' בניסן תר"ף 1920. לאחר מכן היה ממתנגדיה
 החריפים של אגודת ישראל. ראה להלן. עיין אודותיו גם בפרק הופעתו
 של הרצל ויחסה של החסידות לתנועה הציונית. כל המכתבים הנזכרים
 נדפסו ב"מכתבי ברכה והסכמה" - פרנקפורט דמיין תרע"ג.
 (174) בן רבי יצחק מבוהוש. תרנ"ג 1863 - כ"ג בניסן תרפ"ג 1923.
 (175) נפטר י"א בתשרי תש"ג 1942.
 (176) נפטר כ"ג בכסלו תרצ"ח 1938-המודיע משנת תרע"ג מס' 17, ע' 270 (כ"ג בשב
 (177) חנוכה תר"ח 1848 - כ"א בתמוז תרצ"ג 1933.
 (178) נפטר י' באלול תש"ז 1947.
 (179) נפטר ט"ו באלול ת"ש 1940 - המודיע, שם.
 (180) תרט"ו 1855 - י"א באדר ב' תר"ע 1910.
 (181) תר"ב 1842 - ט"ז עבת תרפ"ג 1923 - מכתביהם ב"מכתבי ברכה והסכמה".
 (182) נכדו של רבי חיים מצאנז. רב בגריבוב ובצאנז - תרי"ב 1852 - כ"א באדר
 תרצ"ה 1935.
 (183) מגדולי האדמו"רים בפולין. תרל"ג 1873 - נספה בשואה, ד' באב תש"א 1941
 המכתבים נדפסו בהדרך, כסלו תרע"ד, ע' 14. המכתב לא נתפרסם ב"אוסף
 מכתבים" של רבי בן ציון מבובוב - נידו יורק תשל"ג, משום שרבי
 בן ציון התרחק מאגודת ישראל והקים לו תנועת נוער משלו.

כבר בוועידה זו, ועידת קאטוביץ, נקבע הקו האנטי-ציוני של אגודת

ישראל, בהשפעתו של הקו "הגרמני" באגודת ישראל.

רבי שלמה זלמן ברויאר מפרנקפורט, מיוזמי הוועידה ומראשיה, אמר

בדבריו: "... בתוך כך נוסדה אורגניזצית תבל חדשה תחת השם הידוע "ציונות"

שעל דגלה חרתה לה יהדות לאומית בלי תורה. כמו שאי אפשר היה לחשוב אחרת,

מכל גדולי התורה ומכל האדמו"רים - זולת יוצא מן הכלל קטן - הוכרה התנועה

לכפירה בעיקר". גם אנכי בעצמי בדרשותי בקהל רב, לא מנעתי עצמי מלציין

את התנועה הזו בתור חירוף וגידוף כלפי מעלה (BLASPHEMJE) ואת אלה היראים

שנתנו ידם אליה תחת השם "מזרחי" בתור מחזיקי ידי עוברי עבודה".

בתגובה לדברים אלה, אמר, בתוך מהלך הוועידה, ד"ר פרנק - נשיא

המזרחי בגרמניה, את הדברים הבאים: "בהתלהבות פגשנו את התיסדות אגודת

ישראל". הציונות היא "חלוץ ההולך לפני אגודת ישראל לגשר שבו ישוב ישראל

לדרך האמיתית".

לשאלה של ד"ר מעלער, נשיא אורגניזצית "מוריה" באלטונה, משיב יעקב

רוזנהיים ש"האגודה גם כן שואפת להמציא פעולותיה לטובת ארץ הקודש"⁽¹⁸⁴⁾.

במועצת הרבנים⁽¹⁸⁵⁾ שליד הוועד הזמני שנבחר מופיעים האדמו"רים רבי

אברהם מרדכי אלתר מגור ורבי שלום דובער מליבאוויטש, ששלחו, כאמור,

מכתבי עידוד לכנס.

ברט, האדמו"רים עמדו עדיין מנגד לפעילות המעשית ורבי אליהו עקיבא

רבינוביץ מפולטבה, מראשי הוועידה הקאטוביזית, פונה אל האדמו"רים, מעל במת

"המודיע" שלו ואומר בהכנעה רבה: שבימים האלה רבבות אלפי ישראל ותיקים

וחסידים, לאור פניהם יהלכו. ולמוצא פיהם הק' כאל מלקוש ייחלון, שבודאי

אם אמנם דעתם הק' מסכמת לאגודת ישראל נכון הדבר לזכות את הרבים בימי

רצון אלה ולתקנם בעצה טובה מלפניהם, לתת יד ולפקח על גל התקנות הדרושות

למפעל ענקי כזה, הנועד לחבק בזרועותיו עולם, ולהציע כל מה שנצרך להכניס

להפרוגרמה של האגודה, כפי צורך מושבותם למקומותיהם⁽¹⁸⁶⁾.

(184) המודיע משנת תרע"ב, גליון 41, ע' 143. רש"ז ברויאר היה חתנו של

הביזשטשין דפאל. הרש"א ברויאר נפטר ולאחר מותו (1926).

(185) השם מועצת גדולי התורה נקבע לאחר מכן.

(186) מאמר ראשי בהמודיע, תרע"ב, גליון 47, ע' 735.

מנוסח הדברים "אם אמנם" נראה שהאדמו"רים טרם הצטרפו לעבודה המעשית

וטרם פרסמו את דבריהם לקהל הרחב. עדיין חששו, כנראה, מן היזמה של רבני המערב.

למרות הבטחתו האמורה של רוזנהיים לפעול למען ארץ ישראל נתקבלה החלטה פושרת ביותר, בתוך החלטה כללית, האומרת: "להיטיב את תנאי החיים הכלכליים של המוני עמנו בכל הארצות שאחינו חיים בלחץ ובארץ ישראל" (187). בישיבתו של הוועד הזמני של אגודת ישראל מכ"ד בשבט תרע"ג הוחלט "להשתתף בהחזקת מעמד של פועלים שומרי תורה ומצוות ע"י בנין בתי פועלים בשבילים, שיאחזו במושבות על אדמת אה"ק לזה הקציבו לע"ע סך חמישים אלף פרנק בשביל בנין בתיים עם גני ירק ואולי גם לתת את האפשרות להתעסק בחלבנות במידה קטנה" (188).

בפולין נשמעים ההדים הברורים של ההתארגנות לאגודת ישראל רק בשלהי שנת תרע"ג 1913. כנס של רבנים שהתאסף ביאבולונה שלייד ורשה ביום ב', וזאת חוקת התורה, כ"ו בסיון תרע"ג, מחליט: בהתאספנו באספה כללית פה בנאות דשה יאבולאנה מצאנו לנכון להביע לכם - המכתב נשלח לאגודת ישראל בגרמניה - את רגשי תודתנו היוצאת מעמקי לבבנו על עבודתם לטובת תהו"ק ועמנו. ואנחנו בעת שהתאספנו לאספה בפה לדון על תקנת התורה והדת שרבו פרציה ולתקן את בדיקה מצאנו חובה לנפשנו להבטיחכם לעזור אתכם בכל מאמצי כוחותינו, ברצות ה' ותהיה אגדתכם מאושרה מטעם הממשלה בארצנו, להשפיע בכל סביבותינו לטובת אגודתכם הרוממה" (189).

על ההחלטה חתמו 20 רבנים, רובם מחוגי החסידים ומהם רבי שיעמנו, לאחר מכן, בראש המזרחי או שהיו עסקנים ציונים (190).

(187) שם, ע' 736.

(188) המודיע, תרע"ג, גליון 20, ע' 315.

(189) הדרך, פרנקפורט, אלול תרי"ג ע' 6.

(190) כמו רבי אברהם צבי פנחס מטיקטין, רבי חיים מרדכי ברונווט מחורז'יל,

רבי יצחק יהודה טרונק מקוטנא, רבי יחיאל משה סגלוביץ ממלאוה.

באותו חודש, סיון תרע"ג, התאספו בגרובוטקה שליד ראדום אדמו"רי

פולין כדי לקבוע עמדה כלפי אגודת ישראל.

בכנס זה השתתפו: רבי אברהם מרדכי אלטר מגור, גיסו - רבי צבי חנוך

מבנדין⁽¹⁹¹⁾, אחיו - רבי מנחם מנדל אלטר מפ' ביניץ⁽¹⁹²⁾, רבי פנחס מנחם

יוסטמן מפילץ⁽¹⁹³⁾, רבי מאיר יחיאל הולשטוק מאוסטרובצה⁽¹⁹⁴⁾, רבי⁽¹⁹⁵⁾

מקוזמיר, רבי מרדכי יוסף אליעזר ליינר מראדזין⁽¹⁹⁶⁾, האדמו"ר מסקאלה⁽¹⁹⁷⁾,

רבי צבי הירש מורבנשטרן מלוקוב⁽¹⁹⁸⁾, רבי דוד בורנשטיין מווישיגראד בשם

אביו רבי שמואל מסוכטשוב⁽¹⁹⁹⁾; רבי אורל אשר אלחנן אשכנזי.

(191) רבי צבי חנוך הכהן לויז, נכדם של רבי חנוך הניך מאלכסנדר ורבי צבי

הירש מטומשוב. חתנו של בעל "שפת אמת" (מאליניץ, ז' כסלו תרל"א 1870 -

ו' אדר א' תרצ"ה 1935) כיהן כרב בבנדין. תורתו בספר "יכהן פאר".

בנו - הרב יצחק מאיר לויז.

(192) רבי מנחם מנדל אלטר כיהן כרב בפאביניץ ובקאליש. יו"ר אגודת הרבנים

בפולין (סוכות תרל"ח 1877 - נספה בשואה).

(193) רבי פנחס מנחם הוא נכד הרי"ס מגור - מביתו. אדמו"ר בפילץ, ווירשוב

וצ' נסטוכוב י"א כסלו תרפ"ו 1920).

(194) ראה עליו עליו בעמוד 149.

(195) השם לא מפורט וקשה לדעת למי הכוונה. לרבי אפרים בן רבי יחזקאל

מקוזמיר - שלשה בנים: רבי אליעזר שלמה מוולמין, רבי מנחם דוד מפאגה

ורבי ירחמיאל צבי משענא בעל "אמר צבי".

(196) ראה בעמודים הבאים.

(197) לא ידוע לי.

(198) רבי צבי הירש הוא בנו של רבי ישראל מפילוב בעל "שלום ירושלים".

כיהן כאדמו"ר בלוקוב (תרי"ח 1858 - כ"ט בשבט תר"פ 1920).

(199) רבי דוד הוא האדמו"ר השלישי לבית סוכטשוב, מתרפ"ו מילא את מקום אביו

באוטוואצק, פאביניץ, קולומנה, לודז'. הקים רשת ישיבות בשם בית

אברהם (ר"ח אלול תרל"ח 1878 - נפטר בורשה, תחת שלטון הנאצים,

ח' בכסלו תש"ג 1943)

מקולביעל⁽²⁰⁰⁾, רבי ישראל טויב ממודז'יץ²⁰¹, רבי ישראל שפירא מגרודזיסק⁽²⁰²⁾,
האדמו"ר מזאווירצא⁽²⁰³⁾, רבי ירחמיאל משה הופשטיין מקוז'ניץ⁽²⁰⁴⁾, רבי
אברהם איגר מלובלין⁽²⁰⁵⁾.

הרב היחידי שהורשה להשתתף בכנס זה היה רבי שמחה טרייסטמן מראדוס,
כנראה משום שגרובוטקה השתייכה לרבנות של ראדוס.

אספה זו קבעה אף היא "שהרעיון המונח ביסודה של החברה טוב ונכון
הוא" תוך הוספת ההסתייגות המובנת, שגרמה כנראה לאיחור בהתארגנות לאגודת
ישראל בפולין, שהממשלה תאשר את הקמת האגודה. מתוך חשש להשפעתם של רבני
גרמניה על חסידי פולין, הוסיפה האספה הסתייגות שבפרטי הפרוגרמה יבטיחו
שבכל הנוגע לענייני מדינתנו תפעל החברה על פי רצון גדולי תורה ויראי ה'
במדינתנו". להסתייגות זו הוסיפה המערכת של עתון אגודת ישראל שיצא לאור
בפרנקפורט את ההערה הבאה: "זהו יסוד עיקרי בהסתדרות האגודה וכן נאמר מראש
ומתחילה אצל מייסדיה⁽²⁰⁶⁾".

-
- (200) נכד "היהודי הקדוש" מפשיסחא. בנו היחיד של רבי יעקב צבי מפאריסוב.
מתרמ"ט אדמו"ר בפאריסוב, קולביעל, ורשה (תרכ"ה 1865-ורשה, י"ג אלול תשא)
(201) נכד רבי אלימלך מגרודזיסק וממלא מקומו. אדמו"ר בגרודזיסק ובורשה.
מחבר "אמונת ישראל" (תרל"ד 1874-נספה בטרבלניקה. אלול תש"ב 1942).
(202) נכד רבי יחזקאל מקוזמיר. מפורסם בהלחנותיו ובמנגינותיו. מחבר
"דברי ישראל" עה"ת (תר"ט 1849-י"ג כסלו תרפ"א 1921).
(203) כנראה הכוונה לרבי מנחם מנדל חיים לנדא מזאווירצא. ראה עליו בפרק
החסידות ויחסה למזרחי.
(204) נכד המגיד מקוז'ניץ. האדמו"ר החמישי לבית קוז'ניץ (י באלול תר"ך 186-
י"ג באלול תרס"ט 1909).
(205) בן רבי יהודה ליב איגר מלובלין. בעל "תורת אמת". מתרמ"ח אדמו"ר
בלובלין. מחבר "שבט מיהודה" (תר"ו 1846 - כ"ב בטבת תרע"ד 1914).
(206) דו"ח מפורט בגליונות 41-42-43 של המודיע מתמוז תרע"ג.

לפי מקור אחד המליץ כנס זה גם לפעול להקמת ישובים חסידיים בארץ ישראל והאדמו"ר מקוזמיר אף תרם לצורך זה סכום עתק⁽²⁰⁷⁾.

קדמו לכינוסים אלה ביקוריו של יעקב רוזנהיים בורשה בשנים תרע"ב ותרע"ג.

הרשיון המתאים שאליו ייחלו רבני ואדמו"רי פולין, כנראה, לא ניתן ובינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה.

בתוך ימי המלחמה ביקרה בפולין משלחת מגרמניה בהרכב הבא: יעקב רוזנהיים, דר' פנחס כהן, זיגמונד פרנקל, דר' אברהם הירש. הם נפגשו עם רבי אברהם מרדכי מגור, בביתו של חסידו יואל ווגמיסטר מורשה, שהשתתף בוועידת קאטוביץ⁽²⁰⁸⁾.

משנתמנו דר' פנחס כהן והרב דר' עמנואל קרליבך כנציגי השלטון הגרמני שכבש את פולין בתוך שטח הכיבוש ניתנה דחיפה עצומה להתארגנות אגודת ישראל. דר' כהן הגיע לורשה בינואר 1916 וב-22 למרץ 1916 כבר אושרה אגודת ישראל בפולין. על הבקשה לאשור עדיין חתומים עסקנים משניים. השפעתם המכריעה של הרבנים הגרמנים על התארגנותה של אגודת ישראל הפולין, גרמה לתסיסה. בנובמבר 1917 הוקם ארגון חדש על ידי רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינר מראדזין⁽²⁰⁹⁾, שבין חסידיו לחסידי גור, היו חילוקי דעות מדורות, מאז המחלוקת בין הרי"מ מגור וחסידי קוצק לבין רבי מרדכי יוסף מאיז' - מייסד השושלת שפרש מקוצק ולאחר מכן בין רבי גרשון חנוך ליינר מראדזין בעל "התכלת" - אביו של רבי מרדכי יוסף אלעזר ובין בעל ה"שפת אמת" - אביו של רבי אברהם מרדכי מגור, בשל חידוש התכלת בציצית.

(207) הדברים נמסרו בכתבה לעגנית ב"המזרחי" מיום כ"ה באלול תרפ"ג. מחברה

בר בי רב מציין שרבי שמחה טרייסעמן נבחר כרב בלודז' - פרס על

השתתפותו בכנס גרובוטקה. דווח על הכנס בהמודיע מיום ז' תמוז תרנ"ג.

(208) אנציקלופדיה של גלויות, ורשה, ח"ב, ע' 231; רוזנהיים, זכרונות,

ע' 201.

(209) תרל"ג 1873 - כ"ו בשבט תרפ"ט 1929.

הארגון החדש נקרא בשם "בנין הנהרסות" שמטרותיו דמו למטרות אגודת ישראל, אלא ללא כל קשר ארגוני אתו. דר' כהן ודר' קרליבך לא הוזמנו לכנס היסוד של הארגון שבראשו הועמד רבי מרדכי יוסף אלעזר מראדזין⁽²¹⁰⁾.

רבי אברהם מרדכי מגור החל במו"מ לאחוד שני הארגונים. בסבלנות רבה ובדיונים מייגעים הצליח רבי אברהם מרדכי לאחד את שני הארגונים שנקראו בשם אגודת שלומי אמוני ישראל ובלועזית וגם באידיש, אגודת האור-תודוקסים⁽²¹¹⁾. בועידה המאוחדת של שני הארגונים השתתפו האדמו"רים מגור ומראדזין ועדיין משתתפים בה רבנים רבים שהיו לאחר מכן מפעילי המזרחי.

האגודה המאוחדת פרסמה חוברת בשם "וואס וויל די אגודת האורתודוקסים" והוציאה לאור עתון בשם "דאס יידישע ווארט"⁽²¹²⁾. האדמו"ר מגור פרסם קריאה נרגשת לעמוד לימין העתון.

ביולי 1917 פרסמה המועצה, בראשות האדמו"ר מראדזין, הכרזה נגד הציונות והמזרחי התומך בציונות, נגד משאל העם בדבר ארץ ישראל וכן שהעבודה למען ארץ ישראל צריכה להיות ברוח התורה⁽²¹³⁾.

---

(210) במאמרו של ז' זהר על אגודת ישראל - אנציקלופדיה של גלויות, ורשה, ח"ב ע' 237.

(211) כנראה שלא לשאת את השם אגודת ישראל שהאדמו"ר מראדזין התנגד לה. שם זה היה השם שניתן בקאטוביץ והשתמש בו המרכז העולמי שישב בפרנקפורט.

(212) הרי"ט לויין במאמרו בתוך הספר "אשא דעי למרחוק", ע' שכ"ה תולה את הוצאת העתון בפעילותו של דר' פנחס כהן. העורכים היו: נחום ליב וינגוט, הרב פנחס כהן והרב עמנואל קרליבך. על העתון ראה: י' אדלר, עתונות וספרות חרדית, בתוך נחליאל, שבט תשכ"ה, ע' 84.

(213) ז' זהר, במאמרו של אגודת ישראל, אנציקלופדיה של גלויות, ורשה, ח"ב ע' 242 (ח"א תשי"ט).

רבי אברהם מרדכי מגור עודד את חסידיו בצורה אקטיבית ביותר להצטרף לאגודה החדשה⁽²¹⁴⁾.

במכתב לחתנו מאור ליום ג' וישב (ללא תאריך) הוא כותב: "תוכל לפרסם בשמי וכמדומה כי כבר מפורסם הוא דעתי ורצוני לחזק האגודת האורתודוקסים מה דאפשר ויש לנו אב זקן אשר דרשו עליו בפרשתך כינוסו וכינוס בניו הצילו וכו' ובל"ס אחו"ג שיחי⁽²¹⁵⁾ יסידעו ג"כ בזה⁽²¹⁶⁾".

בשבת תרע"ח פורסם הכרוז לציבור בבקשה להצטרף לארגון החדש. הכרוז נוסח בידי הרב יצחק מאיר לויץ ובתחילה חתמו עליו רבי אברהם מרדכי מגור ורבי שמואל צבי מאלכסנדר ולאחריו גם אדמו"רים אחרים.

הטיוטה המקורית נמצאת בידינו, מתוך כתביו של הרי"מ לויץ⁽²¹⁷⁾:

בעזת"י

אל השרידים, אשר ה' קורא שומרי תורה ועושי דברו. יהי' ה' אלקינו עמם ויעלה מעלה מעלה!

אחינו שלומי אמוני ישראל!

גודל מצב המעציב, מצוק העתים, והחלאות השונות העוברות עלינו ר"ל, הש"י ירחם, הכריחו אותנו לטכס עצה במה ואיך (על קיום מצבנו הרוחני והחומרי) לחזק ולהגן על דת תוה"ק. ואחר אשר שמנו על לב את כל פרטי המצב המעציב, והיהדות ותוה"ק, יורדות מטה מטה ר"ל - הכרנו לנחוץ ומוכרח, בתור מצות עשה שהז"ג. שכל שלומי אמוני ישראל. אשר זראת ה' נוגע בלבב⁽²¹⁸⁾ שבכל עיר ועיר. יתאחדו יחד לאגודה אחת. תחת גדל המסורה: תקב"ה וישראל ואורייתא הוא, בשם "אגודת שלומי אמוני ישראל⁽²¹⁹⁾". (ומתורגם: אגודת אורתודוקסים)

(214) אוסף דברים ומכתבים מאדמו"ר מגור, ירושלים תשכ"ז, מכתבים י"ח, י"ט,

כ', כ"א, כ"ב, כ"ג, כ"ד ועוד.

(215) אחי רגיס שיחיו.

(216) שם ע' כ"ט.

(217) הטיוטה נדפסה בנחליאל גליון מס' 1 (שבט תשכ"ה)

(218) במודפס: (מטרת האגודה א')

(219) במודפס הקטע שבסוגריים הושמט ובמקומו בא: ב').

לפקח על כל עניני דת ואמונה, ושמירת תוה"ק. והאגודות שבכל עיר⁽²²⁰⁾

תתאחדנה ע"י מרכז-כללי, לגוף אחד, כביר ורב אונים, דואג לדרכיו ומגין על זכויותיו.

ובאשר⁽²²¹⁾ ישוב ארץ ישראל, היא אחת ממצות ה'. חובה אפוא מוטלת על האגודה

הלזו להפיץ את הרעיון הזה בין כל חבריו ולהשתדל עפ"י דרכי רבה"ק לטובת

ישוב א"י. ע"י פעולת ממשיות ורצויות ומפני שהוא ענין נכבד מאוד. מתחלף

לסעיפים ומקצועות שונות. רב העבודה ורב האחריות - ע"כ ראוי לקבוע באגודה

זו. מחלקה מיוחדת בשם ישוב הארץ ברוח תוה"ק הכתובה והמסורה" שעליו יהיו

מוטל כל פרטי העבודה לטובת הרעיון הזה עפ"י הסכמת גדולי צדיקי ורבני

דורנו (מפורש אנו אמרים שכל מה שהחליטו יפרסמו הגאונים והקדושים זצ"ל

בנוגע להציונים והציונות, עדיין בתקפו עומד, ואין לזוז ממנו)⁽²²²⁾

חוסר נא! ומעתה אנו מבקשים. את כל אחינו שלומי אמוני ישראל. אנא אחינו!

והתאחדו יחד תנו ידכם להאגודה הלזו. איש איש כפי כוחו ואורו, ישא במשא

האגודה. יעזור ויעמל להרבות חברים ולהיות בכללה עושים והמעשים, ואיש את רעהו

יעזורו ולאחיו יאמר חזק. ועי"ז יסיר השנאת חנם, שזה גורם כל הגלות ר"ל.

ורק לבוא תמיד לידי הסכמה, באורח שלום ואהבה, כדי שיתחזק הדת, ויתרום

קרן תוה"ק וישראל ואה"ק -

ומי ששמו שלום, הוא ישכון שלום אהבה אחוה וריעות בין הכלל כלו. ובימינו

תושע יהודה וישראל ישכון לבטח, ונראה בנחמה, בעיר אשר ה' שמה.

הבעה"ח בחודש שבט. ה' תברכנו.

הק' אברהם מרדכי אלטר מגור שמואל צבי בהה"ק זצללה"ז

(220) עיר ועיר

(221) במודפס, ג) בענין ישוב א"י

(222) במודפס: רק אגודתנו זו עומדת ברשות. עצמה ואין שום יחס להציונים

והסוכנות

מן הדין לציין את חתימתו של רבי שמואל צבי מאלכסנדר בעל "תפארת שמואל" על האורגניל, שכן רבי שמואל צבי היה ממתנגדיה של אגודת ישראל⁽²²³⁾. מפליאה העובדה שחתימתו של הרבי מראדזין אינה מופיעה בין החותמים שהרי הוא היה שותף לאגודה החדשה וכלפיו, ללא ספק, נאמרה הפיסקה של "ועל ידי זה יסור השנאת חינוס".

החתימות הנוספות על הכרוז הנזכר הם של:

- רבי מאיר יחיאל הלוי מאוסטראווצה⁽²²⁴⁾
- רבי יצחק זעליג מקאצק אב"ד סאקלוב⁽²²⁴⁾
- רבי אורי יהושע אשר אלחנן מקאלביעל⁽²²⁴⁾
- רבי אהרן מנחם מענדיל אב"ד ראדזימן⁽²²⁵⁾
- רבי נתן דוד אבד"ק שידלאווצה יצ"ו⁽²²⁶⁾
- רבי מנחם בהרב הקדוש זצללה"ה זיע⁽²²⁷⁾

(223) ראה לקמן. יש לשים לב ליחס המיוחד שניתן לו. חתימתו מופיעה בשורה אחת עם רבי אברהם מרדכי מגור. רבי שמואל צבי הוא האדמו"ר השלישי לבית אלכסנדר. מחר"ע אדמו"ר. תורתו בספר תפארת שמואל (נפטר ער"ח חשוון תרפ"ד 1923) בסופו של דבר, נטו חסידי אלכסנדר אל המזרחי, כתוצאה ממחלוקתם עם חסידי גור. במכתבו של רי"מ לוין אל רבי אליעזר סירקיס מיום ג' וירא תרפ"ב הוא מתלונן שלמרות התיקונים בקול הקורא שהוכנסו לבקשתו של האדמו"ר מאלכסנדר הוא מסרב לחתום עליו (המכתב בגנזי ר"א סירקיס).

(224) ממשתתפי כנס גרובוטקה. ראה לעיל.

(225) האדמו"ר השלישי לבית ראדזימן. (ח"י אלול תר"ך 1860 - ט' באלול תרצ"ד

1934) השאיר אחריו בכתובים עשרות ספרים. הקים את המחיצה בכותל

המערבי. אהד את הישוב בארץ

(226) בן רבי שרגא יאיר מביאלובז'יג, מגזע "היהודי הקדוש" (נפטר כ"ד בשבט

תרע"ט 1919)

(227) רבי מנחם מאמשינוב, לבית וורקא. בן רבי יעקב דוד מאמשינוב. נתמנה

אדמו"ר בשנת ותרל"ח נפטר ט"ז כסלר תרע"ח 1918. ח"י א"ת ג' אדר

רבי פנחס מנחם ברבא"ל מויערשעוו⁽²²⁴⁾.

רבי משה בהרה"ק מור"י זצ"ל מקאצק⁽²²⁸⁾.

רבי אלטער ישראל שמעון באאמו"ר זצ"ל ממינצק⁽²²⁹⁾.

רבי מרדכי מנחם מענדל בהה"ק אדמו"ר זצלה"ה זי"ע⁽²³⁰⁾.

רבי שמעון בהר"ב הק' זצלה"ה זיע מווארקא⁽²³¹⁾.

בז' טבת תרע"ט התקיימה הועדה הראשונה של שלומי אמוני ישראל בפולין ושאלת א"י הועלתה בה במפורש כשהמרצה עליה, מתוך גישה חיובית בהחלט. המרצה הוא משולט קאמינער.

לאחר הועידה הארצית של שלומי אמוני ישראל הוקמה הנהלה זמנית שכללה את האדמו"ר מגור כנשיא, האדמו"רים מראדזין וסוקולוב כסגנים, האדמו"רים מאוסטרובצה וורקא כחברים. רוב חברי הועד הפועל הורכב מחסידי גור שהיתה להם השפעה מכרעת באגודת ישראל. בועידה העולמית של אגודת ישראל שהתקיימה בפרשבורג י-י"ג באלול תר"ף (1920), הרצה בה הרב יצחק מאיר לויזן על שלומי אמוני ישראל בפולין. עדיין הרי"מ לויזן יחיד כנציגו של הציבור החסידי בפולין, כשם שהשתתפותם היתה מועטת בועידה העולמית של הארגונים היהודים החרדים שהתקיימה בצורין באדר תרע"ט ונועדה להיות "כעין חידושה של ועידת קאטוביץ משנת תרע"ב⁽²³²⁾.

(228) רבי משה מרדכי מורגנשטרן מפילוב מתרס"ו אדמו"ר בפילוב ובורשה, מחבר

"מדרש משה", "מדרכי משה" (תרכ"ב 1862 - י"ד באדר תרפ"ט 1929)

לאחר מכן התנגד לאגודת ישראל.

(229) האדמו"ר מנובומינסק. מהשושלת של רבי מרדכי מעסכניז. מתרס"ב אדמו"ר

בנובומינסק ובורשה. תרל"ד 1874-ו' בטבת תרצ"ג 1933.

(230) כנראה, רבי מרדכי מנחם מנדל מאוטווצק, לבית וורקא. (נפטר י"ח באייר

תרע"ט 1919).

(231) רבי שמעון מסקרנוויץ (ראה עליו בפרק הצהרת בלפור והשפעתה על

החסידות).

(232) יעקב ריזנהיים, זכרונות, ע' 250.

רק לאחר מכן משנתבססה השפעת האדמו"רים על הארגון, החל נושא

הארגון בפולין את שם אגודת ישראל ובמועצה המרכזית של אגודת ישראל העולמית שהתקיימה בווינה בימים י"ט-כ"ה באדר ב' תרפ"א 1921 השתתפו האדמו"רים מגור, טשורטקוב, ראדזין, סוקולוב.⁽²³³⁾

בשנת תרפ"א נוסדה בפולין אגודת צעירי אגודת ישראל שגם להם נשלחו ברכותיו החמות של האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. חרף החשש שהדבר יוציא את בני הנוער מן המסגרות הלימודיות שלהן⁽²³⁴⁾.

בשנת תרפ"ב התקיימה הועידה הראשונה של אגודת ישראל בפולין בג' אלול תרפ"ג נפתחה הכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל. ברם, תקופה זו חורגת מן המסגרת שעבודה זו עסקה בה⁽²³⁵⁾.

על כן לא נעסוק במסגרת זו ביחס אגודת ישראל לקהלה, הרבנות, השלטונות החינוך, זכות בחירה, מפלגות וכו'.

יש לציין את הנסיונות לאיחוד בין אגודת ישראל והמזרחי שהחלו עוד בשנת תרע"ט ללא הצלחה⁽²³⁶⁾.

בהונגריה נתקלה אגודת ישראל בהתנגדות קשה מיד בראשית הופעתה. הרב דר' שלמה זלמן ברויאר, שהיה בעצמו מילידי הונגריה ומיידי אגודת ישראל,

(233) שם, ע' 312.

(234) אגרתו של האדמו"ר מגור וכן ברכתו הנלהבת של רבי יצחק זליג מסוקולוב, נדפסו ב"דגלנו", בטאון צעירי אגודת ישראל, תרפ"א, שנה א', ע' קכ"ז.

(235) מבין צדיקי החסידות החשובים השתתפו בכנסיה הגדולה האדמו"רים מגור, טשורטקוב, סוקולוב, ראדזין, סטריקוב.

(236) נ' קצבורג, פרקים בתולדות הציונות והמזרחי בספרו של הרב מאיר בר אילן - מוואלוז'ין ועד ירושלים, תל אביב תשל"א, ע' 43. על נסיונות מאוחרים רק בספר הנזכר ע' 607. מענינת התרשמותו של הרב בר אילן מאישיותו של האדמו"ר מגור.

בשנת תרע"ג אל רבני הונגריה וביקשם להצטרף לאגודת ישראל. אולם, הצעתו נדחתה בהשפעתו של רבי צבי הירש שפירא ממונקאטש⁽²³⁷⁾ שהתנגד לכל התארגנות פוליטית⁽²³⁸⁾.

בעית התארגונם של חרדי הונגריה העסיקה רבות את הועד הזמני של אגודת ישראל ולמרות האופטימיות של הועד ש"אין מקום להתרגש ומה גם להתיאש"⁽²³⁹⁾; לא הצליחו להקים בה מסגרת של אגודת ישראל, בשל מלחמתם החריפה של אדמו"רי מונקאטש כנגד הקמתו⁽²⁴⁰⁾.

רק בשנת תרפ"ג, הצטרפו כמה מרבני סלובקיה לקריאה לרגל הכנסיה העולמית של אגודת ישראל ובתוכם האדמו"ר רבי יעקב מאיר ב"ר יהושע השל פריד מקאפאש⁽²⁴¹⁾.

-
- (237) תר"ה 1845-ט"ז בתשרי תרע"ד 1913. מהגזע הדינובי בחסידות.
- (238) בית שלמה, אורשיווע תרפ"ח, ע' 71. (למעשה, ע' 142).
- (239) ראה על כך בהדרך - ידיעות מהסתירות אגודת ישראל, פרנקפורטער"ג, גליון מס' 1. עיי' גם: לשאלת האונגרים באגודת ישראל" - המודיע מס' 47 מכ"ד באלול תרע"ב, ע' 751; המודיע כ"ח בחשוון תרע"ג (מס' 5) יעקב רוזנהיים, זכרונות, ע' 192 ואילך.
- (240) אדמו"רי בית מונקאטש, ככל בתי החסידות שהושפעו מבית צאנז התנגדו לכל מסגרת חדשה מחוץ למסגרת המקובלת של בתי המדרש. כל חידוש באורח החיים המקובל נראה להם אסור, לפי המטבע שטבע החת"ס סופר: "חדש אסור מן התורה". לנמוק אידיאולוגי זה נוסף הנימוק המעשי: התנגדות בית מונקאטש, לכל השפעה שעלולה לבוא מן החוץ. ראה גם בפרק: תוספת שבסוף הספר.
- (241) רבי יהושע השל פריד יצר שושלת בקאפיס. מתלמידיו של רבי חיים הלבנשטאם מצאנז - תקפ"ד 1824 - כ"א בסיון תרפ"א 1921. בנו - רבי יעקב מאיר מילא את מקומו. תרט"ו 1855 - תרצ"ה 1935.

בשנת תרפ"ג הוקם גם הסניף הראשון של אגודת ישראל במונקאטש, תחת השם הסתדרות החרדים⁽²⁴²⁾.

אדמו"רי החסידות כנגד אגודת ישראל

רבים מאדמו"רי החסידות ראו גם באגודת ישראל חריגה מדרך אבותיהם, בחינת "חדש" האסור מן התורה.

כל צדיקי בית צאנז שמנו עשרות אדמו"רים: האדמו"ר מבלז; האדמו"ר מאלכסנדר⁽²⁴³⁾; רבי משה מרדכי מורגנשטרן מפילוב; רבי ישראל שפירא מגרו-דז'יסק; אדמו"רי הונגריה וסלובקיה; רבי יהושע אשר רבינוביץ מפאריסוב-אוטווצק ורבים אחרים לא הצטרפו לאגודת ישראל ורבים מהם אף נלחמו כנגדה בחריפות רבה.

הלוחמים החריפים ביותר כנגד אגודת ישראל היו רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, מגאוני הדור המפורסמים⁽²⁴⁴⁾, ורבי יוסף יצחק שניאורסון מליבאוויטש.

הראשון יצא כנגד עצם הופעתה של אגודת ישראל שראה בה נטע זר והשני כנגד הקו הארץ-ישראלי שלה, בהשפעתו של רבי אברהם מרדכי אלטר מגור⁽²⁴⁵⁾. רבי יוסף יצחק לא יכל לפסול את הופעת אגודת ישראל שכן אביו - רבי שלום דובער שיגר אליה מכתב ברכה ואף נבחר בוועידת קאטוביץ כחבר מועצת הרבנים שליד הועד הזמני.

(242) קול ישראל, ירושלים, כ"ג בחשוון תרפ"ד.

(243) על עמדתו ראה בהמשך הדברים.

(244) תרל"א 1871 - ב' בסיון תרצ"ז 1937.

(245) רבים מאדמו"רי החסידות שבתוך אגודת ישראל תמכו ב"קו הארץ-ישראלי"

בניגוד לחרדי מערב אירופה. רבי ישראל מטשורטקוב, מציין ב"קול

קורא" שלו: "ומה מאד שמחתי כי האגודת ישראל... התעודדה עוד הפעם

לחזק מוסדותיה". הוא מציין שתפקידה "לעבוד עבודת הקודש בארצנו,

לשכלל בנינה אשר לשמה ולזכרה תאות נפשנו... לייסד ישיבה גדולה וגם

ת"ת באה"ק תובב"א, לעבוד עבודה בשדה ובכרם, לייסד חרושת ובתי מלאכה

באה"ק - מחזיקי הדת, ירושלים, כ"ו בטבת תרפ"א.

במכתבו אל רבי חיים אלעזר ממונקאטש, כותב רבי יוסף יצחק:

"... ובימים אלה הגיעני דברים שנדפוס אל מה שואפת אגודת ישראל ומה יצרה והרואה יראה כי שיטת הציונים שיטתם ואין בין אלו לאלו הכשר הרבנים בלבד, והכשר זה השיגו האנשים בתרמית פוליטיק, אשר השכילו יותר מחבריהם ובעלי בריתם הפנימי הציונים והמזרחיים, והמסתכל בנאומי הנואמים על הכנסיה רואה הוא כיתלת קשרין מתקשראין דא בדא אגודה במזרחיים ומזרחים בציונים וכולם כאחד להכחיש את התורה ורק אלה האחרונים הגדילו לעשות בזה אשר גזלו את אדמת הרבנים ובכח התורה הם באים, מן הראש בועד הפועל עד כו' כולם מדברים בשם התורה והתורה חוגרת שק ואומרת עשאוני אלה כלי נשק וכו' אך הרואה יראה יבין וידע מי המה" (246).

רבי יוסף יצחק מציע במכתבו לחדש את "מחזיקי הדת" כדי שתילחם באגודת ישראל, אלא שפיסקא זו דווקא לא נעמה למונקאטשי, שהרי "מחזיקי הדת" עומדת תחת השפעת רבי ישכר דב מבלז, שהמונקאטשי רדפו באף ובחימה (247). עוד יותר חריפה היא תגובתו של רבי יוסף יצחק כנגד אגודת ישראל על יחסה החיובי לארץ ישראל.

בגלוי דעת שנשלח אל "כבוד מועצי התורה אשר במדינת פולין יצ"ו וביחוד אל כבוד הנשיא האדמו"ר שליט"א מגור ואל כבוד הסגן האדמו"ר שליט"א מרדזין" - כותב האדמו"ר מליבאוויטש (248): "הנה בפתע פתאום חזות קשה הוגד לנו. החובבים" (249), הציונים והמזרחים הודיעו בקול תרועה, במחנה העברים, לאמור, רבני ישראל, אדמו"רי פולין שליט"א, בונים את ארץ הקדושה. ילדי ישראל שמעו, עת לעשות בשביל עמינו, בעד ארצינו, ארץ אבותינו, הפרו תורתכם, קומו עמדו ושמעו בקול מוריס נאוריס, היודעים

(246) תיקון עולם ע' ע"ה. בספר "רבי יוסף יצחק מליבאוויטש" ששם כל

מכתביו, הושמט מכתב זה!

(247) חסידי מונקאטש קראו לארגון זה בשם "מזיקי הדת" - "ודע מה שתשיב",

ע' 9 (סימון שלי).

(248) תיקון עולם ע' פ"ט.

(249) היינו חובבי ציון. האדמו"ר מחבר את כולם לאחר - חובבי ציון,

לנהל את העט, כפי דרישת החיים, כחות צעירים, עלו אל הארץ וכבשוה, התבצרו בה, הנה היא רחבת ידיים, מלאה מקום עבודה לפני כח מהירו אחינו באו אל אבותיכם, הבטוחה מפרעות ומשטמת היהודית, מחוקקי עם פתחו שערי ארצנו לפנינו, אל תחוסו על כל, טוב הארץ תאכלו.

ואשתומם על השמע. האם כה יסור יסרנו ה' לא יחוס ולא ירחם, האם גם האור נהפך לחושך. חרדת אלקים תלבישנו, ומנוח לא ידעתי ואערכה שאלתי ובקשתי לכת"ר שליט"א, להגיד לי, האמת השמע כאשר דברו (וביותר מדויק הלהללו) הציונים שליט"א כי כת"ר שליט"א נסע לאה"ק ת"ו, ויקנה נחלת שדה וכרם, לייסד בתי חרושת, עבודה? ואבינם באגרותי, כי בזה נותנים יד לחובבים וציונים, ואשלחה צירים נאמנים, לידע פשר דבר, להרגיע רוח היראים יחי' ורוחי אני, ואדרשה כי יודיעו בעתונת העברים כי שקר בדאו, מטיפי- הציונים, לאמור אשר כת"ר אדמו"ר פולין והרבנים שליט"א אחזו בארץ ישראל להרחיב ישיבה החומרי, בחרושת ובמעשה.

בהמשך דבריו הוא מתפלמס עם האדמו"ר מגור, על שאמר כי אחרי הדעקלעראציע של בלפור... עושים תעמולה לבנות את הארץ... האם יאמר להם ליסע לאמריקא, הלא טוב לו להורות הדרך לארץ". הרבי מליבאוויטש טוען כי: "ואשר מעפילים לעלות אל הארץ, הוא נגד משפט התורה ונגד צווי ואזהרת ה' יתברך עד כי יקבץ נדחינו ע"י גא"צ בב"א". הוא חוזר על כך בפרק מיוחד, כדי להוכיח שאין בדרשת בלפור לתת הארץ לישראל, כוכב יעקב עולה בארץ להאיר. ולעומתו (בבטחון אמרי פיו) ברוח אלקים תרעיש בקול מבשר ואומר במחנני היהודים כי היראים יכבשו הארץ נגד צווי ה' ונגד התורה.

בפרק חדש הוא קובע, בחריפות בלתי רגילה, שחקדמונים "לא נתנו טמא" (250) את הארץ, בכל גשם וחומר, בתי מסחר, בתי עבודה וחרושת. קדושת הארץ... הוא לכל ישראל, עד בא עת דברו הטוב, אשר השביע את אבותינו, יתברך ויתעלה וברוח פיו ע"י גואל צדק, יקבץ נדחינו".
הוא תוקף את האדמו"ר מגור על שהורה לאחר מחסידיו להקים לו בית

(250) היינו: פעולה של מסחר ותעשייה היא בבחינת הטמאת הארץ!

מסחר בארץ ישראל ולא אמר לו לנסוע לאמריקה או לבריטניה. "ואל ירהיב לשום פעמיו אל הקודש בתרמילו עסקיו ובאבקת הרכל אשר לו".

בסיום דבריו, אשר הרושם הוא שהם מושפעים "מקול הקורא" של רבי חיים אלעזר ממונקאטש, שפנה אל כל רבני הדור וצדיקיו, הוא מבקש: "למחוק הסעיף על דבר ישוב הארץ ע"י אמצעים של איזן בתי חרושת ועבודה, ובתי מוסד של חינוך בהסתדרות מטעני אירופא, כי אם הרחבת הישוב ע"י אמצעות החזקת תלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה, ישיבות והדומה ושלום על ישראל"

על עמדתו החריפה הזו הוא חוזר גם במכתבו אל רבי יוסף רוזין מרוגטשוב מיום כ"א בשבט תרפ"ד.

במכתב הוא טוען: כיצד אפשר לפרסם דעקלעראציה ציונית ומאידך להזמין לכנסיה גדולה שמטרתה להרים את קרן התורה - "כמה מגונה וחצופה מידה כזו, לשקר באופן גס ומבהיל כזה!"⁽²⁵¹⁾

מדבריו נשמע באופן ברור שהמדבר על ארץ ישראל ובנינה הגשמי אינו יכול לפעול להרמת קרן התורה.

גם בצאתו למאסר בידי הרוסים - "לנסוע לעיר מקלטו קאסטרמה" - אמר למלווי: "נישט מיט אונזערע ווילן זיינען מיר אוועק פון ארץ ישראל און נישט מיט אונזערע כחות ווילען מיר צוריק קומען קיין ארץ ישראל"⁽²⁵²⁾.

כמראה שמכתבו של רבי אברהם מרדכי אלטר מגור שנדפס בקובץ מכתביו נכתב כתשובה לאדמו"ר מליבאוויטש, על מכתבו הנזכר. במכתב נאמר:

---

(251) תיקון עולם שם.

(252) התמים א', ורשה, תמוז תרצ"ה, ע' ד'. זלמן שזר במאמרו "כסופי גאולה ורעיון העליה החסידית" בספר הבעש"ט ע' ק"ה מספר על פגישתו עם האדמו"ר מליבאוויטש לאחר ההצבעה על הקמת מדינת ישראל בלייק - סקס בשנת תש"ח. בפגישה זו הוחלט על הקמת כפר חב"ד. שז"ר הזכיר לרבי את עמדותיו הנזכרות כאן ועל כך השיב האדמו"ר: "מיינט נישט אז איך האב חרטה. דענסטמאל טאקי נישט. איצטער יא...".

בעזה"י ג' דחנוכה.

כבוד הרה"צ בנש"ק וכו' מוהרי"י שליט"א שניאורסאהן (253)

מכתבו קבלתי וכמובן א"א לכתוב בזה אך בקצרה. זה כמה שנים בפרוץ המלחמה

וממילא הי' המלחמה גם בעניני שמירת היהדות, נתייסדה בוורשא ויתר ערי

פולין אגודת האורטוקוקסים הנקר' אגודת שלומי אמוני ישראל ומטרתה לשמור

ולהגן בכל עניני הדת שיהי' השגחה במאי דאפשר ומבלי לזוז כקוצו של יוד

ומשמירת תורה"ק ומבלי להתחבר עם שונים ורשעים אפי' בדבר מצוה ומצאתי

לנכון להיות חבר לאגודה זו ולהשתדל גם אצל מכירי ליכנס בה ולקיים הפ'

חבר אני לכל אשר ייראוך ולשומרי וכו'."

א"ד ידידו מרחוק דו"ש מוקירו ומכבוד

אברהם מרדכי אלטר (254)

לא פחות חריפים הם דבריו של רבי חיים אלעזר ממנוקאטש ואף הוא

מקדיש את עיקר דבריו ליחסה של אגודת ישראל לארץ ישראל ובפרט ליחסו של

מנהיגה האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור.

את אגודת ישראל הוא מכנה "ואלה האחרונים קשים מן הראשונים כי

מתכסים באדרת שיער ברוח תורה".

במכתבו הודיע אל רבי אברהם מרדכי מגור, בשאלת יחסו לארץ ישראל הוא

כותב: "והאחרון הכביד הירוש קופת רבי מאיר בעל הנס שייסדו ראשונים

כמלאכים זי"ע בדרך הכוללים כנהוג בכל מדינה ומחוזות ואשר מקובל בידינו

בשם הגאון"ק מאפטא ומעזיבוז בעל אוהב ישראל זי"ע כי בזה אפשר לדעת

ולחבחין עד היכן מגיע חלקו של בר ישראל בקדושת היהדות ע"י הרגשתו

ושאיפתו אשר ידבנו לבו לתת צדקה לטובת המבעה"נ עכד"ה והן עיני ראו ולא

(253) כדאי לשים לב לתארים שהאדמו"ר מגור מכתיר בהם את האדמו"ר

מליבאוויטש, בהשוואה לתארים אחרים באותו קובץ כגון: "כבוד ידידי

הרה"ג חו"ש נודע בשערים לשם ולתהילה" - ע' ס"ד, "כבוד ידידי

מנוער הרב הג' הצדיק, קדוש יזאמר לו כקש"ת " (ע' מ"ח).

(254) אוסף מכתבים ודברים מכ"ק מרן אדמו"ר יצ"ל מגור, ירושלים תשכ"ז,

ע' ל"ב.

זר עתה בווארשא בבית לינת אורחים (האטעללעך) שרצים לצאת לכל הדעות שיה לכל נפש (האורחים הבאים) מחזיקים בהחזיקים שבה קופות סמוכות זל"ג הא' קרן היסוד של הציונים והא' קרן הישוב של האגודות אבל קופת הרמבה"נ מאן דבא שמיה! וכדי בזיון וקצף, ומי גרס זאת? רק האגודות. כיון שקבעו קופות לחרדים לתכלית אגודתם ומטרתם בהקאלאניען ואשר ענין ישוב ארץ ישראל בדרך הקאלאניען ששמו להם למטרה זה דרך חדש אשר לא שערו אבותינו והוא רק חורבן ארץ ישראל כאשר בארתי בעה"כ בקונטרס מיוחד כפסק הרמב"ם ז"ל שלא הזכיר כלל מצות ישוב א"י בזמן הזה רק בביאת גואל צדק במהרה בימינו מלך המשיח בעצמו יחלק א"י לשבטים ברוח קדשו וכו' כמ"ש הרמב"ם בהל' מלכים (ולא בשיטת הכופרים הציונים ודומיהן) ואך לזה עינינו ציפיות כלות ומיחלות לישועה בדרך נס מן השמים במהרה בימינו".

בהמשך הדברים נגע האדמו"ר במונקאטש במכתבו של האדמו"ר מגור⁽²⁵⁵⁾ ואמר: "מפני כבוד קדשו וכבוד קדושת אבותינו אסור לי להאמין כי המכתב מסודר בעצם כתב ידו" הטענות הן שלשה:

1. הפעולה למען ארץ ישראל ש"זהו בעוונותינו הרבים שיטת הציונים בבנין הארץ אנושיות אשר לא כן למדנו מפי סופרים וספרים מאבותינו הקדמונים".
2. למה שקרע רק בגד אחד בראותו את חורבן ירושלים.
3. שיבח את הרב קוק.

רבי חיים אלעזר ממונקאטש מביע הסכמה להצטרף לאגודת ישראל, אם יוסר ממנה שמה ויוחלף באחר, לבטל כל מיני קאליניען - "כי אם להחזיק שם את הישוב הישן ע"י קופות רמבה"נ, לבטל את הלימודים הכלליים במכתיבתא ולמנוע כל משא ומתן עם הציונים"⁽²⁵⁶⁾.

רבי חיים אלעזר אף יצא לפעילות נגדית וארגן מסביבו את הרבנים הנתונים להשפעתו וכן פנה באגרות אל צדיקים רבים של החסידות. את החשובות ריכז ופרסם בקונטרס "תיקון עולם".

(255) תכן המכתב ראה בפרק "הצהרת בלפור והשפעתה על החסידות".

(256) תיקון עולם ע"ג, ל'.

בין האדמו"רים שתשובותיהם נדפסו ב"תיקון עולם" נמצאים:

רבי אריה לייב הלברשטאם מגרובוב-צאנז המכנה את אגודת ישראל "מעשה שטן"

והוא מקוה שגדולי הדור האמיתיים יטכסו עצה להציל כלל ישראל משני האריות האלה" (257).

רבי חיים צבי טיטלבוים מטיגער בעל "עצי חידים" הקובע ש"כל שומר נפשו ירחק מהם ומהמונם" (258).

רבי מנחם מנדל הלברשטאם מפריסטוק (259).

רבי חנה הלברשטאם מקאלשיץ שנתפרסם בקנאותו (260).

רבי יצחק טיטלבוים מהוסאקוב (261).

רבי יעקב משה ספריץ מקומרנא (262).

רבי שמואל צבי דנציגר מאלכסנדר, אשר לפי הנדפס, הוא אומר: "ובדבר האגודה מה אומר ומה אדבר. לבי על חללי בית ישראל. במסתרים תבכה נפשי על החורבן הגדול ושממון נורא כמו אש בוער ואין לך שאין תקלתו מרובה וכו' ומי יודע

---

(257) שם, ע' ס"ה. בתחילה היה מתומכיה של אגודת ישראל ופרסם מכתב נלהב בשעת ייסודה. ראה לעיל.

(258) מצאצאיו מל רבי משה טיטלבוים מאיהל. גאון מפורסם. נפטר בצעירותו.

תר"ס 1880 - ר' בשבע תרפ"ו 1926.

(259) מדבריו: "קשה החברה הזאת לישראל כספחת... הירוס הדת הנמשך מחבורה זו אין להעלות על הכתב כי ע"פ הרוב הראשים והמנהיגים הם קלי הדעת...

ושבע תועבות בלבד - נפטר כ"א באב תרפ"ו 1926

(260) מדבריו: "אין חילוק בין חברת ציונים או מזרחים או אגודיסטען" -

תיקון עולם ע' ס"ט. תר"ס 1880 - נספה בשואה, פריסטוק ב' דחיה"מ

סוכות תש"ג 1942.

(261) תרכ"ט 1869-אושדזץ י' בסיון תש"ד. אדמו"ר במישקולץ ובאונגוואר.

(262) תרכ"א 1861 - ט' בתמוז תרפ"ט 1929. חסידי קומרנא טוענים שהמכתב

ב"תיקון עולם" מזויף.

מה יצמח מזה. ה' ירחם שארית הפליטה וכמעט נחלשתי מרוב צער" (263).

כאמור עשו חסידי גור את הכל כדי למשוך את רבי שמואל צבי מאלכסנדר לאגודת ישראל ואף השיגו, כפי שראינו, את הסכמתו לקול הקורא הראשון של שלומי אמוני ישראל, אולם, כנראה, חזר בו מהסכמתו, עם השתלטות המוחלטת של חסידי גור על אגודת ישראל (264).

חסידי אלכסנדר שהיו מרובים ביותר ובמספר החסידים היו השניים אחרי חסידי גור, שמרו על מסגרת עצמאית ובהחלטות רבות הלכו לבחירות ברשימות משלהם.

כתוצאה טבעית מהתרחקותם של חסידי אלכסנדר מאגודת ישראל מצאו רבים את מקומם דווקא בשורות המזרחי. כך, למשל, נבחר הסנטור שלמה בודז'ינר בקולות משותפים של חסידי אלכסנדר והמזרחי (265).

רבי חיים אלעזר ממונקאטש לא הסתפק במכתבי התנגדות לאגודת ישראל וביום ב' דר"ח תמוז תרפ"ב ארגן כנס מיוחד בעיירה טשאף, שהיה אמור להיות כנס נגדי לוועידת אגודת ישראל בפרשבורג, שהתקיימה בשנת תר"ף. רבי חיים אלעזר תקף בחריפות את אגודת ישראל והאשימם שגם הם מתכוונים לנישב את ארץ ישראל ב"שדות וכרמים ואכרי הארץ".

הכנס החליט "שאסור לנו במדינותינו עפ"י דתה"ק (דין תורתנו הקדושה) להתחבר עם האגודה מכמה וכמה טעמים" (266).

על ועידה זו הגיב רבי אברהם מרדכי מגור במכתבו אל רבי אשר לעמיל

(263) תיקון עולם דף נ"ו. מחבר הספר "תפארת שמואל". האדמו"ר השלישי

לבית אלכסנדר - נפטר ער"ח חשוון תרפ"ד 1923.

(264) הוא היה מועמד למועצת גדולי התורה של אגודת ישראל - קול ישראל,

כ"ח באב תרפ"ג, אולם אין שמו מופיע בין חברי המועצה.

(265) חזון תורה וציון ע' רי"ב.

(266) תיקון עולם ע' ל"ח.

שפיצר אב"ד קירכנדרף (267).

עמדה מיוחדת היתה לרבי ישכר דב רוקח מבלז, שנחשב לגדול צדיקי

החסידות בגאליציה וחסידיו נאמדו באלפים רבים. הוא לא הצטרף אליה וגם לא

יצא בפירוש כנגדה.

רבי חנה הלברשטאם מקולשיץ העיד שהבלזי אמר על אחד ממפעליה של אגודת

ישראל שהוא מאוס מאד ("פאסקצווע") (268).

לעומתו, כותב רבי אברהם מרדכי מגור: "חשבתי לנסוע דרך מונקאטש

להתראות עם הרה"צ מבעלז שליט"א, מפני ששמעתי שהוא מתנגד להאגודה, אולם

בוויזן שמעתי מהר"ד שרייבער נ"י טעמו ונימוקיו וחדלתי מהנסיעה, כי הנני נותן

לו צדק בתשובתו, שהוא איננו מתנגד מטעם כי לא טובה היא, משום שאז הי'

מרעיש עלי כמנהגו מאז בשעה הי' רואה איזה דבר שלדעתו יוכל להביא חס

ושלום נזק לדת, הי' יוצא ברעש וכותב נגד זה לכל תפוצות ישראל. אולם

אינו נכנס להאגודה, מטעם כי נחוץ שיהיו מי שיעמוד מרחוק ולבקר, אולי

יהי' נעשה דבר מה שאינו טוב, כי דרך האנשים שבתוכה לחפות על זה וכשאינו

נכנס בה יוכל לענות על רב ופח"ל והנה התשובה נכונה" (269).

(267) אוסף מכתבים מאדמו"ר מגור ע' ל"ז. הכרוז כנגד אגודת ישראל שפרסם

כנס טשעפ נדפס גם בהמזרחי בגליון 25 (225) מיום ז' בכסלו תרפ"ד

בכותרת "צדיקים מדיינים אלה עם אלה". העתון לועג לאגודת ישראל

שהכריזה על עצמה כ"אורתודוקסים בעלי מאה פרוצנט".

(268) תיקון עולם ע' נ"ח.

(269) אוסף מכתבים ודברים, ירושלים תשכ"ז. על רבי ישכר דב מבלז, ראה

בראשיתו של פרק זה.

ח. העימות בין החסידות לתנועות התחיה

=====

א. הרקע

המחצית השנייה של המאה ה-19 שבה חלה ההתעוררות הלאומית, מוצאת את

החסידות בתהליך של יצירת מסדות ארגונית ושל קפאון רוחני. אין בתנועה רעיונות אידיאולוגיים חדשים. כמעט ולא נוצרות שושלות חדשות - מלבד בהונגריה שבה החסידות עדיין בתהליך של כיבוש. המורשת ההנהגתית עוברת - שלא כבעבר - מאב לבן ושושלות האדמו"רים הופכות להיות יחסניות וסגורות - דוגמת הרבנים בתקופה של טרום החסידות.

ריבוי של חצרות החסידים גורם למחלוקת בין עדות החסידים על שטחי השפעה. נוצר מעמד יחסני חדש של "נכדים" המורידים את ערכה של התנועה. טבעי הוא שהמימסד החסידי שנוצר - ככל מימסד - הופך להיות מימסד סגור. הרבי מסתגר בתוך החברה החסידית שלו - דואג לבעיותיה הפנימיות וזוהי הראיה שלו היא מצומצמת לחברה החסידית שלו. בעיות כלל ישראליות שאינן מענינה הישיר של חברת החסידים שלו, כמעט שאינן זוכות לתגובתו של הצדיק החסידי. בספרי החסידות בני התקופה אין כלל הדים למאורעות היהודים שהטביעו את חותמם על התקופה. החסידות עוסקת בהגנה על מסגרתה ונלחמת על כל מה שנראה לה פוגע במסגרת החסידית וברור שלמלחמה זו יש גם רקע אידיאולוגי של איסור השנוי מהמסגרת שלה הורגלה מאבותיה.

כך אין כל ביטוי ל"מאורעות דמ"ק" בשנת ת"ר 1840, שעוררו את הסולידאריות היהודית בעולם והעסיקו את העתונות היהודית שכבר תפסה אז מקום נכבד בעולם היהודי. שנת ת"ר נחשבת כשנת מפנה בתולדות ישראל ופרלמנטים רבים עסקו באותה "עלילת דמ"ק"⁽¹⁾ אבל אין לה כל ביטוי בספרות החסידית וכך גם בכמה אירועים שהרעישו את העולם היהודי כפרעות ביהודי רוסיה, עלילת טיסה-סאלקה ועלילות הדם, פרשת מורטארה והדומות לה.

(1) א' טרסקובר, עם ועולמו; תל-אביב-ירושלים תשכ"ג, פרק ז', ע' 121.

המיומנות החסידי מתגונן בפני כל חידוש ארגוני או רעיוני. אין הוא פתוח כבעבר לדעיונות חדשניים ואפילו הם מתוך התנועה החסידית עצמה. לפיכך שגויות נפשה של החסידות היא ההשכלה שבאה לפגום הן בתכן הרעיוני של היהדות והן בצורתו החיצונית של היהודי. כל חריגה מתחום המקובל - גם אם היא מבוססת על ההלכה - הרי היא פסולה ויש ללחום בה עד חורמה. נזהגים שנהגו בהם צדיקי כל שושלת הפכו אף הם מקודשים וחלילה מלשנותם. רבות עד מאוד הן הדוגמאות לכך. אולם נזכיר את אלה שאירעו בקירבת השנים של ההתעוררות הלאומית, כדי שנכיר את התנועה בשנים אלה ואת פשר התנהגותה כלפי התנועה החדשה.

שנוי סדרים בקהילות ורשה בתחום החינוך מותקף בחריפות רבה ע"י רבי יצחק מאיר מגור שעמד אז בראש החסידים ובמכתבו אל ר' אברהם ויניוור, מראשי הקהילה ובעצמו נוטה להשכלה, הוא מתמרמר על "אשר חורשים רשעי ופריצי עמנו, להשבית תינוקות של בית רבן אשר על הבל פיהם העולם עומד ולעשות סדר כחפצם"⁽²⁾.

כשהיתה הגזירה על שנוי הלבוש היהודי בשנת 1846 - הרי למרות שרבי מנדלי מקוצק נטה להקל בעניין זה⁽³⁾, כפי שגם עשו צדיקי רוסיה ורבי ישראל מריז'ין בראשם⁽⁴⁾, בדלית ברירה, הרי רבי יצחק מאיר מגור ורבי אברהם מטשנבוב גזרו שהשנוי מחייב "יהרג ואל יעבור", הוא עצמו מוכנס לבית סוהר ואת החסידים הוא מצוה ללמוד הלכות קידוש השם!⁽⁵⁾

(2) שיח שרפי קדש ח"א ע' ד'.

(3) עיין על כך: שיח שרפי קדש ח"א ע' 11; ישראל אראטיץ, אמת ואמונה, ירושלים תש"ט, ע' ל"ז אות רפ"ו; פ"ז גליקסמאן, דער קאצקער רבי, ח"ב, ע' 10 (פיעטריקוב תר"ח) על גזירת הלבושים ראה: מאיר עיני הגולה ח"א אותיות ת"א, ת"ד, תר"ט; רמתיים צופים על אליהו זוטא ע' 67 אות י"ט;

(4) ש. ויס, מאוצר המחשבה של החסידות, תל-אביב תש"ט, ע' קפ"ה.
(5) אברהם ישכר אלתר, מעיר עיני הגולה, פיעטריקוב תרפ"ח, אות ת"ה; פ"ז גליקסמאן, מענה לנחום סוקולוב, לודז תרצ"ב, ע' י"ח.

כך נלחם רבי חיים מצאנז בשצף קצף נגד צאצאי הבית של רבי ישראל מריז'ין, שהוא עצמו היה ממעריציו, על שהחלו מרשים לעצמם לשנות בבגדיהם ובצורתם החסידית החיצונית⁽⁶⁾.

כך לחמה החסידות מלחמת חורמה כנגד מצות המכונה שהתחדשו באותה תקופה ושרבנו גרמניה ורבנו לזטא הלמדנים לא רק שהתירו, אלא אף ראו בה הידור מצוה. יש לזכור שאף גאון ההלכה בגאליציה - רבי יוסף שאול נתנזון, רבה של לבוב צידד בהיתר המכונה.

רבני ואדמו"רי החסידים לא רק שפסקו לאיסור, מבלי שראוה, אלא התבטאו בחריפות יתירה ובלתי רגילה - "וה' יציל את עמו מאותם הרשעים שליחי היצר הרע, תלמידי ירבעם בן נבט, המתחכמים לנשל מכל מצוה מעט מעט וכוונתם לעקור את הכל כנראה בעליל מעשיהם"⁽⁷⁾.

רבי חיים הלבדשטאט מצאנז, אף הוא לא ראה את המכונה ואף אינו מביא נימוקים הלכתיים לאיסורה כי הם "כמוסים אתי" ואף על פי כן הוא אומר "בדרך החלט אומר לכם כי העושה מצוה על כלי זה הוא חמץ גמור"⁽⁸⁾. רבי ברוך הלבדשטאט מגורליץ התנגד לישיבה שהקים רבי שלמה הראשון מבובוב, שכן רבי חיים מצאנז התנגד לישיבות^(א8).

---

(6) על פרשת צאנז-סאדיגורא ראה: ש"א הורודצקי, החסידות והחסידים, ספר ג', ברלין תרפ"ג, ע' קכ"ד ואילך; יהושע ראקער, סאנזער צדיק, ווין תרפ"ז, ע' 107 ואילך, אברהם נפתלי צבי רות, פסק דין של חכמי הונגריה, תלפיות, שנה ו' (תשי"ג) - 346. דברי המלחמה בין שני הצדדים בספרים "כנסת הגדולה"-לבוב תרכ"ט, "ילקוט רועים"-אודיסה 1869 ושבר פושעים - לבוב תרכ"ט.

(7) רבי חיים נתן דמביצר, מודעה לבית ישראל, קראקא תרי"ט. בקובץ זה נקבעו כל התשובות לאיסור המכונה.

(8) תשובות דברי חיים, אורח חיים, בילגורי תרפ"ט, סימנים כ'-כ"ד.

(א8) יוסף דוד ויסברג, רבנו הקדוש מצאנז, ח"ב, ירושלים תשל"ז, ע' רפ"א.

ראה: דברי חיים, תשובות, ח"ב, יורה דעה, סימן רל"ז "וגם ישיבות אין

מצוה במדינתנו מכמה טעמים נכונים"

מִן הָאִמּוֹר יוֹבֵן מִדּוּעַ אֵין תְּגוּבָה יִשְׁרָה שֶׁל חוּגֵי הַתְּנוּעָה הַחֲסִידִית
 לְהוֹפְעֵתָם שֶׁל מְבַשְׂרֵי תְנוּעַת הַתְּחִיָּה - רַבֵּי צְבִי הִירֵשׁ קְלִיֶּשֶׁר, רַבֵּי אֲלִיָּהוּ
 גוֹטֶמְכֵר, רַבֵּי יְהוּדָה חַי אֶלְקָלֶעִי וְרַבֵּי דוֹרֵם.
 אֲפֶשֶׁר שְׂרַעְדוֹנֵי הַתְּחִיָּה מְסוּגִים שֶׁל דּוֹר הַמְּבַשְׂרִים הֵיוּ נִקְלָטִים בְּתוֹךְ
 הַתְּנוּעָה הַחֲסִידִית, אֲלֵמָלָה הַצְטַרְפוּתָם שֶׁל חוּגִים מְשֻׁכְּלִידִים וְלֵאחֲרַי מִכֵּן גַּם שֶׁל
 הַגִּיטִים אֲנִשְׁטֵי דִתִּיִּים לְתוֹךְ מַעֲרָכוֹת תְּנוּעוֹת הַתְּחִיָּה.
 עוֹד ד"ר חֵיִים לִוְרֵא, מִיִּזְסֵד הַחֲבֵרָה לִישׁוּב אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, יִצְאָן בַּחֲרִיפוֹת
 נֶגֶד הַרְבֵּי־גִיטִים ו"עוֹשֵׂי הַפֶּלֶא", כִּשְׁהוּא מְסַתֵּמֵךְ עַל הַהִשְׁכָּלָה שֶׁל הַמֵּאָה ה־ט"ו.⁽⁹⁾
 הַצְטַרְפוּת חוּגִיִּים חֲסִידִיִּים בְּגַאֲלִיצְיָה בִּשְׁנַת תרנ"ח לְחוּבֵי צִיּוֹן זָכְתָה
 לְקִיתוֹנוֹת שֶׁל לַעֲג⁽¹⁰⁾.

בְּתִקְוַתוֹ שֶׁל הַרְצֵל, כּוֹתֵב אֶחָד הַעֲסָקָנִים הַצִּיּוֹנִיִּים הַמְּרַכְזִיִּים,
 ש' רוֹזֶנְפֶּלְד, בְּמֵאִמְרוֹ "הַרְבֵּנוֹת וְהַצִּיּוֹנוֹת": "אֵינֵנו יְכוּלִּים לְהַבְטִיחַ שֶׁנִּשְׁתַּדֵּל
 לְהִגָּן עַל כָּל אוֹתָן הַמַּצּוֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת הַמְּקוֹבְלוֹת בִּידֵי הָעָם. אֲנַחְנוּ נֹכַח לִוְמֵר
 בְּבִירֹר רַק אֶחָת: כִּי כִּשְׁשֹׁתֵנוּ פָּנֵי חֵינֵנוּ בְּאִמְצָעוֹת תְּנוּעַת הַתְּחִיָּה אִזְ תִּקְבַּל
 גַּם הַדָּת, בְּלִי סֶפֶק, פָּנִים אַחֲרוֹת מִן הָרֵאשׁוֹנוֹת וְגַם מִן הָאַחֲרוֹנוֹת...
 חֲרָפָה הִיא לָהּ (לְצִיּוֹנוֹת) לְרִדּוֹף אַחֲרֵי הַרְבֵּנִיִּים וְלֵאחֹז בְּשׁוּלֵי גְלִימָהוֹן

(9) רֹאה עַל כֵּךְ בְּפִירוּט בְּפֶרֶק הַחֲסִידוֹת וְחִיבַת צִיּוֹן.

ZION (BERLIN) HART 1898 Nr. 3 p. 7. (10)

רֹאה עַל כֵּךְ אֶת דְּבָרָיו שֶׁל רַבֵּי יִשְׂרָאֵל מְטַשׁוּרְטְקוֹב שֶׁאֵדָה אֶת רַעֲיוֹן הַיִּשׁוּב:
 "מָה שֶׁנּוֹגַע לְצִיּוֹנוֹת הֵרֵךְ זֶה, לְכַאוֹרָה, עֲנִיָּן יָקָר מְאֹד, אֲבָל קֶלְקֶלֶר אוֹתוֹ
 ע"י חֲלוּל שַׁבָּת בְּפִרְהוּסִיָּה רַח"ל, אֲכִילַת טְרִיפוֹת, יִשְׁמְרֵנוּ ה' וְיִצִּילֵנוּ.
 זֶה מְרַחֵק אֶת כָּלֵל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּ עוֹוֹן וּפֶשַׁע מִצַּד אֶחָד וּמִשְׁגָּה מִצַּד אֲחֵר.
 דְּבָרֵי יִמְיָנוּ הַנִּכְיָחוֹ כִּבְדֵּי שֶׁעַל יָדֵי פְּרִיצוֹת אֵי אֲפֶשֶׁר לְהוֹצִיא דְּבָרִים
 גְּדוּלָּהִים כְּאַלֶּה מִן הַכַּח אֶל הַפּוֹעֵל - זְכֵרֹנוֹת הַרֵב מִזֵּא"ה, כֵּךְ שְׁלִישִׁי,
 עֲמִיד נ"י (תַּל אֲבִיב תרצ"ו).

ולמשכס אל המחנה" (11).

בקונגרס הציוני השני של שנת תרנ"ח 1898 כשהוצע פיקוח לבני
 "על הצד הרוחני שבתנועה הארץ ישראלית" פרצה קריאה מפני "אחד מבני
 עמנו הנאמנים ביותר": אינקביזציה יהודית! (12)
 כאמור, דוגמאות כאלה הן רבות ולא ייפלא כי גם מעט האהדה
 שהיתה לחוגים חסידיים לתנועות התחיה, הפכה להיות לאיבה גלויה.
 ענין זה של יחס הציונות ותנועות התחיה להשקפה החרדית של
 חיי האומה לעומת השקפת ההשכלה, דורש הסבר ופירוט.
 התנועה הציונית וההתעוררות הלאומית הופיעו בשעה שהיהדות
 החרדית בכלל והחסידות בפרט לחמה בתנועה ההשכלה בכל כוחה. החסידות

---

(11) לוח אחיאסף, תר"ס. ראה בענין זה: נתנאל קצבורג, המזרחי הציונות
 והיהדות הדתית בתוך "מצפה" ירושלים תשי"ג, ע' ק"ו - ק"ז.

(12) ספר ע' לנרב, תל אביב תרצ"ז, ע' 108. זו הסיבה שרבנים אשר
 נטו לציונות עזבוה. ראה למשל על פרישתם של רבי אליעזר גורדון
 מטלז - יהודה אפל, בתוך ראשית התחיה, תל אביב תרצ"ו, ע' 547;
 רבי יונתן עליאשברג מבריסק, רבי אלכסנדר משה לפידות מרינסק
 - יוסף שלמוץ, יחס החרדים לתנועה הציונית בראשיתה (דיסרטציה)
 ירושלים 1974, ע' 47.

וההשכלה צדדו זו את זו וראו, אחת בשניה, את אויבתה בנפש⁽¹³⁾.

שעה שההתעוררות הלאומית ידעה לכונן את הלבבות כלפי ארץ

ישראל בלבד, הצטרפו אליה הלוחמים הראשיים שבתוך היהדות החרדית כנגד

ההשכלה. כמו רבי שמעון סופר מקראקא שעמד בראש ההתארגנות החרדית -

"מחזיקי הדת", כנגד המשכילים שהתארגנו ב"שומר ישראל"⁽¹⁴⁾, רבי

שלמה זלמן שפיצר, רבי עקיבא יוסף שלזינגר - ראש הלוחמים במשכילי

הונגריה, רבי דב בר צייטליץ עורך ה"ירח" ואחרים.

גם אז, בראשית הופעת ההתעוררות הלאומית עוררו החוגים

המשכילים שבתוכה חששות ביץ החוגים החרדים הקיצוניים. רבי יחזקאל

שרגא משיניווא בקריאתו כנגד חובבי ציון מציין שמיסדיהם הם "רובם

דוקטורים" - היינו חוגים משכילים.

חוגים חסידיים מובהקים שהצטרפו לרעיונות התחיה בארץ ישראל,

נתקבלו, כאמור, בחוסר אהדה. רצונם "שיתנהגו יושביהם פדת תורתנו

(13) כבר בראשית הופעת ההשכלה כותבים ראשי החסידות: "מסיתים ללמוד

חכמה חיצונית המבליעה ומכבה את דברי התורה הקדושה - אור פני

משה פרשת וישלח, פרשת מקץ; "ומדוע יבחרו להם למודים נכרים, ואין

חכם כבעל הנסיון, שאנו רואים בחוש שכל באיה לא ישובון ולא ישיגון

ארחות חיים. כל מי שהתחיל בדרכי למודיהם... תיכף נעשה רשע מרושע,

לעבור על כל העבירות שבתורה במזיד, בשאט, בנפש חפצה, גרוע הרבה

משאר פושעי ישראל" - באר מים חיים פ' קרח; השוה גם: אוהב ישראל

פ' משפטים, "באר משה לרבי משה אליקים מקוז' ניץ ע' פ"ה. לעומתם

אומר יוסף פרל: "החסידות משולה לסרטן העלול לגדול מדי שעה בשעה

אם לא יעקרוהו מן השורש" - א' רובינשטיין כמבוא לספרו של פרל, על

מהות כת החסידים, ירושלים תשל"ז ע' 11. ראה גם: החסידות וההשכלה,

מרחביה 1961, פרק חמישי, ע' 155.

(14) ראה פרק ז'.

הקדושה ולא יפול דבר ארצה אף ממנהגים אשר נתקבלו בכל הגולה" (15)
 לא נתקבל ע"י החוגים המשכילים וכנגדם יוצא ד"ר אברהם זאלץ בחריפות:
 "לנו יותר חשובה הציונות השקטה והאמיתית של רבי חסידי יותר מאשר
 הפעילות או יותר נכון אי הפעילות הכרזנית של ציוני מתקן" (16).
 ברם, שעה שהחוגים המשכילים בתוך חובבי ציון, החלו מערבים
 את רעיונות ההשכלה עם רעיונות התחיה, נסוגו החוגים החסידיים שאהדו
 את רעיון התחיה.

הדבר בולט ביותר בעתון החסידי היחיד שהופיע באותה תקופה
 ושבו מובאות השקפות החסידות על המתרחש בחיי האומה.
 רעיונות התחיה מתקבלים תחילה בשמחה: "ובכל צרתם לא כהתה
 רוח הלאומי ולא נכבה שביב תקות העתיד הנעים... גם היום ירמזו
 המיתרים וקול ציון וירושלים דופק על פתחי לבבנו" (17) אולם משמפרסם
 "אחד מחובבי ציון" מאמר הדורש הקמת בתי ספר מודרניים מזדעזע
 "מחזיקי הדת": "מה לתבן את הברק האם גם מטרת חובבי ציון לשום סדרים
 חדשים בחדרים, לייסד בתי ספר לרוח האירופי ואתה הנך הן למד מה
 עבדן שמיטה להר סיני? כשאני לעצמי לא הבינותי במושג המילה חובבי
 ציון כי מטרתה לחנך נערינו על ברכי העת החדשה למען יוכל לרדוף קדים,
 לנאץ כל קודש, להיות משנאי ציון. ואם אולי יש מקום בראש האגודה לשני
 מושגים מתנגדים אז הנני להגיד לך קבל עם ועדה כי יהי לך לבדך ואין
 לאנשי לבב חלק בה" (18).

גם העתון "קול מחזיקי הדת" מי"ט באדר תרמ"ט במאמר בשם "להבדיל
 בין הטחור" קורא להבדיל בין מושגים הקשורים בחיבת הארץ שהם חובביים
 לבין רעיונות של השכלה שהם שליליים.

(15) המגיד 1887, גליון 1 ע' 6 - 7.

(16) ZION, (Berlin) MART 1898 Nr. 3 p. 7

(17) מחזיקי הדת מיום 23.8.1883

(18) שם.

הקו הוא: חלילה לנו לחלוק על חומר הענין ועיקרו, כי רק על

צורתו החדשה אשר הלבשוהו אנשים שאינם ראויים להעלות על דרושלים על שפתם" (19).

משנתחזקו הגורמים האנטי דתיים קובע-העתון: "הראשונים רצו

לקרב ימי המשיח והאחרונים רוצים לרחק את הקץ ולהעמיד את יעודנו הרוחני על מוסדות נאורי לאומיות ומה רחקו אלה מאלה" (20).

רק בשלב מאוחר החלו ההתקפות החריפות כנגד עצם רעיונות השיבת

לארץ ישראל כשבראש עומדים רבי שלום דובער מליבאוויטש ורבי תים אלעזר ממונקאטש.

להבנת יחסם של החוגים החילוניים כלפי החוגים החרדיים בתוך

ההתעוררות הלאומית יש לדון במקורות היניקה של החוגים החרדיים והחוגים החילוניים בכל הקשור להתעוררות הלאומית.

עוד הראשונים להתעוררות הלאומית שהתאחדו, כאמור, מסביב

ל"חברה לישוב ארץ ישראל" מניעי הצטרפותם שונים לחלוטין.

בעוד רבי צבי הירש קאלישר, רבי יהודה חי אלקלעי, רבי אליהו

גוטמאכר רואים את ההתייחסות בארץ כחלק מתהליך הגאולה, הרי החוגים

החילוניים שמאפיינם הוא משה הם בספרו "רומי וירושלים" מושפעים

בתנועות השחרור של הדור.

קאלישר, אלקלעי, גוטמאכר וחבריהם קובעים זאת במפורש: "סיבת

הגאולה תהיה על ידי שתיעשה ארץ ישראל ארץ נושבת מבני ישראל, כמו

שהבאתי הרבה ראיות על זה מן הספרי הירושלמי ורמב"ן ודומיהם וכמאמר

הנביא יחזקאל שמתחילה יאוספו להרי ישראל ותהיינה החרבות נושבות ואז

(19) מחזיקי הדת כ"א בסיון תרנ"ב.

(20) שם טו' באב תר"ס. הרב קלינס בעצמו מתלונן: "טובי חר"צ... הם

בעצמם הכינו עתה בעד המהרש"ם חומר ולבנים שיבנו דרך וישפכו

סוללה להפיל חיות בת ציון" - מכתבו אל אוסישקין בארכיון ציוני

מרכזי A24/4/137.

יצמח משיח בן דוד ואור עולם ויעודי כל הנביאים" ⁽²¹⁾; אצלי כבר ברור שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד עבודת הקדש בסך ק"ל משפחות שתהיה התחלת הגאולה, גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך ⁽²²⁾ וכך גם אלקלעי, בדרך הקבלה: "כשישובו ישראל לארץ, הקדוש ברוך הוא יחזיר שכינתו לציון" ⁽²³⁾.

השקפתו של הס היא, האמור, חילוניות לחלוטין ומושפעת מתנועות השחרור הלאומיות של דורו ומכאן גם השם הסמלי של "רומי וירושלים". שחרור איטליה מעול זרים ואיחוד חלקיה השונים, עורר בו את הרעיון שיש לשאוף גם לשחרורו של העם היהודי ולהקמת בירתו מחדש בירושלים הנצחית, כשם שנצחית היא רומא ⁽²⁴⁾.

לא בכדי רואה בו הרצל את קודמו לרעיון: "כל מה שניסינו אנו - אומר הרצל - כבר כתוב אצל... מכביד רק מה שיש בו מן הטרמינולוגיה של הגל. נהדר בו היסוד השפינוזיסטי היהודי הלאומי. מימות שפינוזה לא הולידה היהדות רוח גדולה יותר ממה שהסגנון הנטשטש" ⁽²⁵⁾. היניקה של שניהם היא יניקה חילונית לגמרי, ללא כל קשר עם העבר ומטורת האומה.

---

(21) רבי צבי הירש קאלישר במכתבו לאלברט כהן שנדפס בספר "יוסף חן"

לרבי נתן פרידלנדר וראה בספרו של קאלישר "דרישת ציון" דף כ"ד.

(22) רבי אליהו גוטמאכר במכתבו לרבי חיים אלעזר ואקס - נדפס בספר

שו"ת נפש חיה, סוף סימן א' וראה "דרישת ציון" ע' ל"ו.

(23) בספרו "גורל לה'" סימן ז' והשוה ספריו של אלקלעי: מעורר ענוים

סימן י"ד, "קול קורא" ע' 17.

(24) על שיטתו המחשבתית של הס, ראה: Theodor Zlocisti, Moses Hess,

der vorkaeper des Socialismus und Zionismus, Berlin 1921.

(25) היומן, ב', ע' 139.

בדור שלאחר מכן, הוא דור חובבי ציון, בולט מצד החרדים רבי

שמואל מוהליבר שהיה רבה החיים בין חובבי ציון. אף הוא רואה את תהליכי השיבה לארץ כשלב משלב הגאולה: "מכיון שרואים אנו שלא זכינו במעשינו להחיש לנו את הגאולה, כי מאחר שהראשונים בגודל צדקתם לא זכו להחיש את הגאולה שתהיה נסית, אנחנו בודאי לא נזכה לזה, וזה לא יכחיש כל איש אשר לו שכל ישר. עלינו לצפות אל הגאולה בעתה" והיא תהיה על פי דרך הטבע ובמדרגה נמוכה⁽²⁶⁾. מה היא דעתו של בר הפלוגתא שלו: יהודה ליב פינסקר, שעמד בראש חובבי ציון, מאז ועידת קאטוביץ: "היהודים הם זרים שאינם יכולים להעמיד להם נציגים, מפני שאין להם ארץ מולדת, מפני שמולדתם אין לה גבולות להתבצר מאחריהם - על כן גם ענותם אין גבול לה". פתרונו הוא פתרון טריטוריאלי ולא דווקא בציון. במקום אחד הוא אומר במפורש "מטרתנו עתה היא לא ארץ "קדש" כי אם ארץ "שלנו"⁽²⁷⁾.

גם בפנסקר רואה הרצל את בבואת עצמו: בספרו אוטואמנציפציה רואה הרצל "התאמה מתמיהה בחלק חביקורתי, דמיון רב בחלק הקונסטרו-קטיבי" ואילו ידע על הספר לפני כתיבת "מדינת היהודים" אפשר שהייתי מושך ידי מחיבורי שלי⁽²⁸⁾.

לא בכדי, איפוא, ראוי ראשי החסידים בתקופת הציונות המדינית, שמורשתה היתה, כאמור, חילונית לגמרי, את חזונו של רבי צבי הירש קלישר כבר ביצוע - ללא ההשקפה הלאומית-החילונית. כך כותב העתון "קול מחזיקי הדת" מט"ו באב תר"ס: "הרבנים הראשונים אשר חוללו את הרעיון הציוני, כונתם היתה לשם שמיט... הראשונים רצו לקרב ימי המשיח והאחרונים רוצים לדחק את הקץ ולהעמיד את יעודנו הרוחני על מוסדות נאורי לאומיות ומה דחקו אלה מאלה".

(26) בתוך הפרק "לקוטים מתורתו" ב"ספר שמואל" שיצא לאור במלאות כ"ה

שנה לפטירת רבי שמואל מוהליבר.

(27) דוד ויטל, המחפכה הציונית, תל אביב תשל"ח, ע' 106-107.

(28) הרצל, היומן, א', ע' 102.

גם בעתון מי"ד חשון תרס"ג טוען בעל המאמר "מזרחית צפונית"

שהציונים אינם ממשיכי הדרך של רבי אליהו גוטמאכר ורבי צבי הירש קאלישר שכן הם "רעפארמידים גמורים" בגאליציה⁽²⁹⁾.

נקודה זו מודגשת בשני כתבי פלסתר אנטי ציוניים. בספר "דעת הרבנים" שהופיע בשנת תרס"ד כותב עורכו אברהם בל'וך שטיינבערג: "עוד זאת שמענו שרוב הדברים ומכתבי הרבנים לקוחים מספר דרישת ציון מהגאון רצ"ק אשר באמנה כי הוא רצה לייסד הכל על טהרת הקודש לפי דרך התורה הקדושה הכתובה והמסורה והטעם העסיפו את הציונות בגדי קודש על בגדים הצואים הרחוקה מדרך הרצ"ק זצ"ל הרחק מאד." כך גם בקונטרס החריף כנגד הציונים: "בר הדיא או חלוס הרצל": שרי התורה הנזכרים בקשו להטביע אדני הישוב על קיום המצוות בארץ, בעוד הציונות החדשה מלבד שהיא שורטת בשתי ידיה את הצורה האלהית... עוד היא בנויה על יסודות רעועים ואשיות כוזבות".

רבי צבי הירש פרידלנדר מליסקא, במכתב ההתקפה נגד המזרחי על ועידתו בפרשבורג מוסיף: "אבל ראוי לייסד חברת ישוב ארץ הקדושה על דרך שייסד זה כארבעים שנה הה"ג מו"ה צבי הירש קאלישר ז"ל מטהארן⁽³⁰⁾ כמוהו רבי הלל ליכטנשטיין מקולומביא אומר: "דעתי מסכמת לגאון מגרידיץ"⁽³¹⁾.

יש, איתרא, לקבוע: בשלבים הראשונים נתקבל העקרון של ישוב ארץ ישראל ועקרון זה היה מקובל גם על הדורות המאוחרים - מלבד ההשקפה

(29) אפילו הלוחם החריף ללא חת כנגד הציונות רבי שמחה ישכר בער הלבפשטאם מצעשנוב שעצם הישוב בארץ נראה לו כחטא, כותב: "אם היה דבר זה לפני עשרים שנה כאשר התחיל רצה"ק (רבי צבי הירש קאלישר) בדבר זה וחבריו... אזי היה שייך לדון לכף זכות - דברי שמחה, חלק מכתבים, מכתב ה'.

(30) נתפרסם ב"הפלס" תרע"ה ע' 58 - 65.

(31) בתשובות בית הלל, מכתב ל"א.

הקיצונית המאוחרת של בית ליבאוויטש ובית סטמר ועל כך נעמוד בפרק נפרד. ברם, משנתקבל היסוד המדיני בציונות ונתחזק היסוד המשכילי שראה בתחית הישוב, לא רק את ענין הישוב בארץ, אלא גם את התחיה הרוחנית ברוח ההשכלה, נתרחקו ממנו כל החוגים החסידיים ועצם שיתוף הפעולה, אם גם רק בחלק של ההתיישבות נראה בלתי מתקבל על הדעת וזו הסיבה למחלוקת העזה של חוגי החסידיים כנגד המזרחי. קאלישר כן - המזרחי, שלדעת החוגים החסידיים, כאמור, אינו המשכו של קלישר - לא!

ב. האם יש מצוה ביישוב הארץ?

לענין זה שעמד בראש דאגתם של מבשרי התחיה הלאומית - אין, כאמור, כל תגובה של אישי החסידות בתקופה זו. רק בתקופה מאוחרת משנתעוררו חוגים בתוך התנועה החסידית לרעיון הישוב ונזקקו להנמקה הלכתית של הצורך ביישוב, נתעוררה הבעיה של מצות ישוב הארץ. עצם הדיון עתיק הוא ואינו מעניינינו. בתוך החסידות עורר את הבעיה רבי ישראל מורגנשטרן מפילוב - נכדו של רבי מנדלי מקוצק. בחוברת ששלח אל צדיקי החסידות ואל גדולי הרבנים בדורו הוא אומר:

1. לפי הרמב"ן יש מצות עשה ביישוב הארץ.
2. כשיש רשות לעלות לארץ מצוה על כל יחיד לעלות לארץ.
3. אפילו העולים "שלא לשמה" דהיינו משום שחסרי פרנסה הם בחוץ לארץ - מצוה הם עושים.

לא ידוע לנו אל מי פנה רבי ישראל מפילוב. מבין צדיקי החסידות ענו לו רק שנים; רבי אברהם מסוכאטשוב ורבי אריה ליב מגור. שניהם צדיקים המפורסמים גם כגאוני הדור ושניהם קרוביו של השואל. רבי אברהם מסוכאטשוב משיב תשובה חיובית נלהבת ולדעתו מצות ישוב הארץ היא מצוה ששקדולה ככל המצוות ו"מצוה גדולה" היא להשתדל אצל הממשלה ליתן רשות לקיבוץ אנשים לעלות. "מצוה גדולה" היא לקנות

נחלה בארץ ישראל⁽³²⁾.

"מצוה גדולה" היא גם לאנשים היושבים בחוץ לארץ לקנות נחלה

בארץ ו"אין קץ לשכר המסייעים בזה".

בעל "שפת אמת" משיב בחיוב, אבל בהסתייגות. מצוה לעלות רק

למי שיקיים בה את המצוות, המצוה היא רק למי שעולה לשם שמים - היינו

שיש לו פרנסה בחוץ לארץ והוא בכל זאת עולה לארץ. העולים משום שאין

להם ברירה הריהם מקיימים "מצוה שלא לשמה".

גם רבי יצחק פייגנבוים מגדולי רבני ורשה וחסיד בעל שם סובר

ש"זהו בוודאי מצוה גדולה, הן מצד חיבוב ארץ הקדושה והן מצד החזקת

עניי עמנו" - הכוונה להקמת מושבות חקלאיות בארץ.

כנגד הנימוקים ההלכתיים הנזכרים יוצא רבי חיים אלעזר מטונקאטש

והוא טוען באריכות שכל ההוכחות שהובאו על ידם אינן נכונות⁽³³⁾.

מבססה של השיטה שאין מצוה בישוב הארץ הוא רבי שלום דובער

מליבאוויטש, משום ש"יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין ואין

אנו יכולים לזהר בהם ולעמוד בהם" לפיכך: "מצות ישוב ארץ ישראל היא

רק מצד קדושתה... בתנאי שיהיו מקיימי התורה ומצוות בכל דקדוקיהם"

ועל כן תמר רבי שלום דובער בישוב היהודי בחברון בהעדיפו אותו על

הישוב היהודי בירושלים ועל כך פרץ פולמוס בינו לבין קרובו רבי

שמריה נח שניאורסון מבוברויסק כי "יאמר נא ישראל אי' מקום מוכשר יותר

לתורה ועבודה בזמן הזה ירושלים או חברון עה"ק אשר ת"ל אין בה שום

תערובות זרות כלל, אין בה בתי ספר וביבלוטיות ולא בתי תיאטרות

וקרקיסאות ולא אנשים המסייעים ומדיחים ר"ל, והנהגתה היא עוד שמו שהי'

בשנים הקודמות."

לפיכך מגיע רבי שלום דובער למסקנה שבגלל הקושי של קיום מצוות

התלויות בארץ, שנכבשה בידי העכו"ם וגם בגלל "צוק העתים וחלישות הדור" -

(34) כל הציטאטות הן מ"אגרת... בדבר המוסד הקדוש, קופת הרמבה"ן, תרס"ז,

על דרכו ושיטתו נעמוד בנפרד.

ש"יותר טוב לא לקיים את המצוה בש ב ואל תעשה מלבוא לידי חשש איסור
 חס וחלילה" ועל כן מותר גם לעזוב את הארץ - "הירא לנפשו שלא יבוא
 לידי מכשול ח"ו וכי כבוד הדבר מאד להזהר בכל הפרטים למה יהי' אסור
 לו לצאת משם ורחמנא ליבא בעי" - יתר על כן: מדקדק במצוות מן הראוי
 שיעזוב את הארץ - "ומי שהוא ירא שמים באמת וירא מהמכשולים וכו'
 (בהנאי מפורש אם כוונתו רצונו לשם שמים) מותר לו לצאת מארץ ישראל!⁽³⁴⁾
 שילוב ענין העליה לארץ עם רעיון מדינת היהודים ברוחה של
 הציונות המדינית העלה ענין הלכתי נוסף והוא ענין דחיקת הקץ שעליו
 כבר הוזכרו ישראל "שלא יעלו בחומה"⁽³⁵⁾.

ענין ה"עליה בחומה" פוסל כל התישבות בארץ ישראל, חילונית
 או דתית, שכן עצם רעיון העליה, במתכונתו המדינית, אסור הוא.
 רבי שמחה בער הלבדשטאם מצעשינוב קובע ברוח זו: "רעת הציונים
 איננה מפני שאנשים חטאים הם המחזיקים בה, כי האמת הוא בהיפוך.
 הציונות היא מחלה ממארת בעצמותה"⁽³⁶⁾.

אלין, אילפוא, כל הבדל בין התישבות חרדים לחילונית. זו כזו
 אסורה בהחלט ולפיכך כשהוא קורא דברי שבח בעתון "מחזיקי הדת" על
 האכרים בארץ שבאו ל"שדד אדמתה", הוא מוחה על כך נמרצות ומבקש "לתקן

---

(35) "שלוש שבועות הללו למה?" אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שלא
 ימרדו באומות העולם על כרחן ואחת שלא ישתעבדו בהן בישראל
 יותר מדאי - כתובות קי"א א' א'. על דברי חז"ל זה מתבסס עד היום
 האיסור של חסידי סטמר על מדינת ישראל ועל דברים אלה מתבססים
 ספריו של רבי יואל טייטלבוים מסטמר - "ויואל משה", "על הגאולה
 ועל התמורה".

(36) בספרו "דברי שמחה" גיד יורק תש"ך, עמוד ה'.

את הדבר ואדרבא לגלות ולבדות את אלה האנשים הרוצים ומשתדלים בזה וישוב א"י תובב"א עתה הוא לחזק קופת רמב"ן⁽³⁷⁾ כי אפילו "היראים שביראים בקרב הימים יתאחדו ויתאגדו באלה הציונים המכחישים"⁽³⁸⁾.

באותו כוון כותב גם רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש: "אבל

לבוא לשם, להיות עובד אדמה, חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה, כשאר אכרי הארץ, הלא יתגשמו ביותר בעבודת הארץ"⁽³⁹⁾. כשקורא רבי חיים אלעזר בעתון "דגלנו"⁽⁴⁰⁾ של אגודת ישראל,

את השיר:

"נרימה דגלנו, נשא רגלינו, לאלפי רבבות, לארץ אבות

מיוון ורפש, הגוף והנפש, עתה נשובה, בנחת ושובה,

שדות וכרמים, לאורך ימים, נזרע נקצור, ניטע ונבצור"

כולו מזועזע - "כי הדברים האלה מטמרים שערות ראשינו... לזמר

בישוב הארץ, שדות וכרמים בארץ ישראל, כמו משורר הציוניסטען בענין זה"⁽⁴¹⁾.

גם רבי יוסף יצחק שניאורסון מליבאוויטש, במכתבו אל רבי אברהם

מרדכי מגור, מתערב בענין זה:

"ואשר מעפילים לעלות אל הארץ, הוא נגד משפט התורה ונגד צווי

ואזהרת ה' יתברך עד כי יקבץ נדחינו" והוא מוסיף: "הקדמונים לא נתנו

טמא את הארץ, בכל גשם וחומר, בתי מסחר, בתי עבודה וחרושת!"⁽⁴²⁾.

(37) שם, ע' ז'.

(38) שם, ע' ח'.

(39) דר' י"צ זהבי, מהתבוללות לציונות, ע' 242.

(40) גליון תשרי-חשוון תרפ"ב ע' י"ז-י"ח.

(41) משה גאלדשטיין, תיקון עולם, מונקאטש תרצ"ו, ע' ל"א-ל"ב.

(42) שם, ע' ע"ה. ראה גם: צדיקי החסידות נגד אגודת ישראל בפרק

ההתעוררות הלאומית והשפעתה על החסידות.

טענה זו הושמעה גם על ידי רבי שבתי הכהן רפפורט, רבה של פּינטשוב: "ואנחנו נצטוונו מפני התנאים והאמוראים - המובא בגמרא ובמדרשים - שלא לדחוק את הקץ ואף ע"י תפילות ובקשות מכש"כ ע"י דבר גשמי או תחבולה גופנית ות"ל אנו חוטים בצל ממשלתנו הרוממה"⁽⁴³⁾.

ג. הגאולה אינה יכולה להעשות בדרך הטבע אלא בדרך נס

כפי שכבר צויין בפרטות⁽⁴⁴⁾ העניין של "בדרך הטבע" שימש מוטיב עיקרי במשנתם של ראשוני ההוגים בתנועת התחיה. היינו: יש לפעול תחילה בדרך הטבע בארץ ישראל - כדי שתהיה "אתערותא דלתתא" שתביא ל"אתערותא דלעילא" - וגאולה המיועדת.

ענין זה חוזר והולך במשנתם: "ראשית הגאולה תהיה על ידי סיבה טבעית"⁽⁴⁵⁾, "העסק בעצם ישוב ארץ הקדושה, לעשות התחלה להוציא הקרקע מתרדמתה בידי הערבים... בזה יתעורר החמלה והחנה"⁽⁴⁶⁾, "אין אנחנו יכולים לחכות שהמשיח יבוא לבקש מאתנו ולהביאנו לירושלים"⁽⁴⁷⁾. כנגד הרעיון הזה יצאו צדיקי החסידות וחוגים חסידיים רבים. כשנפגש לורנס אוליפנט עם רבי אברהם יעקב מסאדיגורא וביקש את עזרתו להקמת ישובים בארץ, הגיב רבי אברהם יעקב: "אנו מקווים לגאולה נסית מן השמים ולא על ידי בשר ודם"⁽⁴⁸⁾.

-
- (43) דעת הרבנים ע' 24. רב שבתי הכהן רפפורט הוא בנו של רבי שאול רפפורט מפּינטשוב. ת"י 1840-תרפ"ז 1927. לטענה של דחיקת הקץ משיבים רבי אברהם יעקב סלוצקי - שיבת ציון ח"ב ע' 75, רבי הלל ליפשיץ מסקובל - שם, ע' 26.
- (44) בפרק החסידות ומבשר ציון.
- (45) רבי צבי הירש קאלישר, שיבת ציון ח"ב ע' 45.
- (46) רבי אליהו גוטמאכר במכתבו לרבי עתן פרידלנד - "יוסף חן" ע' 12.
- (47) רבי יהודה אלקלעי - כתבי הרב יהודה אלקלעי ע' פ"ב.
- (48) הרב משה רייך במאמרו חבורת ארץ ישראל בתוך "החסידות וציון" ע' ר"ע - רע"א.

רבי עקיבא יוסף שלזינגר השתמש אף הוא במוטיב של "בדרך הטבע"
 במאמר שפרסם ב"תל תלפיות" שיצא לאור בעריכתו של דוד צבי קאטצבורג.⁽⁴⁹⁾
 למאמר זה הוסיף העורך את ההערה הבאה: "והנה מכבר חשבתי שהת"ת"⁽⁵⁰⁾
 יבוא במשפט את עצת האנשים הנקובים בשם ציונים ואשנה ואשלש לבקש
 מגאוני הדור שיפרסמו את דעתם ולא תהיה ציון כמבקש ודורש אין לה"⁽⁵¹⁾.
 רבי דוד צבי קאטצבורג הפנה, כנראה, את מכתב שאלתו לכמה מגדולי
 הדור.

אחד מהם היה רבי חנניה יום טוב ליפא טיטלבוים מסיגעט⁽⁵²⁾,
 מגדולי האדמו"רים בהונגריה. בתשובה לרבי ישעיה זילברשטיין, הדברימוויעצן
 הוא תוקף בחריפות רבה את הרעיון של "בדרך הטבע" - "לפי דבריו - של
 קצבורג - חלילה אבדה תקוותנו ונשתקע בגלות חס וחלילה אם לא נושיע
 לעצמנו בפעולת ידינו ולכן אך אל מעלת כבוד תורתו אשים דברתי. ידוע
 ידע כי ממר לא יצא מתוך מהפושעים והכופרים האלה לא יוכל לצמוח טובה
 לישראל"⁽⁵³⁾.

---

(49) עליז ראה בהקדמת ספרו "פרחי כהונה" בודפסט ת"ש. על "תל תלפיות"

ראה נתנאל קצבורג, כתבי עם עבריים באונגריה בתוך ארשת, א',

ירושלים תשי"ט.

(50) שהתל-תלפיות.

(51) תל תלפיות, מחברת ר', תרנ"ח, ע' 33 וראה: נ' קצבורג, מימים

ראשונים, במישור, שנה ד', גליון קס"ט (י"א באב תש"ג).

(52) על רבי חנניה יום טוב ליפא - ראה "מצבת קודש" ניר יורק תשי"ב,

ע' 60 וראה "זכרון לראשונים" - סאטמאר תרס"ט ע' 35-37. - תקצ"ו

1836 - כ"ט בשבט תרס"ד 1904.

(53) נפתלי בן מנחם, מספרות ישראל באונגריה, ירושלים תשי"ח ע' 85.

הנמקה זו היתה חביבה על רבני פולין החסידיים שדבריהם הובאו בספר "דעת הרבנים", אולי בעקבות דברי פתיחתו של העורך - אברהם ברוך שטיינבערג: "הנה הדרך הראשון מוכחש מהרבה כתובים ומאמרי דבתינו ז"ל הקדושים בש"ס ומדרשים כי לא בכסף נגאל וכדכתיב (ישעיהו נ"ב ג') "כי כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף נגאל" והגאולה ע"י תשובה ובדרך נס ע"י הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו... היינו בנסים ונפלאות רבות ולא בדרך הטבע" (54).

כך גם רבי משה נתן כהנא-שפירא, הרב מקשונז, חותנו של רבי שמואל מסוכאטשוב בעל "שם משמואל": נאמר "ישב ה' אלהיך את שבותך ורחמך" - דברים ל' - היינו נאמר ד' אלקיך בפעולת הקיבוץ... מעשה הקיבוץ וההבאה תלויים רק ביד ה' לבדו... (55).

וכך אף רבי יעקב יוסף הכהן רבינוביץ, הרב מקאלבוצק, בנו של רבי אברהם ישכר הכהן מרדומסק בעל "הסד לאברהם": "דעו אחי ועמי שהדרך היותר פלולה היא דרך הפשוט, היינו האמונה הנטועה בלבנו מאלפי שנים ועד עתה שרק ה' לבדו נדחי ישראל יכנס ולא על ידי פעולת אנשים מגושמים ההולכים בשרירות לבם יקבץ נדחינו" (56).

קיצוני ביותר בהשקפה זו היה רבי ירחמיאל ישעיהו מינצברג - הרב מליקווא ומזקונסקוואלה ומנכדיו של "היהודי הקדוש": "ולדעתי הוא דבר ברור אשר אף אם יתעורר מלך התוגר יר"ה או כל מושלי עם ועם ויתנו רשות והורמן לעם ה' ללכת לארצם ונחלתם נחלת אבות בארצנו הקדושה כאשר מלפנים היתה גאולה שני' בימי עזרא, אם לא תהיה הגאולה מאת גואל החזק בעצמו ובכבודו כימי צאתנו מארץ מצרים, נאמר אנחנו ולפי דעתנו, כן יאמרו כל חכמי מדע אשר אמונתם חזקה כיתד בל תמוט בתוה"ק ומסורת

(54) במבוא "ראשית דעת יראת עלוהים" ע' 8. הספר "כנגד הרעיון הציוני" נדפס בורשה תרס"ב.

(55) שם עמוד 39.

(56) שם עמוד 57. נפטר כ"א באייר תרס"ב 1902.

אבות ואשר לא באלה הפץ ה' ולא זו הדרך להישועה האמיתית ותכלית המקורה
ע"פ מלאכי ה' והנביאים האמיתיים ואף לחיי שעה ולגאולה מקרית לא נחשוב
אותה, רק אליה וקוץ בה נחשבה" (57).

הנמקה זו נשמעת גם בפיו של רבי שמחה ישכר בער הלברשטאט
מצעשנינוב: "וקוטב דרשתי היה על הפסוק: יבש חצר וגו' על הר בגוה וגו' (58)
אשר נוכל לומר שנרמז בדברי הנביאים אשר ראו כל הקורות אותנו עד סוף
העולם אשר המבטיח על הגאולה האמיתית אשר סוף כל סוף תבוא בטח ביצועת
ה' ולא כהישועה אשר רוצים להביא ע"י אדם כי הוא יבש ונבל וכפודדש"י
שם ודבר א' יקום לעולם" (59).

בקול הקורא שבסוף הספר חוזר מחברו על הרעיון שעצם הציונות היא
"הכחשה בהשגחה עליונה, בעיקרי שכר ועונש ובהגואל המקווה" ועל כן
גם אילו יצוידר שתתנהג על ידי יראים ותיקים בכוונה טובה, אי אפשר
לה שלא תהרוס את האמונה והדת" והוא מסכם: "שכל עיקר הרעיון לבקש
ולמצוא מקלט בטוח בארץ ישראל מיוסד על שוא נתעה ואינו אלא אמתלא
לעקירת הדת".

מעניין מכתבו של כולל חב"ד מארץ ישראל אל רבי אברהם יעקב
סלוצקי⁽⁶⁰⁾ המחזיב את עקרון ההתחייבות - "אין גם אחד מאחינו אשר בשם
ישראל יכונה שיתנגד להרעיון הקדוש הזה, כי הלא מצות ישוב ארץ ישראל
מצוה גדולה וחביבה היא... והמתעקש נגדם והחושב מחשבות אחרות הרי
מוציא עצמו מהכלל". אולם הוא מזהיר: "אפס בל נהיה כפתאים המאמינים
שבאופן כזה תהיה גאולתנו המיועדת לנו, כי סימני הגאולה מסורים בידינו

(57) שם, עמוד 24

(58) הכוונה לפסוקים: יבש חצר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם. על
הר בגוה עלי לך מבקשו ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים, הרימי אל
תראי אמרי לערף יהודה הנה אלהיכם" - ישעיהו מ' 7 - 9.

(59) דברי שמחה, חלק המכתבים, מכתב א'.

(60) שיבת ציון ע' 104.

משנות דור ודור... ולא זרוע אדם יושיענו. אכן מזרה ישראל יקבצנו" (61).

כנגד הטענה שהגאולה צריכה להיות נסית - כותבים רבי מרדכי

אליאשברג, רבי נחום גרינהויז, רבי יוסף יפה, רבי שמואל דוד פיינברג (62).

ד. שיתוף פעולה עם עבריינים.

בעיה זו נתעוררה עוד בימי ההתארגנות של "מחזיקי הדת". זה

היה הנימוק הראשי של הארגון החדש במלחמתו בארגון "שומר ישראל" שהורכב

מחוגי המשכילים והיו לו היוזמות לייצג את הקהלות בגאליציה (63). גדולי

הדור במענה לפנית "מחזיקי הדת" קבעו שאסורה הישיבה עם אלה שאינם

מקיימים מצוות. במקומות מסוימים נקבע שיש לפלג את הקהלות ובלבד

שלא לשבת עם עברייני מצוות בפרהסיא כמו בגרמניה ובהונגריה.

מעטים הם ההנמקות מסוג זה לאי שיתוף פעולה עם הציונים, שכן

מאחר שעצם רעיון הציונות פטול הוא, אין צורך בהנמקה נוספת זו.

אף על פי כן מזכירה רבי שלום דובער בסדרת התשובות שלו כנגד

רבי שלמה הכהן אהרנסון שתמך בציונות (64): "בערמתם יצודו בזה הרבה

נפשות התמימות".

רק בתקופה מאוחרת עם יסוד אגודת ישראל הועלה רבות נימוק זה

להסבר אי שיתוף הפעולה עם המזרחי. רבי אברהם מרדכי מגור מסביר את

הקמתה של מסגרת אגודת ישראל "לבל להתחבר עם שונים ורשעים אפילו בדבר

מצוה" (65) ובמכתבו לרבי מאיר יחיאל מאוסטרובצה הוא מציין "לדעתי

61) השקפה זו של כולל חב"ד נוגדת לחלוטין השקפות אדמו"רי חב"ד. אף

האדמו"ר הנרכז מליבאוויטש המחייב את רעיון הישוב בארץ מתנגד

לרעיון "אתחלתא דגאולה" בהקמת המדינה.

62) שיבת ציון ע' 11, 61, 70, 85.

63) ראה בפרק ההתעוררות הלאומית והשפעתה על החסידות

64) ראה בפרק ד' ובנספחים.

65) אוסף מכתבים מאדמו"ר מגור ע' ל"ה מכתב כ'.

התחברות עם מפלגה שבתוכה חפשיים היא סכנה הגם שאין מרגישים עתה עתיד להתרגש... אמרתי לו - לרבי מיאבלונא - כי עיקר הקושיא על התחברותו לחפשיים. אפילו מחנה שלהם תוכל להזיק" (66).

ענין זה נתעורר ביתר שאת בזמנים מאחרים יותר בקשר לקבלת אדמות מקרן קיימת ובקשר ליציאה מהועד הלאומי של כנסת ישראל ואינה שייכת לעניינינו.

ה. הייתכן שהגאולה תבוא תחילה ע"י חופשים בדעות?

בעיה זו העסיקה, כמובן, את מחייבי ההתעוררות הציוניות. הרבו לדון בה רבי ישראל מפילוב - החסיד - ורבי עקיבא יוסף שלזינגר - המתנגד.

שואל רבי ישראל מפילוב בספרו "שלום ירושלים": כיצד ייתכן שראשי העוסקים במצות ישוב הארץ, אינם מקיימים מצוות ו"אין יזכו המה במצוה זו תחילה ועל ידי פעולתם יהיה צמיחת ישועה לכוללות ישראל" והוא משיב: "שאף כי העוסקים האלה אינם צדיקים כל כך, כבר למדנו אשר מאנשים פשוטים מבני ישראל ימצא בהם הקב"ה קורת רוח לפעמים יותר מן הצדיקים הגמורים ואין אתנו יודע במי חפץ הקדוש ברוך הוא לקדש שמו על ידו במהרה" (67).

כך אמר גם רבי דוד משה פרידמן מטשורטקוב: "מה איכפת לנו שהמשתדלים אצל הסולטן אינם שומרי הדת. הלא אט יש לנו משפט בערכאות שלהם אנו מקבלים למליץ יושב עורר דין שאינו שומר דת, אלא שיועד הוא להיות פרקליט לבעל דינו. כן אנו החסידים נחשק בדקי הבית לעשות ישיבות שיפוצו תורה ויראה והם יעסקו כלפי חוץ" (68).

אולם מתנגדי ההתעוררות הלאומית, מציינים עובדא זו להוכיח שלא

(66) שם, ע' מח' מכתב ל'.

(67) שלום ירושלים סימן א'.

(68) תתן אמת ליעקב ע' ע"ח.

אלה יביארו את הגאולה. אפילו אם יעלה על הדעת שהגאולה תהיה בדרך טבעית הרי היא תיעשה ע"י צדיקים גמורים ו"לא על ידי מחללי שבתות בפרהסיא ואוכלי נבילות וטריפות שגצים ורמשים וקרקפתי דלא מנחי תפילין" (69). והוא טוען: הרי בעבר גלינו מארצנו בשל חטאינו וכי אפשרי שנשוב אליה ע"י חוטאים ופושעים? (70).

חוזר על כך בהדגשה יתירה רבי שמחה יאיר רוזנפלד, רבה של פיעטריקוב (71): "כמה גדול הוא השגעון והשטות אשר עלה בלב האנשים האלה, ראשי ומנהלי החברה הזאת, אנשים רעים וחטאים, פורקי עול התורה והמצוות, מחללי שבתות, מגלי עריות ואוכלי כל תועבה כי ישתגעו לאמור כי המה יהיו מושיעים לישראל והמה ישיבו את ישראל לארצם וישיבו אותם על אדמת הקודש ויעשו אותם לממלכה שלמה כימי עולם וכשנים קדמוניות - צחוק עשו לנו האנשים האלה, צחוק מכאיב לב ומדאיב נפש" (72).

ו. הפגיעה בישוב הישן.

הנימוק של הפגיעה בישוב הישן הוא נימוק חשוב ביותר לצדיקי החסידות שכן הם שהיו אחראים לכולליהם השונים שהיו בצפת ובטבריה, בחברון ובמידה רבה גם בירושלים. התאר של "נשיא ארץ ישראל" היה חשוב ביותר עבורם ובעטיו של תואר זה היו מחלוקות רבות ופילוגים קשים בעולם החסידות. כך נתהוו מחלוקות בין קוסוב לויז'ניץ, בין ויז'ניץ לסיגעט,

(69) במבוא לספר דעת הרבנים, ע' 9.

(70) שם ע' 16, 29.

(71) כ"ד בכסלו תקצ"א - י"ט בסיון תרע"א 1911. מחבר "אורה ושמחה"

פיעטריקוב תרע"א.

(72) דעת הרבנים ע' 80. כנגד טענה זו יוצאים ראשי חובבי ציון: רבי זבולון לייב באריט מפלונגיאן, שיבת ציון ע' 50-51; רבי הלל דוד טריזוש - שם ע' 59; רבי נחום גרינהויז - שם ח"ב ע' 74; ראה גם: הרב שמואל יעקב רבינוביץ, הדת והלאומיות, ורשה תר"ס, ע' 134.

בין מונקאטש לשושלות אחרות וכך נתהוו כוללים חדשים לבקרים, הקשורים לאדמו"ר מסוידים, שהיה אחראי לבני כולל שווארץ. כבר רבי יחזקאל שרגא הלבפשטאם משיגורא בימי הבראשית של תנועת התחיה מעלה את הנימוק הזה שהיסוד של החבורה שיתישבו בה אנשים שיעבדו את האדמה ויהנו מיגיע כפם אף אט ע"י חבורה יתקלקלו דמי השילוח לעניים העוסקים בתורה ובעבודת הבורא" (73).

בנו הקנאי הגדול - רבי שמחה ישכר בער הלבפשטאם מצעשינוב, במכתבו אל רבי ישעיה זילברשטיין מואיצען, מדגיש את העניין: "יען שכמה אלפים נפשות מתפרנסים בחיי צער ודוחק בארצנו הקדושה ע"י קופות רמב"ן ועל זה עיניהם תלויות ועל ידי זה יכרתו אוכל מפיהם ויגועו ברעב ודבר זה לעשות ישלבת ציון הוא ספק אם יהיה טובה לעתיד ואין מניחים את הידאי ונתפוס את הספק... ואין לנו עתה מצות ישיבת ארץ ישראל רק להחזיק את הידאים והתמימים היושבים על אדמת הקודש על התורה ועל העבודה שלא יצטרכו לנוד לבקש פרנסתם. זה הוא מצות ישיבת ציון" (74).

רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש היה מוכן להכניס לאגודת ישראל כ"ששים אלף נפשות מבני ישראל" בשלשה תנאים שאחד מהם היה ש"בעניני ארץ הקדש יתרכז הכל תחת ידי ממונאי הכוללים" - תנאי זה הוא כנגד "קרן הישוב" שהוקם על ידי אגודת ישראל. רבי אברהם מרדכי טגור שמספר על התנאי הזה של המונקאטשי מצטדק וטוען שקרן הישוב הוקמה על מנת "שלא תתגרע" על ידי זה קופת רבי מאיר בעל הנס ו"אם יגיע איזה נזק הנני מוכן להסכים לבטל קרנות אחרות ולבל לנגוע בקופה זו" (75).

כנגד העלאת עצם הטענה של פגיעה בישוב הישן יוצא רבי זבולון

(73) ראה בפרק היחס לעליה לארץ ישראל וההתיישבות בה.

(74) דברי שמחה, מכתבים, מכתב ו'.

(75) אוסף מכתבים מאדמו"ר מגור שצ"ל, ע' מ"א. אכן דרישתו של רבי חיים אלעזר נשמעת קנטרנית למדי, אבל כידוע, זו היתה דרכו של המונקאטשי.

לרב בארץ מפלוגגאן⁽⁷⁶⁾.

טענה דז שהעליה החדשה וההתישבות פוגעים ביישוב הישן נשמעת

ללא הרף מחוגי היישוב הישן שבארץ שדאגו לירידה בהכנסותיהם.

נביא כאן שני מכתבים כאלה. האחד מראשי כולל חב"ד חסידי

והשני מכתב כללי שר' ניסן בק חותם עליו כנציג החסידים. שני המכתבים

כתובים בחיוב מוחלט כלפי ההתישבות החדשה, אלא שבקשתם היא למנוע את

הפגיעה ביישוב הישן. יש לומר שלא כל המכתבים מירושלים כתובים בסגנון

כזה. רבים מהם היו כתובים בלשון של השמצות ופגיעות קשות ביישוב החדש.

במכתב אל רבי אברהם יעקב סלוצקי כותבים חסידי חב"ד⁽⁷⁷⁾:

... ע"ד חברת חו"צ, אשר כבודו מבקש שלא לצאת לריב נגדם, ידע ידיד

נעים בי ככל ראשי חו"צ כן גם אנחנו ששים ושמחים בהתפתחות היישוב

בארצנו הקדושה והנה גם אנחנו לגור בארץ באנו ולמה תהיה עיננו צרה

באחינו אשר יעשו גם הם כמעשינו, ובפרט כי עיני כל הרואות כי אצבע

אלהים הוא להעיר ישנים ולהזכיר נשכחות להלהיב הלבבות ולאמר לאסורים

צא, ומי פתי יחשוב להתנגד לגזרת עליון, אך אמנם קול הפעמון המכה

במה"ע העברים ברעש גדול מבקש ואומר, כי יתנו ראשי החברה לאחב"י

אדמה לעבודה, שורים לחרישה ובתים לשבת, הסב נזק לנו היושבים בקדש

משכבר הימים ולאחינו הבאים מחו"ל יום יום. כשני אלפים משפחות באו

בשנה האחרונה לאח"ק, אחדים מהם ה' בע"ב חשובים בעריהם, בעלי פרנסה

ועסק, וימכרו כל אשר להם ויבואו לא"י, ורובם עניים גמורים הנופלים

למשא עלינו ואין בכחנו לפרנסם ולכלכלם ונפשם ברעב תתמוגג. לזאת

אחר אשר כבודו נמנה בין חברי החברה ליישוב הארץ ועוסק במצוה זו לש"ש,

ע"כ ראוי וכבודו כי ישתדל שיזהירו ראשי החברה את אחינו העניים והאביונים

לבלי יחרטו לעלות, כי אין לשער גודל דוחקם וחסרונם. אנחנו מפה לא נוכל

לתקן המכשלה, כי אך נמשוך עלינו קו חשד וחועיל לא נוועיל מאומה. אם

(76) שיבת ציון ח"ב ע' 50-52.

(77) שיבת ציון ע' 104-105.

שאל ישאל אחד מאנ"ש בחו"ל אם יוכל לבוא לא"י להתפרנס מעבודת האדמה, נשיבהו כהוגן, כי כך וכך דרוש לקניית האדמה, וכו"כ לשוררים וכלים, וכו"כ לבנין בית דירה ומרתף, להוצאות פרנסתו בשנה הראשונה וכדומה, השומע ישמע והחדל יחדל, והמזהיר והנזהר נפשם יצילו. נקוה כי מע"כ יבין כי הצדק אתנו, והשי"ת יקבץ נדחנו ברחמים רבים בבי"א כעתידת ידידיו הנאמנים חותמים בברכה ושלוש

מיכאל ברוך וייזעס

מרדכי אברהם שלאנק (חותם כולל חסידי חב"ד בארץ

ישעיה אורינשטיין הקדושה עיה"ק ירושלים תובב"א).

יעקב אורינשטיין

בכרוז המפורסם "קול ברוכה" שהופיע בשנת תרמ"ח כותבים ראשי הכוללים: "ולפי שרבים אומרים לנפשינו, שגם יד כמה מהעוסקים בחברה הנכבדה חובבי ציון הי"ו במעל הזה וגם יתנו אותותם אותות... על כן חלותנו היא את פני ישראל ונכבדיה, אשר ידענו וגם שמענו בשמם, כי רחוק רחוק מכליותיהם, למלאה אוצר חברתם בחורבנה של החלוקה, כי יודעים את ערכה, ונפשות אוכליה יקרו מאד בעיניהם, ובכל לבבם צידה ברח"ק יברכו למען אבינוה ישיבנו לחם ולא ירעבו, את פניהם נחלה כהיום בפרט, אנא, אל כוונתם הרצויה, תצרפו גם מעשה בפועל, וזאת עשו והחיותם עם רב וישוב גדול בהר הקודש. הכריזו הגידו והשמיעו בכל מושבות בני עמנו, כי בכל הנוגע בכל המוכן ליושבי אה"ק, הנתמכים מפרי הקופות של ארץ ישראל, של רמבעה"נ, של חלה ושל שאר הצדקות הנקבצות על יד לשם אה"ק הרי היא כנוגע בבבת עינו ונפשות הוא קובע"⁽⁷⁸⁾.

(78) צילום הכרוז בקובץ לשענה ולדורות, קובץ ראשון, ירושלים תש"א,

ז. הגישה הקיצונית האנטי ציונית.

משהחלה עזלה בעית ישוב הארץ, התמקד הדיון בחוגי החסידים, כפי שכבר צויין, בנושאים של: המצוה בישוב הארץ, האם רעיונות התחיה הם מעשיים, האם מותר לפעול עם חילוניים ביחד, האם תבוא הגאולה בדרך טבעית או בדרך נסית. ברם, משרעיונות התחיה החלו מתקבלים גם בחוגים חסידיים, הועמקה המחלוקת. המתנגדים לרעיונות התחיה העמיקו וחדדו את טיבת התנגדותם.

מענה הדיון אינו על דרכים לשיבת ציון, אלא הועלתה בספק עצם הישיבה בארץ. היינו לא עוד דיון אם יש צורך בחקלאות, אם מותר לפעול במשותף עם חילוניים וכדומה, אלא אם יש חשיבות בישיבה בארץ, אפילו ללמוד תורה, מלבד אם הוא צדיק גמור מוחלט, דבר שכמובן רק מעטים יכולו לעמוד בו.

ארבעה הם המאפיינים את הגישה החדשה הזו. רבי שמחה בער הלבפשטאם מצעשינוב הטוען שאפילו "יראים שביראים" אל להם לעלות, כי בהכרח יתאחדו עם הציונים שהיא "מחלה ממארת בעצמותה"⁽⁷⁹⁾. האחרון שבארבעה שנשאר עקבי עד היום, לאחר השואה והקמת מדינת ישראל, הוא רבי יואל טיטלבוים שאת הנמקותיו וטעמיו הביא בשני ספריו: "ויואל משה", "על הגאולה ועל התמורה". לדעתו, אין בישיבת ארץ ישראל כל זכות יתר על הישיבה בארצות הגולה. אף עשה מעשה. את עצמות חותנו העלה מפולין לארצות הברית, דבר ללא תקדים בתולדות ישראל. ברם, עיקר פעילותו היא בתקופה היותר מאוחרת שאין חיבור זה דן בה. השנים הבולטים בגישה זו הם רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, שהצטיין בפעילותו המעשית כנגד הציונות. היינו: רדיפות, חרמות, התרת דמם של החשודים בחיבה לארץ וכיוצא בזה. עיקר התנגדותו היא כנגד עבודה מעשית - חקלאות, תעשייה וכו' אבל הוא תומך בפעילות ה"כוללים" כולל פעולות בניה לתלמידים הכוללים והוא עמד בראש כולל מונקאטש שהקים גם

(79) ראה הערה 36.

שיכון במרכז ירושלים. יורשו וממלא מקומו - הוא רבי ברוך רבינוביץ, רבה של חולון שברבות הימים היה בעצמו לציוני. השושלת נפסקה ואף כי חודשה בדורנו ע"י בניו של רבי ברוך רבינוביץ - אין השפעתה מרובה. האידיאולוג של הגישה הקיצונית הוא רבי שלום דובער שפראורסון מליבאוויטש, שחזר כמה פעמים על רעיונותיו הקיצוניים האנטי ציוניים⁽⁸⁰⁾. באחד הפרסומים - "אגרת... בדבר המוסד הקדוש, קופת הרמבה"ן", שהופיע בשנת תרס"ז ובה הוא מגיע למסקנא: "יותר טוב לא לקיים את המצוה בשב ואל תעשה מלבוא לידי חשש איסור חס וחלילה". יתר על כן: "מי שהוא לרא שמים באמת... מותר לו לצאת מארץ ישראל!". את עמדתו הוא מפרט גם באגרת שנדפסה בקובץ האנטי ציוני החרדי "אור לישרים".

הפירוט הרב ביותר של הנמקותיו הובא בספרי התולדה של רבי שלום

דובער ובנו רבי יוסף יצחק והם נאמרו בזיכוח עם רבי שלמה הכהן אהרנסון, הרב של קיוב - תל אביב⁽⁸¹⁾. רבי שלום דובער החשיב ביותר את דבריו והוא רשם בעצמו: להבנת עמדתו, נביא את דבריו במלואם. א. אין חשש בהרחקתם של הציונים מקהל ישראל דוגמת הביקורת של חז"ל על הרחקתו של אותו האיש - ישו הנוצרי - שכן ישו הורחק קודם שנתגלה קלונו ועדיין היתה רעתו בלתי ידועה. אילו היו מקרבים את ישו, לא היה מגלה רעתו וכך היו עוברים הימים ואפשר שהיה מתגבר עליו "הטוב הנגלה" על "הרע הנסתר". אולם הציונים כבר יצאו בגלוי עם שיטתם. קירובם רק יגרום לכך שיצליחו לעשות רבים מבלי שיזהרו על עקרונותיהם. כאן המצב הוא הפוך מהמצב של ישו. אותו אמנם לא היה צריך לדחות "בשתי ידיים" אבל אצל הציונים אנו מצוויים לעשות כן.

(80) ראה הערה 54.

(81) ראה בעמוד 100 הערה 53. הדברים הובאו כלשונם בפרק האחרון

שבספר - פרק י' "נספחים".

ב. קירובט של חוגים מתבוללים לרעיונות התחיה אין בו שום ערך. כלום

החלל הרבני אלא ללכוד תורה ולקיים מצוות להפך ע"י התנועה

הציונית ההרחקת מקדוש מצוות ומהאמונה בה'.

הציונים ברועים יותר מהמשכילים. המשכילים טענו שיש צורך עם

התורה גם בהשכלה אלא שברבות הימים גדל העיסוק בהשכלה על העיסוק בתורה

ועל כך פרקו מעליהם עול תורה ויראת שמים. ברם, אותו משכיל יודע שהתרחק

מהתורה ועל כך יש תקוה שאי פעם יתעורר בו הניצוץ האלקי ואז יחזור

בר ויעשה תשובה. אם תבוא על המשכיל עת צרה קרוב הדבר שיעשה תשובה,

כפי שנתעוררו כמה סטודנטים להניח תפילין לאחר הפרעות של קיוב. אבל

הציונים נתנו את הלאומיות במקום התורה ויהודי הוא אינו זה שמקיים

את המצוות אלא זהו שהוא ציוני, אף אם אינו מניח תפילין ואינו שומר

את השבת.

הרבי מצטט מן העתונות של אותה תקופה - "המגיד", "המליץ"

"וואסחוד" - שאכן הציונות באה במקום היהדות. המצוות ניתנו להם

בהיותם בגלות, כדי לשמור על קיום החברה אבל משהופיע הרעיון הלאומי,

הוא אשר לשמור על קיום החברה היהודית. אין, איפוא, עתה צורך בקיום

המצוות.

האידיאולוגיה הציונית קובעת שהמצוות הן חובות החברה ולא

חובת האדם וממילא הם פטורים מקיום מצוות, כאשר הלאומיות תופסת את

מקום המצוות המעשיות בקיום החברה היהודית. איש אשר כזה אין לו

סיכוי לעשות תשובה, באשר חושב הוא את עצמו ליהודי מובחר מאחר שהוא

לאומי נאמן.

הציונות, איפוא, לא קרבה אנשים ליהדות. להיפך, היא רחקה

יהודים כשרים ועקרה מלבם את קדושת התורה וקיום מצוות מעשיות וכל

הנלכד ברשתם יורד שאולה ואין לו תקוה.

הציונות המדינית נוצרה שלא מהתעוררות רגש אלקי. אהבת ציון

של היהודים נובעת מעבודת ה' שלהם וארץ ישראל הוא חלק מעבודת ה'

שכן בארץ זו בחר ה'. הראיה שלא זהו הרגש המלווה את הרצל ונורדוי

היא שבהיות הרצל בארץ ישראל, הוא היכל בה את התורה ונכנס לירושלים כשכבר נכנסה שבת קודש, הלך על מקום המקדש בניגוד לדין. אין זאת אלא שהוא רצה להוכיח כלפי עם ועדה את שיטתה הטמאה של הציונות שהיא-היא עיקר היהדות. ראש הציונות העמית את צלם (!) הלאומיות שהיא המרידה בה' והכפירה בתורה גם במקום היכל ה'.

שאפת הציונות היא להיות דוגמת אומות העולם שלהם שרים, נסיכים, רוזנים ולנהוג כמותם בהרגשת הגאון והכבוד והמניע לכך היא האנטישמיות המונעת מהם להיות שרים ורוזנים, כפי שהיו בעבר, לאחר שנתערבו בגויים והיו כמוהם בכל התנהגותם. יהודים אלה הרגישו עצמם כבני המדינה אשר בה גרו ללא זיקה ליהדות. האנטישמיות החדשה הרחיקה אותם ממעמדם והם שואפים לחזור למעמד כזה והדבר אפשרי רק במדינה משלהם. אמנם גם ליהודים חרדים היה מעמד בחוגי השלטון אבל אלה חשו בהכנעתם. אלה הרגישו שהם בגלות והתייצבו בהכנעה לפני חוגי השלטון, בידעם שהם בגלות ועל כן גם כשנדחפו מגדולתם, הם ידעו לשאת זאת בניגוד לחוגים הציוניים, שהדחיפה מגדולתם גרמו להם לאיבוד זהותם ומעמדם ועל כן הם שואפים ליצור מציאות דומה משל עצמם. כמובן, שהמציאות הנוחה ביותר היא הקמת המדינה בארץ ישראל, אבל ללא כל ספק לא איכפת להרצל ונורדוי אם תוקם המדינה במקום אחר, כי העיקר אצלם הוא הקמת המדינה. אולם כדי להגיע לעם וממשלה עצמאית, יש לעורר תחילה את הרעיונות הלאומיים, כדי שיהיה עם העומד בפני עצמו. כדי שהדברים יתקבלו על דעת העם יש להחליש את זיקתו הדתית, כדי להגביר את הרגשות הלאומיים על הרגשות הדתיים, שהרי המחזיקים בתורה ובמצוות אינם ניתנים להשתנות בהשקפתם. בפרט השקפה כזו של גאולה עצמית המנוגדת לתורה ולאמונת היהדות המקוה לישועה ולגאולה בביאת משיח צדקנו. אמונה זו היה המחזקת את היהודים בגולה ולא הבטחתו של הרצל למדינה משלהם. מכאן ההסבר למגמה של הגברת הלאומיות על חשבון התורה והמצוה. מתוך המגמה הזו תוסבר ההשתלטות על החינוך שכן ברצונם להשריש בלב הנדער רגשות לאומיים. לימודי ההסטוריה והתנ"ך שלהם מכוונים

למגמה זו. נוער ניתן להכוננה וחינוך ומכאן חשיבותו לציונים. הנוער מושך אחריו גם את המבוגרים כי עולמנו הוא "עולם הפוך". בדורות הקודמים הדריכו הגדולים את הקטנים ועתה הקטנים מחנכים את הגדולים. זוהי רעה חלה שאין הדור הקשיש עוצר כח לחנך ולהדריך את בניהם והם נגררים בעצמם אחר ילדיהם.

לציונות הכרח הוא בחינוך משלהם. מה שקבע הקונגרס השלישי שאין לציונות עניין בחינוך הוא למראית עין בלבד, כי באמת אי אפשר להתקיים ללא הכשרת הדור הצעיר לרעיון הלאומיות. עובדא היא שהציונים עוסקים בלימוד גרץ וסמולנסקיין לבני הנוער ומפרשים את פסוקי התנ"ך ברוח לאומית, והכל כדי לעקור את היהדות ולנטוע את הלאומיות. עם ישראל הוא עם לאומי ללא קיום תורה ומצוות.

ג. אין להרתע מהמלחמה בציונות למרות הצלחתם, שכן יש רבים אשר לא חדרו לעומק הסכנה שבציונות ודברי הסברה ישכנעו את אלה הפוסחים על הסעיפים. חלק אחר הוא שומר מצוות, אבל נוטה לקבל מה שאומרים לו. הוא נוטה לקבל את ההסברה הציונית, מה עוד שהיא מדברת על ארץ ישראל אבל אם יראו אלה שגדולי התורה מתנגדים לרעיון זה, הרי יסוגו גם הם מתמיכתם. על אלה אנו מצוים למסור את נפשינו ולהצילם מהאריות הרוצים להעבירם מדת ישראל.

במאמר נוסף של רבי שלום דובער שנדפס בספר "אור לישרים" מושם הדגש ההלכתי לדעתו של רבי שלום דובער, דהיינו גם אם היו הציונים חרדים ושומרי מצוות ולא היו כל החששות שעליהם הוא דן בוירוח עם הרב אהרנסון, הרי שרעיונם פסול הוא שכן הוא נוגד את המסורת של איסור דחיקת הקץ אפילו בתפילה ובתחנונים ומה עוד דחיקת קץ ע"י פעילות מעשית ("גשמית").

לטענה שיעמדו היראים ושומרי המצוות משיב רבי שלום דובער בטענות סותרות. א' אסור, כאמור, לפעול בתנועה המתנגדת לאמונת ישראל בענין הגאולה. ב' - הציונים לא ישמעו להוראות גדולי התורה בעניני חינוך ג' - אין לציונים כל ענין בהנהגה דתית.

רבי שלום דובער עובר להנמקות מעשיות. הציונות נכשלה בכל מעשה: חופי ארץ ישראל נסגרו בפני עולים, נאסרה קניית קרקע אפילו לתושבים ותיקים של הארץ, השפילו את יהודי הארץ כלפי שכניהם, המושבות שהוקמו ריקות מתושבים, המתושבים המעטים הם עניים מרודים. יש, איפוא, לבדוק מה עשו הציונים בכל אותם סכומים, לדבריו, נאספו יותר מארבעים אלף רובל לשנה, שהוקדשו לטובת ארץ ישראל.

תרופת: התפלגות החסידות עם הקמת המסגרות הפוליטיות.

בחינה מדוקדקת של התפלגות החסידות עם הקמת המסגרות הפוליטיות תוכיח לנו שזרמים מרכזיים התרכזו מסביב למסגרות פוליטיות משלהם. המסגרת הפוליטית שימשה לגורם החסידי המרכזי שבה אמצעי להרחבת המסגרת החסידית שלו ולרבותי השפעתו. כך הפכה "גור" דרך אגודת ישראל לגורם הדומיננטי שבחסידות הפולנית, "בלז" לגורם הדומיננטי שבחסידות גאליציה, דרך "מחזיקי הדת". ויז'ניץ ובית ריז'ין ניסו להקים ארגון עצמאי משלהם בבוקובינה וברומניה ומשלא הצליחו התארגנו במסגרת "אגודת ישראל", והם היוו בו את הגורם המרכזי במדינותיהם. לכל מסגרת כזו הצטרפו גורמים חסידיים משניים במעלה אולם גורמים חסידיים שהיו חזקים דיים סירבו להצטרף למסגרות השונות, ומובן שלכל אי הצטרפות כזו, נמצא בסיס אידיאולוגי המצדיק את אי ההצטרפות. כך לא הצטרפו בפולין חסידי ראדומסק, חסידי אלכסנדר לאגודת ישראל. חסידי צאנז על אגפיה לא הצטרפו למחזיקי הדת או לאגודת ישראל. רבי יוסף יצחק מליבאוויטש שאבד נטה גם לאגודת ישראל וגם למחזיקי הדת לא הצטרף לשני הארגונים, שכבר הכחות המרכזיים בהם היו תפוסים ע"י חסידות אחרות. בהונגריה, שבה הכחות החסידיים היו מאורגנים באורטודוקסיה ההונגרית הממוסדת - ובה היתה חזקה השפעתם של מונקאטש וסיגעט - לא היה מקום לא למחזיקי הדת ולא לאגודת ישראל. שני הכחות האלה - גם "מחזיקי הדת" וגם "אגודת ישראל" לא קיבלו את תיזת ההפרדה של האורטודוקסיה ההונגרית, אולם היא נתקבלה ע"י צדיקי בית צאנז בגאליציה שלא הצטרפו אל מחזיקי הדת.

ראשון מקימי המסגרות הפוליטיות היה רבי יהושע רוקח מבלז
ואליו הצטרפו צדיקי בית ריז'ין וטאדיגורא - וכך צדיקי בית ריז'ניץ
עוד בזמנם של רבי אברהם יעקב מסאדיגורא ורבי מנחם מנדל מריז'ניץ.
אולם משהיו חסידי בלז לכח הקובע ב"מחזיקי הדת" מיהרו חסידי ריז'ניץ
וחסידי בית ריז'ין להקים, כאמור, מדגרת עצמאית ושמהוקמה אגודת
ישראל מיהרו אלה להתבסס בתוכה, כראשונים וקובעים בה בגאליציה
ובבוקובינה.

ההתפתחות שחלה במדינות מזרח אירופה מבחינה פוליטית, מתן
הזכויות וההתארגנות הציבורית משכו אליהן את לב המוני בני הנוער
שהחלו מתרחקים ממסורת בית אבותיהם. היה, איפוא, צורך דחוף למצוא
פורקן לשאיפות הנוער לפעילות ציבורית ולתעסוקה מחוץ לכותלי בית
המדרש. הדבר בא לידי ביטוי מיוחד בשנות מלחמת העולם הראשונה כשהמוני
בני הנוער יצאו מחוץ למסגרת הקבועה מדורי-דורות.

זרמים בחסידות שידעו לרתום את הפוליטיקה לשרות החסידות
ועל ידי כך לקרב את בני הנוער בתתם להם אפשרות של פעילות בתחום
החיים המודרניים שנתחדשו - עתון, אסיפות בחירות, נאומים, ארגון וכו'
הצליחו לשמור על קיומם וכאמור, אף להרחיב במידה ניכרת את השפעתם.
ההתפתחות הפוליטית ותפיסת העמדות בהן חייבה את החסידויות
הגדולות האחרות ליצור מסגרות משלהן, כדי להעסיק בהן את בני הנוער.
כך, למשל, הקימה חסידות ראדומסק בפולין הקונגרסית רשת של
נשיבות, פרסומים לנוער וכיוצא בזה. כמוה עשתה חסידות בובוב בגאליציה
המערבית ועד מהרה היתה לגורם הדומיננטי של חסידות גאליציה המערבית.
רבי בן ציון הלבפשטאט הסב את מירב תשומת הלב לנוער והעסיקם בדרכים
שונות ומשך אחריו המוני בני נוער של חסידויות אחרות.

חסידות אלכסנדר עברה לאפיק הפוליטי והתחרתה לא אחת באגודת

ישראל. בעוד ההנמקה הרשמית של חסידות אלכסנדר כנגד אגודת ישראל
שהיא פושרת מבחינה דתית ומזדהה עם רעיונות ציוניים, הרי מבחינה
פוליטית צעדה חסידות אלכסנדר, בהעדר כח מספיק, עם חוגי המזרחי.

ההתארגנות הפוליטית אפשרה לחסידי אלכסנדר להעסיק סופרים, מרצים, עסקנים, נואמים וממלא לעודד את חוגי החסידים שלא לרעות בשדות זרים.

בית ריז'ניץ הקים ישיבות, בתי ספר מקצועיים והיה הגורם המרכזי באגודת ישראל של רומניה - בחבל הארץ של טרנסילוניה ובוקובינה. רבי שלום דב מליבאוויטש ובנו רבי יוסף-יצחק העסיקו את צבורם ברשת הישיבות "תומכי תמימים" ובעסקנות ציבורית. חסידי מונקאטש וסאטמאר מצאו תעסוקה ציבורית במלחמתם כנגד ההתארגנויות הפוליטיות השונות. עובדא היא שזרמים רבים בחסידות, שלא הצטרפו למסגרות פוליטיות או שהקימו להם מסגרות ציבוריות משלהן - הלכו ופחתו וכך אבדו כמו כל ההסתעפויות של בית טשנובל; בית ריז'ניץ; בית צאנז (מלבד, כאמור, בית בובוב) בית פשעבורז', ראדושיץ, צאצאי היהודי הקדוש מפשיסחא, צאצאי קוז'ניץ, חאנטשין ורביס דוגמתם.

י. נספחים (מסמכים ותעודות)

א. רשימת המתיישבים החסידיים בטבריה ובחברון.

ב. קול הקורא שפרסם רבי יעקב לרכישת אדמות שכס.

ג. מכתביו של רבי אריה ליב מגור בענין ישוב הארץ.

ד. חלופי המכתבים בין חובבי ציון לרבי יצחק מבוהוש.

ה. מכתב בענין אספת רבנים לדון בהסכם עם הרצל.

ו. הנימוקים של רבי שלום דובער מליבאוויטש כנגד התנועה הציונית.

ז. חלופי הדברים בין רבי שלום דובער מליבאוויטש ורבי שלמה הכהן

אהרנסון לשלילת ולחיוב התנועה הציונית.

ח. חוות דעתו של רבי מנחם מנדל לנדא מזאווירצ'ה בדבר התנועה הציונית.

ט. קריאת החברה לישוב ארץ ישראל להתיישבות בארץ.

י. אגרתו של רבי אברהם מרדכי אלטר מגור לאחר ביקורו הראשון בארץ.

יא. "מחזיקי הדת" על חובבי ציון.

יב. מחאתו של רבי בן ציון הלברשטאם מבובוב כנגד כנס טשורנוביץ של

אדמו"רי ריז'ין-ויז'ניץ.

יג. החלטות כנס טשעפ כנגד אגודת ישראל.

א. רשימת המתלישבים החסידיים בטבריה ובחברון *

=====

טבריה (בשנים תקל"ז-תק"ע).

רבי אהרן ליב ב"ר משה מדרווא.

רבי אהרן ב"ר יצחק שהיה נקרא רבי אהרן הגדול, חתן "המנוח צדיק תמים..."

מפרסם מ"ר עזריאל". יצא ל... ל בשליחות עצמו בשנת

תקמ"ה 1785 וחזר באדר ראשון תקמ"ח 1788.

רבי אהרן ב"ר מאיר מסמאלין שישב בטבריה מראשית העליה. משמשו של רבי

מנחם מנדל מויטבסק. נקרא בשם רבי אהרן

הקטן, כדי להבדילו מקודמו.

רבי אליעזר זוטמן ב"ר יצחק, שד"ר החסידים בשנת תקמ"ג. הוא חותם בתא

סו"ד (ספרא ודינא). הוא שאסף את כתבי רבי

מנחם מנדל מויטבסק והדפיסם ב"פרי הארץ".

רבי אריה ליב ב"ר נתן. בשנת תקמ"ט ישב בטבריה.

רבי אשר בן אליעזר. שד"ר החסידים בשנת תקנ"א. נפטר כ' בשבט תקע"ט

1819, בטבריה.

רבי גרשון שוחט. עלה לארץ בשנת תקמ"ו.

רבי דב בער בן עזריאל.

רבי דוד הרב מבוחאווה. בשנת תקמ"ט ישב בטבריה.

רבי דוד יפה, שד"ר החסידים לצפון אפריקה, בשנת תקס"ו.

רבי דניאל פאליצקער. בשנת תקמ"ו ישב בטבריה.

רבי חיים ב"ר מנחם, שד"ר החסידים בשנת תקמ"ו.

רבי יהודה ליב קמינר. ישב בטבריה בשנת תקמ"ו.

רבי יהודה ליב ב"ר יוסף. בשנת תקמ"א ישב בטבריה. שד"ר החסידים בשנים

תק"ז, תקנ"ט.

(*) לפרק א' "יחס החסידות לארץ ישראל". הרשימה לקוחה מתוך אגרות העולים

שנשלחו לחו"ל. היא אינה כוללת את גדולי התנועה החסידית שכבר נזכרו

בתוך הפרק הנזכר.

- רבי יואל ב"ר משה משקלוב. בשנת תקמ"ו ישב בטבריה.
- רבי יהושע ב"ר נח אלטשולר. בשנת תקמ"ט ישב בטבריה.
- רבי יוסף מזאמיגראד. בשנת תקמ"א ישב בטבריה. לפי השערה אחת הוא אחיו של רבי אברהם מרדכי מפינטשוב.
- רבי יוסף מפלאסקריב. בשנת תקמ"א ישב בטבריה. פטר כ"ח בכסלו תק"ס 1800.
- רבי יחיאל מיכל ב"ר אברהם. שוחט העדה החסידית.
- רבי יחיאל מיכל פינטשעווער. שד"ר החסידים בשנת תקמ"ט.
- רבי יעקב ב"ר אברהם סגל. שד"ר החסידים בשנת תקנ"ה.
- רבי יעקב קאליצקער. עלה לארץ בשנת תקמ"ז.
- רבי יקותיאל זלמן ברז"ל. לפי מקורות משפחתיים עלה לארץ בשנת תקמ"ח כנציגם של רבי ברוך ממז'בוז ורבי אברהם יהושע השל מאפטא. במקורות החסידים נזכר רק בשנת תקפ"ז 1827. נפטר שבע ימים ז' בטבת תרי"ג 1863.
- רבי ישכר בער ב"ר אליהו.
- רבי ישכר ב"ר בוננים. בשנת תקנ"ט היה בטבריה.
- רבי ישראל ב"ר יהודה. בשנת תקמ"ט היה בטבריה.
- רבי ישראל ב"ר יעקב. בשנת תקמ"ט היה בטבריה.
- רבי כהניאל ב"ר שלמה. בשנת תקמ"ה היה בטבריה.
- רבי מאיר ב"ר יעקב מביחוב. יצא בשדרות החסידים כמה פעמים. ניסה לפשר במחלוקת שבין רבי שניאור זלמן מלאדי ורבי אברהם מקאליסק.
- רבי משה בנו של רבי מנחם מנדל מויטבסק. נפטר בטבריה ר"ח ניסן תקנ"ט 1799.
- רבי משולם זוסמן. מהעולים בשיירות הראשונות של החסידים.
- רבי משה ב"ר אברהם סגל, אחיו של רבי צבי הירש סגל מהארקא. שד"ר החסידים בשנת תקמ"ח. נפטר בטבריה י"ב בניסן תקע"ג 1813.
- רבי משה ב"ר אורי שפירא. בשנת תקמ"א ישב בטבריה.
- רבי מתתיהו ב"ר חיים אב"ד פיקוב. בשנת תקמ"ט ישב בטבריה.

- רבי נתן נטע ב"ר אליהו בהגאון מבראד. בתקמ"ט ישב בטבריה.
- רבי נפתלי צבי ברבי אליעזר מויטבסק. בשנת תקמ"ו ישב בטבריה.
- רבי פישל זאסלאווער, שליח החסידים בשנים תקמ"ח ותקנ"ו.
- רבי צבי הירש סג"ל מהארקע. שד"ר החסידים בשנים תקמ"ז ותקמ"ט.
- רבי מנדל מויטבסק מכנה אותו "אהובי אשר כנפשי באמת, מעולם ועד עתה חמדתי". נפטר בטבריה י"ב בתשרי תקפ"ח 1827.
- רבי צבי אשכנזי. נפטר בטבריה כ"ט באב תקס"ח וצוין כ"הרב החסיד".
- רבי צבי בעש"ט מויטעבסק. עלה לארץ בשנת תקמ"ו.
- רבי צבי הירש מסמאטריטש, מחבר "כתם פז" על פ"ז תיבות של "ברוך שאמר".
- תלמידים של רבי שמואל שמלקה מניקלשבורג, רבי משה אפרים מטאדיקלוב, רבי חיים מקראסנה ורבי אברהם מקאליסק.
- רבי שאול ב"ר צבי הירש מהארקע. נפטר ב' דר"ח טבת תרי"ג 1853. לאחר רעש תקצ"ז עמד בראש הישוב החסידי בטבריה.
- רבי שלמה ב"ר נטע. בשנת תקמ"ו ישב בטבריה.
- רבי שלמה זלמן הכהן. מראשי הישוב החסידי בטבריה. שד"ר בשנים תק"ס, תקמ"ד, תקמ"ט. הוא מכונה: "שר התורה, אחד מהפירות שבחבורה, הרב הכולל". נפטר ד' אדר ב' תקנ"ט 1799.
- בנו רבי יצחק ובן בנו - רבי אליעזר טמוניס הס בטבריה.
- רבי שמואל גרונוס הכהן. שד"ר החסידים בשנת תקמ"ו.
- רבי שמואל סגל מפאלאצק. בשנת תקמ"ו ישב בטבריה. נפטר כ"ז אדר ב', תקנ"ט 1799.
- רבי שמעון פאליצקער. בשנת תקמ"ו ישב בטבריה.
- רבי שמריהו ב"ר יצחק. שליח החסידים בשנת תקנ"ט לרומניה.

חברון (בשנים תקפ"ב-ת"ר).

רבי אברהם ב"ר מרדכי.

רבי אברהם דב"ר יהודה ליב טענער, ואביו.

רבי אפרים ב"ר ישראל יפה, המדפיס הידוע מקאפוסט.

רבי בנימין ביינוש מפאלאצק. חתום על ההסכם עם הכולל הספרדי.

רבי דב בער שפירא.

רבי חיים ב"ר יהודה ליב מנחם מנדל, מקבוצת המייסדים, חתום על אגרת

השליחות של רבי נתן עמרם.

רבי חיים מוסאייב משקלוב שעלה עם אביו - רבי משה עוד בעליית החסידים,

של תקל"ז.

רבי יהודה ליב ב"ר יהושע השל, ממייסדי הקהלה.

רבי ישראל יפה, ראש הקהלה הראשון בחברון.

רבי יצחק ב"ר שלמה אשכנזי. השד"ר החרדי הראשון שיצא בשליחות בשנת תקפ"ז.

רבי לפידות חלונה הלוי. ממייסדי הקהלה.

רבי מנחם אריה ב"ר שמואל מרוחטשוב, ממייסדי הקהלה יחד עם אביו.

רבי מרדכי יפה ב"ר ישראל יפה. כל משפחת יפה היתה בחברון.

רבי משה חיים ב"ר דב בער. מהקבוצה המייסדת.

רבי משה מיזלס. מראשי תלמידיו של רבי שניאור זלמן מלאדי. בשל חסידותו

נאלץ לברוח מוילנא. שימש מרגל עבור השלטון הרוסי בקרב

חוגו של נפוליון. נפטר בשנת תר"א. מחבר: שירת משה.

רבי משה יפה ב"ר ישראל. שד"ר טבריה לארצות המזרח הקרוב והרחוק.

רבי צבי הירש ב"ר שלמה זלמן ליפשיץ. "ממונה צעיר הקודש חברון".

רבי שמואל ב"ר מרדכי סגל מרוחטשוב. שימש כמו"ץ ונראה שעמד בראש הקהלה.

רבי שמעון שמרלינג.

רבי שמעון מנשה חייקין. רב העדה החסידית בחברון. היה ממייסדי הקהלה

ונפטר בן 116 שנה בשנת תרנ"ג 1893.

ב. קול הקורא שפרסם רב: יעקב מיעזוב לרכישת אדמות שכח*
 =====

"בעזה"ז.

כבוד אחינו ומרחמינו, גבירים יקרים, רוזנים וקציני עם, רודפי צדקה וחסד, המה אחינו בני ישראל ילידי פולין, הנפוצים בארצות אמעריקא ובריטאניא, יהי שלום בחילכם, ושלוה בארמנותיכם.

הן למראה עיניכם תראו במגילת ספר מיושבי אה"ק - ובלבבכם תשמעו צעקה אחינו בני פולין - קול מהררי ציון - קול מירושלים - קול אסורים בחבלי עוני ודחקות רעב - מקירות לבם ינהמו, אליכם אנשי שם, ונדיבי לב אשר ברככם ה' בעושר וכבוד, אליכם ישאו נפשם ולבם.

אני הגבר ראיתי עני עמי אשר בירושלים עיר קדשנו, במעט הימים אשר גרתי בה, ואנכי הושמתי למופת ללחץ יושבי ארץ הקדושה.

הן מעולם נוססה חפץ ה' בלבי להסתופף באה"ק, אך מצוה ועומד... מפני... אבי אדמו"ר קדוש ישראל, הגאון האמתי רשכבה"ג צדיק יסוד עולם, בוצינא קדישא, אשר ידעתם שמו הקדוש והטהור מו... אברהם זצוק"ל שה(י') אבדק"ק טשעכאנאורי, כי אשים משכני באה"ק, - ואחר אשר מלאתי מקומו של א"א הצדיק זצוק"ל בעיר טשעכאנאורי והייתי שם לאב"ד כשבע שנים - ועשיתי הכנות רבות כראוי לדרכי זה נסעתי עם כב"ב לארה"ק - השלכתי כל כבוד מדומה, וכל מקנה וקנין אשר הי' לי בחו"ל - אמרתי עשרתי, הגעתי למטירתי הנכבדה לבלות כל ימי חיי לעבודת ה', בארץ הקדושה והטהורה. ומה רבה שמחתי בבואי להר ה' לבי ובשרי רננו בקול תודה "זאת מנוחתי, פה אשב עדי עד".

אולם לא ארכו הימים ובעיני... ראיתי הלחץ והדחקו(ת), אשר קצרה רוחי מהכילם, אף כי בני הקטנים עם הגדולים, האמונים בעונג ובדשן - ראיתי כי שגיתי בחשבונני (אשר באמת יושבי חו"ל לא יוכלו שער בנפשם, גודל היוקר בארץ, ובכל אשר ירבה לו איש מתן מקרוביו ומיודעיו, עוד לא

(* לפרק ג' - היחס לעליה לארץ ולהתיישבות בה, ע' 50. קול הקורא נדפס

במקומות רבים. ראה ע' 52 הערה 40.

יגיע למחצית ההוצאה הרבה) ובאשר נלאיתי נשוא צעקת ב"ב הוכרחתי (?) לשוב למדינת פולין, וכל יגיעי בשנים האלה עלה בתוהו.

והן בעודני שם דברתי על לב אחינו יושבי ירושלים עה"ק, כי יפקחו עינם על ענינם (?) ועל מצבם הרע - ויבקשו מפלט למו בעיר שכם - כי ירושלים הקדושה נבחרת לקדושה, אולם בכל גבולה מסביב, תבואות הארץ ל... ואין מרעה לבקר וצאת, ומכל פנות העולם, עמים רבים ינהרו אלי' - הלחץ והדוחק שורר בקרבה, כי שכר הדירה ביוקר גדול - גם כל מיני מאכל (?) בכסף רב יובאו - הערבי זמלא ביתו גרגירי כסף תחת גרגירי חיטה - בעד ירק, יקח משקלו זהב - מים במחיר רב נשתה, כי כל מעין נסתם ממנה - כל אלה אשר החישו מפלו (למו) מרחבי ה...ה בשנים שעברו - עוד (?) שערי ירושלים באו, וכאשר באו כן חרדו לשוב למדינתם, כי ירושלים כיתה עיר המשפט לגורל הארץ בכל - ויניאו לבב כל איש משיבת הארץ. הלא עיר שכם לפניכם, אדמתה פורי' ורשנה - יבולה וצאצאי' בזול גדול. מעינות לאין מספר יזולו ברחובותי' ואוירה זך ובריא. גם בבית דירה מרווחת תשיגו במחיר מצער - בה תאחזו ותרחיבו בזה ישוב הארץ בכלל, כי רבים יתעוררו לבא לארץ הקדושה, בהמצא להם מקום מנוח ומחי'.

עתה מה רבה שמחתי בראותי כי נוסדה בירושלים חברה בשם פורת יוסף - ואלככם (?) חורים וסגנים ישאו עינים כ...מו לעזר למו להוציא (?) פ...ת אדם, עיץ הרב... יבוצע הדבר על ידיכם בעזה"י, ואם... רבות יפעלו יושבי פולין בצדקתם ונדבת לבם לאחיהם יושבי הארץ - אתם, שכם אחד על אחיכם, כי בעזרתכם ישב כל איש תחת גפנו ותאנתו, יקנו בתים ושדות, ויטעו כרמים, ויהי' ישוב גדול אי"ה באה"ק.

והנה לפניכם זה האיש הנוכחי הרבני השלם ונכבד יקר רוח איש אמונים מו' משה מנחם מנדל נ"י ציר אמונים מירושלים עה"ק. האיש הזה הוא מאנשי קרית(?) הנאמנים, השליך נפשו מנגד לטובת אחיו האומללים, לנסוע דרך כזה לעבור אורחות ימים.

אחינו! אנשי בריתנו, התעוררו, התעוררו, בלב רגש, ונפש שוקקה, שימו לבכם לדבר הגדול הזה, החזיקו בכל נפשכם, וְבְכָל מְאֻדְכֶם, ישוב העיר

הקדושה שכם טובב"א - המתיקו סוד ותועצו עם ציר אמונים הזה, כי הוא איש מבין בתקון הארץ - וממנו תודעו כל דבר לאמתו - והנני חותם בברכה, יברככם ה' מציון בעושר ובכבוד, וחיים ושלום לכם עד העולם. דברי המדבר ברגשות הלב, ידידכם ומוקירכם ביקרת הכבוד. פ"ק נאשלק יום ג' ח' תמוז תרמ"ד לפ"ק.

(-) יעקב לאנדא

בהגאון הקדוש מוהר"א זצוק"ל

אבד"ק טשעכאנווי ונאשעלסק

ג. מכתביו של רבי יהודה אריה ליב מגור

בעל "שפת אמת" בענין ישוב הארץ.

מכתב א' *

ב"ה ה' קדושים י"א למב"י תרנ"א גור.

החיים והשלום לכבוד אהובי מח' הרב הגדול המפורסם בנש"ק קדוש יאמר לו

כקש"ח מו"ה ישראל שליט"א

את מכתב כ"ת שיח' קבלתי בצירוף הפלפולא בדבר הלכה ושמחתי בראותי כ"ת

מטייל בש"ס ופוסקים ארוכות וקצרות. והנני למלאות רצונו להגיד דעתי

הקלושה בזה בענין הלכה ובענין מעשה בקצרה בוודאי מי שיש בו קצת י"ש

מקבל על עצמו לשמור ולקיים מצות התו"מ (התרומות ומעשרות) ויודע בנפשו

שגם ב"ב (בני ביתו) לא ימחו בידו איך לו לחוש ולמצוה יחשב לו, והגם

שעליה זו שלא לשמה יחשב נוכל לומר מתוך שלא לשמה בא לשמה, אך מי שאין

בטוח בנפשו לקיים מצות כי רבים המה מתנות עניים ומעשרות עולה כחמש מן

התבואות ויותר והעולה על כולנה שנת השמיטה שהוא נסיון גדול לפ"ד (לפי

דעתי) בפרט אם כל מחיתם יהיו רק מתבואות הארץ לכן לא בניקל לבוא עצמו

* (לפרק ג' - היחס לעליה לארץ ולהתיישבות בה, ע' 59. תשובה זו נדפסה

בסוף הספר חידושי הרי"ם וגור אריה יהודה, מכתב ח'.

לידי נסיון כזה בפרס מ"ש כ"ת שיח' לחתיר גם לאנשים מתנהגים בפריצות במדינות הללו על סמך שעולה לשם יכניע את עצמו וכו' חס לי לזרעא דאבא למימר הכי והלא כל עליותיו אינן אלא לרעות את עצמו מחמת שפרנסתו דחיקא בכאן ובטח שמע כ"ת שיח' מהכיתות הפריצים הרשעים שנתפשטו בא"י ובירושלים אוי לאזנים שכך שומעות. לכן בזה בודאי יש חשש איסור לפע"ד כ"ז כתבתי להלכה. ועתה אני כותב למעשה לאשר כ"ת רצונו להשתדל בזה להסב לבות בני ישראל לעלות לשם מהראוי שלא לסמוך א"ע על המעשה רק מקודם לשלוח שם מקודם איזה אנשים בעלי דעת שיהיו שמה לפחות איזה חדשים שיוכלו לראות אם באופן להחיות א"ע מצמיחות האדמה כי אינה דומה שמועה לראיה וגם הלא הרבה אביוניט בא"י למה לא יעשו גם המה בן, ועכ"פ צריכין מקודם לשאול לאנשים מכירים אשר יושבים שמה כמה שנים לשמוע מה בפיהם בזה ואשר נראה מכ"ת כי נעשה השתנות שמה שהארץ מצמחת בברכה יתירה ממה שהיה לפנים אנכי לא שמעתי מזה וזה יכולין להתוודעות מאנשי א"י.

ומה שבא עוד בדברי כ"ת שיח' שיתקבצו רוב מבני כרובאי מאלף וכל דבריו תימא הם שעל בזה נאמר אל יתהלל חוגר כמפתח ולא נוכל לצרף זאת להתיר לעלות לא"י והקב"ה ישיב שבותנו במהרה ויעלנו לציון ברנה וישמחנו כימות ענותנו.

כה דברי ידידו מחו' הדו"ש

ה"ק אריה ליב מפה ק"ק גור.

מכתב ב' (*)

ב"ה ל"ב למב"י תרנ"א

כבוד ידידי מחו' הרה"ג המפורסם כ"ש מוה"ר ישראל שליט"א
את מכתבו שנית קבלתי ושם נאמר כי כ"ת מעב מלעשות דבר עד

(*) נדפס בהמודיע, מכתב יד, ה' בשבט תשל"ה

אשר אסכים גם אנכי, ואנכי לא ידעתי הלא מודה אני כי הוא מצוה צדקה
 שיודע בנפשו שיקיים המצות התלויות בארץ ואם כי לדידי שלא לשמה הוא,
 ומה שהשיב כ"ת בזה לדמותו לאוכל מצה כשהוא רעב, לדעתי אינו כן דהתם
 אינו רוצה להפיק רעבונו בדבר אחר רק במצה של מצוה אבל הכא בעוד שהי'
 לו פרנסה בדבר אחר לא חש לעלות. ה"ז דומה למי שמכין לו מזון להפיק לו
 רעבונו כל ליל פסח וכשנחסר לחמו ונאבד ממנו מוכרח לאכול מצה דא ודאי
 שלא לשמה הוא, אך אעפ"כ מצוה קרינא לה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ובפרט
 לאיש שמוהו ולדכותי' בודאי לשם מצוה קעביץ ויקנה ויעשה ויצליח ולמה
 יתעכב על ידי. אך העצה שנתן כ"ת לעשות כמעשה הנביא להביא את העם
 באלה ובשבועה והוסיף לומר שבבית שני לא מצינו שעברו על מצות התלויות
 בארץ, כי לא נחרב רק בשביל שנאת חנם, לא באתי לידי מדה זו כאשר
 כתבתי שאצלי הוא נסיון גדול לתת החומש מכל תבואות הארץ ואפי' עני
 מחוייב ליתן ואיתא במשנה בארבעה פרקים הדבר מתרבה מפני מעשר עני וכו'
 הן חשודין על טבל שהוא במיתה וגם מתנות עניים שאינו מפורש מ"מ כתיב
 ב" וקבע את קובעיהם נפש, רק חורבן וגלות אינו בא זולת על ג"ע וש"ד
 כו' וש"ח, ולדידי עצה של השבועה היא פטומי מילי בעלמא מכמה טעמים
 ומי ישמע לו לקבל השבועה והרי בכל יום ויום עולים כמה חברותות
 וקונים אדמה למאות ולאלפים אשר בלי ספק לא נמצא חלק עשירית שיעלה
 על דעתן לקבל עליהם דברים חמורים כאלה ובפרט אנשים פרוצים שהקילו
 בכמה דברים בפה איך נוכל לומר שישנו מעשיהם, בודאי אותם ההולכים למדינת
 אמעריקא הם פורקים לגמרי כל דת היהודית וזה שעולה לקנות אדמתו רוצה
 להיות נשאר בין היהודים אבל אין הוכחה שדעתו לתקן מעשיו, מה לי לדבר
 רעה על אחב"י השי"ת ישמור אותן שלא יכשלו בשום דבר אבל להלכה כתבתי
 הנלע"ד.

מאת ידידו דו"ש וטובו הק' ארי' ליב

ד. חלופי המכתבים בין חובבי ציון לרבי יצחק מבוהוש*

א. "לכבוד הרב הצדיק כשת' מו"ה יצחק פרידמן נ"י שליט"א בבאהוש.
הדבר אשר הביאנו עתה אל היכל כבודו במגילת ספר זאת הוא ענין גדול ורב ערך, אשר גורל רבים מבני עמנו ועתידותיהם תלויים בו
זה לא כבר שלחנו לאדוננו מודעות נדפסות על אדות אגודתנו "דורש לציון" אשר נוסדה בח' אדר ש"ז. ועתה הננו באנו בזה לפני אדוננו להודיעו, כי רעיון ישא"י החל לפעם שנית בקרב מחננו אחרי אשר שבת זה כארבע שנים, וכבר נוסדו אגודות אחדות בשם "דורש לציון" ואחרות עומדות להוטד בקרוב. הדבר אשר עורר אותנו עתה לשוב לחדש את התנועה הזאת הוא הערעה והצרורות הרעות המתרגשות ובאות על רחב"י בארצות אירופה בכלל ובארצנו רומניה בפרט בעטים של צוררי היהודים הנקראים בשם "אנטיסמיטים" אשר קמו עלינו לכלותינו. גם מזונות של אדם קשים עליו עתה בכל מקום כקריעת ים סוף, ומי כמוך אדוננו יודע את נגעי לבב רוב אחב"י ואת מכאוביהם וצרותיהם הרבים. ואולם לא רק על המצב החמרי של בני עמנו ידאב לב כל אוהב עמו כי אם עוד יותר על מצבו המוסרי אשר הוא בעת הזאת פרוע לשמצה באופן שלא היה עוד כמהו. התורה והאמונה, אשר היו לנו תמיד מחסה עז בגלותנו, החלו לרדת בקרב ישראל מטה מטה. היציאה לאמריקה נפרצה בשנים האחרונות כזרם מים כבירים, והיוצאים מתבוללים שם מעט מעט בגוים אשר יבאו בתוכם ושוכחים תורת ה' ומצוותיו. שמירת שבת ויו"ט וחנוך הילדים בדרכי התורה והדת לא יזכרו ולא יפקדו שם. כי גם הרבנים הרפורמרים אשר שם רובם מחללי שבתות ואוכלי טרפות ופוקי על לעיני כל הקהל. גם המסיתים פרשו רשתם ברב ערי אמריקה על כמה וכמה משפחות, כאשר נודע לכל על פי כתבי העתים ומפי מכתבים פרטיים אשר שלחו בימים האלה משם לכאן איש איש אל כל שאר בשרו ואשר רבים מהם היו לנגד עינינו; מלבד אשר גם שם החלו להראות שנאת הגוים וחסרון פרנסה ושאר מראות נגעים כמו באירופה.

(* לפרק ג' - היחס לעליה לארץ ישראל ולהתישבות בה, עמודים 74 - 75.

המכתבים נדפסו בכתבי מ' מבשן כרך שלישי, ע' 25 - 36 וראה ע' 76

הערה 112.

בארבע השנים האחרונות מאז נסתם חזון יש"י בארצנו, פרצה יציאה גדולה לאמריקה אשר לא היתה כמורה לפניו. משפחות למאות ולאלפים נדדו הלכו מארץ מולדתן כצפור נודדת מן קנה וכמה מליונים כסף ירדו לטמיון. ובכל זאת רק מעטים מאד מן הגולים הרבים הנמצאים באמריקה שמחים בחלקם, רק מעטים מאד דבקים בתורה ה' ובמצוותיו כאשר היו באמנה אתן מלפנים ויתרם - אין להם לא מטל השמים ולא משמני הארץ...

כל הדברים האלה הביאו דאגה בלב רבים משלומי אמוני ישראל על גורל היהודים והיהדות ועל אשר יקרה אותם באחרית הימים אם לא נתאמץ בכל יכולתנו לקרוע את גזר הדין הקשה המתוח עלינו ועל זרענו - על ידי שנוי מקום.

המקום הזה האחד, אשר יש לנו תקוה כי נמצא שם מנוח מכל צרותינו וכי נוכל לחיות שם כל פי דרכי תורתנו ולחנך ילדינו בדרך היהדות האמתית - הוא ארץ ישראל, אשר תוכל לאסוף אליה עוד תושבים רבים ולא יצר להם המקום. כי ארץ הצבי תוכל להכיל לפי מדת גדלה עד כדי ששה מליוני נפש אדם ועתה יושבים בה רק איזה מאות אלף נפש. גם הנה עשה ה' עמנו אות לטובה ויהפוך את לבות נדיבינו אשר בחו"ל לטובת על יש"י. כי לפני שבע שנים כאשר החלה התנועה הזאת ברומניה בראשונה ואחיו פנו אליהם ויבקשו עזרתם, לא אבו שמוע וגם הניאו את לב העם, באמרם: פלשתינה היא עתה ארץ ציה ושממה אשר לא תוכל לתת לעובדיה לחם, ארץ אוכלת יושבי מלאה פויאי אדם ישמעאלים וערבים אשר לא יוכל איש לשכון בטח בתוכם, או: היהודים לא יצלחו לעבודת אדמה, ועוד דברים כאלה. עתה נשתנו כל הדברים שנוי גמור לטובה. בארץ הזאת, אשר אמרו עליה אוכלת אדם היא, נוסדו בשנים מעטות עשר מושבות מאחב"י יושבי רוסיה ורומניה; הנדיב מפריז ובני משפחתו אשר בלונדון ובפרנקפורט ע"נ מאין נותנים את כל לבם לרעיון יש"י ע"י עבודת האדמה והם אוהבים עתה את שערי ציון מכל משכנות יעקב. והנה הם מעבידים כעת את עושי דברים עבודה גדולה אל המושבות לבנות ולנטוע לתקן ולחדש, אף כי כבר יש מושבות אשר אין להן צורך עוד בתמיכה. בשבוע הזה היה ביאסי הבנקיר הנודע מברלין, זיגסמונד זימל. בשבוע מא"י, אשר נשלח שמה מאת הברון רוטשילד מפפד"מ

בעניני המושבות, ויגד לנו כי רבים מאילי הכסף בחו"ל עוסקים עתה בשאלת ישא"י בכל לבבם, ויעורר אותנו לעשות ולפעול למען ציון בקרב ארצנו, כי עת רצון העת הזאת.

ועל דבר פעולתנו ומחשבתנו אשר אנחנו חושבים לעשות הנה יודעים אנחנו כי המלאכה אשר לפנינו לא לשנה אחת ולא לשנים היא, מעט מעט נתקרב אל מטרתנו ועתה אנחנו חפצים רק להעיר ולעורר את האהבה לארצנו הקדושה ולאסוף אל תחת דגלנו חברים רבים בכל ערי רומניה והכסף הנאסף נפקיד בידי אחד מעושי דברו של הברון רוטשילד מפריז עד אשר נראה מה נעשה בו. ועד כה וכה נשים לבנו להגדיל ולהאדיר את הישוב בא"י בכל אשר תשיג ידנו, כמו להביא משט את יבול הארץ וחרשת המעשה: אתרוגים, תפוחי זהב, שמן זית, מעשי צעצועים פתוחי עצי זית וכו' ולתת להם מהלכים בארצנו האוספת אל תוכה תבואות כאלה למכביר מארצות אחרות. אף על זה נפקח עינינו להכין הדרך לפני בעלי מלאכה או מסחר האומרים לנסוע שמה ולהאחז שם ולאכול מפרי ידיהם; וזה יהיה ע"י משען כסף או השתדלות במקום הגבוה - אשר כבר יצו שם את מעשינו - לפתוח לפניו שערים בכסף מעט לפי הערך ולהכין לו את הכל מראשית צרכיו בבית ובשדה עד אחריתם. התועלת אשר תצא לנו מכל זה - גם בטרם תשיג ידנו ליסד מושבה חדשה - היא, כי נשיב את לב הבנים הנדחים אל אמם הנשכחה, אל ציון, ואל היהדות, אשר כבר החלו רבים מצעירינו לפנות לה עורף ועתה, לרגלי התנועה החדשה הזאת, הם שבים אל צור מחצבתם ומתרפקים על עמם. - עוד זאת העמדנו עלינו ועל כל הנלוים עלינו לחק אשר לא יעבור: לבלתי נגוע לא בדבור ולא במעשה בענין החלוקה ומקבליה וכל אביזריהו, כי דרכינו דרכי נעם וכל מחשבותינו שלום.

ועתה אחרי הודיענו את כבוד אדוננו את כל זאת למען ידע ויבחן את דרכנו, באנו בזה לחלות פני כבודו, כי יואיל לתת ידו עמנו ועם המטרה הקדושה אשר שמנו לנגד עינינו, כי גדול שמו וכבודו בעיני כל ישראל יושבי הארצות האל ובעינינו וכל דבריו כמשפט האורים, והיה כי יסמוך את ידו על הדבר

הטוב הזה, כאשר נקוה, והביא על ראשו ברכת רבבות אלפי ישראל ושמו הטוב יכתב בספר דברי הימים לבני ישראל ברומניה לברכה ולתהלה לדור אחרון ולזכר עולם יהיה צדיק.

והננו וכו'

וחתומים: ראשי האגודה "דורש לציון" אשר ביאסי.

ב. יאסי, יום ו' י"ב איר, תרמ"ו.

לכבוד הרב הצדיק וכו' כש"ת מוה"ר יצחק פרידמן נ"י שליט"א, בבאהוש.

את התשובה אשר שלח לנו אדוננו קבלנו לנכון והננו מביעים לו בזה

את תודתנו וברכתנו אשר הואיל לתת ידו לדבר הטוב הזה אשר אנחנו אומרים

לעשות ולנחותנו בעצתו בדבר הבאת האתרוגים. טובה העצה מאוד ומנה לא

נזוע, והננו כותבים עתה לאנשים נכבדים וידועים מארץ הקודש על דבר

מקנה אתרוגים על פי הדבר אשר הורנו אדוננו לעשות, וגם נתכבד להודיעו

בעתו על הליכות הענין ועל תוצאותיו.

אפס כי עוד לנו דברים אל אדוננו ולדבר הזה יסלח לנו אם נכבד עליו

עוד פעם, כי לא לכבודנו ולא למעננו באנו עד הלום כי אם למען ציון וזמנן

אחב"י הנתונים ברעה ובצרה גדולה בעת הזאת ואשר כל תקותם היא רק ה'

הבוחר בציון - ודבר ישוב ארץ ישראל.

תפלתנו לפני אדוננו עשתה מחצה, ואנחנו לא נוכל להתאפק לבלתי

בקש עוד גם על המחצה השניה. אדוננו! לא מטוב לב שפכנו לפניו שיחנו

במכתבנו הראשון בכל הדברים ההם ולא מליצה ערכנו אליו, כי לא עת שחוק

העת הזאת לנו ולכל בית ישראל יושבי רומניה אשר היינו להם לפה. עת

רעה כזאת עוד לא היתה לישראל מדור דור, כי בכל הרעות והצרות אשר

נגעו אל עצמו ואל בשרו היתה לו התורה מורשת אבות לפליטה. את היהודים

ענו וימיתו וישרפו על מוקדי אש, אך את היהדות לא עשו כלה, הסנה בוער

באש ממצרים ועד הנה והסנה איננו אכל. עתה נשתנו העתים עלינו לרע גם

בדבר הזה, כי התלאות הטבו את לב רבים מאחרי עמם. היהדות הולכת הלוך

וחסור - דבר אשר גם המשכילים הישרים בלבבותם לא אבו ולא עלתה על לבם

כי תהיה כזאת בישראל. העת החדשה צועה ברב כחה; גם החוקים הרעים היוצאים עלינו בכל פנות שאנו פונים, עזרו לרעה. הנה עתה חק חדש תלוי ועומד על ראשנו, אשר בו צרורה סכנה רבה למצבנו המוסרי והדתי. על פי החק הזה, העומד לצאת בקרוב, יהיו כל הילדים הנמצאים בארץ, אם זכר או נקבה, מבני הרבנים ועד בני אחד העם, מחויבים לבקר בבתי הספר לעם הארץ מבן שבע שנים ומעלה, ולכתוב ביום השבת ולעשות כל מלאכה בבית הספר. עוד סבות אחרות עוללו לנו כי רוח הפריצות בארצנו עבר עתה כל גבול ורבים מהמון העם הנם בוזי תורה ומלעיבים בכל קדש בישראל; ואם יאמרו חובבי עמם באמת לעצור בעד הרעה הזאת במקומה לא יוכלו, כי אין קולס נשמע מפני גלגל העת המנסר ברקיע ומחריש את האזנים ומטמטם את הלבבות ומושך אבירים בכחו. נגד כל הענין הרע הזה אין חכמה ואין עצה אחרת כי אם להסיע את קצה העם לארצנו הקדושה ולטעת אותם שורק תחת שמים חדשים ועל ארץ חדשה. אך בהשמע דבר ישא"י בראשונה במחנה חרדו אחדים משלומי אמוני ישראל על הדבר הזה מצד הדת ויאמרו: מי יודע איך ינהגו שם האנשים אשר יבדלו מיתר אחיהם לשבת במושבות הרחק מאד מכל המון ישראל - מי יודע אם לא ישובו שם גם מאחרי ה' ודת אבות להיות תרבות אנשים חטאים העושים מה שלבט חפץ. עתה אין עוד איש ישר מבקש אמת אשר ידבר או יחשוב כזאת; עתה נודע לכל כי אחינו הקולוניסטים הם שומרי תורה ומצוה, וגם אשר בביתם פרקו על נתקו מוסרות שבו שם לדת משה ויהודית מצאתם מתחת שמי אירופה, וכי הנדיב הידוע נוטל על כל החוסים בצלו בכל המושבות לבלתי סור מדרך התורה והמצוה, והאיש אשר יחלל שבת או יעשה אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה יגרש מהסתפח בנחלתו. על כן אמרנו אין לנו טוב למען הושיע רבים מאחינו במצבם החמרי והמוסרי כי אם לשום פנינו לאה"ק; ואם אמנם לא נוכל להושיע בדרך הזה לכל העם לתת לכלם שדות וכרמים, ואם לא יהפך לכלם לב חדש ורוח חדשה לשוב לאשר העמיקו סרה, הנה טוב מעט מאפט. עלינו להתחיל במצוה ולעשות כל אשר תשיג ידנו וה' יגמור בעדנו. ועתה עיני כל ישראל יושבי רומניה תלויות למוצא שפתי אדוננו ולמשפטו אשר יוציא על ישוב ארץ ישראל לטובה; הכל מחכים כי יאמר להם

"נכח ה' דרככם, עשו והצליחו!" אל נא יבושו הפעם משברם, אל נא ימנע אדוננו מהביא תשובה גדולה לעמו בדבר אחד אשר יבטא בשפתיו. הן אמנם גם הבאת אתרוגים מארצנו דבר גדול ונכבד הוא, כי טוב לנו להסב את אלפי הזהב והכסף אשר יוציאו אחב"י על אתרוגים שנה שנה להעשיר את סוחריו יון ואטליה - אל הארץ הקדושה להיות סחרם למחיה לאחינו היושבים על אדמתם. אבל באתרוגים לבדם לא יושע ישראל, ועל כן לא יוכל הדבר הזה לבדו להיות משלח ידנו ומגמת פנינו. ישוב הארץ היא היתד אשר עליה נתלה כל תקוותינו. "כל המקום נפש אחת מישראל כאלו קים עולם מלא", ואף כי אם נשלח לא"י מספר משפחות מאחינו שנה שנה כאשר אנחנו חושבים לעשות בעוד שנים-שלוש שנים אם יצליח ה' דרכנו, כי בשנים הראשונות עלינו רק לאסוף כסף רב למען הכין את היסוד לבנין הגדול אשר אנחנו אומרים להקים אחרי כן. ועתה תקותנו חזקה, כי כאשר החל אדוננו להראותנו כי חפץ הוא באמת בטובת אחיו ועמו - כאשר ידענו והאמנו מראש - כן יוסיף להראות אותנו ואת רבבות אלפי ישראל המחכים למוצא שפתיו, גם הפעם אות לטובה ויחזק את ידי העוסקים בדבר ישא"י באמרי פיו לנחותם בעצתו ולהורות אותם בדרך הטובה והישרה.

והננו וכו'

וחתומים: ראשי האגודה "דורש לציון", יאסי.
 נ.ב. - בנוגע לשמועה, כי ממשלת טורקיה איננה נותנת ליהודים להתישב בא"י, נודיע לאדוננו דבר, אשר לא נתן להגלות ברבים, וכו'...

למכתב זה השיב רבי יצחק מבוהוש, כדרכו, ע"י אברהם מרדכי סגל,

במכתב הבא:

ב"ה, יוס' ג' אמור זמר"ת לפ"ק באהש.

לכבוד חבורת דורש לציון הנתחדשה כעת ביאססי נ"י.

אחרי שחירתי שלומם הטוב כמשפט, הנה מכתבכם למרן הה"צ אדמו"ר שליט"א

הגיע יפקד עלי לכתוב בשם שליט"א ולהודיעכם אשר זה שעמד מרן אז מנגד

בעת צאת הרעיון של ישוב ארץ ישראל עבודת אדמה לא היה עבור כי הרעיון

לא הוטב בעיניו, רק לאחר בעת יציאת החוק על יושבי הכפרים ואסר החוק עליהם מלעסוק במוסחר (!) החזקת בתי משקאות, ואז היה ביכולתם לבקש מוצא לפרנסתם במקומותם בהכפרים לעשות חנויות ומוסחרים אשר לא אסר החוק עליהם והיו מתפרנסים בעזה"ש אולם כאשר צהלת שאון תנועת הרעיון השמיע בעם רוחו, בכל המדינה והכפרים, אשר יעתיקו את אחב"י לאה"ק, לזאת לא בקשו להם מקום מוצא לפרנסתם ורק אל מבטח הרעיון שמו מבטם, ולאשר מרן בחמתו ידע אשר לא תשיג הקאמיטעט להעתיק רבת בני עמנו, וגם לא קבלו רשות מהסולטאן, וגם אצל שרי המדינה והריגרונג השריש שאון רעש הרעיון פורה ראש בלבם, לזאת נתן מרן בקולו עליהם להשבית ולהפיר כדי שלא יהיה הדבר למוקש ולא יהיו נשברים מפרנסתם מרבית עם כאשר כן הוא אשר רבים נוקשו ונלכדו ונשברו לפרץ שברים ומעט מזעיר אשר באו כעת אל מטרה וגם היו אז אנשים מפריעים אשר על נסיעתם לאמריקה לא היה מרן מפריע, רק על אדמת ישראל לא יבואו. לזאת היה מרן מנגד לדבר. אולם כעת כאשר אתם רוצים להתנהל לאט לאט ולא ברעש, וידוע לכם אשר אין ביכולת להעתיק בפעם אחת וגם לא מרבית עם, בודאי את אשר תוכלו להוביל איזה סכום בע"ב בכל שנה, בודאי כעת לא יעמוד מרן מנגד והאם כל מי שבא לפניו להתייעץ אודות נסיעת אה"ק האם מרן מונע אותו? רק זאת העולה על רוחכם אשר בפעולת הרעיון הזה יהיה תרופה ומזור על הדבר אשר מסיבת תהפוכות הזמן וכובד נטל חול הגזירות אשר חדשים לבקרים נותן דת היהודית למגרעות והנה מתלאה, אומר מרן שליט"א, הלא לפניו גלוי יותר הדבר, וגם מכל מקומות, האם יוכלו לתקן בדק במעט אנשים אשר תוכלו להעתיק ובמשך שנים ואין יכולים ברעיון הזה להעלות תעלה לכלליות, רק ד' מקוה ישראל ואליו עיני קודש צפיות.

ואם אשר כותבים מהעצה שיכולים לנסוע לשם לא נתקררה דעתו של מרן בזה עדיין. כפי שנודע למרן מרכז חושב מבטת הריגורג משם, אשר אין לכותבו על פני השדה, רק מפה לאוזן ואם היו עושים לקלוע אל מטרת הרעיון באופן נאות כאשר עד לבב מרן שליט"א, אשר אין יכולים לכותבו במכתב, אז היה בא לפעולת אדם יותר במוקדם."

מנאי הדו"ש כו"ח בפקודת מרן הה"צ אדמו"ר שליט"א

אברהם מרדכי סגל מבית שליט"א

ה. מכתב הגבאי של רבי דוד משה מטשורטקוב בענין אספת רבנים לדון בהסכם עם הרצל (*).

"בע"ז ג פקודי תר"ס טשארטקאב.

כבוד ידיד נפשי החכם השלם הנכבד המפואר יקר ונעלה כש"ת מו"ה אהרן מארזיס זצ"ל.

את מכתבו מטשערנאוויץ ומלבוב הגיעני, והנה לפי דבריהם של הרבנים מהמקומות הנ"ל כבד תדע, שתהי' איזה תכלית וגמר לטובת הענין הנכבד. אך רצ"פ יקבל חתיכת קארטע (גלויה), שקבלתי אתמול קארטע מהרב מסלונים, בו ביקשני להזכיר איזה מנכדיו החולים וקרעתי השמות של החולים ומסרתי לכ' מרן צי"ע שליט"א, אך הדברים שנאמרו שמה גיין אליו. כי כפי שתהי' אסיפת רבנים בוויילנא בחודש השני, לכן צריך לידע מה לדבר שמה, כאשר יראה הדברים שנכתבו על החתיכת קארטע, והנה מאד נפלאתי מדוע לא קיבל מכתב כבודו ובפרט שכתבתי על הקאפערטע (המעטפה) ראקאמנדירט בוודאי הי' צריך להגיע אליו, ומדוע לא הגיעו מכתב כבודו נעלם ממני. וכעת כפי שעושים עוד הפעם אסיפת רבנים אין צריך לכל הרעש, רק לדעתי היה טוב, שכבודו יכתוב תיכף מכתב להרב מסלונים מכל הדברים וגם לבקשו, שיודיעהו יום ההתוועדות, ויבוא כבודו ג"כ לוויילנא. ובשם יוכל לתקן הכל. אך מקודם ימתיק סוד עם הדו"ה הערציל, שהוא ירשוהו לנסוע שמה למען כל הדברים שידבר שמה בעת האסיפה יהיו מאושרים ומקוימים, למען לא יהי' כבודו לבוז ח"ו, אח"כ אפשר כבודו יעשה איזה חוזה עם הרבנים והדו"ה הערציל לא יתרצה לזה. כל זה נראה לי, וכבודו יעשה כבינתו ויכלכל הדבר, כי כעת אין שום מניעה. כי יראה בהדברים מהרב מסלונים, שכל ענין מא"י הוא אין מתנגד, ולכן כעת הדבר בנקל לגמור. כי הלא האסיפה ממילא תהי' ואין צריכים להרעיש עולמות בזה. ובשם יוכל בעזה"ת לתקן הכל כחפצינו. מהרבנים מגאליציע לא יהי' שום מניעה, כי אין מי מהם מתנגד לזה, רק רבני אונגאריין, וממילא כשיהיו על אופן טוב כפי הסכמת גאוני רוסיא, כולם יסכימו וישועת ד' תבוא בקרוב. אמרתי לכ"ק מרן נ"י, שאני כותב לכבודו. ידידו בנ"ש באהבה נאמנה מצפה לתשובתו איך יעשה.

צבי הירש ראפופארט

(*) לפרק ד' - הרפתתו של תיאודור הרצל ויחס החסידות לציונות המדינית ע' 86.

הדברים נדפסו בהצפה מיום כ"ז בטבת תש"ח.

ו. הנימוקים של רבי שלום דובער שניאורסון מליבאוויטש

כנגד התנועה הציונית ורעיונותיה *

א. הנה אם גם היו האנשים האלה שלמים עם ה' ותורתו, וגם היה מקום לחשוב ששיגור מטרות, אין לשמוע להם לדבר הזה, לעשות גאולתנו בכח עצמנו, והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ להרבות בתחנונים ע"ז (רש"י כתובות צד י"א ע"א ד"ה שלא לדחות את הקץ ועמ"ש במ"ר שה"ש פ"ב עפ"י השבעתי אתכם) וכש"כ בכחות ותחבולות גשמיים, דהיינו לצאת מהגלות בזרוע אין אנו רשאים, ולא בזה תהיה גאולתנו ופדות נפשנו, ובפרט שהוא נגד תקותנו האמתית כי כל צפיתנו ותקותנו הוא שיבא הקב"ה לנו מ"צ בב"א ותהי' גאולתנו ע"י הקב"ה בעצמו, כ"ש במדרש רבה ע"פ כי עמר מקור חיים כי גם הגאולה שהיתה ע"י משה ואהרן לא היתה גאולה שלמה וחזרו כו', וכ"ש הגאולה שע"י חמ"ו כו' גם שעשו עפ"י נבואת ירמיהו ועפ"י נביאים האחרונים שהיו עמם. ובהגלות הזה עלינו לצפות רק לגאולתנו וישועתנו של הקב"ה בעצמו שלא ע"י בן"ד ותהי' גאולתנו שלמה.

ב. עוד זאת באמת כל עניניהם וסודותיהם בדמיון לבד, כי חפצם בלתי אפשר לבוא לידי פעולה באשר לא יהיה ע"ז הסכם בשום אופן, וגם אנחנו מצד תכונתנו אין אנו מסוגלים לזה, ורק שוחד החפש והשררה מעורר עיני המתעסקים הראשים בזה, ואחריהם הכסילים בחושך ילכו - .

ג. והעולה ע"ז אחרי אשר המתעסקים הראשים בזה חמה מנגדים גמורים לה' ותורתו, וכל חפצם ומגמתם הוא לפרוק עול התורה והמצוות ולהחזיק רק בהלאומיות וזה תהיה יהדותם, כאשר יצא לא מכבר אחד מראשי החברה המיוחדים שבהם במאמר גלוי לחרף ולגדף את כל היהדות לעיני כל ישראל, ויעיז ויאמר לעיני כל, אשר לא כל המקיים תורה ומצוות הוא יהודי וכו'. ועל הרבה ממצות התורה אומרים שהמה - (יסכרו פיהם) - חרפה לישראל, וזה רוצים להשריש בלב הנעורים בהחינוך שרוצים לכבוש תחת ידם בבתי

(*) לפרק ד' - הופעתו של תיאודור הרצל ויחס החסידות לציונות המדינית

ע' 95. הדברים נדפסו בספר "אור לישראל" ע' 57-61.

ספר שלהם, למען השרש בהם רעל וארס הכפירה ר"ל, בתורה ומצות, ורק הלאומית יהי' דגלם, וכאשר העיר אחד מראשיהם לעשות תורה חדשה והוא חמשה חומשי תורה, אך לא כמו שנמסרה למשה מסיני כ"א דלג הרבה פסוקים והרבה פרשיות ודינים אשר לא ישרו בעינינו, וידו נטויה להדפיס התורה החדשה וזה ילמדו עם הנערים בבהי הספר, וזאת תהיה אחת מפעולות הבאנק ליסד בתי ספר לנערים לחנכם בדרך הנ"ל, ועד אשר יעלה בידם לבנות בכח הבאנק את הריסות ארצנו לתקן דרכים ומסילות ויתר הדברים האמורים. בהפראגראממע שלהם יתנו כחם על חינוך הנערים והקולטורא בכלל להשריש בהנערים וצעירי הדור שורש פורה ראש ולענה, ושלוחיהם כמותם המה המטיפים הציונים, אשר ידרשו באזני ההמון דרשות של דופי ומדברים סרה על נביאי ה' גם על משה רבנו, רבן של כל הנביאים, ככל העולה על רוחם. אוי לנו, שכך עלתה בימינו, וכל אמצעי שימצאו להטות לב ההמון לדעתם ורוחם אין לזה שום מניעה ועכוב כלל ואין מעצור לרוחם הרע, באשר באמת רובם חפצים להסיר ח"ו לב ישראל מאת ה' ותורתו ולהשפיל בעיניהם את כל קדשי ישראל שזה חפץ הראשים וגופא בתר רישא גריד. ואם ח"ו יעלה בידם להחזיק בארץ כמו שמדמים בנפשם, יטמאו וישקצו אותה בשיקוציהם ומעלליהם הרעים ויאריכו בזה ח"ו את אורך הגלות, ואחרי כל הדברים האלו האמיתיים, התבוננו אתם אחינו היטב, האם בעיניכם כאלה חפץ ה', והאם על ידם תהיה ישועתם של ישראל. לא, לא נקבל זה בשום אופן; גם את טוב האנשים האלה נזרק לפניהם. לא בטוב הזה אנו חפצים, כ"א בהטוב אשר נתן לנו ה', ע"י קיום התורה והמצות כמ"ש: אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם וגו' בזה אנו חפצים ולזה כל תקותנו והמסייעים בידי הציונים הנ"ל עתידים ליתן את הדין, כי מחזיקים המה ידי מחטיאי הרבים. ולזאת מי לה' ולתורתו לא יתחבר לעושה רעה ולא ידבק אליהם, אדרבה ינגד להם בכל מה דאיפשרי, ועד אשר יהי רצון ה' לגאלינו, עלינו לקבל עול הגלות לכפר על עונותינו. ועלינו להתחזק ולעמוד נגד כל גל וגל ולהיות אמיץ וחזק בקיום התו"מ אשר זאת ה' דורש מאתנו. ולקות אליז ית"ש כי קרובה ישועתו לבוא ויבא

משיח צדקנו בב"א. ואם יתמהמה - חכה לו, ובנו הדבר תלוי בתקון מעשינו.

והשי"ת ירחם עלינו ויחיש וימהר גאולתנו בב"א

ומה שטוענים הציונים, למה לא יעמדו היראים והחרדים בראש?

א. איך יעמדו היראים בראש התנועה המתנגדת לכללית אמונתנו בענין הגאולה האמתית כנ"ל.

ב. היראים לא יוכלו להשתתף עמהם, כי המה לא ישמעו לדברי היראים בעניני

הדת והחינוך, ויעשו זר מעשיהם כחפץ החפש הנטוע ומושרש בנפשם, ועוד

יעיזו לאמר שגם היראים מסכימים לזה. והרבה מהמון אחב"י יאמינו

בתמימות שכל מעשיהם הוא גם בהסכם היראים והחרדים ואם יתחלקו מאתם

אחרי כן ויצעקו מרה נגדם (אם יתנו לדבריהם מקום במכ"ע) לא תפעול

כ"ב התחלקותם וגם השתתפותם הקודמת, וכאשר אנו רואים עתה לאחד

מהגדולים שלהם יצא ונתחלק מהועד הפועל לנגד להם, ומ"מ לא פעל התחלקותו

והתנגדותו עתה מה שפעל קודם ההשתתפות שלו.

ג. באמת הם אינם רוצים כלל שישתתפו היראים אתם, מפני שמ"מ יעמדו לנגדם

בדרכם הרעה שבחרו להם (לפרוק מעליהם עול התו"מ לגמרי וכל יהדותם

יהי' רק הלאומיות כנ"ל). וכאשר באסיפות ווארשא דרשו הרבנים שעל

ועד הפועל יהי' גם ועד רבנים לא הסכימו ע"ז בשום אופן. ושלוחי

הדין שלהם - המה הסופרים - יצאו במכ"ע במאמרים נגד הרבנים ועשאו

ללעג וחרפו אותם שהרבנים העיזו בנפשם לדרוש כזאת, ועוד בלשונות

כאלו. ומזה נראה בעליל שאינם רוצים בהשתתפות היראים שלא להפריעם

ממחשבתם הרעה והשי"ת יפר עצתם, ויירום קרן אחב"י.

ומה שטוענים עוד שהמה עושים ומעשים לטובת עמם, והיראים יושבים

בחבוק ידיים ואינם עושים מאומה. נראה מה עשו המה לטובת עמנו לא

נדבר בהציונים אשר במשך קרוב לשלשה שנים שנתעוררה התנועה הציונית

לא עשו דבר ולא חצי דבר לטובת אחב"י. רק אחת פעלו שנסגרו חופי אה"ק

לפני כל היהודים יהי' מאיזה מדינה שתהיה, ואינם מקיימים שום קנין

בית או קרקע ע"י אחב"י שאינם תחת חסות תוגרמה אף גם הישנים עוד מאז

התחילה החברה חובבי ציון נסגרו חופי אה"ק לפני יהודי רוסיה ורומיניא

ונאסרה קניית קרקע ובתים ליהודי כל הארצות (לבד מאנשי תוגרמה)
הבאים מחדש, כידוע לכל כמה סבלו רבים מזה והפסידו מעותיהם בענין רע.
וכאשר נתעוררה התנועה הציונית נאסרה הכניסה לכל היהודים וכן נאסר
הקנין גם להישנים, אשר בזה הרעו הרבה מאד לאחב"י היושבים שמה מכבר,
ועי"ז נעשה הבדל בין יהודי לא"י שלא היה כזאת מקודם, והורידו והשפילו
בזה כבוד ב"י בעיני תושבי הארץ. וכל זה עלה לישראל בדמים הרבה,
תחלה בחצאי השקלים שקבצו ואח"כ בהאקציות שאספו ממון רב ולא פעלו
שום דבר, רק רוצים שנאמין בהם ובהבטחותיהם, ורק עזות מצחם היא
שתועיל להם לתבוע מזולתם בשעה שהמה הרעישו את העולם ואספו סך גדול
וגם הוציאו ולא עשו מאומה לטובת אחב"י. אמנם גם חברת חובבי ציון
באדעסא שנתיסדה זה כעשר שנים מהממשלה יר"ה, נראה מה עשו המה לטובת
אחב"י? הדבר האחד שפעלו לטובה הוא התיסדות הקולוניא הנ"ל קסטינא.
וכפי שנודע לי מאיש נאמן ביותר שיודע היטב את הקולוניא הנ"ל ומכיר
היטב את אנשיה, יש בהקולוניא הזאת רק איזה משפחות, אין להם בתים
(כ"א בנינים מנסרים) רק מה שניתן להם עבור יגיעתם בעבודת האדמה,
פראנק וחצי ליום לכל עובד (וההכנסה מתוצאות הארץ שייכה להחברה)
והמה עניים מרודים, ועוד מחזיקים איזה משפחות במספר מועט בקולוניא
"פתח תקוה" וזהו טובתם שעושים בכלל ישראל. והטובות והחזקות כאלה
עושה כל רב וכל בעה"ב בעירו שמחזיקים ידי בע"ב נמוכים באופן שלא
יצטרכו לקבל עוד (לא כהקולוניסטים באה"ק שצריכים תמיכה תמידית, גם
הקולוניסטים של הבארן הירש שנתן לכאו"א נחלה גדולה עם כל המכשירים
שעולה עד עשרת אלף ר"כ ויותר לכאו"א; וזה יותר מעשרים שנה שנתיסדו
הקולוניות שלו מ"מ צריכים לתמיכה תמידית ורק איזה קולוניסטים יצאו
לחיות ע"ח עצמם, וזה ג"כ ע"י רבוי הטבה מהבארון שהיטיב עמהם)
ומפרנסים את עניי עירם. וכ"ז נעשה בלי קול רעש והמולה ולא נודעו
לרבים כלל וגם בהעירות שאינם מצטיינים במעשה צדקתם מחזיקים הרבה
יותר ממה שמחזיקים החובבי ציון. והרבה יותר יש לנו לתבוע מהם אחרי
הרעש הגדול שמרעיש את העולם ומאספים יותר מארבעים אלף ר"כ לשנה.

מה שעשו במשך העשרה שנים לטובת אחינו, אין כחס אלא בפה ובעטם, לשונם מדבר גדולות ובכח עטם ירחיבו ויגדילו כל דבר שעושים ומה שחושבים לעשות, וכשמריחים ריח איזה התנגדות מאחד נופלים עליו כאריות טורפות ושופכים עליו דברי בוז וקלון ורוצים לשרוף אותו בהבל פיהם ופי עטם.

אבל מה יתרון לבעל הלשון, ובהבל פיהם לא יבראו חדשות, אף גם לא יסמו את עיני הרואים, והלא בפועל אין אנו רואים מאומה וכי בהחזקה קטנה מאוד בערכה הנ"ל מטיבים עם כלל ישראל, ועוד יתימרו לעושים ומעשים לטובת אחב"י, ואיך לא יבשו להגיד כזאת ועוד תובעים מזולתם על העדר עשייתם אשר באמת עשיות כאלה עושים הנתבעים הרבה יותר מהם כל אחד בעירו ובמקומו. וגם יש בנו הדואגים להטבת רבים להיטיב מצב פרנסתם ואינם מרעישים את העולם כלל ועושים את הטוב בפועל. והשי"ת ירים קרן אחב"י מעלה מעלה ויחיש וימהר גאולתנו בב"א.

כ"ד דברי ידידס אמת חפץ באהבתם האמיתית מצפה לישועתו של

הקב"ה בקרוב שלום דובער.

ז. חלופי הדברים בין רבי שלום דובער מליבאוויטש ורבי

שלמה הכהן אהרנסון מקיוב בעד ונגד התנועה הציונית^(*)

אלו הן הטענות שטען עבורם

א. על פי משארז"ל לא כאותו האיש שדחוהו בשתי ידיים. והיינו שעל ידי

שדחוהו נפרד מקהל ישראל ועשה מה שעשה כו'. כך המה - הציונים - על

הריחוק והדחי' מפרידים ומורידים אותם.

ב. הלא, על כל פנים, כמה אנשים שהיו רחוקים מישראל לגמרי ולא רצו

שיקרא שם ישראל עליהם, עתה - על ידי הציונים והציונות - נתקרבו ובשם

ישראל יתפארו.

(*) לפרק ד' - הופעתו של הרצל ויחס החסידות לציונות המדינית ע' 100.

הדברים נדפסו בספרי התולדות של אדמו"רי חב"ד. אדמו"ר מהרש"ב

ע' 296 אדמו"ר מהריי"צ ע' 198.

ג. במה כחינו גדול ללחום נגדם. ודבר שאי אפשר לבוא אל תכליתו אין כדאי להתחיל.

טענה א. על פי משארז"ל לא כאותו האיש שדחוהו בשתי ידיים, והיכנו שעל ידי שדחוהו נפרד מקהל ישראל ועשה מה שעשה כו' כן המה - הציונים - על ידי הריחוק והדחי' מפרידים ומורידים אותם.

מענה. משארז"ל לא כאותו האיש שדחוהו בשתי ידיים, היכנו קודם שנתגלה קלונו והי' רעתו טמון וקבור אתו עמו. ואם היו מקרבים אותו לא הי' מגלה רעתו ולא היתה נעשית הפעולה שפעל. וגם בו בעצמו הי' הרע מתעלם במשך זמן יותר ויותר, ואפשר הי' מתגבר בו אחר כך הטוב הנגלה על הרע הנעלם. וכידוע שיש בכח הדבר הנגלה להתגבר על הדבר הנעלם ולהפכו במשך זמן. ונמצא בהקירוב הזה הי' הוא מתקרב אל החכמים שהי' הרע מתעלם בו, וכל שכן שלא הי' בא לידי פעולה.

אבל לא כך הוא בענין הציונים, אשר המה כבר יצאו בשיטתם בגלוי ובחוזק. והוא שיטתם הלאומיות שיתבאר לקמן. ואי אפשר להם ליותר על זה כי היא עיקר יסודם בציוניות המדיניות, ובלעדי זאת אי אפשר להם לבוא אל מטרתם כמשי"ת. אם כן הנה בהקירוב שנקרב להם הוא שנתקרב אליהם ח"ו לא שיתקרבו המה ויהיו כמונו. ואם באיזה דברים קלי הערך יקבלו דברי היראים יהי' רק לרמאות בלבד, ובהעיקרים והיסודים לא יוותרו מאומה. ובערמתם יצודו בזה הרבה נפשות התמימות, בזה שיראו באצבע ויפרסמו בכמה סגנונים שונים ומשונים כי גם היראים אתם המה. ואם כן הרי זה ההיפך לגמרי מכוונת רז"ל באותו האיש שלא היו צריכים לדחותו בשתי ידיים כמבואר, הנה אתם צריכים להתנהג בהיפך.

טענה ב. הלא עכ"פ כמה אנשים שהיו רחוקים מישראל לגמרי ולא רצו שיקרא שם ישראל עליהם, עתה על ידי הציונים והציוניות נתקרבו ובשם ישראל יתפארו.

מענה. אתם אומרים שעל כל פנים פעלו על אנשים שהיו רחוקים מישראל שנתקברו, הנני שואל במה נתקברו. וכי התחילו לשמור את התורה ומצות ה', לא, ואדרבה מקיום התורה והמצוות ומהאמנה בה' נתרחקו יותר ויותר על ידי התנועה הציונית כאשר יתבאר.

הציונים הרעו לעשות הרבה מהחברה מפיצי השכלה. שהחברה מפיצי השכלה נתנו לעם דבר נוסף על התורה, והיינו במה שהזריעו דעתם הרעה שצריכים ומוכרחים להשכלה גם כן. ובאשר ההשכלה והלימודיות חיצוני היא כצרה אל התורה, ובפרט שלקחו השכלתם ממקורות כוזבים, לכן במשך זמן גברו הלימודיות על התורה עד אשר נעשו המתעסקים בהם כופרים ופוקרים ופרקו מעליהם עול מלכות שמים ועול התורה, כאשר עינינו רואות הן בהזקנים שהיו מכבדו, ובפרט בהצעירים העוסקים בחכמות חיצוניות

אמנם האיש הזה המשכיל הזקן או המחונך מחדרי מפיצי הכפירה בה' ובתורתו - יודע הוא אשר סר מדרך התורה והמצוה ואינו יהודי ר"ל, ויש תקוה אשר לעת מן העתים ישים אל לבו וישוב אל ה', באשר אע"פ שחטא ישראל^(*) הוא שיש בו ניצוץ אלקי, ובאשר יודע היטב שהוא הפכי ומנגדי לרצון ה' ואינו יהודי כשר כלל, לזאת אפשר שיתעורר לעת מן העתים ויתמרמרר בנפשו על עוצם ריחוקו ואיך שרע ומר עזבו את ה', ויעשה הסכם בנפשו בדרך התורה והמצוה כמצווה עליו מאת ה' אלקינו על ידי עבדיו הנאמנים.

ובפרט כאשר צר לו ומצאוהו צרות רבות ורעות ר"ל, קרוב הדבר שיחזור בתשובה וכמאמר^(**) צריכא יהודאי לחרובא עבדי תשובה, וכאשר ראינו בעת הפרעות בקיבו אשר כמה מהסטודענטען נתעוררו להנחיל תפילין וכדומה, ואם כי לא נמשך זמן רב, מכל מקום הרי התעוררו לשמור את המצוות, ואפשר אם ה' אז שם אחד מהחרידים

(*) סנהדרין צ"ד א'

(**) ויקרא רבה פי"ג ד'.

מתקרב אליהם לחזק בלבם ההתעוררות הזאת, היו הולכים בדרך הזאת להבא והיו מתחזקים יותר ויותר בזה, ואפשר מפני שעוד לא הי' תשובתם שלמה לכך חזרו אחר כך לסורם ר"ל. וכל זה הוא כאשר יודע שכל אחד ואחד מישראל צריך לקיים תורה ומצות, והוא כשאינו מקיים התורה ומצוות איננו יהודי, אז יש תקוה שישב אל ה' באחד מהאופנים הנזכרים לעיל.

אך הציונים התחכמו לרעה הרבה יותר, ונתנו את הלאומיות תמורת התורה ומצוות וכמו שאומר מנדלשטם בהמכתב גלוי שלו, אשר לא זהו יהודי מי שמקיים את המצות, כי אם מי שהוא ציוני אף שאינו מניח תפילין ואינו שומר את השבת ר"ל ועוד ועוד ה"ה יהודי. השלוח כתב בשנה העברה, דגם מי שעובר על כל מצות שבתורה, ה"י, ואף גם מי שהוא כופר בעיקר ר"ל אם הוא לאומי ה"ה יהודי. המליץ הביא אז את הדברים הנ"ל ולא הסכים עמו באופן מבהיל כזה, ואיננו זוכר איך שרצה הוא להגביל תחום העבירות, אבל בדרך כלל נכנס בפשרות.

אמנם ה"וואסחאד" עשה מרקחת ממאמרו של השילוח באופן כזה, דבצאת ישראל ממצרים ונעשו עם נתן להם משה תורה ומצות שזה יחזיק את קיום הקיבוץ והחברה להיותם בני דת אחת, ואחרי כך בעת החורבן, כשראו חכמי ישראל שעם ישראל מתפזר ומתפרד לארבע רוחות העולם, התחכמו להחזיק את הדת בכמה גדלים וסייגים בכדי להחזיק את קיום החברה, ועמה - הוא אומר - נוכחו לדעת אשר הדת לא יחזיק ויקיים את קיבוץ החברה להיות עם.

היוצא מכל מאמריהם של הציונים אנו רואים עין בעין, אשר כל מגמתם ועמלם הוא לעשות ועושים הנחה אצל עם ישראל, אשר כל ענין התורה והמצוות הם רק עצה להחזיק את הקיבוץ ולא חובת הגוף, אשר דעידן זה בגלל שירנה אצל צעירי עמנו שהמה כלים מוכנים לרעיון כזה. וכשתחזמת אצלם הרעיון הזה ממילא נעשו בעיני עצמם פטורים לגמרי מהתורה ומצוות, בחשבם שאין צריך להעצה ובפרט כשיש אצלם

עצה אחרת במה להחזיק את הקיבוץ, ומסבירים לעצמם דאילו יצויר
אם הי' רק יהודי אחד בעולם א"צ לקיום התורה ומצות רק באשר
שיש רבים, יוסף ה' עליהם, צריכים לתומ"צ לעצה בשביל קיום
חברתם. ועתה הלאומיות מחליף את מקום הדת והיא העצה להחזיק
קיום החברה.

ואתרי הנחה זו הנה הנכנס בחברת הציונים איננו חושב את עצמו
למחויב כלל בקיום התורה ומצות, וממילא אין לקוות שגם לעת מן
העתיד ישוב אל התורה ומצות, וגם אם תכתוש אותו במכתשת לא
ישוב בתשובה באשר לפי חשבונו הוא יהודי כשר אחרי שהוא לאומי
נאמן.

הרי ברור הדבר על יסודות הגיונים, אשר רעיון הציוני לא רק
שלא קירב את שהיו רחוקים מישראל והרחיקם יותר ויותר, אלא עוד
העבירו ר"ל יהודים כשרים מדעתם לעקור מלבם כל ענין קדושת
התורה האמונה בה' קיום מצות מעשיות, בזה שלקחו מאתם את הנחת
חייב התורה ומצות לגמרי, ומשרישים בלבם שבהלאומיות המה יהודים
גמורים, וממילא הנה כל הנלכד בשחיתות ואביזריהו יורד שאול
ואין תקוה ח"ו לאחריתם. הציונים כמובן, הראשים, והקטנים בלי
דעת נמשכים אחריהם, הנה בכוונה גדולה בערמה ובמרמה ובתחבולות
רשע עשו ועושים את מעשיהם הרעים להטעים באלפי מאמרים וברבבות
פתגמים לוקחי לב בשפת יהודית ועברית ובשפת המדינה את ההנהחה
העקרית שלהם כי כל ענין היהדות הוא הלאומיות.

כל מי שיש לו דעת אף במקצת יודה על האמת, אשר התעוררות הרצעל
ונרדווי לציון אין זה משום איזה הרגש אלקי שנתעורר בנפש.
אחינו הראים אהבתם לאה"ק היא מצד ההרגש האלקי שבהם שרצונם
וחפצם בה' ובעבודתו ית', ולזאת המה חפצים בהמקום אשר בחר
בו ה' הבוחר בציון ובירושלים, ואהבה זו היא בהרגש פנימי
ואהבה עצמית ופנימית בהמקום הזה והיו נושקים את עפרה ממש,
וזוה כל חלקם בחיים אם יזכר השי"ת לבא לאה"ק, אשר לזה תכסוף
כל לב וכל נפש.

אבל לא כן הוא סבת התעוררותם לציון אצל מנהיגי הציוניות הרצעל ונארדוי בפרט, והאות כי בהיות הרצעל באה"ק נתרחק יותר מה' וחילל את התורה והמצוה בריש גלי, שנכנס לעה"ק ירושלים ת"ו כשכבר נכנס הש"ק, והלך על מקום המקדש, אשר גם מצד האנושיות לא הי' לו לעשות כן לחלל את השבת בפרהסיא בעיר הקדושה ובמקום היכלו ית' לעשות את הרע בעיני ה', ה"י, איך זה אלא שנעשה בדגשה מיוחדת להורות שיטתם הטמאה אשר כל ענין היהדות היא הלאומיות, וראש הציונים העמיד את צלם הלאומיות היא המרידה בה' והכפירה בתורה ומצותי' גם במקום היכל ה'.

והנה הסיבה האמיתית להתעוררותם של ראשי הציונים המתענים מדיחים ומסיתים את עם ישראל מעל ה' ותורתו לציון וירושלים, הוא כי האברים המדולדלים מגוף ישראל שבחו"ל מכבר התערבו בגוים ונתאחדו עמהם עד הנעשו לעם א' עמהם, ויהודי' כזה שבאשכנז חשב א"ע לאשכנזי ובעסטרייך לאיש אורסטריי ובאנגליא לאיש אנגליא וכדומה בכל הארצות וחשב שזהו עמו ומולדתו והממשלה היא גם כן שלו כמו לכל אזרחי הארץ ההיא שנמצא בה וחיו להם חיי מנוחה ואושר - לפי דעתם המגושמה - והתחתנו עם עמי המדינה להיות לעם אחד.

הקב"ה החפץ בגאולת ישראל על ידי משיחו, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, העמיד צר ואויב על עמו ונחלתו הצרים ומעיקים להם, הן המה האנטישמי' שבכל מדינה ומדינה וכשנתגברו האנטישמי' והתחילו להפרידם מאתם ולהזכירם שהמה יהודים, ועוד זאת להדפס בחזקה ולקרוא אחריהם הלאה יהודים, ובכל פנה שהמה פונים בין גדולי ארץ ונסיכי' אשר הורגלו שמה ושמה רוצים למצוא מקומם, מביטים עליהם כעל איש זר ומרחיקים ומפרידים אותם, והיהודים הנ"ל רצונם וחפצם להיות דוקא במעלת ומדריגת הגדולים נטיכי המדינות ורוזני ארץ, וכל אשר דוחפים ומרחיקים אותם הנה הם מפילים לעלות לרומם את עצמם ולהתפאר בעשרם ובחכמתם, כי

ממאדים בדרכי ההכנעה.

אחינו החרדים יודעים אשר המה תחת עול הגלות וצריכים להיות מוכנעים גם בכל מעמד ומצב שהוא, כי גם בעת שהיו אצלינו כאלה שהי' להם מהלכים בין גדולי העמים ולפני מלכים התייצבו הי' בהם ההכנעה, בידעם שחמה בגלות תחת עם אחר ועליהם לנשוא את עול הגלות, אחרי שזהו רצון ה' בכדי לכפר על עוונותינו, עד אשר ירחם השי"ת עלינו ויגאלינו בב"א, ולזאת הנה גם אחרי כל העול הכבד שהכבידו עליהם באיזה זמן מהזמנים וגם אחרי כל הרדיפות ודחיפות שיש להם ימצאו להם מקום, זיי האבען בא זיך א ארט, כטבע הרך לעמוד בפני הקשה.

אמנם האנשים הנ"ל חשבו וחושבים שאינם גלות כלל והמה אשכנזים צרפתים או אנגלים והמדינה שהם דרים שמה היא מקומם ומדינתם ואין בהם טבע ההכנעה כלל, ולזאת על ידי הדחיפות והרדיפות הנ"ל אבדו את מקומם שאין להם מקום, זיי האבען בא זיך קיין ארט כלל וגם לא מציאות כלל, כי אחינו החרדים מציאותם הוא מה שהמה יהודים בקיום התורה ומצות, אמנם היהודים הנ"ל מציאותם הי' מה שהמה אשכנזים וכדומה וכשהדפו אותם בחזקה מזה הרי אין להם מציאות כלל, ומוכרחים להיות מציאות עומדים בפני עצמם. ובמה יעמדו בפ"ע הלא בקיום התורה ומצות אינם חפצים כלל כי אם בזה שיהיו עם וממשלה ובזה יהיו מציאות עומדים בפני עצמם.

וזאת רק זאת היא סבת תוקף התעוררותם ושיבתם אל ישראל, היינו רק להיות עם והוא להיות אומה ישראלית, אשר סבת ההתעוררות היא מצד הכרח שלהם כנ"ל שמוכרחים להיות במציאות עומדים בפני עצמם, והמקום המסוגל לזה כמובן הוא ארץ ישראל, אבל בלתי ספק אצלי אשר הרצעל ונאדודי בעצם לא איכפת להם כלל אם ארץ ישראל או ארץ אחרת, שזה אצלם טפל לגבי עיקר הרעיון שלהם להיות עם וממשלה, וכדומה שבהקונגרס השלישי שבא א' עם הצעה בדבר

קפריסין נתן הרצעל מקום להצעה, ורק הציונים דמדינתינו הרעישו על זה ומשום זה נדחתה.

אמנם בכדי לפעול באחינו את הרעיון הזה להיות עם וממשלה בפני עצמו, מובן שהדרך לזה הוא לעורר בקרב העם את הרעיון הלאומי, שעל ידי זה יתעורר להיות עם עומד בפני עצמו. אך זאת לבד אינו מספיק כי אם מוכרחים גם כן להסיר את העם מדרך התורה והמצוה, ה"י, ולכל הפחות להחליש כמה שאפשר ולהגביר את הלאומיות על התורה, כי מהידוע הוא אשר המחזיקים בתורה ומצות אינם עלולים להשתנות ולקבל צורה אחרת.

ובפרט לקבל צורה כזו לצאת מן הגלות בחזקה ולגאול את עצמו בכח עצמו, זאת לא יוכל כל המחזיק בתורה ומצות לפעול בעצמו בשום אופן כי זה נגד תוקף אמונתם ותקוותם של ישראל, אשר המה מקודים ומצפים לישועה בביאת משיח צדקנו בב"א ויגאלו גאולת גוף וגאולת הנפש ויתעלו בעילוי מעלה העליונה אשר בתקוה זו דוקא המפורשת בנפשם ימצאו מרגוע לנפשם, ובזה דוקא המה חייט בחיי הגלות המר ומתחזקים בקיום התורה ומצות, ולא בהבטחת הרצעל שיבטיחום להיות ממשלה בפני עצמה ולחיות חיים גשמיים, אף אם נטעה את עצמנו ונחשוב שיש בידו לפעול זאת, ימצאו תענוג נפשם, ובתקוה זו לבד לא היו יכולים להתקיים תחת עול הגלות. כי אם בהתקוה בגאולתם ופדות נפשם אשר יגאלנו השי"ת על ידי משיח צדקנו בב"א.

ולזאת בכדי לפעול הרעיון שלהם, לבד זאת שמוכרחים המה לבלבל הצורה הקודמת בכדי שיוכלו לקבל צורה אחרת, עוד מוכרחים לזה בכדי שדרך התורה ומצות לא יפריע להם בדרכם הרעה והמושחתה, וזאת היא הסבה שלקחו להם הדרך להסיר את העם מדרך התורה ומצות, ה"י, ולהגביר את הרעיון הלאומי.

ומרעה אל רעה יצאה אשר זהו עעמס ונמוקס שרוצים לכבוש את החנוך תחת ידם ולהשריש בלב הנערים את הרעיון הלאומי ושזה הוא עיקר היהדות לא התורה והמצוה, וכן על ידי הלימוד עם הצעירים פרק

בדברי הימים וגם לומדים תנ"ך עם פי' שבודים מלבם להלביש
 בהפסוקים הכוונה הנ"ל. וכן דורשים המטיפים בדרשות של דופי
 שלהם, אשר מפורש אמר הרצל בהקונגרס הב' או הג' שיוצא אצלם על
 זה כך וכך, והוא אצל עיקר גדול שאי אפשר בלתי זאת.
 והכל הולך לכוונה אחת להסיר לב העם מהאמונות הקדושות שבלב
 ומדרך התורה ומצות, ולהשריש בלבם הרעיון הלאומי ושזו היא יהדות,
 וכמובן, עיקר עסקיהם הוא עם הצעירים שהמה מוכנים מכבר לפעולה
 כזו מצד החפש שבהם מקודם, וכמו כן בהנערים שהמה כחומר פשוט
 עדיין ויכולים לעשות בהם איזה צורה שיהי' וגורלם בידי המחנכס.
 הציונים מניחים כל הכחות שבעולם על ידי מטיפיהם וסופריהם,
 אשר לאט לאט ימשיכו גם את הגדולים והזקנים אחריהם, כי העולם
 שאנו חיים בו כעת עולט הפוך הוא בעוה"ר, אשר בדורות הקודמים
 היו הגדולים מדריכים את הקטנים ועתה הוא להיפך שהקטנים
 מדריכים את הגדולים והאב משתנה לפי צורת הבן.
 וזו רעה חולית בדור הזה מחלישות האבות אשר לא זו שאינם עוצרים
 כח בעצמם לעצור בבניהם בעד פריעותם בהפרת חוק אלקי וחוק אנושי
 ולהדריכם בדרך הטוב והישר בעיני אלקים ואדם ישר, כי אם עוד
 זאת במשך זמן נעשה בהם ציור וחיקה בנפשם לפי אופן צורת
 בניהם ודרכם הרעה ר"ל, ואין כאן מקום להאריך בזה.
 הציוניות מוכרחת לקולטורא והקולטורא הלזו היא אצל הציוניות
 מהיסודות העיקרי' אשר בלעדה אי אפשר לה כלל להגיע למטרתה, ומה
 שאמרו על הקונגרס הג' שאין להם עסק בקולטורא וכך באיזה מאמרים
 במכ"ע כותבים כן, הוא רק למראה עינים באשר רבים מאחינו קמו
 עליהם על זה לכן למראית עין אומרים שאין להם עסק בה, אבל
 באמת מחזיקים בה בכל תוקף ועוז כי אי אפשר להם להתקיים בלעדה,
 וכמו שהעיר מכ"ע הצפירה על מאמר מסופר א' שכתב כנ"ל שאין
 להציונים שום עסק בקולטורא, והעיר על זה המו"ל שאין דעת
 הציונים האמיתיים כן ואי אפשר לציוניות בלי קולטורא והראה

מקום להמא' על מרנן ורבנן ואני לא ראיתי את המאמר הזה.
 הציונים בכל מקום שהם הנה כל מעשיהם שמתעסקים הרבה בלימוד
 דברי הימים של גרעץ וסמאלענסקיז עם הצעירים ואנשים פשוטים
 ובלומוד התנ"ך על דרך הנ"ל לפרש הפסוקים בפירושים בדויים, וזו
 היא עסק תורתם בבתי כנסיות בשבתות ויו"ט, וכן עוסקים הרבה
 בהחינוך כמאז כן עתה, והכל בכונה לעקור את היהדות ולנטוע את
 הלאומיות.

חרי גלוי לכל שהציונים הנה לא זו שאינם מקרבים אל היהדות,
 אלא עוד מאבדים את נפשם לגמרי ר"ל, שלקחו מאתם בכונה גם
 ההרגש הנעלם והנסתר בנפשם אל התורה ומצות, עד שאין תקוה ח"ו
 שישובו אל הוד' אם לא אשר ביד חזקה כו', ומה שמתפארים בשם
 ישראל הוא רק בשם עם ישראל ושזה יהדותם, אבל מהיהדות האמיתית
 והפשוטה והיא קיום התורה והמצות והאמונה בה' ובעבדיו הק'
 נתרחקו לגמרי מכל וכל על ידי הרעיון הציוני, והשי"ת יפר
 עצתם וירוס קרן התורה והיהדות וקרן אחב"י למען כבוד שמו
 הגדול.

טענה ג. במה כחינו גדול ללחום נגדם, והדבר שאי אפשר לבוא אל תכליתו
 אינו כדאי להתחיל.

מענה. יש מאחינו הרבה שיש בהם דעת קצת אבל לא ישכילו ולא יתבוננו
 על דבר מעצמם, רק מה שאומרים להם המה מבינים ומקבלים הדברים
 הנאמרים. והאנשים האלה כשומעים מהציונים את הטוב שבהרעיון
 ובפרט מהמשתדלים לכסות את הרע ומראים טלפיהם, מתקבל אצלם הענין
 ואינם מתבוננים להבין את הצד הרע שבזה, וכשמגלים להם את הרע
 הטמון והגלוי שברעיון הציונים מתקבל אצלם הדבר יותר ויותר,
 באשר המה יראים בעצם וחרדים לדבר ה' וממילא יבינו היטב ויונח
 בנפשם אמיתית הדבר, ואנשים כאלו המה חלק גדול מישראל, כן ירבו.
 ועוד יש חלק גדול, ואפשר יותר מחלק הנ"ל, שהמה יראים בעצם,
 אבל אין להם דעת להבין דבר, והמה בטלים להגדולים מהם ומקבלים

מה שאומרים להם, וכששומעים מהמטיפים את הרעיון הציוני והטוב
בהלאומיות שהיה עס ובפרט שמזכירים שם א"י החביב עליהם ועוד
שמבטיחים כמה הבטחות גשמי' שלחיו חיל עונג על אדמתם וכדומה,
נעשים מסורים אל הרעיון ועושים כל מה שמצוים עליהם.
והנה כאשר ישמעו עם ישראל כי הרבנים גדולי התורה צועקים מרה
על הרעיון הזה ואין שיש בזה הרבה רע המה נסוגים אחור מזה לגמרי.
וידוע הוא אשר האנשים האלו יש בהם תוקף גדול וכאשר נסוגים
מהרעיון הזה הוא בתוקף גדול, ועל אחינו הנ"ל אנו מחויבים
למסור נפשינו להצילם מפיות האריות הרוצות להעבירם על הדת, ה'
ישמרנו, והשי"ת יחי' בעזרינו ויביא לנו משיח צדק בב"א.

ח. חוות דעתו של רבי מנחם מנדל חיים לנדא מזאנזיזרצה

בדבר התנועה הציונית^(*)

ב"ה נאוראדוואה יום א', ב' חודש מנחם-אב התרנ"ט.
לכבוד הרה"ג החו"ב החכם השלם כש"ת מו"ה יחיאל משה יח' האבד"ק מלאווא.
מכתב כת"ה הגיעני. אשר כתב כ"ת לדרוש חוות דעת בדבר התנועה
הציונית הממלאה עתה כל חלל של עולמנו - האמת אגיד, כי יקרה היא
וחביבה בעיני למאוד - אם מאהבתי העזה לציון משוש תפארתנו ולאחינו בני
ציון היקרים להביאם אל היק אט הורתם - ואם מכחה הרב של התנועה הזאת
להשיב לב בנים נדחים אל אבותם. אמנם לדאבון לבי האליה הזאת - קרץ בה.
לו היתה הציוניות ערומה כיום הולדה, רק לשט ציון וירושלים - ממש הייתי
מוסר נפשי עליה. אבל מנהליה הלבשוה כתנות אור... ויעטפה בשמלות
ומעטפות שונות וגם את הקולטורה שמו תחת המעטפה לאמר - זה הוא שער ציון,
שערים המצוינים כהלכה לפי דרכם הם בקולטורותיהם, דבר אשר הוא זה מאוד
לרוח החרדים על דת קדשינו. ולכן, אם כל מנהלי התנועה הציונית מבקשים

(*) לפרק ד' - הופעתו של תיאודור הרצל ויחס החסידות לציונות המדינית,

ע' 110. הדברים נדפסו בהצפירה תרנ"ט מס' 174 וכך בהצפירה תר"ס

מס' 235-236 וראה ע' 110 הערה 93.

מהרבנים והחרדים להשתתף עמם בפעולותיהם ויבטיחו נאמנה, כי אין להם בשום ענין דתי נגד התורה הכתובה והמסורה, עם כל זה, לאשר אנחנו מלומדי מכות אנחנו וכבר סבלנו הרבה מצשיקות כאלה, כמה נחנקו מתעצומות הנשיקות וכמה נשרפו מהבל הפה - לכן יראים המה מאוד, פן יחנקו אותנו גם אלה בחבקם אותנו בזרועותיהם.

יבואו נא דברי הימים ויעידו לפנינו, יגידו לנו שנות דור ודור. הלא כה יאמרו, כל עוד היתה פעולת ישראל מצומצמת בפנת הדת והיא היתה חיי רוחו, משגבו ומעוזו, כל הרוחות שבעולם לא הזיזו אותו ממקומו, לא נכחד קיומו ולא נס ליחה כי אש דת אשר בימינו האחר לפנינו נתיבו, בו מצא נוחס על כל תלאותיו ומצוקותיו ובצל כנפיו יתלונן והוא סכתו, מחסהו ומסתרו מפני חמת מלאכי זעם, אשר סבבו שתי עליו - תורתו הקדושה היא נתנה לו כח ותהי לו חומת אש סביב להצילה.

ואולם, מעת אשר החל רוח הדרור להתהלך ולשוט בארץ וילבוש אדרת הקולטורא לפלס על ידה נתיבו בארץ, בראשית ימי המאה הנוכחית, אנו רואים ישראל סבא - שיבה זרקה בו, הולך ומתמוטט, לאט לאט איבריו מתפרקים ונופלים, מתמרמר וצוער: בני יצאן ואינם! ואלמלא שתי מקובעת כוס תמרורים של "האנטיסמיטיזם" - היא התדרופה המרה השלוחה אלינו מאת ההשגחה העליונה, מי יודע, אם לא כבר נשבר הכד על המביע... ומכיון שכן - כל איש החובב עמו באמת ובתמים ומוצא קיומו ולאומיותו רק במקצוע הדת, לא לחנם יפחד ויחרד - פן ואולי יכחד קיומו ע"י היועצים החדשים החושבים להעמיד בסיס ישראל על מחשבות ושמות לאומיות לבד ופן יטעו זמורות זר אלה גם על אדמת קדשנו והיה כי תעבור רוח סערה ואבדנו, כולנו אבדנו!

אמנם התנועה הציונית עצמה חביבה היא בעיני, כי היא הפיחה רוח חיים בהעצמות היבשות, והאידיאלים הנשגבים והחלומות הנעימים מעוררים פראים, להשיבם לתחיה ברוח הישראלי, והרבה אשר כבר בושו בצור מחצבתם נוטאים עתה דגל עמם ביד רמה והיא תפארתם. ואם כי במקצוע המעשי הדתי עוד רחוקים המה מרוח היהדות האמיתית, אבל טוב מעט מאפס, ועלינו לשמוח לקראתם ולקבלם בזרועות פתוחות, כי אחינו, בשרנו הם וחובה עלינו לתמכס ולסעדס בכל אשר תהי לאל ידינו.

אבל מנקודת ההשקפה הדתית - הדבר בעינינו כאניה סוערה החותרת לגשת אל היבשה וחובה עלינו להושיט לה ידינו לעזרה - אבל לא לרדת אליה הימה ולטבוע במצולה עמה יחד.

ולכן, - כל עוד לא יגלה הקונגרס הבזילאי, - קץ הציונים, את דעתו ברבים, כי דבר אין לו עם קנינים רוחניים ורק אל המאטריאליזמוס לבד ישא את עיניו, הלוך להושיע את ישראל ולהעמידהו על הקרקע - לא יוכלו הרבנים והחרדים להשתתף בפעולותיהם וגם אין להתפלא, אם עמדו איזה רבנים כצד נגד התנועה הציונית לפי מצבה הנוכחי; כי כרועים נאמנים הדואגים לקיום האומה התלויה רק בקיום הדתי המעשי, ישמרו צאן מרעיתם מהלכד בפח אשר טמנו להם אורחים לא קרואים אלה. ואם, כי מעולם לא התערבו הרבנים שבזמננו בכמו אלה ולא יצאו בנשק כנגד חברות המפוצות השכלה - הוא לאשר כי גם החברות האלה לא טאנו ברעש, לא בחיל ולא בכח גברו, לא עטו אל השלל לצודד נפשות ההמון ולקרוע החלונות בחזק היד, כאשר יעשו עתה רבים תחת המעטפה של "שם ציון" אשר קסם על שמה למשוך אבירים בכחה והיא אשר עוררה את הרבנים השקטים מרצצם להתנגד ברמה נגד הציוניות.

אמנם, לוא באה הציוניות לפעול רק בשמה האמיתי - לתת ניר בארץ אבותינו לאחינו האובדים והנדחים בזכיות מיוחדות תחת החסות של שולטן תוגרמא - מי פתי יסור לשאול על המכתדלים - מה מעשיהם בשמירת הדת ומעולם לא דרש איש על המיסד בתי חסד, כמו בתי חולים, בתי מושב זקנים או בתי למוד מלאכה או אומנות ולשאל - אם זקנו מגודל ופרקו נאה. אם אך המוסד עצמו מתנהג ברוח הדת - ישישו לקראתו גם האדוקים ביותר קיצוניים. כן לא אאמין על אחינו האדוקים הנבונים, כי ימצאו ביניהם אנשים, אשר יתנגדו לעצם הרעיון להכין מקום מקלט לאובדים ונדחים בארץ אבותינו מחמת, כי המשתדלים והמנהלים אינם אדוקים בדת כמונו. כולנו יודעים, כי אנחנו פה, - אין לנו הכשרון למעשה רב כזה כמו אחינו שבמערב ועלינו לעזור אתם יחד... ואם ימצאו גם בין הנבונים מתנגדים כאלה, הוא רק באשמת המטיפים והמעוררים לב ההמון ע"י מאמרים אגדיים ונותנים להציוניות צורת גאולת משיחית...

אמנם הרבנים בתור העומדים בראש המפלגה היותר גדולה בישראל החרדה על דתה, יש להם הצדקה לבקש כי הקונגרס הבאזילאי יבחר ברב ירא וחרז, נבון וחכם ולמנותו בין העומדים על יד ראש הציונים והועד הפועל - למען יתנהג המוטד הזה בדבר הנוגע לכללות האומה ברוח היהדות החרדית, והרב הזה יתיעץ לפעמים בדברים חשובים את אחיו הרבנים הגדולים. אבל בלעדי זה, שזי זה יחמוס מהרבנים, רועי ישראל החולים על שבר בת עמם, להגן ברמה על דעותיהם והשקפותיהם. ומובן מאליו, אשר אם כי בנוגע להאישים הפרטיים, הננו סובלים במדה מרובה גם את האיש אשר דעתו לא כדעתנו, אבל בנוגע לכללות האומה וחייה התלויה לדעתנו רק בקיום הדת - אז אפשר לומר אפילו כל שהוא - כי אין אומרים לו, לאדם, לומר לטובת חברו לחתוך לו אפילו אצבע קטנה שלו.

אחת היא על כן אמרתי - אם לא יערבו הציונים - מין בשאינו מינו - ויעשו כהמתוקנים שבאומות העוסקים במקצוע הישוב והקולוניזציה, לתור מקום מנוחה לפליטי בני עמם, אשר לא תשא אותם הארץ והם לא ידאגו לתת להם מזון רוחני, רק פשוטו כמשמעו - לחם לשבור רעבונם, להשקיט המית הקבה הדורשת תפקידה והמזון הרוחני יחפשו להם הקולוניסטים לפי רוחם הם - אז שלום אמת יהיה על ישראל ועל רבנן וכולם יטו שכט אחד לעבוד ולפעול לטובת הרעיון הקדוש הזה ובתוכם

מנחם מנדל חיים החובק"ק הנ"ל.

ט. קריאת חברת "ישוב ארץ ישראל" להתיישבות בארץ.*

"אחינו יראי ה' שומרי תורתו!

צורך השעה מטיל עלינו הח"מ חובה קדושה לצאת בפומבי בקריאה

דלמטה.

זה קרוב לאלפים שנה, שגלינו מארצנו, בכל עת גלותנו הארוכה הזאת לא אבדנו תקותנו להגאל ע"י משיח צדקנו. בכל מאורע ומאורע שנתהווה בנושך הזמן פקחנו עינינו ובקשנו בו אותות הגאולה, לכל שמע ושמע שנשמע בעולם הסינו אזנינו לשמוע את קול המבשר, כל אותן הצרות והיסורים אשר שטפנו כשטף מים רבים אדירים, לא יכלו לכבות אותו הזיק הקדוש, זיק התקוה לגאולתנו ופדות נפשנו, לא יכלו לנתק את הקשר שנקשרנו בציון וירושלים, מקומות אשר מאז אליהם עינינו נשואות. ובהיותנו עומדים ומקוים הופיע פתאום הרעיון הציוני בעולם, רעיון, שעשיתו על טהרת הקודש היא חובת כל עם ישראל. אבל אנחנו החרדים תחת להיות מזריזין ומקדימין לקחת על שכמנו עבודת הקודש של התיישבות הארץ בדרך התורה והדת ולאפשר לנו, לבנינו ולבנותינו, לקחת חבל בעבודה זאת על טהרת הקודש, נסוגנו אחור והנחנו את המצוה הרבה והקדושה הזאת בידי הציונים. ואם כי המה יהודים לאומיים נאמנים לעמם, אבל אינם דואגים לקיום התורה והמצוות על פי המסורה. תוצאות חבוק ידינו הן מפחידות. בגלות עזבו צעירינו את מחנה החרדים ובארץ ישראל אין לנו חלק ונחלה בישוב החדש. ועתה הנה קרוב לארבע שנים שמלחמת העולם עושה שמות בארץ, הרבה, הרבה סבלנו והכנו סובלים עוד בעת הנוראה הזאת. המלחמה שינתה כליל את ההשקפות והדעות בעולם הכללי, וגם שאלת ארץ ישראל באה על הפרק. כל הממלכות האדירות הודו בישותו של עם ישראל והסכימו, אם גם באופנים שונים, לדרישת העם להתאחדות בארץ אבותינו, יחד עם זה יצא הרעיון הציוני מגדר הזיה והולך הוא בצעדי עוז וכובש לו במהירות הבזק לבבות כל היהודים. וככה ראינו את היהדות הרוסית והאמריקאית ובכל ארצות פזורנו, ובתוכם גדולי התורה וצדיקי הדור, מתעוררים ומתכווננים לקראת השעה ההיסטורית ומוכנים להקריב כל קרבן על מזבח הרעיון הקדוש. וכך

(*) לפרק ה'-החסידות ויחסה לארץ ישראל לאחר הצהרת בלפור, עמוד 117.
קול הקורא נדפס בהצפירה י"ג בניסן תרע"ח.

אנחנו החרדים יושבים עוד, כמאז כן עתה, חבוקי-יד, מבלי להתבונן לנחיצות
עבודתנו אנו, כל העבודה הכבירה והקדושה נעשית בלעדיו בלי כל הופעה
מצדנו וכלי השתתפותנו, והיה אם נשאר גם עכשיו רחוקים מהתנועה והלאה,
והלכה לה מן הדת והלאה, וקם דור חדש אשר דרכי התורה מוזרים לו, חלילה,
ולא אחרים, רק אנחנו החרדים נהיה ההיבטים בזה.

זאת ועוד אחרת: העבודה הגדולה והקדושה, בנין בית ישראל בארצו
דורשת התאמצות כחות כל שדרות עמנו, ואם אנחנו החרדים נעמוד בשעה גדולה
ורבת האחריות כזאת מנגד, והיה זה חטא שאין לו כפרה לארצנו ולתורתנו.
שאיפתנו שארצנו תהיה מקלט עולמי לא רק לעמנו הנרדף כי אם גם לתורתנו
הקדושה, בגולה תלויים אנו בקיומנו החומרי בדעת אחרים, ועקב זאת
אנוסים לצערנו רבים מאחינו לפנות עודף להרבה מצוות שבתורה ונקרעים
אחד אחד מגוף היהדות המסורתית. רק בארץ ישראל נוכל לחיות כחפצנו עפ"י
התורה והמצווה בלי שום הפרעה מן החוץ, רק שם יקום לתחיה יחד עם ישראל
דבא. - גם תורתו שממנה שאב ושואב את כחות חייו הנצחיים.

אחינו החרדים! עלינו ללכת בעקבות גדולי הגדולים שלנו, בעקבות
עזרא וסיעתו, אם כי הבטיח ה' ע"י נביאיו שבכלות השבעים שנה לגלות בבל
יפדה את ישראל וישיבם אל ארצם ונחלתם, אם כל זאת עבדו הם עבודה
מוחשית לקומם את הנהרס, טיהרו את הארץ, כדי להכשירה להגאולה האמיתית.
כמו אז, כן עתה בעקבות דמשיחא, עת שמצות ישוב ארץ-ישראל כה קרובה
אלינו לקיימה, חלילה לנו להחמיצה. עלינו לסקל את הדרך שעקבתא דמשיחא
נראה עליה. נלכה נא שלובי יד דרכנו, דרך ה' לעבודתנו, ואל נשגיח על
המרפס ידיו.

למען שמו הגדול והנורא הקדושה קבלנו על עצמנו להתהיל תיכף וסדד
בעבודה הקדושה, ואחר שדנינו בכובד ראש הראוי לזה יסדנו חבורה בשם
"ישוב ארץ ישראל".

הפרוגרמה שלנו היא פרוגרמת עזרא ונחמיה: התאחדות העם בארצו

ברוח התורה והיהדות המסורה.

היתעורר העם ?

ל. אגרתו של רבי אברהם מרדכי אלטר מגור -

לאחר ביקורו הראשון בארץ ישראל^(*)

"בעזה"י, ז' אדר על הספינה.

"לבני וחתני ויו"ח, ה' עליהם יחיו.

--- עתה הנני להודיעכם את השקפתי בעניני אה"ק.

הנה פחד ורחב לבבי והתענגתי מזיו כבודה. בקרתי מוסדותי וגם הישיבות והת"ת שתחת השגחת החרדים ומצאתי בכולם כי טוב, אולם נצרכים לסיוע ועזר מן החוץ, וכפי העזר כן יוכלו להתרחב. הנני שבע רצון מאד בראותי כי יכולים גם לבוא אל המנוחה ולהתענג שמה בדרכי היהדות כאשר הורוני אבותינו ואבות אבותינו. ומי אשר הננו השי"ת בהון יוכל בלי שום ספק למצוא שמה פרנסתו במנוחה שלמה ולשמור היהדות כראוי באין מעצור, אולם גם אלו שאין יכולין ואין חפצים להשתקע באה"ק, דעתי - בכדי לעזור לאחייהם בני ישראל החרדים להתישב שמה - יפרישו כל אחד מהונו סכום מסוים ולקנות לו שם חבל נחלה, והוא נושא פירות גם בעוה"ז.

ואולי ע"ז רמזו חז"ל שליט בקרקע - הכוונה על קרקע אה"ק, כי במס' ערכין דף כ"ט מבואר בגמרא שקרקעות חו"ל המה כמו מטלטלי דא"י, וע"ד הלצה יש לפרש בזה מה שאמר חז"ל עתידים בתי ישראל בחו"ל להיקבע ולהתעטל לא"י ולכן כספים אין להם שמירה אלא בקרקע, כי על ידי זה תישמר גם שארית ההון שבחו"ל כמש"כ יברכה ה' מציון זכו'.

ולקשט את עצמי מקודם, עשיתי מיד - עם החבורה שבאתי עמה ואיזה מיקרי ירושלים - השתתפות על יסוד חבדת מנינות (אקציען געזעלשאפט) וקנינו בעיר יפו חלקת אדמה כעשרים אלף אמה לבנות שמה בנינים וחנויות ובמשך שנה יגמרו הבנינים.

--- ובעת שהלכתי בחוצות ירושלים במקום אשר סבבו התושבים הערבים וגמליהם, כמעט בכל מקום עברי, פנו הדרך ביראת הכבוד, הלואי, שנזכה שתהי' מקצת מזה בכל המדינות בין תושבי הארץ, השקפתי שנוכל להעמיד היחס אתם ולטבת שמה בהשקט ובטחה.

(*) לפרק ה' - החסידות ויחסה לארץ ישראל לאחר הצהרת בלפור ע' 135.

בטח כבר ידעתם כי בווייץ על האסיפה של מועצת גדולי התורה החליטו שהאגודה תעסוק בעבודה ממשית בכל המקצועות בישוב ארץ ישראל, מבלי הבט על התנאים הפוליטיים המתחלפים ובאים וכן היא באמת דעתי אשר מצות ישוב ארץ ישראל שנצטוונו בתורתנו הקדושה איננה דבר התלוי בזמן, רק בהיכולת והאפשרות, ולכן גם עתה צריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז כי ברבוי העולים החרדים לא"י תתגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ.

כמה פעמים בקרתי והייתי אצל כותל המערבי אשר אמרו חז"ל כי לא זזה וכו' והבנתי כי זה הרמז במ"ש חז"ל אזנים לכותל, ושפכתי שיה פני בוחן לבות עבור אחינו שבגולה בכללות ובפרטות, ועבור אנ"ש ומשפחתנו שנושע בכל העניינים.

ובענין הקריעה, כפי הנקלט בזכרוננו, שצריכים לקרוע עד שיגלה את לבו, אולם מעידים רבני קשישאי שקרעו רק מלבוש אחד ואמרתי, שאם כן הוא, הפירוש עד שיגלה את לבו, הוא, שיהי' הקריעה בהרגשת הלב, כמו שכתוב קרעו לבבכם ואל בגדיכם, וכמו שכתוב לבי לבי על חלליהם וכו'.

--- נקראתי להעטפה של אגודת ישראל וגם שמה בקשתי שיעסקו בענייני

האגודה ולא במחלוקת, כי אני קורא על האגודה, כנסי' שהיא לשם שמים, שסופה להתקיים, והגם ששנינו ג"כ מחלוקת לש"ש סופה להתקיים, אולם שם במחלוקת לש"ש שואל התנא איזה מחלוקת שהיא לש"ש, ומשיב כגון: מחלוקת הלל ושמאי, ללמדנו דעת, כי לנהל מחלוקת לש"ש צריך שיהיו אנשים גדולים כאלו - אולם בכנסיה שלש"ש אין התנא שואל: איזה כנסי' וכו'. והוספתי בביאור לשון התו"כ פ' שמיני ששמעתי מפ"ק של אמו"זל בשם זקני החי' הרמ"ע ז"ל על לשון זה אדר צריך להיות רגיל על לשון החסידים וללבבם לקימם, בפי': זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, וירא א' כבוד וכו'. אותו היצה"ר העבירו מלבבכם ותהי' כולכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום, כשם שהוא יחידי בעולם, כך תהי' עבודתכם מיוחדת לפניו שנאמר ומלתם וכו' מפני מה וכו', עשיתם כן וירא א' כבוד ה' והפ' אינו מבאר בפירוש מהו זה הדבר שיעשו בני' וגם התו"כ מרמז, אותו היצה"ר ולא פירש מהו.

אולם טובא מקודם בתו"כ, מפני מה הקריבו ישראל יותר מאהרן מפני שיש בידם גם חטא מכירת יוסף ע"ש. והנה אותו יצה"ר, הידוע, הוא המרקד ביננו עדיין והוא ערוך שנאת חנם כמובא בגמרא. ומשה רבנו ע"ה הכין אז בהתחלת השראת השכינה על כל בתי מקדש שיהיו עד היום האחרון, ולכן עתה בעקבתא דמשיחא צריכים להזדרז למעט המחלוקת ושנאת חנם. וכן שמעתי לפרש המדרש: אני לנו מיום הדין וכו' אחיהם של יוסף לא יכלו לעמוד בתוכחתו כשאמר אני יוסף וכו'. הרמז שיוסף נתוכח עמו בלשון זה, אמר: הן אמת, אני יוסף עומד בצדקתי ולא נשתנתי ע"י מחלוקת, אולם אני שואל, העוד אבי חי, היא כנסת ישראל, כי נסתלק מאבי רוח"ק וגרם בזה חורבן כל בתי מקדש וכו'. ואז לא יכלו לענות אותו כי נבהלו וכו'.

והנה גם ביתר הפרטים אפשר לבוא לעמק השוה ואזי בהתאחדות כל החרדים לדבר ה' באה"ק יכלו לפעול הרבה לחזוק היהדות.

ומהדברים הנ"ל יוכלו ללמוד גם החרדים במדינתנו להפסיק השנאת חנם ולהתאחד בהאגודה.

--- הנני מכתבי מעין הפתיחה, כי בעשר קדושות שבא"י שבטשנה, יכולים גם עתה להנות מטובה, הן בעה"ב, הן פרושים והן חסידים, הן בעלי מדריגה וכו' אולם לבל לנסוע בחפזון (בפרט, אחרי שנשמע שסגרו לעת עתה את הגבולות) אך בישוב הדעת ובהסדר ולהודיע מקודם איך יתפרנס שמה וכמה כסף נדרש, הכל בפרטות, כי אני כתבתי רק בכלל כפי ששמעתי ודאיתי.

אלה דברי אביכם, הדורש שלומכם וטובתכם.

אברהם מרדכי אלטר.

י"א. "מחזיקי הדת" על "חובבי ציון"*)

"מאז ניתנה רשות לפה להשתמש בשרביטו של החופש, לדבר לכתוב ולהדפיס ככל העולה על רוח הדברים, נוסדו בעמינו כתות ומפלגות שונות עצמו מספור. גם בקרב עמנו ב"צ צמחה מפלגה אחת פלסטינים אשר הורו והגו בענין ישוב א"י. ותהי להם גלוטקא יפהפיה זו כתורות תקומה לארץ אבותינו. שריקות עדריטי חמענו מחו"צ כנלחמים מעבר מזה בעד אחיהם האומללים המגורשים מארץ מכורותיהם ומעבר מזה בעד אבן פינה ואבן יסוד לשיבת ציון ולקבוץ גלויות.

אכן, הפלא ופלא! אנחנו בני ישראל אשר מטבענו הננו עלולים להתפעל מקול קורא המבקש טובתנו ואושרינו לא יצליח בעד רעיון הנשגב הזה, להכות שרשיו שיה בכל הרוחות והכתות מבני עמינו ואם אמנם רבו הסופרים המצלצלים במליצותיהם ומתריעים על העם לאמור לכו ונעלה הר בית ה' וכל אשר חלק לו ה' בעט עברית יושב ועולה בראש הומיות ושולח שבט סופר להלחיב את הלבבות לאהבת אח"ק, זה מאהבה לאומית וזה מתקות הגאולה המפעמת בקרבו, ובכל זאת השיטה הזאת עודנה מתנועעת ומתנוודדת כקס על פני מים מבלי תוכל למצא נדיר רחב להשתרש בה על אדמת ישראל. הלא שאול ישאלו בצדק ואמונה כאשר ישאלו סופרים אשר כבר התודעו אלינו בתור "חובבי ציון" עוז ותעצומות לתקון הגדול אשר יתקנו החובבים לתמוך ידי האכרים הפולחים ובוקעים רגבי אדמתנו הקדושה, ומי יתעלס להודות דבר אמת כי חוב קדוש רובץ על זיכם כל יהודי נאמן להיות בעזרתו, איש איש כמסת נדבת ידם! ואמנם כל זמן שאין מתעורר לדבר מענין זה נכסה גם אנחנו את השיטה הזאת במעט הדומיה, ולא השמע על פינו לא לטובה ולא לרעה. אכן מכיון שסופר נאמן שלח אמרתו, וכפי המוטג מדבריו נפשו חכתה לבנות ולנטוע עץ החו"צ במחנה היהודים בארצנו, החרש לא נוכל מלבוננהו ולהודיענו כי גם אנחנו בכל אות נפשנו הופענו עצתנו על תועלת "ישוב א"י" לא מטעם "ישוב" א"י דוקא, כי רב מזה מבשרון "עבודת האדמה" הטובה

*) לפרק ז' - ההתעוררות הלאומית והשפעתה הארגונית על החסידות. נתפרסם

ב"מחזיקי הדת" מיום ח' בשבט תרמ"ט, ז"ש ב"מחזיקי הדת" נדפדף

והנכונה מאד, להכניח מושב להגרדפים מארצות מולדתם, וביותר מזה לבני ציון היקרים אשר מכבר נתישבו באה"ק והנם חיים שם במצור ומצוק מאז נגדע הרבה מכסף הקדשים אשר הדימו בני ישראל מהונס תרומה ליושבים לפני ה' על אדמת הקודש, ובכל יום ויום יעוררו זעקת רעבון ומחסור באין להם כל עבודה למשלח ידם.

"אבל מלבד "ארבע קרנות" אשר יחשבו הסופרים בעצמם, הלא המה: (א) כי החו"צ יתימרו לבנות חורבות יהודה ולהקים הריסות ירושלים ולקרב עת לחננה, הפך משיטתנו הנאמנה כי אט ה' לא יבנה ציון וישכון בה אהבי שמו לשוא כל עמלנו; (ב) אשר ראשי החובבים רובם פורקי עול תורה ומצוה; (ג) אשר מרבית הפליטים בהר ציון פוזזים וריקים המה ואינם ראויים לברכת נדבת אחינו; (ד) אשר תושבי ציון האומללים ירננו מאז שנשמעה "חיבת ציון" כי נכרת אוכל מפיהם וגשם הנדבות יורד במדבריות שמתמלאים מחורבנה של אוכלי לחם העצבים - עוד מבלעדי כל אלה קוץ ודורר הננו רואים ברעיון "ישוב א"י" כפי מושגם של הלאומיים חו"צ, אשר במחשבתם זאת ידעו העם הזה והצל לא יצילו.

"לא שמענו מפייהם כי ידאגו בעד עניי ארץ ישראל הנתונים בצרה

מכבוד הימים שהם בלי ספק יודעים את שפת הארץ והנהגת הערבים והמה מוכשרים באמת לחרוש ולזרוע אדמת הקודש ולאכול לחם לשובע, כי אז ידענו חובתנו גם אנחנו להרים כשופר קולנו עם כל הסופרים יחד לקרוא באזני עם ה' בוזו כסף בוזו זהב בעד אחיכס האוכלים לחם עצלות, אולי יש תקוה כי יחיו לאנשים עובדי אדמה ויציעו ויפרחו מעיר ה' כעשב השדה... פנת עבודת החו"צ להוסיף תרבות אנשים אביזנים אשר גם המה לא נטו מעולם לאחור במעדר ואתים, אנשים אשר זרים המה בארץ ועינם מכירים לדבר עם ערבי, אנשים אשר אוזר הארץ לא יסבלו ומימיה כמים המאוררים באים בקרבם, כאשר קראנו רבות במכ"ע אשר גועלו משפחות מטפחות מחלאים רעים ואנמנים והנה החו"צ מבזאים עליהם אסון ויציגו אותם כמפגע אל חצי שבר בצחות לשונם להתפאר ביזאו קללה על משפחות רבות להסיעם משרש ארצם ולהטרידם מקנם להובילם כצאן לשאול.

"הן אמת כי רע ומר גורל רבים מאחינו רצוצים ונבוכים בארצותם וכטובע במצולות נהר יחפז לחפש ולהתאחז בקש, כן ישישו ויגילו בשמעם כי יש מקלט בארץ אבותינו, ומבלי משים על לב אומרים עלה נעלה וירשנו את ארץ הטובה, כי יחשבו כי ימצאו שם כרמים וזיתים אשר ישאו פריים בלי עבודה ועמל, כי לא למדו ידיהם מעולם לעבוד את האדמה, ובבואם שמה יתמכרו אל המסיתים הצודים נפשות בחרמם, כאשר כן שמענו וידענו שהפילו למאות חלליהם תחלתם באונס וסופם ברצון ואם בעד פת לחם יפשע גבר עאכור"כ בעת אכף עליו פיו ונפשו ברעה תתמוגג הלא אנוס הוא לבקש כל האמצעים המצילים ממוט נפשו ומחיתו ברעב. הגע בעצמך, איפוא, מי זה יועץ בושת לאיש הנס מפני הפחד ופחת כי יבקש מפלט על מאורת צפערני מעון שחל ופתן?!"

י"ב. מחאתו של רבי בן ציון הלבדשטאם מברוכו

נגד כנס טשרנוביץ של אדמו"ר ריז"ן-וויזניץ*

ב"ה. ג' בה"ב ל"ה למב"ד תער"ב לפ"ק פה באבוב יע"א.

למרבה המשרה ולשלו' אין קץ כ"ק יקר תפארת ישראל,

רב פעלים מקבצאל, רבא דעמי' מדברנא דאומתיה הרב

הגאון הצדיק המפורסם קדוש ישראל בקש"ת מו"ה

ישכר דוב שליט"א אבד"ק בעלזא יע"א.

אחדשה"ט במשפט לאוהב שמו, דברות קדשו מלהבות אש התורה והיראה

לנכון הגיעני צללו אזני לקול השמועה ופלצות אחזתני כי באם יצא הרעיון

מאסיפת טשרנאויץ אל הפועל ח"ו יהי' לצור מכשול ולאבן נגף לבית

ישראל חלילה, ואף כי נחליט כי בעלי האסיפה למראה עיניהם יטפוטו

למקומותם במושבותם, בראותם כי רבה העזובה בלב צעירי בני ישראל שמה,

כי עזבו מקור חיים ובחרו דרכי זרים, לשתות מים מרים, מבורות נשברים,

ולזאת בחרו את הרע במיעוטו, אבל לא באלה חלק יעקב אחב"י יושבי מדינתנו

(*) לפרק ז' - ההתעוררות הלאומית והשפעתה האגונית על החסידות פ"מ ד'

הארגון הריז"ני, ע' 199. הדברים נדפסו במכתבי קדש, ע' 199.

אשר תלי"ת כל איש אשר יראה ד' נוגע בלבבו עומד על נפשו להשגיח על
 בניו להדריכם בדרך התורה והיראה המסורה לנו מאבותינו הק' ורבותינו
 הק' זי"ע לבל יעלה שועל ויפרוץ אבני חומותינו ה"ו ועתה יוכר בסגורים
 ויסמכו על משענת קנה רצוץ, באשר חזקה על רבנים מפורסמים בל יצא תקלה
 דבר שאינו מתוקן מתחת ידם ויהנו יד להתאחד ולהתחבר עמהם, ועינינו
 הרואות כי הוא שורש פורה ראש ולענה, ועי"ז יצמח קוץ ודרדר בלבנו
 הצעירים וילכו שולל בתוהו לא דרך, וח"ו יצאו מדחי אל דחי כאשר כבר
 חורינו הנסיון במקומות שלא נזהרו מזה, ורצו להתחכם נגד הראשונים
 כמלאכים, מה עלתה בט, והחירוב רובץ על כל מי שיש בידו למחות להתאמץ
 בכל מאמצי כחו להשביט הדבר הזה ולא עת לחשות, אפס פליאה דעת ממני
 נסגבה עצת בקת"ה, להריץ מכתבים להרבנים הנ"ל ולהבינם כי משגה הוא
 בידם, אחרי דואי בהקו"ק שלהם שנמנו וגמרו שתרעיון הזה הוא חזיון הדת
 והרמת קרן ישראל, ועב"ד אינש לאחזוקי דיבורי' ומה גם אנשים מפורסמים
 כמוהם אשר רבים ינהרו אליהם וקדוש יאמר להם ואיך יעלה על הדעת שיכנסו
 הדברים באזניהם לאמור - ברם דברים שאמרנו טעות הוא בידינו, הלא עוד
 יצחקו ויאמרו כי לא מחכמה שאלנו זאת ואתם החכמה והמדע והמה מבינים דבר
 לאשורו יותר ממנו, וכל המכתבים כאפס וכאין יחשבו בעיניהם ולא יזיזו
 אותם ממקומם, ואם לכל הידוע ירצו להטיר תלונותינו מעליהם יחתרו
 להצטדק ולחזק דבריהם ויאמרו כי גם מלפנים זאת בישראל למדו עם הנערים
 בהחדרים מעט כתב לכתוב אדרעססע ומה קול הרעש הזה היום הלא הנה רק זאת
 מגמתם לפי רוח העת ללמד את בני יהודה קטן למען יוכלו לשלוח יד במסחר
 לעת מצוא, ואחרי כי הוא דבר המסור ללב אם לעקל אם לעקלקלות וע"ז
 נאמר ויראת מאלקיק, ומי ירד לחדרי בטן לחפש כליות ולב לדעת את אשר
 בלבבם, ואולם לדעת כקת"ה לצאת לקראת נשק לעומתם באם יעמדו על דעתם
 ולא יתנו אוזן קשבת לדברינו, ע"ז לבי מהסס ורחוק בעיני אם נוכל לצאת
 לקראתם למלחמה בענין זה כי גלוי וידוע שכמעט אין אחד מהבע"ב הפשוטים
 אשר לא יתאונן תמיד באהלו על מיעוט השכלת בניהם בכתב ולשוך המדינה כי
 לדעתם הגסה הוא מקור הפורנסה בעתים הללו, ואך מחמת כי לא נכבה עוד

שביב היהדות בלבט ומיראתם לבל יביאו את עולליהם לבאר שחת ח"ו מוכרחים לסוג אחר מלימודי חול, וכעת כי ישמעון הבערה לחלק יצאת כי הרבנים דואגים נפש אשר במחוז בוקאוויןא יבטיחו כי טוב הדבר ולא יאונה להם כל און גם אם נרעים בקולי קולות כי סילון ממאיר וקוץ מכאיב הוא, לא יתנו אפילו און קשבת לדברינו ולא לבד הפשוטי עם רק אפילו מאותם המכנים עצמם בשם חסידים ונוסעים לפעמים לאיזה מצדיקי הדור, יסמכו על הרבנים הנ"ל, ולא ישגיחו כלל על הצועקים, ואפי' אם נניח כי הרבנים הנ"ל יעברו על מדותיהם כי לא ירצו להלחם בנו, ויניחו את הרעיון לערב למודי חול, ואך אל התורה והיראה ישימו פניהם להיות צעירי בני ישראל אטונים על ברכי התורה בבית הספר והישיבות ובתי מלאכה אשר יתכוננו על ידיהם בערי ישראל על ידי הממונים אשר יתמנו עפ"י דעתם ורצונם וכאשר יהי' הדבר הזה מושרש היטב ושתנהל על אופניו, מי יבטיח ומי יערוב לנו אם לא יחזרו אח"כ למגמתם הראשונה עקב רוח אחרת עמהם וחושבים זאת לתיקון עולם, ואז נהי' מהצועקים ואינם נענים, לזאת אמרתי את אשר בלבבי אשיח לפני כקת"ה כי לפי ענ"ד היא הדרך היחידה מובחר לפנינו כעת לטכס עצה לעשות אסיפה מאיזה רבנים מפורסמים, ומטרת האסיפה תהי' לבוא במכתב גלוי לכל יושבי מדינתנו היות כי אנחנו הרואים כי נחוץ מאוד לדאוג לטובת בני הנעורים לתמוך את ידיהם ברוחני ובחומרי ולגדלם בדרך התורה והמוסר, וזה לא כביר עשו גדולי בוקאוויןא אסיפה כעין זה בעיר טשערנאווטץ אנן בדידן ואינהו בדידהו יען כי חלוקים טבעות ודיעות מחוז בוקאוויןא והסמוכים להם ממדינתנו בכמה וכמה פרטים ואין התיקונים והסדרים שרוצים הרבנים משם לעשות עולים בקנה אחד עם התיקונים והסדרים אשר נראה בעינינו נחוצות למדינתנו לזאת התאספנו יחד לחפש ולטכס עצה כיצד' הטובה עלינו כפי השקפותינו בהנוגע בעצם לבני מדינתנו ברוחני ובחומרי ולהוליכם באורח סלולה אשר ייטב להם ולבניהם, ולפי דעתי יצמיחו מזה תועליות רבות כי אם יתאספו ראשי העם צדיקים ועובדי ד' באמת אולי יעלה בידם לפעול הטבה לאהב"י באמת ואפי' אם ח"ו לא יוכלו להגיע עוד אל המטרה בשלימות עכ"פ יש לקוות כי הצלה פורתא תהי' לכל עדת בני"י מזה דאם ח"ו לא תועיל האסיפה גם לזאת עכ"פ באם נדפיס קול קורא בסגנון

הנ"ל ונסיעה בכל רחבי מדינתנו רק לאיזה נערים בלימוד תורתנו הקדושה וגם נשתדל להמציאם לאיזה שירות במסחר בית איש יר"א וכדומה תהי' זאת עכ"פ לכסות עינים להבע"ב אשר יראו וישמעו כי עוד ידינו נטויה עבורם לחוש לטובת בניהם ובטח ישישו לקראת הדבר הזה ויבינו כי דברינו נאמרו בצדק כי לא לנו להתהלך בענין זה שלובי יד עם מחוז בוקארינא והסמוכה להם ולא עיר טשערנאוויתץ מרכז מדינתנו שמשם תצא תורה וסדר העבודה למדינתנו וממילא לא יתחברו עמהם. וכאשר אך חפץ ד' בידינו יצליח להכניס בלב העם כעת כי לא ילכו בדרך אתם ולא ירצו אחר עצת טשערנאוויתץ אזי תקותנו חזקה כי לא יוסיפו עוד להתעורר אח"כ להתחבר עמהם כי העיקר לחוש רק כעת יען כי הרעישו פני תבל, והמוץ העם חושבים כי קמו להם מושיעים ואם כי לא נעלם משכני עד כמה יקשה עלינו העבודה לאחד לבבות הרבנים המפורסמים שבמדינתנו והאי דאחריב וכו' ועדיין מרקד וכו' ובכל פרט ופרט יעמדו מעקשים בזה, עכ"ז לגודל נחוצת הענין למען לא יתפשט הרעיון מאסיפת טשערנאוויתץ בין העם לקבלו באהבה ח"ו ההכרה יאלצנו לכנוס בעובי הקורה לעשות כל הצדקאות והתפעלות לעשות אסיפה כנ"ל, וד' ב"ה יחי' עמנו ויעזרנו ע"ד כ"ש לבל יתמוטט ח"ו ילדי בית ישראל מתורת ד', ויש לנו בזה הרבה דברים בכל פרט ופרט איך לטוט את העקוב למישור בעזהש"י. הצעתי דברי לפני כקת"ה ולפע"ד אך זאת ירצה דרכינו להעלות ארוכה ומרפא על שבר בני עמינו בעת צר ומצוק כזאת ואולי יעלה לרצון לפני הד"ק וינענע ראש לדברי ואשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים, ובכל זאת את כקת"ה יתקע עצמו לכתוב אליהם מכתבים דיוקא לא אומר קבלו דעתי האבטל רצוני מפני רצון קדשו. ובזה הנבי ש"ב הדושת"ה כותב וחזתם בכל רגשי כבוד כראוי לערכו הרם ונשא,

הק' בן ציון הלבדשטאם

ג. החלטות כנס שטעפ נגד אגודת ישראל*

ב"ה. אזהרה נחוצה מגדולי הדור והרבנים הי"ו מכמה מדינות יצ"ו

(נגד האגודה).

הן ראה דאינו אחרי יצא לאורה הגב"ע ופרטע-כל מאסיפת הרבנים
בשטעפ ואח"ז נדפס מכתבי גאוני וצדיקי הדור הי"ו וגם נדפס מכתב עוז
של תורה מהנה"צ האדמו"ר מליבאוויטש הי"ו כולט לדבר א' נמכונו לגדור
גדר להרחיק מן העברת הדת ואמונת אומן האמתיות המסורה והנהגה מאבותינו
הקדושים זי"ע, ה"ה פירצת "האגודה", אשר תשמש מעשי רשת פרזשת הבע"ד
ר"ל והכין לפעמינו ללכוד כלל ישראל ולהשחית את יתר הפליטה השרידים
ודרושים בכל פינה בעוה"ר. והן אמת כי הדפסת המכתב הי"ו הנ"ל עשה רושם
גדול להציל הרבה עשרות אלפים מישראל הע"י אך לעומת זה המה בים נגרש
השקט לא יוכלו. ולא די אשר לא תיקנו ולא בעירו את המסכה בית און
שלהם הסעמינאר (מדרש הרבנים, שקראוהו מסואבת"א) בווארשא ולא ביטלו
את הבית ספר (התערבות וכלאים) שלהם בין בארץ בין בחו"ל, ושאר
קלקוליהם. וביותר מזימת הקאלאנאזירונג באה"ק שהוא הירוס דעת אמונתינו
המקובל מאבותינו ורבנותינו הקדושים זי"ע והתיקון מרמבה"ן זי"ע עפ"י
תקנת רבותינו הגדולים שבאה"ק מרנן ורבנן והאלשיך ודעימי' זי"ע
הוסיפו להתגבר בשיטתם ושטותם וכ"ז גורם למען תפוש את בני"ל בלבבותם.
להכרית האמונה מפנימיותם והתקטפו במעטף היראה ולמען הסב לב בני"ל
כאלו מבקשים אך טובתם בנפש וגוף (בהבחירות אן בלאק. הרועים שרועים
א"ע וכיוצא כהנה וכהנה) וגם בק' לבוב בגאליציען רצו כבר להעמיד
בית און "מסואבתא" כתבניתה בווארשא לולא הש"ל בעזרתנו ע"י גדולי
וצדיקי הדור הי"ו אשר מחו בידם כנדפס מכתבם כבר, והדפרה עצתם לשעה.
רעתה דאינו מעשה מירושלים עיר הקודש תובב"א אשר נכתב בזה מכתב שני
ת"ח יראי ה' מרבים במס"ג המפורסמים לשבח בעיר ה' שמה מיקירי ירושלים
מנהלי חברת אגודת הקודש מהשרידים אשר ה' קורא ואשר לא כדעו לבעלי

(*) לפרק ז' - ההתערבות הלאומית והשפעתה הארגונית על החסידות ע' 225.

החלטות הכנס נתפרסמו ב"תיקון עולם" ע' 25.

מפלגות החדשות השונות למיניהם אשר כ' בזה מגודל החורבה שעשו האגודי"ם בחיזוק השולעט והקאלאניע"ן כג"ל העיר הקודש והמחוזות. הי' לחרפה ולבזות, ולאשר ביקשו לפרסם מכתב בהלך ונזכרנו הלכה בדחז"ל (שבת דף נ"ד נ"ה נ"ו עי"ש) כל מי שיש בידו למחוט וכו' והיינו בדרך מחאה עכ"פ להודיע לרבים שלא יאמרו מדשתקו רבנן ש"מ להו וחזרו כבר מאזהרת איסורם. ובפרט עתה בכנס' (שרקד הבע"ד בעוה"ר ביניהם. לעור עיניהם) שעשו האגודי"ם בוי"נ"א והגם כי נתגלה כבר קצת מקלונס ע"י עניני הצעתם והחלטתם ומי המה הנאספים שראויים לסמוך עליהם רובם ככולם (זולת איזה יחידים מועטים אשר הוליכום שולל הני מנהיגי האגודסטען כדרכם. והמה זקנים מחזיקים בתומתם ובתורת אמונתם אך מפני אי-ידיעתם. וחטרוץ הבנתם. בעולם המעשה ודור תהפוכות הלז יכלו לעורר את עיניהם. כי אם ידעו גדול החורבן והירוס הדת והאמונה אז צווחו בודאי יותר מאתנו על ככה) ומנהלי האגודסטען כדרכם (בתחבולות שוא כל הימים) תלו באשלי רברבי שלא היו ולא נבראו שמה והרעישו עולם בהגפת תריסין ושפעת קלגסין וגם על החתומים כבר בכתב ובדפוס על ההחלטה הנז' הוציאו קולי קולות (שקרים בדויים. כדרכם) שחזרו בהם כבר (וכדי לקרר את אנשי הבינים שלא לחתום עוד נגדם) עד אשר כמעט נלאו מאתנו להכחיש בכ"ע כתבי תרמיתם ע"כ. אמרנו בזה מהחייב עפתוה"ק עכ"פ להדפיס עוד הפעם בזה ההחלטה שלא להתחבר עמהם בחברת האגודה (וטעמי האיסור המה נודעים וגם כבר מבוארים שם בהגב"ע ופרטי-כל הנ"ל וא"צ לכפול הדברים וגם מפני הכבוד... ע"כ) הדפסנו רק ההחלטה עם החתומים וגם בתוספת מרובה על העיקר מה שחתמו אח"כ מיד אחרי שנדפסה כבר בראשונה. וז"ל החלטה אח"כ נתקבל בהחלט מהנאספים כולם שאסור לנו במדינותינו עפ"י התוה"ק להתחבר עם "האגודה" מכמה וכמה טעמים.

חיים אלעזר שפירא, הק' אברהם יוסף גרינוואלד בלאמ"ו הגה"צ מוהרי"ם זצ"ל (אבד"ק אונגוואר והגליל), הג' יצחק צבי לעבאוויטש אבד"ק טשאפ והגליל, הק' חיים צוקער רבד"ק בערעגסאס, מרדכי ל"ש אבד"ק טשירטש, ה"ק יצחק אייזיק אדלער אבד"ק סערעדנא

והגליל, יונתן שטייף דומ"ץ אונגוואר, הק' יואל טייטלבוים
 אבד"ק ארשיווא והגליל, שלום בלאאמורה"ג מו"ה אפרים פישל סופר
 זי"ע אבד"ק ברעזנא והגליל, ה"ק מנחם מנדעל (בהגאון מו"ה
 יעקב זצ"ל) אבד"ק טארנא, הק' אשר זעליג גרינצוויג אבד"ק
 דאלהא, דוד שליסעל דומ"ץ מונקאטש, הק' מרדכי ליב ווינקלער
 אבד"ק ה' מאד, ה"ק יואל וואלף גלאטשטיין אבד"ק העלמען
 והגליל, ה"ק שמחה נתן גרינבורג אבד"ק קעזמארק, מרדכי אליעזר
 עהרנגרובער אבד"ק ווארנוב והגליל, ה"ק מנחם גרשון לעבאוויטש
 רב בגליל טשעטשאוויטש, מנחם ווייס דומ"ץ מונקאטש, יוסף בהג'
 מוהר"ם ז"ל אבד"ק זבאראב

ואלו מוסיף על הראשונים אשר החזיקו במכתביהם ובאו עה"ח מגדולי
 וצדיקי הדור והרבנים הי"ד מכמה מדינות יצ"ו אחרי צאת לאורה הגב"ע
 וההחלטה הנ"ל בדפוס.

הק' יעקב משה ספרין בהרב הקדוש מקאמארנא זצלה"ה (כעת חופ"ק
 לבוב), שמואל בנימין הלוי יונגרייז אבד"ק פילעק והגליל,
 שמעון סופר אבד"ק ערלווא, שלמה זלמן עהרנרייך אבד"ק ס'
 שאמלווא והגליל, מנחם מענדל הלברשט' אבד"ק פריסטיק, חנה
 הלברשט' אבד"ק קאלדשיץ (חופ"ק רישא), דוד דוב מייזעלס אבד"ק ס'
 איהעל, פנחס אדלער אבד"ק ראדוואנקא, דוד פרענקל אבד"ק
 נאפלעקאוויץ, יצחק טייטלבוים אבד"ק הוסאקוב, יחיאל מיכל הכהן
 פריעד אבד"ק או-וואראש, משה דוד עסטרייכער אבד"ק טשימפע (וכעת
 מו"צ דקהי' ארטה, אראד), חיים ליב טייטלבוים אבד"ק קאבא, חיים
 יהודא ליב נ"ב אבד"ק סוואליווא והגלילות, ישראל חיים שפירא
 חופ"ק פשעווארטק, ראובן חיים קליין אבד"ק סנינא והגליל, שבת
 איש ליפשיץ דומ"ץ דק"ק ארשיווא, הק' משה ברוידי דומ"ץ דק"ק
 אונגוואר, יקותיאל יהודא ראזענבערג אבד"ק דיערעש והגליל (בעמ"ס
 שו"ת תורת יקותיאל), חיים אלעזר טייטלבוים דומ"ץ דק"ק טאשנאד,
 דוד אלימלך ווייס אבד"ק סקערניצא, משה גרינצוויג אבד"ק ליפשא.

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה^(*)

א. תורה

אברהם דב מאורוטש, בת עין, ירושלים תשל"ג
 אהרן מקרלין, בית אהרן, בראדי תרל"ה
 אייבשיץ יונתן, לוחות עדות, אלטונה תקט"ו
 אלטר יצחק מאיר, שו"ת הרי"ם, יוזעפוב תרכ"ז-ורשה תרמ"ב
 הנ"ל, חידושי הרי"ם וגור אריה יהודה, בילגוריי תרע"ג
 אלימלך מליז'נסק, נעם אלימלך, למברג תקמ"ח
 אפרים שלמה זלמן מליפנא, אורה לציון, ורשה תרס"ב
 אראטין ישראל, אמת ואמונה, ירושלים תש"ט
 אשכנזי מרדכי, גאולת ישראל, ורשה תרס"ב
 בורגשטיין אברהם מסוכאטשוב, אבני נזר, פיעטריקוב תרע"ב-תרפ"ד
 גוטמן יחיאל יוסף, דרך אמונה ומעשה רב, ורשה תרנ"ח
 גלאנצער אברהם מאיר, אגם מים, ניו יורק תשל"ה
 דב בער ממזריטש, אור תורה, לובלין תרנ"ה (ירושלים תשט"ז)
 הנ"ל, מגיד דבריו ליעקב, קארעץ תקמ"ד (סאטמאר תרס"ה)
 דמביצר חיים נתן, מגיני ארץ ישראל, לבוב תרי"ג
 הנ"ל, מודעה לבית ישראל, קראקא תרי"ט
 הורוויץ ישראל זאב, נחלה לישראל, ירושלים תרמ"ב
 היילפרין דוד, דרכי ציון, פולנאה תקכ"ח
 הכהן אהרן מנחם, יד ראם, תל אביב תש"ך
 הנ"ל, כנסת הגדולה, נא אמוץ תרס"ד
 הלבפשטאם חיים מצאנז, דברי חיים שו"ת, בילגוריי תרפ"ט
 הלבפשטאם יחזקאל שרגא משיניווא, דברי יחזקאל, פאדגורזע תרס"א
 הנ"ל, דברי יחזקאל החדש, ירושלים תשט"ז

(*) בספרות החסידיית יש ערבוב תחומים מבחינת צורתם הספרותית. הספרים
 צוינו איפוא לפי עניינם הדומיננטי.

הלבֿרשטאם מנחם מנדל מסטרוֿפקוב, דברי מנחם, ירושלים תשי"ג
 הלבֿרשטאם שמחה ישכר בער מצעשנינוב, דברי שמחה, ניו יורק תש"ך
 ואקס חיים אלעזר, נפש חיה, פיעטריקוב תרל"ו-תרל"ז
 דינברג שמואל מטלוננים, דברי שמואל, ירושלים תשכ"ט
 חיים מטשנינוביץ, סידורו של שבת, פאריצק תקע"ח
 טויב שאול ידידיה ממודז'יץ, אמרי שאול, תל אביב תש"ך
 מיטלבוים משה מאיהל, ישמח משה, ניו יורק תש"ז
 מיטלבוים יואל מסטמר, יואל משה, ברוקלין תשכ"א
 טרונק ישראל יהושע מקוטנא, ישועות מלכו, פיעטריקוב תרפ"ז
 יהושע מאוסטרוֿבה, תולדות אדם, יוזעפוב תרל"ד
 יעלין אברהם, גאולת ישראל, פיעטריקוב תרפ"ח
 יעקב יצחק מלובלין, דברי אמת, סדילקוב תקצ"ו
 הנ"ל, זאת זכרון, זולקווא תרכ"ג
 הנ"ל, זכרון זאת, ורשה תרכ"ט
 יעקב יוסף מפולנאה, בן פורת יוסף, קארעץ תקמ"א
 הנ"ל, תולדות יעקב יוסף, קארעץ תק"ס
 יצחק אייזיק מקומרנא, אוצר החיים, לבוב תרי"ח
 הנ"ל, היכל הברכה על התורה, למברג תרכ"ד-תרל"ו
 הנ"ל, זוהר חי, למברג תרל"ה
 הנ"ל, נוצר חסד, ירושלים תשט"ו
 ישראל מקודז'ניץ, אור לישראל, טשנינוביץ תרכ"ב
 הנ"ל, עבודת ישראל על אבות, יוזעפוב תר"ב
 כהנא ברוך דוד, ברכת הארץ, ירושלים תרס"ד
 הנ"ל, חזבת הארץ, ירושלים תרנ"ז
 ליכטנשטיין הלל מקדלומיא, בית הלל, סאטמאר תרס"ח
 לנדא זאב וולף מסטריקוב, זר זהב, תל אביב תשט"ו
 לנדא מנחם מנדל חיים, מקיץ נודמים, פיעטריקוב תרפ"ד
 מורגנשטרין ישראל מפילוב, שלום ירושלים, פיעטריקוב תרפ"ה

מושקוביץ דוד, רגלי מבשר, חמ"ד 1921
 מיזלש עוזיאל, תפארת עוזיאל, תל אביב תשכ"ב
 מנחם מנדל מויטבסק, פרי הארץ, קאופסט תקע"ד
 מרגליות גרשון, הקדמה לספר תהלים עם פירוש הזהר, צפת תקצ"ג
 משה אפרים מסאדילקוב, דגל מחנה אפרים, קארעץ תק"ס
 משולם פייביש מזבארז', יושר דברי אמת, מונקאטש תרס"ב
 נחום מטשרנובל, מאור עינים, סלאויטה תקנ"ג
 נחמן מברסלב, ליקוטי מהר"ן, אוסטרהא תקס"ח
 הנ"ל, ליקוטי עצות, זאלקווא ת"ר
 הנ"ל, ליקוטי תפילות, ורשה תרס"ה
 הנ"ל, ספר המידות, מאהלזב תקע"ח
 הנ"ל, שבחי מהר"ן, לבוב תרכ"ד
 נחמן מטשהריץ, זמרת הארץ, למברג תרל"ו
 סופר משה, שו"ת חתם סופר, פרסבורג תרכ"ב
 הנ"ל, ליקוטי שאלות ותשובות, פרסבורג תרכ"ד
 (פוגל) משה צבי, זמרת הארץ, ירושלים תש"א
 פנחס מקארעץ, מדרש פנחס החדש, ורשה תרל"ו
 הנ"ל, נופת צופים, לבוב תרכ"ח
 פרידלנד נתן, כוס ישועות, אמסטודם תר"י
 הנ"ל, יוסף חן, ורשה תרל"ח
 פרידמן יעקב מהוסיאטין, אהלי יעקב, ירושלים תש"ד
 פרידמן שלמה מטשורטקוב, דברי שלמה, ירושלים תשכ"א
 פרלוב שלום, דברי שלום, וילנא תרמ"ב
 צבי אלימלך מדינוב, אגרא דכלה, למברג תרכ"ח
 הנ"ל, אגרא דפרקא, למברג תרי"ח
 צדוק הכהן מלובלין, דברי סופרים, לובלין תרע"ג
 הנ"ל, פוקד עקרים, פיעטריקוב תרפ"ד
 קלישר צבי הירש, דרישת ציון, ירושלים תשכ"ד

—

רוטנברג שמחה מנחם, ציון לנפש, בני ברק תשל"ב

שטרנהל יצחק, כוכבי יצחק, ברוקלין, תשל"ב

הב"ל

שלמה מלוצק, דברת שלמה, זולקורא תר"ט

שניאורסון יוסף יצחק, ספר השיחות, ניו יורק תש"ב

הנ"ל

הנאורסטון שניאור זלמן, ליקוטי אמרים, וילנא תר"ס

הב"ל

שפירא חיים אלעזר, דברי תורה, מונקאטש תרפ"ט

הנ"ל

ב. ביוגרפיות וספורי חסידים

אלברג שמחה, רבי נתן שפיגלגלאס, בתוך ספר היובל הפרדס, ניו יורק 1951

אלטר אברהם ישכר, מאור עיני הגולה, פיעטריקוב תרפ"ח

אלפסי יצחק, גור-המייסד בעל חידושי הרי"ס, תל אביב תשל"ח

הנ"ל

בדיקת מנחם מנדל, סדר הדורות החדש, למברג תרס"ה

במלכות הרצון שמרואל, רבי איצ'לה מפרנבייז', בתוך ספר "יהדות ליטא"

בית הלוי ישראל דוד, תולדות רבי חיים אלעזר ואקס, תל אביב תש"ב

בייבער מנחם מנדל, מזכרת לגדולי אוסטערהא, ברויטשטוב ווערט

בז עזרא ע., הינוקא מסטולין, ניו יורק תשי"א

בראווער מיכאל, פאר יצחק, סאטומארע תש"ז

ברומברג אברהם יצחק, מגדולה התורה והחסידות-הרב מקוטנא, ירושלים תשכ"א

הנ"ל

314/ a

גליקסמן פנחס זליג, תפארת אדם, לודז' תרצ"ב
 גפנר יעקב שלום, אור הגליל, ירושלים תשט"ו
 דניאל (דון יחיא) שבת, רבי ישיבה שפירא, תל אביב תש"ו
 דינברגר ישראל, בית הלל השלם, טורנוי תש"א
 ורדיגר יעקב, זכותא דאברהם, תל אביב תש"ט
 חננאל א"י, נשיא חב"ד ובני דורם, כפר חב"ד תשל"ב
 טברסקי אהרן דוד, ספר היחס מטשנובל, לובלין תרמ"ץ
 טויבמן יהודה ליב, על שושלת אחת בביסארביה, בתוך קובץ ביסארביה, ת"א תש"א
 יערי-פולסקין י', אלעזר דוקח, תל אביב תרצ"ב
 כהנא ח', אבן שתיה, מונקאטש תר"ץ
 מאמלאק צבי יהודה, אביה הרועים, פיעטריקוב תרצ"ה
 מיכלזון אברהם חיים, דובר שלום, פשעמישל תר"ע
 הנ"ל י', אהל אלימלך, פשעמישל תר"ע
 מקובץ יהודה לזיבוש, תפארת רבותינו מאלכסנדר, בני ברק תשכ"ו
 מרגליות ראובן, גבורת ארי, לטוב תר"ץ
 סופר מנחם מנחם, שלשה עשר צאן, תל אביב תשי"ח
 סופר שלמה, חוט המשולש החדש, דראהביטש תרס"ח
 סירקיס פנחס, איש האמונה, תל אביב תשל"ט
 עהרמן יב, דברים ערבים, מונקאטש תרמ"ה
 פגנבוים ישראל איסר, אור פני יצחק, ורשה תרצ"ט
 פרנקל איסר, יחידי סגולה, תל אביב תשכ"ט
 קלויזנר ישראל, רבי חיים צבי שניאורסון, ירושלים תש"ז
 הנ"ל י', רב נתן פרידלנדר, בתוך האומה 1966
 קליינמן משה חיים, אור לישרים, ירושלים תשי"ח
 ראבינאוויטש אברהם יצחק, מלאכי עליון, ירושלים תשכ"ו
 ראקאץ יצחק קים קדוש, שיח שרפי קדש, לודז' תרפ"ו
 רבינאוויטש יצחק מרדכי, אהל שלמה, פיעטריקוב תרצ"ה
 רוט נתן אלי, קדוש ישראל, בני ברק תשל"ו

שניאורסון יוסף יצחק, ספר התולדות/מהרי"צ
 שניאורסון שלום דובער, ספר התולדות/ מהרש"ב, כפר חב"ד תשל"ב
 שניאורסון שמואל, ספר התולדות/מהר"ש, ניו יורק תש"ז

ג. אגרות וזכרונות

אלטר אברהם מרדכי מגור, אוסף מכתבים ודברים, ורשה תרצ"ז
 הנ"ל, מכתבי תורה, תל אביב תשכ"ז
 ארליך יצחק יעקב, אלה תולדות (ג"ח), תל אביב תשל"ד
 ביכובסקי חיים אליעזר, גנזי נסתרות, ירושלים תרפ"ד
 בר אילן מאיר, מואלוז'ין עד ירושלים, תל אביב תשל"א
 גאלדשטיין משה, תיקון עולם, מונקאטש תרצ"ו
 הנ"ל, מסעות ירושלים, ירושלים תשכ"ז
 גרויבארט יהודה ליב, ספר הזכרון, לודז תרפ"ז
 גרשטנקורץ יצחק, זכרונותי על בני ברק, לונדון תש"ד
 דזובאס אברהם יצחק, זכרונותי מנעורי ועד עתה, להוצאת תש"ל
 הלברשטאם שלמה מבובוב, מכתבי קודש, ברוקלין תשל"ג
 הרצל תיאודור, אגרות, תל אביב תש"ה
 הנ"ל, היומן, תל אביב תש"ך
 יעקבזון בנימין זאב, אשא דעי למרחוק, תל אביב תשט"ז
 יערי אברהם, אגרות ארץ ישראל, תל אביב תש"ג
 לויין אפשטיין א"ז, זכרונותי, תל אביב תרצ"ז
 ליפא קרפל, תעמולתי במשך 25 שנה, יאסי 1902
 מאירוביץ מנשה, זכרונות, בתוך רשומות ח"ו
 מזא"ה יעקב, זכרונות ח"ג, תל אביב תרצ"ו
 מימון יהודה ליב, למען ציון לא אחשה, ירושלים תשי"ב
 ניסנבוים יצחק, אגרות, ירושלים תשט"ז
 הנ"ל, עלי חלדי, ירושלים תשכ"ט
 סופר שלמה, אגרות סופרים, וויזן-בודפשט תרצ"ג

פישר שיין זאב, בסוד ישרים ועדה, תל אביב תשכ"ט
 פרידמן אברהם אליהו, ספר הזכרונות, תל אביב תרפ"ו
 הנ"ל, אל קריינא דאגרתא, ורשה תר"ס
 פרנקל דוד, סכתבים מהבעש"ט ותלמידיו, לבוב תרפ"ג
 שמלצשטיין אברהם הלוי, מצבה חיה, תל אביב תרצ"ד
 שניאורסון שלום דובער, אגרת בדבר המוסד הקדוש קופת רמבה"ן, תרס"ז.

ד. ארץ ישראל (חיבת ציון, ציונות)

אבישר עודד (עורך), ספר טבריה, ירושלים תשל"ג
 אונגר חיים, לתולדות הציונות בגאליציה, בתוך הארץ מיום 2.4.46
 איידלבוים מ', אהבת ציון וישראל בחסידות פולין, בתוך "שנה בשנה" תשכ"ו
 בובר מרטיין, בין עם לארצו, ירושלים תש"ה
 בן צבי יצחק, שאר ישוב, תל אביב תרפ"ז
 ברור אברהם יעקב, לקורות ישוב החסידים בא"י, ירושלים תרפ"ד
 ברוט שמואל, יחס רבני פולין לתנועת המזרחי, בתוך "מצפה" ירושלים תשל"ג
 גלבר נ"מ, תולדות התנועה הציונית בגאליציה, ירושלים 1958
 הנ"ל, כיצד ניתנה הצהרת בלפור, תל אביב תש"ד
 דון יחיא יהודה ליב (ג' י"ד י'), הציונות מבחינת השקפת הדת, וילנא תרס"ב
 דינור ב"צ, חיבת ציון ב"ח, ת"א תרצ"ב-תרצ"ד
 דרויאנוב אלתר, כתבים לתולדות חיבת ציון, אודיסה תרע"ט, תל אביב תרצ"ג
 היילפרין ישראל, העליות הראשונות של החסידים לא"י, ירושלים תש"ז
 טורש דב בריש, בר הדיא או חלום הרצל, ורשה תרנ"ט
 הנ"ל, סתירת זקנים, ורשה תר"ס
 טעפליצקי שלמה, חלום הרצל ופתרונו, ורשה תר"ס
 טעפליצקי שלמה ויצחק, קול צופיר, לעמברג תרנ"ה
 יאסעפזאהן צבי, חלמא טבא חזיתא, פריס תר"ס
 לויט אהרן, על הציונות, ורשה תר"ס
 לובץ א"מ, החלוקה, ירושלים תרע"ב

לנדא שלמה זלמן-רבינוביץ יוסף, אור לישרים, ורשה תר"ס

מאיר יצחק, התנועה הציונית ברוסיה, ירושלים תשל"ד

מבש"ן מנחם, כתבים, תל אביב תרצ"ג

מימון יהודה ליב (עורך), ספר המזרחי, ירושלים תש"י

מיללער א', בין אור לחושך, וילנא תרס"א

מירקין כתריאל צבי, אמת ואמונה, פטרבורג תרס"ה

ניסנבוים יצחק, הדת והתחיה הלאומית, ורשה תר"ף

סלוצקי אברהם יעקב, שיבת ציון, ורשה תרנ"א

ציטרון ש"ל, תולדות חיבת ציון, אודיסה תרע"ד

קאלישער צבי הירש, דרישת ציון, ירושלים תשכ"ד

קלויזנר ישראל, בהתעורר עם, ירושלים תשכ"ב

הנ"ל, חיבת ציון ברומניה, ירושלים תשי"ח

הנ"ל, מקאטוביץ ועד בזל, ירושלים תשכ"ה

הנ"ל (עורך), הכתבים הציוניים של רצ"ה קלישר, ירושלים תש"ז

קצבורג נתנאל, פרקים בתולדות הציונות, בתוך "מואלוזין עד ירושלים"

הנ"ל, המזרחי, הציונות והיהדות הדתית, בתוך "מצפה" ירושלים תשי"ד

ראזענפלד מאיר, מגדל בבל החדש, ורשה תר"ס

ראבינוביץ אליהו עקיבא, וענתה בי צדקתי, ורשה תר"ס

הנ"ל, ציון במשפט תפדה, ורשה תרנ"ט

רבינוביץ שמואל יעקב, הדת והלאומיות, ורשה תר"ס

רובינשטיין אברהם, המזרחי בפולין בועידתו הראשונה, בתוך "ספר הציונות" ח"ב

רפאל יצחק, החסידות וארץ ישראל, ירושלים ת"ש

הנ"ל (עורך), כתבי רבי יהודה אלקלעי

הנ"ל, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ירושלים תשכ"ה

שזר שניאור זלמן, כוכבי בקר, תל אביב תשכ"א

הנ"ל, כסופי גאולה ורעיון העליה בחסידות, בתוך ספר הבעש"ט

שטיינץ ליאונרד, מסד למדינת ישראל, ירושלים תשכ"ב

שטיינברג אברהם ברוך, דעת הרבנים, ורשה תרס"ב
 שנפלד משה/רוטנברג יחזקאל, מקאטוביץ עד ירושלים, תל אביב תשי"א
 שפירא זכריה מנדל, אהבת ציון, קראקא 1895
 שרגאי ט"ז-רפאל יצחק, ספר הציונות הדתית, ירושלים תשל"ז

ה. מחקר.

אדלר י', עתונות וספרות הדתית, בתוך "נחליאל" שבט תשכ"ה
 אלפסי יצחק, מחקר הסידות, תל אביב תשל"ה
 באומינגר מרדכי שרגא, מגדולי רבני הבעש"ט וגיסו רא"ג מקיטוב, בתוך "ספר
 מרגליות"
 בובר מרסין, בפרדס החסידות, ירושלים תש"ד
 בן ישראל אשר, ארץ ישראל בספרות החסידות, בתוך ספר זכרון לא"ז רבינוביץ,
 ת"א, תרפ"ד.

בן מנחם נפתלי, מספרות ישראל באונגריה, ירושלים תשי"ח
 ברנאי יעקב, התמורה בעמדת הרב מפולטבה, בתוך "סיני" תשל"ב
 ברקוביץ יצחק, פרקי ירושלים, תל אביב 1975
 גלבר נ"מ, בין דר' הרצל לאדמו"ר מטשורטקוב, בתוך "הצפה כ"ז בטבת תש"ח
 הנ"ל, יסוד מחנכים, בתוך "סיני" כרך כ"ט
 גרינוולד יקותיאל יהודה, זכרון לראשונים, סאטמאר תרס"ט
 דובנוב שמעון, תולדות החסידות, תל אביב תר"ץ-תרצ"ב
 דינור בן ציון, במפנה הדורות, ירושלים תשט"ו
 השל אברהם יהושע, רבי אברהם גרשון מקיטוב, בתוך כרך 23 HUCA-1951
 וינגרטן שמואל הכהן, ביקורת על הספר החסידות וציון, בתוך סיני כרך נ"ד
 הנ"ל, מכתבים אנטי ציוניים מזוייפים הם, בתוך "הספר"
 תשט"ו-תשט"ז

כץ יעקב, לבירור המושג טבשרי הציונות, בתוך "שיבת ציון" כרך א'
 נגאל גדליהו, משנת החסידות בכתבי ר"א מליץ-נסק (ליסרעציה) ירושלים תשל"ב

פאלק יוסף, מבחר כתבים, תל-אביב חש"ד

פלר אברהם, הרצל והאדמו"ר מטשורטקוב, בתוך "האומה" אייר תשל"ה

ציטלין הלל, חסידות, ורשה 1922

קלוזנר ישראל, האספה הלאומית היהודית, בתוך "האומה" תשל"ז

קצבורג נתנאל, כתבי עת עבריים באונגריה, בתוך "ארשת" כרך א'

הנ"ל, מימים ראשונים, בתוך "במשור", י"א אב תש"ג

רובינשטיין אברהם, הערך חסידות, אנציקלופדיה עברית כרך י"ז

הנ"ל, על אגרתו של הבעש"ט, בספר מרגליות, "קרית ספר" כרך ל"ז

הנ"ל, שבח משבח הבעש"ט בתוך תרביץ תשכ"ו

הנ"ל, קונטרס כתיבת למאור, בתוך "עלי ספר" כרך ג'

רבינוביץ זאב, החסידות הליטאית, ירושלים 1961

רוט אברהם נפתלי צבי, פסק דין של הכמי הונגריה, בתוך "תלפיות" שנה ו' (תשי')

רפאל יצחק, ראשונים ואחרונים, ת"א תשי"ז

שור אברהם א., פעולות הצדיק ר' אשר מסטולין למען א"י, בתוך "סיני" כרך פ'

(תשל"ז)

שוורץ יהודה, תולדות הקהלות היהודיות בטרנסילוניה, ת"א תש"ד (תשל"ה)

שלום גרשם, לדמותו ההסטורית של הבעש"ט, בתוך "מולד" גליון 144-145

הנ"ל, שתי העדויות הראשונות על חבורות החסידים והבעש"ט, בתוך

תרביץ כ' (תשי"ז)

שפירא משה שמואל, משה מונטיפיורי וגדולי החסידים, בתוך ספר היובל של הדאר

ניו יורק תרפ"ז

שץ-אופנהיימר רבקה, החסידות כמיסטיקה, ירושלים תשכ"ח

תשבזי ישעיהו-דן יוסף, חסידות, אנציקלופדיה עברית כרך י"ז

תשבזי ישעיהו, הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות,

בתוך ציון שנה ל"ב (תשכ"ז)

7. קבצים וספרי זכרון

- דע מה שתשיב, סאיענז תרפ"ג
 זיכונתא רבא, מונקאטש תרנ"ד
 ילקוט רועים, אודיסה 1869
 מכתבי ברכה והטכמה, פפא"מ תרע"ג
 ספר הזכרון לרבי יצחק אייזיק הלוי, תל אביב תשכ"ד
 ספר צ' לנוב, תל אביב תרצ"ז
 ספרי קהלות - אוז'יראן, ירושלים תשי"ט
 אוסטרוו, תל אביב תש"ך
 דומברובה-גורניצא, תל אביב תשל"א
 ורשה ב"ה - יצחק גרינבוים (עורך) תל אביב תרי"ג
 תל אביב תשי"ט
 ורשה - אברהם לוינסון, ת"א תשי"ג
 ורשה - דוד פלינקר, ירושלים תש"ח
 טומשוב (פנת יקרת), שלום לביא, ניו יורק תשכ"ח
 טורביץ, תל אביב תשכ"ח
 טשורטקוב, תל אביב תשכ"ז
 לאנצהוט, תל אביב תשכ"ד
 מוגלניצא-בלגדוב, תל אביב 1967
 מונקאטש (בסדרת ערים ואמהות כרך א')
 סוסנוביץ, תל אביב תשל"ג
 סאנדוק, ירושלים תש"ל
 סקרנדורץ, תל אביב 1955
 פלאצק, תל אביב תשכ"ז
 צ'נסטוב, ירושלים תשכ"ז
 צ'יזירוק, תל אביב תשכ"א
 קאליש, תל אביב תשכ"ז
 קוטנא, תל אביב 1968

קילץ, תל אביב תש"ז
 קראקא, ירושלים תש"ח
 ראדזיוולוב, תל אביב תשכ"ז
 רישא, תל אביב תשכ"ח
 פנקס הקהלות רומניה, ירושלים תש"ל
 קהל חסידים החדש, לבוב תרס"ח
 קציר - לתולדות התנועה הציונית ברוסיה, תל אביב תשכ"ד
 שיבת ציון, ספר שנה לחקר הציונות, ירושלים תש"י

ז. עתונות

אחייעזר - תשכ"ח
 דגלנו - בטאון נער אגודתי - תשל"ה
 דרכנו - שנה ראשונה, תרצ"ה-תרצ"ו
 ה.ר. - בטאון אגודת ישראל תרע"ב-תרע"ג
 הדרך - " " " בא"י - תש"ג-תש"ה
 החבצלת - תרכ"ד
 המגיד - שנים: 1897, 1896, 1895, 1890, 1888, 1884, 1883, 1882, 1862
 המודיע - תרע"ב-תרע"ד
 המזרחי - תרע"ט
 המליץ - 1902, 1901, 1889, 1887
 הפלס - תרס"א-תרס"ה
 הצפירה - 1900, 1882, 1881, 1880
 מחזיקי הדת - ירושלים, תרע"ט-תרפ"ד
 משמרת ומתנו - בטאון נטורי קרתא ירושלים
 מחזיקי הדת - לבוב, תרל"ט-תרע"ב
 קול מחזיקי הדת
 התמים - ורשה תרצ"ו

ח. ספרות באידיש ולועזית.

גליקסמן פנחס זליג, דער קאצקער רבי, פיעטריקוב תרצ"ח

כאמעט אברהם, די ציוניסטישע באוועגונג אין טארנא, ספר טארנא ע' 318

ראקער יהושע, דער סאנזער צדיק, ווין תרפ"ג

שמן נפתלי, דאס געזאנג פון חסידות, בואנוס איירס תשי"ט

שפיגלמן ל', א' מאנומענט פאר א' פערזענלעכקייט, זאגלעמביער צייטונג 1933

Markus A. (Verks) Der Hassidismus, Plaschen 1901 -

בתרגום עברי בשם "החסידות" - תל אביב תשי"ד

Idem, Dr. Theodor Herzls Judenstaat besprochen, Krakau 1897 -

Hamburg 1919

Rosenheim Y., Agudat Israel in Universal Jewish Encyclopaedia Vol. 1.

Scholem G., Major Trends in Jewish Mysticism, New York 1945

Idem, Devekuth or Communion with God, Review of Religion - 1950

Idem, Von den Mystischen Gestalt der Gottheit, Zurich 1962

Idem, The Neutralization of the Messianic Element in Early Hassidism -

Journal of Jewish Studies XX 1969.

Zlocisti Theodor, Moses Hess, der Vorkaeper des Socialismus und

Zionismus, Berlin 1921

Zion - Berlin 1898

Welt, 1897

Judische Rundschau 1922

Jewish Chronicle, 1863

50 Lat Sjonizm

ספר היובל של ציוני טארנא

HASIDISM AND NATIONAL REVIVAL

by

ITZHAK ALFASSI

Department of Jewish History

PH. D. THESIS

**Submitted to the Senate
of Bar Ilan University**

Ramat Gan, Israel

July 1979

This work was carried out under
the supervision of Prof. Avraham
Rubinstein Department of Jewish
History, Bar Ilan University,
Ramat Gan.

C O N T E N T S

PREFACE

- a) The attitude of Hasidism towards Erez Israel since its beginning until the days of National Revival - introduction.
  - b) Hasidism and the Forerunners of Zion.
  - c) The attitude of Hasidism toward the immigration to Erez Israel and their settlement there.
  - d) The appearance of Theodore Herzl and the attitude of Hasidism to Political Zionism.
  - e) Hasidism and its attitude to Erez Israel after the Balfour Declaration.
  - f) Hasidism and the Mizrachi Movement.
  - g) National Revival and its organizational impact on Hasidism.
    - 1. The Mahazikey Ha'Dat Movement.
      - a. The Organization
      - b. The Relation towards the Mahazikey Ha'Dat and the National Revival.
    - 2. The aftermath of the Mahazikey Ha'Dat
      - a. The Mahazikey Ha'Dat in Russia
      - b. The Congress of the Rabbis in Cracow
      - c. The Ruzhin Organization.
    - 3. Agudath Israel.
  - h) The confrontation between the two movements.
  - i) Supplement: The split of Hasidism ever since the establishment of the political frameworks.
  - j) addenda
- Bibliography.

S U M M A R Y

The purpose of this essay is to define the attitude of the Hasidic movement towards the national revival movement.

The essay begins with the Hasidim's attitude towards Erez-Israel and demonstrates that in the early days it was favourable both from an ideological point of view and from a practical one regarding immigration. From Hasidic primary sources we can identify the significance of Erez-Israel today and the importance of immigration to Israel through details of Hasidic immigrants' names and immigration to Erez-Israel.

The establishment of the Hasidic movement and the keeping of its external values by limiting itself to its own internal frame-work and its lack of openness to new-ideas - in the Hasidic world, even according to Halacha - have caused the Hasidim to stand aloof from new ideas by totally ignoring their existence.

But as the time that the much hated elements of the Haskalah (enlightenment movement) joined the revival movement, the Hasidic Movement began abhorring the idea of revival and fought it violently. The integration of the revival with the ideas of the Haskalah, with the "Tikun" (reformation of the human being) with modern schools and with "Cultura" have brought on an extreme and uncompromising Hasidic opposition to such an extent that some central circles such as: Lubavitch, Shiniawa and Munkacs, have stated that the settlement in Erez-Israel was not a Mitzvah, and that there was priority in living in the Diaspora over Erez-Israel.

This essay deals with the attitude of the Hasidic movement towards the revival movements in their chronological order. It begins with "Mevasrei Zion" (Forerunners of Zion) - Rabbi Zevi Hirsch Kalischer, Rabbi Elijah Guttmacher and their allies, all of them concentrating around the "Hevrah Le' Yishuv Erez-Israel" and whose ideological basis is that no miracle is to be expected in the settlement of Erez-Israel and that redemption will come in a natural way, which means that practical and concrete measures - i.e. the natural way - are to be taken in order to settle Erez-Israel.

In spite of Rabbi Zevi Kalischer's most humble appeal to Rabbi Abraham Landa of Ciechanow as well as the Habad Zadikim to join, the Hasidic Movement's reaction to these ideas is not available to us. It seems that they watched for developments and continued the tradition of staying aloof and not mingling outside their chosen spheres of activity. Only later on do many Hasidic Zadikim favour Rabbi Kalischer's idea as being, in their opinion, the antithesis of Political Zionism.

We continue with "Hibbat Zion" and its actual settlement activities in Erez-Israel, which aroused great excitement in the Jewish world, including the Hasidic world. Rabbi Jaacov of Jasow and Rabbi Abraham of Sochaczew started building Hasidic settlements in Erez-Israel. The head of the activists in this field is Rabbi Israel Morgenstern of Pilev; in his book "Shlom Jerushalaim" he writes enthusiastically about the Yishuv in Erez-Israel and proposed the immigration of a thousand Hasidic families to settle on the land. The heart of the discussion is whether settling in Erez-Israel is a Mitzvah. Rabbi Abraham of Sochaczew and the "Sfat Emet" of Gur think that it is. The rest of the Hasidic world does not comment. The Galicia Zadikim headed by Rabbi Jehezekel Shraga Halberstam of

- III -

Sieniawa, think it is not. Rabbi Shmuel of Lubavitch opposes the Bilu immigration. Thus the attempt to enlist the Hasidic world has failed.

Further excitement arose with the appearance of Theodor Herzl. Aharon Marcus tried to mobilize the Hasidic World, especially the house of Ruzhin, to Herzl's aid. Because of Herzl's indifference and lack of comprehension it failed. Anti-religious declarations and non-confidence in Herzl, who came from an assimilated family, stimulated the Hasidim to fight the new movement. The struggle began in Lithuanian circles and soon the Hasidim joined in. The polemic literature attacking Political Zionism flourished. Some Hasidic circles joined Herzl but among the Zadikim only one or two joined.

Even the founding of the Mizrachi movement does not bring in Hasidism. The founders of the movement met with the "Sfat Emet", Rabbi Shmaryahu Noah Shneersohn of Bobruisk, Rabbi Abraham of Sochaczew, but to no avail. On the other hand it stirred the Hasidic youth and many of them joined the new movement with the result that the Zadikim turned the opposition towards the Mizrachi which in their view was worse than the Zionists themselves. The ideological reasoning is that there should be no co-operation with the secular people and Sabbath desecrators. A separate chapter deals with the Mizrachi phenomenon.

The Balfour Declaration aroused new excitement. The Hasidic Zadikim saw in it the traces of the coming redemption (Geulah). The Hasidic circles prepared to act for Erez-Israel and especially enthusiastic about it became the Zadik Rabbi Abraham Mordechai of Gur. Hasidic circles also published pamphlets praising the immigration to Erez-Israel and organized Hasidic immigrations (Alyyot) began at Bnei Braq, Kfar Hasidim, Kfar Ata. On the other hand the Balfour Declaration and

the following awakening caused further extreme opposition to the immigration. This opposition is headed by Rabbi Shalom Dobear of Lubavitch, Rabbi Haim Elazar Shapira of Munkacs and others who utterly negated the need of living in Erez-Israel, except for perfect Zadikim who are entitled to live there, and hence their support for the Kolelim in which there are only scholars, and farmers or workers in Erez-Israel are excluded.

A special point of interest is the influence of the national organization over the Hasidic organization. The Hasidic Movement cannot remain only in its dynastic framework and its organization developed beyond this dynastic framework. The major chapter of this book is dedicated to this subject, since the organizing of such frameworks requires communal workers, journalists, public relations officers and entails a complicated process. Also the ideological and organizational change was not easy to deal with. The chapter deals with the various Hasidic organizations founded between the time of the National Revival and until the Balfour Declaration. It is self evident that we have laid stress on the attitude of these organizations to the revival movements. The following organizations are specified: Mahazikei Ha'Dat in Galicia - the first Hasidic Political organization; Mahazikei Ha'Dat in Russia; World Rabbinical Congress; the Ruzhitz-Vizhnitsa Vocational Organization and the largest among them all: Agudath Israel which is still in existence today.

A separate chapter is dedicated to the ideological rivalry between the Hasidic Movement and the Revival Movements, emphasizing the Halachic logical and practical arguments against the revival ideologies. This chapter includes the radical arguments of Rabbi Shalom Dobear of Lubavitch, continued by his son Rabbi Yosef

Itchak who also fought Agudat Israel which in his opinion had adopted the ideology of a national revival.

At the end of the book there are supplements from Hasidic sources for and against the national revival movements.